ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା- ୮ମ ଖଣ୍ଡ

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟ

ଉପନ୍ୟାସ

odia.org

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାଳା — ୮ମ ଖଣ୍ଡ

ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟ

— ଉପନ୍ୟାସ —

ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଭୁବନେଶ୍ୱର - ୧୪

ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟ (ଉପନ୍ୟାସ)

ଲେଖକ - ଡଃ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର

ପ୍ରକାଶକ - ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ
ଭୁବନେଶ୍ୱର - ୧୪

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ - ୧୯୮୨

ମୁଦ୍ରଣ - ତପସ୍ୱିନୀ ପ୍ରିଣ୍ଟର୍ସ, ମେରିଆ ବଜାର, କଟକ-୧

ମୂଲ୍ୟ - ଟ ୧୪/— (ଚଉଦ ଟଙ୍କା)

ADHUNIK KATHA SAHITYA (UPANYASA)

Writer — Dr. Narendra Nath Mishra

Published by — Orissa Sahitya Akadami
BBSR - 14

First Publication — 1982

Printed at — Tapaswani Printers,
Meria Bazar, Cuttack-1

Price — Rs. 14/— (Rupees Fourteen only)

ଭୂମିକା

ଉପନ୍ୟାସର ଧାରାପଥ ଜନ୍ମ ଖୋଜି ବସିଲେ, ପ୍ରକୃତରେ ହତାଶ ହେବା ପାଇଁ ହେବ । ତଥ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ପ୍ରଚଳିତ ଅର୍ଥରେ ଉପନ୍ୟାସର ପରମ୍ପରା ସୁସମୃଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ନଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ଆଲଙ୍କାରିକମାନେ ଗଦ୍ୟ ରଚନାକୁ ପ୍ରଧାନତଃ ଦୁଇଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି — ଆଖ୍ୟାୟିକା ଓ କଥା — ଏଥିରୁ କୌଣସିଟି ଉପନ୍ୟାସ ଅଥବା କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପବାଚୀ ନୁହେଁ । ପୁନଶ୍ଚ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟ, କାବ୍ୟ ଓ ନାଟକରେ ସୁସମୃଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ, ଦଣ୍ଡୀଙ୍କ 'ଦଶକୁମାରଚରିତ' ସୁବନ୍ଧୁଙ୍କର 'ବାସବଦତ୍ତା' ଓ ବାଣଭଟ୍ଟଙ୍କ 'କାଦମ୍ବରୀ' କୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ରୂପେ ଆଖ୍ୟାତ କରାଯାଇ ଥାଏ । ମାତ୍ର ଏଥିରେ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଥିଲେ ହେଁ ତାହାର ଚରିତ୍ର ନାହିଁ । ଏସବୁ କାହାଣୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟର । ଏଥିରେ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣ ଦୁର୍ବଳ, ବର୍ଣ୍ଣନାଗୁଡ଼ିକ ଏକ-ଆୟତନବିଶିଷ୍ଟ 'One-dimensional) ଓ ଅସ୍ପଷ୍ଟ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବିଶେଷ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉପନ୍ୟାସର ଅଙ୍କୁରୋଦ୍‌ଗମ ହୋଇଥିଲା, ସେ ପରିସ୍ଥିତି ପ୍ରାକ୍-ମଧ୍ୟ ଯୁଗୀୟ ଭାରତରେ ନଥିବାରୁ, ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରି ନଥିଲା । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟର ଧର୍ମ ବା ନୈତିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ସମାଜ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହିଁ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରାନ୍ତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନ "ଛମାଣ-ଆଠଗୁଣ୍ଠ" ଲେଖିବା ବେଳକୁ, ତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଭିକ୍ଟୋରିଆନ୍ ଇଂରାଜୀ ଔପନ୍ୟାସିକମାନଙ୍କ ସହିତ ସେ ଆଦୌ ପରିଚିତ ନଥିଲେ,

ଏହା ନାଏନ୍ଦେନ୍ତରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ପୁଣି 'ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ''ରେ ପ୍ରାକୃତବାଦ ବା naturalism ର ଯେଉଁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ତାହା ବିରଳ ବୋଲି ସମାଲୋଚକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଧ୍ୟ ଦାବି କରାଯାଇପାରେ ।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପରଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ କାହାଣୀ ଅଗ୍ରଗତି କରିଛି । କିନ୍ତୁ ତାହା ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେଁ । ଉପନ୍ୟାସ ବହୁ ପ୍ରକାରର । ଆଞ୍ଚଳିକ, ଅନୁଭବମୂଳକ, ଐତିହାସିକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟମୂଳକ ବା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ଘଟଣା ପ୍ରବାହଧର୍ମୀ ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉପନ୍ୟାସ ମୁଖ୍ୟତଃ ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ହିଁ ଅଟକି ରହିଛି । ସେଇ ପରିସୀମା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ପରୀକ୍ଷା ନିରୀକ୍ଷା ହୋଇଛି ତାହା ଅନୁପାତରେ କେବଳ ହିଁ ତାହାର ବାହକ ସାମାନ୍ୟ । ଏହା ଓଡ଼ିଆ ଔପନ୍ୟାସିକ ମାନଙ୍କ ସ୍ରଷ୍ଟା-ମାନସତାର ପରିଚୟ ନୁହେଁ - ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ପରିସ୍ଥିତି ।

ଏହି ସଙ୍କଳନଟି ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଯୋଜିତ "ଓଡ଼ିଆ-ସାହିତ୍ୟର - ଇତିହାସ" ର ଉପନ୍ୟାସ - ଖଣ୍ଡ । ଏଥିରେ ସୁସମାଲୋଚକ ଡଃ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଉତ୍ପତ୍ତି ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପନ୍ୟାସର ବିଭିନ୍ନ କ୍ରମ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଆଗ୍ରହୀ ପାଠକ ଓ ଆଲୋଚକ ମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ବହୁ ସହାୟକ ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଶିବାନୀ
କଟକ
ତା ୧୨-୪-୮୨ ଖ୍ରୀ

ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି
ସଭାପତି
ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ଅଗ୍ରଲେଖ

"ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ" ପ୍ରକାଶନ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଏ ଅବଧି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ରଚନା ଦିଗରେ ଯେ ପ୍ରୟାସ ନ ହୋଇଛି ତାହା ନୁହେଁ । ବହୁ ବରେଣ୍ୟ ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏ ଦିଗରେ ଆଗରୁ କେତେକ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ରଙ୍କର "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ", ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମ ପରିଣାମ", ପଣ୍ଡିତ ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାଶଙ୍କ "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ", ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ, ଆଦିପର୍ବ; ଓ ମଧ୍ୟପର୍ବ; ଡ଼ଃ ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ଏବଂ ଡ଼ଃ ନଟବର ସାମନ୍ତରାୟ, ଡ଼ଃ ବଂଶୀଧର ମହାନ୍ତି, ଶ୍ରୀ ନୀଳମଣି ମିଶ୍ର, ଡ଼ଃ ବୃନ୍ଦାବନ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଡ଼ଃ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର, ଶ୍ରୀ [illegible] ପ୍ରମୁଖଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ଗୁଡ଼ିକ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ସାମ୍ପ୍ରତିକ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏ ଦିଗରେ କେତେକ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ଏହାଛଡ଼ା ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ଇତିହାସ ସଂକଳନର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗିରିଜା ଶଙ୍କର ରାୟଙ୍କର 'ଓଡ଼ିଆ ନାଟ୍ୟକଳା', ଇତ୍ୟାଦି ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ । ସେହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ବିଭାଗ, ଯଥା - ଶିଶୁ ସାହିତ୍ୟ, କଥା ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଇତିହାସ ରଚନାର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଛି । ଏହାଛଡ଼ା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଭାଗର ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି ।

୨- ଉପରୋକ୍ତ ପତ୍ରିକାରେ ଇତିହାସ ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରହିଛି । ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଇତିହାସ ସଙ୍କଳନ ଆକାର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସୀମିତ ଏବଂ ସେହି କାରଣରୁ ସାହିତ୍ୟ ବିଷୟ ସମ୍ପର୍କରେ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ତଥ୍ୟମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନା ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହାଛଡ଼ା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ର କେତେକ ନିଜସ୍ୱ "ଧର୍ମ" ରହିଛି ଯାହା ଅନ୍ୟକୌଣସି ଭାରତୀୟ ଭାଷାରେ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ର କେତେକ "ଧର୍ମ" ପୁଣି ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବେ ଅନ୍ୟ ଭାରତୀୟ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ଠାରୁ ଉନ୍ନତତର । ସେସବୁ ସମ୍ପର୍କରେ ବିଶେଷ ଆଲୋଚନା ହୋଇନାହିଁ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିଷୟ ଉପରେ ଯେଉଁ କେତେକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି ତହିଁରୁ ସମୁଦାୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଉକ୍ତ ବିଷୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନ ମିଳେନାହିଁ ।

୩- ଏ ସମସ୍ତ ବାଦ କେବଳ ପ୍ରବନ୍ଧ, ସମାଲୋଚନା ଓ ରମ୍ୟ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଅଗ୍ରଗତି ହୋଇଛି ତାହାର କ୍ରମାନୁସାରୀ ଆଲୋଚନା ଏଥିରେ ଉଦାହରଣ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ନୁହେଁ । ସେହିପରି ଆତ୍ମଚରିତ, ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ, ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାହିତ୍ୟର କ୍ଷେତ୍ରରେ କ୍ରମାନୁସାରୀ ଆଲୋଚନା ନାହିଁ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

୪- ଏହାଛଡ଼ା ଆଧୁନିକ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସନ୍ଦର୍ଭରେ ନାନା ପ୍ରକାରର ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦେଲାଣି । ସାମାଜିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ସମ୍ପର୍କରେ କେତେକ ଆଲୋଚନା ଅଳ୍ପ ସ୍ୱଳ୍ପ ହୋଇଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ସମୁଦାୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଏହାର ସମ୍ୟକ୍ ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

୫- ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ ପକ୍ଷରୁ ପରି କଳ୍ପିତ "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ପ୍ରଣୟନ ଯୋଜନା ଉପରୋକ୍ତ ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବା ଦିଗରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ।

୬- ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ପ୍ରଣୟନ ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଛି । ଐତିହାସିକ କାଳ କ୍ରମରେ, ଯୁଗ ବିଭାଗ ଅନୁସାରେ, କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଲେଖକ ମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥ କରି ଭ୍ରମଣ କରି, ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ଅନୁସାରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ବିଭିନ୍ନ "ଧର୍ମ" ଆଦିର ଅନୁସାରେ, ଇତ୍ୟାଦି ରଚନାର ପ୍ରଣାଳୀ ବିଭିନ୍ନ କାଳରୁ ଅର୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଏକାଧିକ ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ପ୍ରଣୟନ ଯୋଜନାରେ କେତେକ ପଦ୍ଧତି ଅନୁସରଣ କରାଯାଇଛି । ଏହାର କାରଣ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝାଯାଇ ପାରିବ ଯେ ଇତିହାସ ସଂକଳନର ମୌଳିକ ପଦ୍ଧତି ଗୁଡ଼ିକ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ସେଥିରୁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ନିଜସ୍ୱ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇପାରିବ ଓ ଏହାର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରିବ ସେହି ପ୍ରଣାଳୀ ହିଁ ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଛି ।

୭- ସମସାମୟିକ ସମାଜ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ରାଜନୈତିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର କ୍ରମ ବିକାଶ ସହିତ ସାହିତ୍ୟିକ ବିକାଶ ଧାରାର ସମ୍ପର୍କ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମ ଭିତ୍ତିର ସମ୍ୱିକାଶ ଓ କ୍ରମ ପରିଣତି, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟକୁ ଦେଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧର୍ମ ଭିତ୍ତିର ସାମଗ୍ରିକ ଅବଦାନ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସାହିତ୍ୟଙ୍କ ଧାରା ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଓ ନୂତନ ବିକାଶରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏହାର ପୁନରାଭ୍ୟୁଦୟକୁ ସୋପାନ ଏବଂ ଆଭିମୁଖ୍ୟର ଇତିହାସ ସଂକଳନ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁସାରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ତବକ ଗୁଡ଼ିକର ନୂତନ ଚିନ୍ତା ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ, ଓ ଅଗ୍ରଦୂତଗଣ, ମୁଖ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ବୃନ୍ଦ ଓ ଗୌଣ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟା ବୃନ୍ଦଙ୍କର ଆଲୋଚନା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇଛି । ପରବର୍ତ୍ତୀ କେତେକ ସ୍ତରରେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଂଚଳିକ ଭାଷାର ବିକାଶ ଓ ଉନ୍ମେଷ ସହିତ ତୁଳନାତ୍ମକ ବିବରଣୀ ମଧ୍ୟ ସନ୍ନିବେଶ କରାଯାଇଛି ।

ଆଧୁନିକ ସ୍ତବକ ଗୁଡ଼ିକରେ ଆଧୁନିକତାର ଗୁଣାଗୁଣ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିସ୍ଥିତିର ପ୍ରତିଫଳନ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସହିତ ଏହାର ସଂପର୍କ ଏବଂ ସମସ୍ତ କ୍ରମରେ ଲେଖା

ଲେଖକମାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିଗୁଣ ନେଇ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଯୁଗରେ ସେମାନଙ୍କ ସବୁ ବିଭକ୍ତ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସଂପର୍କରେ ସୂଚନା ଦିଆଯିବା ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରଚନାରୀତି ଏହି ବିଭାଗ ଗୁଡ଼ିକର ମୂଲ୍ୟାୟନ ଓ ମୌଳିକତା ଓ ଅନୁବୃତ୍ତିର ଧାରା (Trend) ସଂପର୍କରେ ବିଶ୍ଳେଷଣାତ୍ମକ ଆଲୋଚନା କରିଯିବା ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଛି।

ଏହାଛଡ଼ା ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ସମସାମୟିକ ବିବରଣୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରମାଣିକ ଦଲିଲ ଗୁଡ଼ିକର ଉଲ୍ଲେଖ, ବିଭିନ୍ନ ଭାଗରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଥିବା ଲେଖକମାନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣାନୁକ୍ରମିକ ତାଲିକା ଏବଂ ମୌଳିକ ଓ ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସୂଚୀ ସନ୍ନିବେଶିତ କରାଯାଇଛି। ତାଛଡ଼ା ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ସବୁ ଲେଖକଙ୍କର ଜନ୍ମ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ତାରିଖ ଏବଂ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଥିବା ସମସ୍ତ ପୁସ୍ତକର ପ୍ରକାଶ ସମୟର ଉଲ୍ଲେଖ କରିବା ପାଇଁ ଯଥା ସମ୍ଭବ ଚେଷ୍ଟା କରାଯାଇଛି।

୮-ଏହି ଅଭିମୁଖ୍ୟକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସକୁ" ନିମ୍ନଲିଖିତ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଛି।

(କ) ପ୍ରାକ୍ ସାରଳା ଓ ସାରଳା ସାହିତ୍ୟ

(ଖ) ସନ୍ଥ (ଭକ୍ତି) ସାହିତ୍ୟ

(ଗ) ରୀତି ସାହିତ୍ୟ- କ) ଉପେନ୍ଦ୍ର ପୂର୍ବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ

ଖ) ଉପେନ୍ଦ୍ର ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ରଷ୍ଟାଗଣ

(ଘ) ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତି ଓ ଚଉପଦୀ ସାହିତ୍ୟ

(ଙ) ପ୍ରାଚୀନ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ।

(ଚ) ଆଧୁନିକ କାବ୍ୟ କବିତା।

(ଛ) ଆଧୁନିକ ନାଟକ।

(ଜ) ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟ। କ) ଗଳ୍ପ।

(ଖ) ଉପନ୍ୟାସ।

(ଙ) ଆଧୁନିକ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ— କ) ପ୍ରବନ୍ଧ ସମାଲୋଚନା ଓ ରମ୍ୟ ରଚନା ।

ଖ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାହିତ୍ୟ, ଆତ୍ମଚରିତ ଓ ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ।

(ଚ ଓଡ଼ିଆ ଲିପି ଓ ଭାଷାର ବିକାଶଧାରା ।

୯— ଏ ପୁସ୍ତକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଥିବା ଜିଜ୍ଞାସୁ ଓ ଛାତ୍ରଙ୍କର ଯଥୋଚିତ ମୂଲ୍ୟାଙ୍କନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ ।

୧୦— ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ସଂକଳନର — ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟ (ଉପନ୍ୟାସ) ଭାଗ ପ୍ରକାଶ ପାଉଛି । ଏହି ଭାଗର ପ୍ରଣେତା ଡଃ ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ମିଶ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଜଣେ ସଫଳ ଗଦ୍ୟ ଲେଖକ ରୂପେ ସ୍ୱୀକୃତ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟଧାରାର ଅନୁଶୀଳନ କରି ସେ ବ୍ରହ୍ମପୁର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଉପାଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟିକ ଆଲୋଚନା ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ସୁପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ।

"ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ" ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଏହି ଖଣ୍ଡଟି ଆଦରଲାଭ କରିବ ବୋଲି ଆଶା କରୁଛୁ ।

ମିଉଜିଅମ୍ ବିଲ୍ଡିଂସ୍, ଗୌରଚରଣ ଦାସ
ଭୁବନେଶ୍ୱର,—୨୫୧୦୧୮ । ସଂପାଦକ
ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ

ସ୍ୱୀକୃତି

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀଙ୍କୁ ସାଧୁବାଦ । ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସ ରଚନାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଅଙ୍ଗରୂପେ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଉପନ୍ୟାସ ଅଂଶ ନେଇ ଇତିହାସ ରଚିବାର ଭାର ମୋ ଉପରେ ଅର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଉପନ୍ୟାସ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଅଂଶ, ମାତ୍ର - ସର୍ବବୃହତ୍ ଅଂଶ । କବିତା, ନାଟକ, ସାଧାରଣ ଗଦ୍ୟ ତୁଳନାରେ ଏହାର ପରିସର ବହୁ ବ୍ୟାପକ । ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର 'ଖଣ୍ଡରେ' ଏହି ଇତିହାସ କଳ୍ପିତ ହେବା ଉଚିତଥିଲା । ସୀମାବଦ୍ଧ ସମୟ ଓ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଲେଖିବାକୁ ହୋଇଅଛି । ସ୍ୱର୍ଗତ ଶ୍ରୀକୁମାର ବନ୍ଦ୍ୟୋପାଧ୍ୟାୟ ବଙ୍ଗ ସାହିତ୍ୟର ଉପନ୍ୟାସର ଇତିହାସ ରଚନାପାଇଁ ଦଶବର୍ଷ ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ବିଷୟକ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଟି ମତେ ଛଅମାସରୁ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖିବାକୁ ହୋଇଛି । ସୁତି ସାମୟିକ ଅବସର ସମୟରେ ଏହାକୁ ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଇତିହାସ କରିବା ଅବାନ୍ତର । ଏକ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଇତିହାସର ଖସଡ଼ା ବୋଲି ଏହାକୁ କୁହାଯାଇ ପାରେ । ଏକକ ଭାବରେ ବିଶିଷ୍ଟ ଉପନ୍ୟାସ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଥବା ବିଶିଷ୍ଟ ଔପନ୍ୟାସିକ ମାନଙ୍କର ବିଶଦ ଆଲୋଚନା ପାଇଁ କ୍ଷେତ୍ର ମିଳନାହିଁ । କେବଳ ସୂଚନା ଓ ଇଙ୍ଗିତରେ ଯୁଗ ବିଶେଷର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କନ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସ ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଉତ୍ପତ୍ତିର ଉତ୍ସ

ସଂଧାନଠାରୁ ସମସାମୟିକ ସ୍ଥିତି ଓ ଅବଦାନ ବିକାଶର ପ୍ରଭୃତି ଇଂଗିତ ଏ ରଚନାରେ ଦିଆ ହୋଇଅଛି । ସାହିତ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆ ହୋଇଅଛି । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିର୍ବାଚନ ଖୁବ୍ ଦୁରୂହ କାର୍ଯ୍ୟ । ସମସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ ବିଶ୍ୱଭାରତୀ ଗ୍ରନ୍ଥାଗାରରୁ ପାଇବା ସମ୍ଭବ ହୋଇନାହିଁ । ତେଣୁ ଅନିଚ୍ଛାକୃତ ଭାବେ କେତେ ଔପନ୍ୟାସିକ ଓ କିଛି କିଛି ବିଶିଷ୍ଟ ଉପନ୍ୟାସ ଏବଂ ଆଲୋଚନା ପରିସରରୁ ବାଦ ପଡ଼ିଯିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ସେ ସବୁକୁ ଆଲୋଚନାର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରିପାରିଲେ ସୁଖୀ ହେବି । ସହୃଦୟ ପାଠକ, ଲେଖକ, ପ୍ରକାଶକ ଓ ଏକାଡେମୀ କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ — ସମସ୍ତଙ୍କର ସହଯୋଗ କାମନା କରୁଛି ।

୧୮ ରତନପଲ୍ଲୀ
ଶାନ୍ତିନିକେତନ ୭୩୧୨୩୫
୧୭. ୭. ୮୧

ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ମିଶ୍ର

ସୂଚୀ

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ — ଉପକ୍ରମ ଉତ୍ପତ୍ତିର ଉତ୍ସ — ପୃ ୧

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର କଥା ସାହିତ୍ୟ - ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟ ଆଳଂକାରିକ କାବ୍ୟ ଓ କଥା ସାହିତ୍ୟ - ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଓ କଥା ସାହିତ୍ୟ ଉନବିଂଶ ଶତକର ସାଂସ୍କୃତିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ — ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟ — ପୃ ୨୧

ଇତାଲୀୟ ଯୁବା ଓ ରାଧାନାଥ - ରାମଶଙ୍କର - ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର - ଫକୀର ମୋହନ ଓ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ।

ତୃତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ — ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରଥମ ପର୍ବ — ପୃ ୩୭

ସାମାଜିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି - ଫକୀର ମୋହନ - ନନ୍ଦକିଶୋର - ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି - କେତୋଟି ଏକକ ଉପନ୍ୟାସ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାରୀ ଲେଖିକା ।

ଚତୁର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ — ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବ — ପୃ ୬୯

ତିରିଶ ଦଶକର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜ - ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର - ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର - ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର - ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ୍ - ରାମ ପ୍ରସାଦ ସିଂହ - ଅନନ୍ତ ପ୍ରସାଦ ପଣ୍ଡା - ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ ।

ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ (ବଳିଷ୍ଠ ପର୍ଯ୍ୟାୟ) ପୃ ୮୯

ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ ଓ ଜୀବନ - କାଳନ୍ଦୀ ଚରଣ - କାହ୍ନୁଚରଣ - ରାଜକିଶୋର - ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ - ଗୋପୀନାଥ - ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି - ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ର ବର୍ମା - ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର - ନରସିଂହ ଦାସ - ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାରୀ ଲେଖିକା - ବସନ୍ତ କୁମାରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ - ଗୀତାଦେବୀ ଷାଡ଼ଙ୍ଗୀ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୋଏନ୍ଦା ଉପନ୍ୟାସ - ଏକକ ଉପନ୍ୟାସ - ଚନ୍ଦ ଗ୍ରୀବା - ଅମାବାସ୍ୟାର ଚନ୍ଦ୍ର - ମଣିଷ ଭୁଲର୍ଗା - ସମସାମୟିକ ଉପନ୍ୟାସ - ବାଲୁଭିବୁଣି - କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସାଦ - ଶାନ୍ତନୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ — ଅନୁବାଦ ଉପନ୍ୟାସ ।

ପ୍ରାନ୍ତଭାଗ : ଉପନ୍ୟାସ ଓ

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ ଆମର ଜୀବନ ପୃ ୧୯୭

ଉପନ୍ୟାସ ଓ ନବନ୍ୟାସ - ଉପନ୍ୟାସ କଳା - ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଓ ଅମଙ୍ଗଳ ବୋଧ - ଉପନ୍ୟାସ ଓ କ୍ଷେତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ - ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଭବିଷ୍ୟତ ।

ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟ

ଉପକ୍ରମ : ଉତ୍ପତ୍ତିର ଉତ୍ସ

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭାବର ଫଳ । ଷୋଡ଼ଶ ଓ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହାର ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା । ରେନେସାଁ, ଧର୍ମ ଓ ସାମାଜିକ ବନ୍ଧନରୁ ମନୁଷ୍ୟର ମୁକ୍ତି ଓ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ବାର୍ତ୍ତା ଆଧୁନିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କଥାସାହିତ୍ୟର ମୂଳ । ଏହି କଥା-ସାହିତ୍ୟକୁ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନର ଅନୁଚିନ୍ତା କୁହାଯାଇପାରେ । ସମାଜ ଓ ପରିବାର ଭିତରେ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଏହି ସ୍ୱାର୍ଥକେନ୍ଦ୍ରିକ ବସ୍ତୁ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅବତାରଣା । ଯେଉଁ ସମସ୍ୟା ନେଇ ସମାଧାନ କଳ୍ପିତ ଆଧୁନିକ କଥା-ସାହିତ୍ୟ ଉଦ୍ଭବ ହେଲା । ଏଠି ବ୍ୟକ୍ତି ସମାଜର ଏକକ ପ୍ରତିନିଧି ନୁହେଁ । ପୌରାଣିକ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ କେବଳ ସମାଜର ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଥିଲା । ପୁଣି ଉଚ୍ଚସ୍ତରର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଆଦର୍ଶାୟିତ ଜୀବନ ଥିଲା ସାହିତ୍ୟର ଧର୍ମ । କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟରେ ସମାଜର ସକଳ ସ୍ତରର ବ୍ୟକ୍ତି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ବାସ୍ତବଜୀବନ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ଯାହାକି ସାହିତ୍ୟରେ ମାନବବାଦର ଜୟ ଘୋଷିତ । ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ଦେବ ଧର୍ମରୁ ମନୁଷ୍ୟର ବାଣୀ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟର ଉପଜୀବ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅନ୍ୟଥା

ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟ ସାଧାରଣ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରେ । ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ରୂପଦାନ କରେ । ଏଥି ପାଇଁ ସମାଜର ରାଜା, ପୁରୋହିତ, ଧନିକ ଓ ବଣିକ ସ୍ଥାନରେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ନିରୂପିତ ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପନ୍ୟାସର ଆବିର୍ଭାବ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗର ସାହିତ୍ୟରେ କେଉଁଠି ଲେଖକମାନଙ୍କ ଉଚ୍ଚସମାଜର ଜୀବନର ବାସ୍ତବଧର୍ମୀ ଅଙ୍କନର ଚେଷ୍ଟା ଦେଖାଯାଏ କିନ୍ତୁ, ସମାଜର ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଜୀବନର ସଂଘର୍ଷମୟ ମୂର୍ତ୍ତି ଫୁଟିଛି, ସେଥିରେ ସେହିଭଳି ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟର ପୂର୍ବସୂତ୍ର ମିଳି ପାରୁଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟରୁ ଏହି ଉପାଦାନ ସକଳ କେଉଁ ଗ୍ରହଣ କରି ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟିଲାଭ କରିଛି ଜାଣିହେବ । ଯଥାର୍ଥରେ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସର ଆବିର୍ଭାବର ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ହିଁ ଏହାର ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ପୁରାଣ କାହାଣୀ ଓ ଲୌକିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଛଡ଼ାଛଡ଼ି ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଏହିସବୁ ଉପାଦାନର ସୁସମ୍ବଦ୍ଧ ଓ ସୁସଂଯୋଜିତ ବିନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ପ୍ରତିଭାବାନ ଲେଖକମାନଙ୍କ ସାର୍ଥକତା ଦେଖାଯାଇପାରେ ।

ଭାରତର ସାଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟ କେବଳ ପୌରାଣିକ ଧର୍ମନୀତି ନୀତିକଥାମୟ । କିନ୍ତୁ ଲୋକଶ୍ରୁତି ଓ ଅଲୌକିକ କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟରେ ବାସ୍ତବ ଜୀବନ ଓ ମାନବ ଜୀବନର ସ୍ଥିତିକାମନା ଏହାର ଭିତରେ ଭିତରେ ରହିଥିଲା । ପୌରାଣିକ ସଂସ୍କୃତ, ପାଲି ଓ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟର ବହୁ ଗାଥା ଭିତରେ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟର ଉତ୍ସ ସ୍ଥାନ ରହିଥିଲା । ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଘଟଣା ପ୍ରବଳ ସ୍ରୋତରେ ଏଥିରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିଲା । ଚରିତ୍ରଙ୍କର ସୂକ୍ଷ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଶକ୍ତି, ଘଟଣାର ଉପସ୍ଥାପନାରେ ନାଟକୀୟତା, କାହାଣୀର ବିସ୍ତୃତି ଆଜି ବି ଏମାନଙ୍କୁ ସମୃଦ୍ଧ କରେ ।

ପ୍ରବନ୍ଧ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ଭିତରେ ଜାତିଶିକ୍ଷାଦାନ, ପ୍ରାଚୀନ ଧାର୍ମିକ ଓ ସାମାଜିକ ପରମ୍ପରା ରକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ଏହି ସାଧାରଣ ବର୍ତ୍ତମାନର ସାହିତ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ

ସଂଗ୍ରହ କରି ନିଜ ଗଳ୍ପକଥା ଶୁଣାଇବା ପାଇଁ ଏହି ଲେଖକମାନେ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଇପାରନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ କଥାସାହିତ୍ୟର ବୌଦ୍ଧଜାତକ, ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର ଓ ବୃହତ୍କଥାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରଚନା । ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ସଙ୍ଗ-କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଏବଂ ସେ ଆମମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞତାବଶ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଅଛି ଅନ୍ୟ ଦିଗରୁ ତାହା ନିଶ୍ଚିତ । ତେଣୁ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟ ଉପରେ ଏଗୁଡ଼ିକର ନିଗୂଢ଼ ପ୍ରଭାବ ଅସ୍ୱୀକାର କରିହେବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ କଥାସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବୌଦ୍ଧ ଜାତକଗୁଡ଼ିକ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରାଚୀନ । ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଚିତ୍ର, ବାସ୍ତବ ସମସ୍ୟାର ଉତ୍ଥାପନ ଓ କାହାଣୀର ବନ୍ଧୁର ଗତି ଓ ସଂଯୋଗ ନୈପୁଣ୍ୟରୁ ଏଗୁଡ଼ିକର ମହତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱୀକୃତ । ଆମମାନଙ୍କର ଇତିହାସର ସନ୍ଧିକାଳରେ ଉତ୍ତରରେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ବିପ୍ଳବ ଘୋଷଣା କରିଥିଲା । ମାନବ ଜୀବନର ସୁଖ ଦୁଃଖ ପ୍ରତି ଜାଗ୍ରତ ଅନାସକ୍ତି ଓ ମାନବସମାଜର ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଓ ଗଭୀର ମମତ୍ୱବୋଧ, ଦୁଃଖ ନିରାକରଣ ଓ ସୁଖ ସଂରକ୍ଷଣର ଜୀବନ ନୀତି ଏହି ଉଦାତ୍ତ ଆହ୍ୱାନ ଏହି ବୌଦ୍ଧଜାତକର କାହାଣୀମାନଙ୍କରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ହିନ୍ଦୁ ସମାଜଧାରାର ଏକ ଦିଗରେ ଥିଲା ଜାତିଭେଦ ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଥିଲା ବାର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ । ଏହି ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ସମାଜର ଲୋକେ ସମାନ ରୂପେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଏହି କାହାଣୀ ରଚନା କରିଥିଲେ ବୌଦ୍ଧଭିକ୍ଷୁ ଓ ଭିକ୍ଷୁଣୀମାନେ । ସେମାନେ ଗ୍ରାମ ବା ନଗର ମଧ୍ୟରେ ଯେ କେବଳ ଭିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ଓ ଉପଦେଶ ଦାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ ତା ନୁହେଁ ଓ ସେମାନେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନର ସମସ୍ୟା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସାଧାରଣ ଜୀବନ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ହିଁ ଏହି ବୌଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଣପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ହେତୁ । ସମକାଳୀନ ସମାଜର ଶିଳ୍ପ, ଗଡ଼, ଗ୍ରାମ, ନଗ୍ର ଓ ପଥ ଘାଟ ସମାଜର ଜନଜୀବନ, ଦୁଃଖ ଓ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମଧ୍ୟରେ ଲୋକଙ୍କର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ପ୍ରେମ, ଘୃଣା, ଭକ୍ତି ଓ ଭଲପାଇବା, ଈର୍ଷା ଓ ପ୍ରତାରଣା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଓ ସମାଜର ଅନେକାନେକ ସ୍ୱରୂପ ଦେଖାଯାଉଛି ଏହି କାହାଣୀ ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ଭାଷା ଉଦ୍ଭାବନ ଓ

ବର୍ଣ୍ଣନା ଭଙ୍ଗୀରେ ନୂତନତ୍ୱ ଓ ମୁଗ୍ଧକାରିତା ବର୍ତ୍ତମାନ । ଜନ୍ମ ଜାତକର ବିଷୟ ଓ ଭଙ୍ଗୀ ପଞ୍ଚାଶର ଅଧିକ ସମାନବସ୍ତୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେବାର ଭୟ ନର୍କ-ନୀତିମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କୁ ବଳ ଦେଇପାରି ନାହିଁ । ଜନ୍ମ-ଗୁଳିକୁ ସମାଜର ଓ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦେବା ପାଇଁ ଯେଉଁମାନେ ଜାତକ କଥା ରଚକମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରୟାସ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହେତୁ ଚିତ୍ରଶୈଳୀ ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଦାମ୍ପତ୍ୟଭାବ, ବାସ୍ତବ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଚରିତ୍ର-ଗଣଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଓ ବ୍ୟବହାର ସ୍ୱାଭାବିକତାରେ ଲୋକେ ଦେଖା କରିପାରନ୍ତି । ଏଣୁ ଜାତକର ଭିତରେ ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟି ଅଥବା ଲକ୍ଷଣ ରେଖା ଶାନ୍ତ କରୁ ନାହାନ୍ତିରେ ଅନେକ ବାସ୍ତବ କୌଣସି ଆକୃତି ହୁଏତ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଜାତକର ନାରୀ, ମାନବ ଆଦିଙ୍କ ମୁଖରେ ଯେଉଁ ଭୂତ-ନାରୀଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥାଏ ନା କାହିଁକି ଏହାକ ଜଗତ ବାସ୍ତବ ପ୍ରକୃତିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଯାଉନ୍ତି । ବୌଦ୍ଧ ଜାତକର ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ସମସ୍ତ ସମାଜର ଲୋକ ସ୍ତରର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜୀବନର ଏକା ସ୍ପର୍ଶ । ଶିଳ୍ପୀ, ବଣିକ, କମାର, ବଢ଼େଇ, ଶିଳ୍ପୀ ଆଦି ବହୁ ଶ୍ରେଣୀ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଜୀବନଯାତ୍ରା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହୁ ତଥ୍ୟ ଏଥିରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଛି । ଉଚ୍ଚ ସମାଜର ଲୋକମାନଙ୍କ କଥା । ରାଜା, ପୁରୋହିତମାନଙ୍କ କଥାହିଁ ଅତି ସାଧାରଣ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଜାତକଗୁଡ଼ିକର ବୋଧିସତ୍ତ୍ୱ ନାନା ଜନ୍ମରେ ଅନେକ ସମାଜର ଲୋକଙ୍କ ଭିତରେ ପ୍ରକଟିତ । ଏକ ସମୟରେ ତାଙ୍କର ଅଲୌକିକ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ରାଜକୁଳ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିବା ସ୍ଥଳେ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ତାଙ୍କୁ କେଉଁଠି ଶତକୁଳଲେଖୁ ଭଳି ଚିତ୍ରିତ କରାଯାଇଛି । ମଣିଷଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟରେ ଉଦ୍ଭାବିତ ନ କରି ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ବାସ୍ତବତାର ଚିତ୍ରରେ ଉପସ୍ଥାପନରେ ତାଙ୍କୁ ଚିତ୍ରିତ କରାଯାଇ-ଅଛନ୍ତି । ଜୀବଜନ୍ତୁଙ୍କ ତାଙ୍କର ସେମାନଙ୍କ ଭାଷିଅଛନ୍ତି, କଥୋପକଥନ କରିଥାଆନ୍ତି ନିଜେ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ନୂତନ ସୃଷ୍ଟି ବର୍ଣ୍ଣନା ଚିତ୍ରରେ ତାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ସାଧାରଣ ଜୀବନର ଗମ୍ଭୀରତା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଦେଖାଯାଏ, ତାହା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥରେ ଏପରି ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ମହାକାବ୍ୟ ଜାତକର କଥାର ଓ ସହଜତାରେ ନିଜସ୍ୱ ପ୍ରୟୋଗ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ କଥା ସାହିତ୍ୟ ଜଗତର ଅନନ୍ୟ ଅଳ୍ପ ଅନେକ ସାମ୍ୟ ଆଣି ଦେଇଛି ଏହା

କ୍ଷୁଦ୍ର କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିନିହିତ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ବ୍ୟବହାର କରେ । ସେଇଁଠି ସେ ଧାତ୍ରୀ ସେଇଁ ଲୋକମାନଙ୍କର ମନୋବ୍ୟାସ କଥାସାହିତ୍ୟର ଏକ ନୂତନ ଦିଗର ସୂଚନା ଦିଅନ୍ତି ! ଏଣିକି ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟରେ ମାର୍କ୍ସବାଦ ଫ୍ରଏଡ଼ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀର ବାସ୍ତବଜୀବନର ବହୁଳ ଅବତାରଣା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ତାହାର ଜୀବନର ନୈତିକ ନୀତିର ଜାତୀୟର ଉଦାହରଣ । ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ମଣିଷ ଏମାନେ ଅଜଣାର ଜୀବନରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସାମାଜିକ ଜଟିଳତା ଦେଖାଇଦେଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱେଚ୍ଛାବଶ ଏକ ନାରୀର ହତ୍ୟା, ଅସହାୟ ଏକ ଗୃହବଧୂର ଜୀବନ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ! ବ୍ୟକ୍ତିକେନ୍ଦ୍ରିକ ସ୍ୱାମୀ ତାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ହୋଇଛି । ସ୍ତ୍ରୀ ନିଜର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଅଗ୍ନିଦଗ୍ଧ ହୋଇଥିବା ସ୍ୱୀକାର କରିଥାଏ । ସେହି ନଗରସ୍ଥାନ ମୃତ୍ୟୁବରଣର ଅବସ୍ଥାରେ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ତାହାର ଜୀବନୀ ପ୍ରତିକୂଳ ବାସ୍ତବତା ବହୁ ଲେଖକ ଦେଖାଇଦେଇଛନ୍ତି । ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି-କଳାକୌଶଳ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜରେ କରାଯାଇଛି । ସେମାନଙ୍କର ଅନୁମୋଦନ ଜନକ ଏହି ଭୂମିକା ସ୍ଥିର, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୋଲି କହନ୍ତି । କାହାଣୀଟି ନଗର ବସ୍ତିର ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରେମର ସ୍ୱୀକୃତିର ଜଣେ ନାରୀ ନେତାର ପ୍ରଭାବ ।

ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଉପାଦାନ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ କଥା-ସାହିତ୍ୟରୁ ବହୁ ପରିମାଣରେ ନିଆଯାଇଥିବାର । ପ୍ରାଚୀନରେ ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର, ହିତୋପଦେଶ, କଥାସରିତ ସାଗର, ଦଶକୁମାର ଚରିତ ଆଦି ବହୁ କଥାଗ୍ରନ୍ଥ ଏବଂ ଏକାଦଶ ଶତକ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଦେଶରେ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଥିଲା । କେବଳ ନୀତି ଶିକ୍ଷା ଦେବା ହିଁ ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ଜନ ମନୋରଞ୍ଜନ ଥିଲା ଏଗୁଡ଼ିକର ଅନ୍ୟତମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ସେଥିପାଇଁ ସାଧାରଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନରେ ଲୋକକାହାଣୀ ନାମରେ ବହୁ ବ୍ୟାପକ ଭାବେ ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରଚଳିତ । ମନୁସଂହିତା ତଥା ଅପର ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକରେ ନାରୀ ପ୍ରତି ଯେଉଁ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରକାଶପାଇଥିଲା ତାହା ହିଁ ବହୁ କାହାଣୀରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ନୈତିକ ଶାସ୍ତ୍ରବିଚାର ଭିତ୍ତିକ, ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଆଦର୍ଶଭିତ୍ତିକ,

ମୁସଲମାନ ଆକ୍ରମଣ ଦେଶର ସମାଜର ଧର୍ମୀୟ ଚେତନା ଜାତୀୟ ଜୀବନକୁ ଗୋଟିଏ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଆଣିଥିଲା, ଦେଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ବିଦେଶୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମ୍ଳାନ କରାଯାଇଥିଲା, ତାହାର ଚିତ୍ର ଏହି କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥରେ ମିଳିଥାଏ । ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ଛୁଡ଼ିଦେବାର- ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏବଂ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରର ପ୍ରଚଳିତ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଭକ୍ତି ମିଳିଥାଏ । ସେହି ଜନ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସଦାଚାର ଓ ଆଦର୍ଶବୋଧ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇ ନ ଥିଲା । ଏହି ଧାରଣା ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରାର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଭାବରେ ଚିରନ୍ତନ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଏହାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦିଏ ।

॥ ୨ ॥

ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁମହତ ସୃଷ୍ଟି ସାରଳା ମହାଭାରତ । ଏଥିରେ ମହାଭାରତର ମୂଳ କାହାଣୀ ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ ଲୌକିକ କାହାଣୀର ସମାବେଶ ଘଟିଛି । ସାଧାରଣ ଜୀବନର ବହୁ ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡିଆ ଘଟଣାକୁ ନେଇ ରଚିତ କାହାଣୀର ନାୟକ ରୂପେ ମହାକାବ୍ୟର ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଭୂମଣ୍ଡଳର ପଲ୍ଲୀଜୀବନର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି । ଏହିସବୁ କାହାଣୀର ମାଧ୍ୟମରେ ଜନସାଧାରଣର ନୀତି କଥାର ଅବତାରଣା । ରାଜକୁମାର ନୈମିଷଙ୍କୁ କୁମାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରେମ ଓ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରୀତି ରୂପ ଦେଖାଇ ଅତି ସାବଧାନ ହେବାପାଇଁ ସେମାନଙ୍କର ଲୀଳାର ନାନା ରସ ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇଛି । ସେହିପରି ରାଜଦରବାରର ଏବଂ ଉଚ୍ଚମାନଙ୍କର ବନ୍ଧ ମୂର୍ଖମାନ ପାଇଁ ନିତାନ୍ତ ଚେଷ୍ଟାର କଷ୍ଟସାଧନର ଯୋଗ୍ୟତାରେ ହେଉ ନଥିଲା ତାହାକୁ । ମହାଭାରତ ଭୂମି ଶୂଦ୍ରରୁ ଧୂର୍ତ୍ତବୃତ୍ତି ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଆଚାର ଅଥବା ସୃଷ୍ଟିର ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ବହୁ କାହାଣୀର ସମାବେଶ ଘଟାଇ ଥିଲେ । ଭୂଗୋ ପୁରାଣ, ଭୂଗର୍ଭ ଓ ବାଦ, ଅବୋଧ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ଭଳି ଅନେକ କାହାଣୀ

ଘୋର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ! 'ସତ୍ୟଅନ୍ଧ' କାହାଣୀଟିରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କୁ ଆତ୍ମସ୍ୱୀକୃତ ନାରୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଦ୍ରୌପଦୀଙ୍କର ଆତ୍ମସ୍ୱୀକୃତି ମଧ୍ୟରେ ଗଭୀର ବେଦନା ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱାଭିମାନୀ ଦ୍ରୌପଦୀ କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ମନ ଭିତରେ ଆସକ୍ତି ପୋଷଣ କରିବାକୁ ଭୁଲିନାହାନ୍ତି । ଗାଳ୍ପିକାଙ୍କ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟକୁ ପୌରାଣିକ ସମାଜର ନାନା ବର୍ଣ୍ଣର ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଆଗମନ ଘଟିଅଛି, ସେହିପରି ନାନା ପଶୁପକ୍ଷୀ ବୃକ୍ଷଲତାର ଆଗମନ ଘଟିଅଛି । କେତେବେଳେ ଗଳ୍ପର ନାୟକ ଭାବରେ ଅଥବା ଚରିତ୍ରକୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରିବା ପାଇଁ ସେ ସବୁର ଉପଯୋଗ କରାଯାଇଛି । ଦେବତାଙ୍କୁ କାମନା, ଲୋଭ ଓ ଈର୍ଷାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ କରାଇବା, ଭୂତ ଓ ଅସୁର ଆଦିଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ କରିବା ମଧ୍ୟରେ ଗାଳ୍ପିକା ବସ୍ତୁତଃ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃପ୍ରକୃତିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ରୂପ ହିଁ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ଏକ ଏକ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଭାରତ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଜାତିର ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟ ଓ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟ-ବୋଧ ସମ୍ୟକରୂପେ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇପାରିଅଛି । ତାହାର ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ ଗାଳ୍ପିକାଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀ ଗଳ୍ପରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ମହାକାବ୍ୟର ମହାନାୟକମାନଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟର ପାଖରେ ସ୍ୱୀକାର କରାଇ କିମ୍ବା ମହାକାବ୍ୟିକ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ବନ୍ଦନା କରିଛନ୍ତି ! କିନ୍ତୁ ଏବେ ତଥ୍ୟର ଆକୃତି ଜନମାନସରେ ଉପେକ୍ଷିତ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ମହାକାବ୍ୟର ସ୍ଥାନ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ନୂତନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦାନ କରି ଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସହିତ ସୂର୍ଯ୍ୟ-ଗ୍ରହଣ ସ୍ନାନ ଅଥବା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଗାନ୍ଧାରୀ କନ୍ୟା ବଧ ମଧ୍ୟରେ ସମାଜର ଦୋଷ ତ୍ରୁଟି ବର୍ଣ୍ଣଭେଦର ଚିତ୍ର ହିଁ କବି ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରେମ ଓ ଯାତନାର ସୁନ୍ଦର ଆଦର୍ଶ ଗାଳ୍ପିକାଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପୁରର କାହାଣୀ ଓ ବାଳକାଣ୍ଡର କଥାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି । ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି ଧନ ସମ୍ପଦର ମହାଦେଶ କୁବେରର [illegible] ଉପରେ ପାଇଁ ନଦୀର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳଧାରାରେ ସ୍ନାନ କରିଛନ୍ତି । ମହାମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ବାଳକାଣ୍ଡର କଥା ସାମାନ୍ୟ କୃଷକର ଜୀବନରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଆଦେଶ ତାଙ୍କର ଧାରଣା ସ୍ୱୀକାର କରିଅଛନ୍ତି । "ବଡ଼ ସାନ କଥା କେହି ନ ମାନନ୍ତି ପୂଜା, ଜନ୍ମ [illegible] ଯେ ନିଜ ବାଳକାଣ୍ଡ ଥାନ୍ତୁ" ଏକ

ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଦେଖାଇଥାନ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥରେ ଦୁଃଖୀ ପଦଦଳି-ତମାନଙ୍କ ଜୀବନଧାରା ହିଁ ତାଙ୍କର ସାର୍ଥକତା । ଉପନ୍ୟାସର ଆଧୁନିକ ତାଙ୍କ ଅଙ୍ଗୀକାରରେ କଥାକାର ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ସ୍ୱରୂପର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଥାଏ । ସେମାନେ ଦୁଃଖରେ ଧୀର ସ୍ଥିର ହଁ, ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ବିଚଳିତ ହେଲେ ଆତ୍ମିକ ଧର୍ମ ହରାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏହି ମହତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଫଳ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଅନ୍ୟ ମୌଳିକ ରଚନାରେ ଅବବାଦ ପାଇନାହିଁ । ଆଜି ସମାଜର ସତ ପାଇଁ ଅସହାୟତାର ନେଇ ନିଜର ସମସ୍ତ ସମ୍ପଦ ହଜି ଯାଇଛି ବର୍ତ୍ତିଙ୍କ ଆଗରେ ସାଧନର ନେଉଛନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସେ ନିଜ ଧାରାର ସାର୍ଥକତା ବହନ କରନ୍ତି ।

ସାରଳା ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ ଠାରୁ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ରାମାୟଣ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ହରିବଂଶ, ପିତାମ୍ବର ଦାସଙ୍କ ନୃସିଂହ ପୁରାଣ ଆଦିରେ ଅନେକ ମୌଳିକ କାହାଣୀର ସମାବେଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କାହାଣୀ ଗୁଡ଼ିକର ମହା-କାବ୍ୟିକ ଜୀବନ ଦର୍ଶନର ବାସ୍ତବତାର ସ୍ୱରୂପରେ ନିଜର ମୌଳିକ ସତ୍ତା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ପୁରାଣ ଓ ଲୋକକଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ କାବ୍ୟରେ ମୌଳିକ କାହାଣୀର ସୁନ୍ଦର ସମାବେଶ ହୋଇଅଛି । କେତେକ କାବ୍ୟରେ କାହାଣୀ ରୂପ ନେଇ ଆସିଅଛି । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ଉପାଖ୍ୟାନ ରୂପରେ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଆଧୁନିକ ଗଳ୍ପ ରୂପରେ ସମ୍ପାଦନା କରାଯାଇଛି । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଦାସଙ୍କ କଳ୍ପଲତା ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଲାବଣ୍ୟବତୀ, ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ରସକଲ୍ଲୋଳ, ଭୂପତି ପଣ୍ଡିତଙ୍କ 'ପ୍ରେମପଞ୍ଚାମୃତ' ଓ ବନମାଳୀ ଦାସଙ୍କ 'ଚକ୍ର କଳ୍ପଲତା' କାବ୍ୟର କେତେ ଉପାଖ୍ୟାନଗୁଡ଼ିକ ଲୋକ ସମାଜରେ କାହାଣୀର ମୌଳିକ କାହାଣୀ ରୂପ ନେଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପର୍କରେ ଡଃ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ବେହେରାଙ୍କ ଉକ୍ତି ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ—

ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର, ହିତୋପଦେଶ, ବେତାଳ ପଞ୍ଚବିଂଶତି, ଷୋଡ଼ଶ ପୁତ୍ତଳିକା ଉପା-ଖ୍ୟାନ ଏବଂ ଅନେକ ଲୌକିକ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନାର ମୌଳିକ

ଅଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟର ସମଧର୍ମୀ—କୋଲପଣିଆଣୀ । ସେଥି ପରିବର୍ତ୍ତି ରଚନାର ରୂପ ହୋଇଥିଲେ, ଏଗୁଡ଼ିକ ଆଧୁନିକ ଗଳ୍ପ ବା ଉପନ୍ୟାସ ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ କୌଣସି ବାଧା ନ ଥାନ୍ତା !"*

॥ ୩ ॥

କାବ୍ୟ ମହାକାବ୍ୟର ଅନୁକୃତି କାହାଣୀ ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କାହାଣୀମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ । '[illegible]', 'ଦାର୍ଢ୍ୟତା-ଭକ୍ତି ରସାମୃତ', 'ଚୈତନ୍ୟଭାଗବତ', 'ଜଗନ୍ନାଥ ଚରିତାମୃତ' ଆଦି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟଯୁଗର କାହାଣୀ ଗ୍ରନ୍ଥ । ଏକଥିରୁ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଯେପରି ଅନୁକରଣ ବା ଅନୁସରଣ କରାଯାଇଛି, ସେହିପରି ଜନଶ୍ରୁତି, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଲୋକକଥା ଆଦିର ଅବଲମ୍ବନରେ ଏବଂ କବିମାନଙ୍କ କଳ୍ପନା, ଅନୁମାନ ଓ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦର୍ଶନାନୁଭୂତି ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନବ ନବ ରୂପକାହାଣୀମାନ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ଓ ପଣ୍ଡିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ରଚନାବଳୀ ଏବଂ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର କଥାବସ୍ତୁ ମୂଳ ଭିତ୍ତି ସାଜିଅଛି । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର '[illegible]' ଟୀକାରେ [illegible] ଭକ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର କଳ୍ପନା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶେଷ ଉପଭୋଗ୍ୟ । ଏହି କାହାଣୀର ଅନୁବାଦ, ଗୋପାଳ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ପାଦିତ 'କ୍ଷମା ଅଟେଲୁନ'ର 'ପାରିଆ'ର ସ୍ମରଣ କରାଇଥାଏ । ସମାଜରେ ଯେଉଁ [illegible] ଚଣ୍ଡାଳିନୀ ଚଞ୍ଚଳ ଗୁଣ ଭକ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ସାଧନରେ ଲଗିଛି । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଏହି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତାଡ଼ିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ପ୍ରତାଡ଼ିତା ଶାଲିନୀ ଏକ ମଣ୍ଡପ ଦେଖୁ । ନିଜ ଗଳ୍ପର ଘଟଣାରେ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଶାନ୍ତି ଓ କରୁଣା ଲାଗିଛି ଅଭିନ୍ନ ତାର ଲୋକଙ୍କର ପ୍ରତୀକ । ଉପନ୍ୟାସୀ ନୃପକଥାରୁ କବିଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ କାମାନ୍ଧ ହୋଇଛନ୍ତି । କାହାଣୀରେ [illegible] ହୋଇଥିଲେ ବି ସେଥିରେ [illegible]

(ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟ—ଡଃ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା ପୃ. ୪୦
ଓ. ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, କଟକ—୧୯୬୮)

ମୁଠାଏ ମାଟି ଅଣିବାପାଇଁ ସେ କୃଷକବଧୂଙ୍କୁ କହନ୍ତି । ସେହି ତାର ଟଙ୍କି ନେଇ ଦୁଃଖ ବତଳାଇ ତାଙ୍କ ଠିଁ ନିଜ ସୋହାଗ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଓ ତାଙ୍କୁ ଦରିମାରି ଛାଡ଼ିବା ଲାଗି ସେ ବୁଝାଇ ଦେଇନ୍ତି । ରାଜକୁମାରୀ ଏହି ପ୍ରତାରକ ସ୍ନାନଘାଟର କଦମ୍ବମୂଳରେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସୋହାଗ କାଠ ମିତ୍ର କରିବା ପ୍ରସ୍ତୁତ କୃଷକବଧୂଙ୍କ ନାମ ମଧୁକୁ ଅମାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀ ରାଣୀଥିବା ସଭାଟିକୁ ଉଠାଇ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ନିଜ କୃଷକବଧୂଙ୍କୁ କାଠମିତ୍ର କରନ୍ତି ଉଦ୍ଧାର କରିଥିଲେ ଓ ସେହି ମିତ୍ର କରେ ସୋହାଗ ଗ୍ରାମ ମୁକ୍ତ ଲଗାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ଏକ କଳ୍ପିତ ସ୍ଥାନରେ ଅବତାରିତ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଦେହକୁ ମିତ୍ରକରି ଉଦ୍ଧାର କରନ୍ତି । ମାନ ବଧୂ ଦେଶିବାଇଁ କଳ୍ପିତ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖ ଦେଖାଉଛନ୍ତି ।

ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଦେଖନ୍ତି ବଳଦ ଗଦ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଶ୍ନ । ସ୍ୱଳ୍ପଦୂର ଅନୁସାରରେ ଏହି ଗଦ୍ୟରେ ସ୍ଥଳେ କାବ୍ୟର କଳ୍ପନା ରଚନା ଓ ଅଳଙ୍କାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ତେବେ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଗଦ୍ୟର ନମୁନା ତଥାପି ମଧ୍ୟରେ ଗଦ୍ୟର ଏହି ଶୀଘ୍ର ବିକାଶ ଅନୁସନ୍ଧାନର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟଦେଶ ମିଶ୍ରିତ ରଚନାର ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ "ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି" । ଏଥିରେ ଉପନ୍ୟାସ ଓ କବିତାର ସମ୍ମିଳନର ଶିଳ୍ପ । ମାତ୍ର ଭାଷା ଅଳଙ୍କୃତ, ସଙ୍ଗୀତର ଅନୁପ୍ରାସକ ସମ୍ପଦ, ବାସ୍ତବତା ଓ ମନୋଭାବର ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଅପୂର୍ବ ସୃଷ୍ଟିରେ ସମ୍ବେଳିତ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟଶୈଳୀ ଅନୁଭବକୁ ଆଣିବାକୁ ଦିଏ । ଉନ୍ନତିରେ ବା ଷୋଡ଼ଶ ଶତକର 'ରୁଦ୍ରସୁଧାନିଧି' ଓ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତକର ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ 'ଚତୁର ବିନୋଦ' ମଧ୍ୟରେ ଗଦ୍ୟ ନମୁନାଗୁଡ଼ିକର ତାଲିକା ଦେଉଛନ୍ତି ମାଦଳାପାଞ୍ଜି, ଚକାଡ଼ାଙ୍କ ଚକଡ଼ା, ଭୂଗୁଶ୍ରୀର ଏକକୋଷକୀ ବ୍ରହ୍ମକଥା ଆଦିର ଗଦ୍ୟକାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ମାଦଳାପାଞ୍ଜିରେ ଜିରେକ ମାନଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖ, ଚକଡ଼ା ଲେଖାରେ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରଶଂସା ଓ ଦରଜାହିଜର ମହିମା ନାନାଭାଷା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଅଭିଜାତ ମିଶ୍ରଣ ଚଳିତଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଦଲିଲଗୁଡ଼ିକରେ ନାନା ଶବ୍ଦମାନ, ବାକ୍ୟବିନ୍ୟାସ ତଥା କଥ୍ୟ ଭାଷାର ବ୍ୟବହାର ଉଦ୍ଭବ ପ୍ରମାଣ ଦେଉଛନ୍ତି ଯାହା ଗଦ୍ୟ ବିକାଶର ମିଳନ ଦାର୍ଢ୍ୟ ।

ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ 'ଚତୁର ବିନୋଦ' ହାସ୍ୟ ବିଦ୍ରୂପ କଥାସାହିତ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅର୍ଘ୍ୟ । ଏକ ନାଟକୀୟତାରେ ବାସ୍ତବ ଅସମ୍ଭବ ଅନ୍ୟ ଜଗତର ବସ୍ତୁ ଆବିଷ୍କାରୀ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଭିଳାଷୀ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ନିଜର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରୁ ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ ଜୀବନ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ କଥାକାରର ପ୍ରତିଭା ପ୍ରତିଫଳିତ କରାଇଅଛି । ବ୍ରଜନାଥ ସମକାଳ ସମାଜର ଆଭିମୁଖ୍ୟ କଥାର ମାଧ୍ୟମରେ ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ କହିଛନ୍ତି...

ମିଥ୍ୟା ନୀତି ବିଷୟରେ ସନ୍ଦେହରହିତ ଯେ ଜନ,
ନାନା କୌତୁକ ସାମାଜିକ ଏ କଥାରେ ଲୀଳା ଯେ ।

ପ୍ରକୃତରେ ବ୍ରଜନାଥ ବଡ଼ଜେନାଙ୍କ ଏହି କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର ରଚନା ଶୈଳୀ କଳ୍ପନାର ଆଧାରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ସମାଜ ଓ ସମାଜକୁ ସତ୍ୟସନ୍ଧାନୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରେରଣାଦାୟୀ । ନୈତିକ, ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ଦୁଷ୍ଟାମି, ବାଘ, ବଣିଆ, ଶୃଙ୍ଗୀ ଆଦି ଅନେକ ଚରିତ୍ରଙ୍କ ଜରିଆରେ ସମାଜର ଶୋଷଣ କରିବା ଲୋକ ମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଦାନ ରୀତି, ଦୁଷ୍ଟାମିକମ୍ୟ, ଲମ୍ବ ଗୁଣ ମାନେ ଆ, ପୁଷ୍ପଫଳ ନଦୀ ଓ କୁମ୍ଭୀରାଦି ଆଦି ବହୁବଂଶୀ ଚରିତ୍ରର ମଧ୍ୟ ଅବତାରଣା କରାଇଅଛନ୍ତି । ବନ୍ଧୁର ଜାତୀୟବାଦ ଜୀବନ କଥାଟିରେ, କାହାଣୀର ଗତି ଅବ୍ୟାହତ ରହି ଚରିତ୍ର ଓ ଘଟଣାର ଅନାବିଳ ମର୍ମ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ପାଇଁ ବହୁ କାହାଣୀର ଓ ଘଟଣାର ସଂଯୁକ୍ତ ସମାଯୋଗ କରାଇଅଛନ୍ତି । ବିଚିତ୍ରମାଳୀ, ନୈତିକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଲୋକ ସଂସ୍କାରର ଏକ ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ରପଟ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦୁର୍ଲଭ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ଅନେକ କାହାଣୀର ଶୃଙ୍ଖଳିତ ରୂପ ଏକ ବୃହତ କାହାଣୀର କଳେବରରେ । ଏହିପରି ସମୟରେ ଯୋଗସୂତ୍ର ରକ୍ଷାକରି କାହାଣୀ ରଚନାର ଶୈଳୀ ମହାନ୍ ଚୌପଦୀ ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ପୁରାଣରୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବ୍ରଜନାଥ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାର ବହୁସ୍ତର ଉନ୍ନତି କରାଇ । ଯାହା ଚଗାଳିଆ ରଜନୀର ପୁଷ୍ପହରିଣୀ ଦ୍ୱାରା ଅଲୌକିକ ଗଳ୍ପମାଳା ଓ ସମାଲୋଚନାକୁ ଏକତ୍ର କରି ଏହି ସମସ୍ତ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ କଳ୍ପିତ । ହାସ୍ୟରସବାଦ, ରମ୍ୟରସବାଦ, ଶୃଙ୍ଗାରରସ ଓ ନୀତିରସବାଦ ଏବଂ ସୁରସିକାଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ଏକ ସାଧାରଣମାନଙ୍କର ରୁଚିଅନୁକୂଳ ଗଳ୍ପର ଏକ ମହାଗ୍ରନ୍ଥ ବ୍ରଜନାଥ ରଚନା କରିଅଛନ୍ତି । ବ୍ରଜନାଥଙ୍କ ଏହି କାହାଣୀ

ପ୍ରୀତି ମଧ୍ୟରେ ଦୁଃଖ ଓ ବେଦନାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଚିତ୍ର ବେଶ ମନୋଜ୍ଞ । ଏକ ପ୍ରକାର ଅଲୌକିକତାର ରୋମାଞ୍ଚକତା ଓ ଅନିଶ୍ଚିତତାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରେମର ଏକ ଦୁଃଖର ପରିଣତି ଅନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

॥ ୪ ॥

ରୋମାଣ୍ଟିକତା ଓ ଦୁଃସାହସିକ ଘଟଣା ଲୋକକଥାର ପ୍ରକୃତି ମୌଳିକ ଧର୍ମ । ଅଦ୍ଭୁତ ଚମତ୍କାର ଘଟଣାବଳୀ ଓ ଶକ୍ତିର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ; ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଦେଖାଇ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଏହା ଅନେକ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କରାଇଦିଏ । କଳ୍ପନାର ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟକୁ ପୁଣି ବାସ୍ତବର ମାଟିକୁ ଫେରାଇଆଣିବାକୁ ହୁଏ, ନୂତନ ଘଟଣାର ରୂପ ଆଗରେ ଲଟି । ଏ ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ମୂଳପ୍ରକୃତି ଲୋକଶାସ୍ତ୍ରୀୟ । ଲୋକକାହାଣୀର ଉପାଦାନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକୃତିର ନୈତିକ ବାର୍ତ୍ତା ଥାଏ ନାହିଁ ! ଆଧୁନିକ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିବେଶ ଓ ନୂତନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ନାଗରିକ ସଭ୍ୟତାର ନୂତନ ଅବସ୍ଥା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ : ଏକ ନୂତନ ଅବସ୍ଥା ସୃଷ୍ଟି ରଚନା କରେ ନୂତନ କାହାଣୀର । ଲୋକକାହାଣୀ ଲୋକଗୀତମାନଙ୍କ ନାରୀ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର କାହାଣୀ ନୁହେଁ । ଏହା ସୃଷ୍ଟି ଯୁଗର ଅବସ୍ଥା ଓ ଅନୁଭୂତି ଆଧାର ଭୂମିରେ ବନ୍ଦିତ । ଲୋକକାହାଣୀକୁ ସାଧାରଣତଃ କାହାଣୀ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ କରାଯାଇ ନାହିଁ ଏହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ମନର ସୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ । କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ, ରସପ୍ରାଣ ଶିଳ୍ପୀର ମାନବତାର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀମାନଙ୍କୁ ଲୋକ-କାହାଣୀରେ ରହିଥାଏ ; ଯାହା-କଥି ସ୍ୱାଧୀନତାର ଏହି କାହାଣୀର ଜନ୍ମ । ମଣିଷ ଜୀବନର ସାମାଜିକ ସ୍ୱର୍ଗ ଶ୍ରେଷ୍ଠତାର କାହାଣୀ ଏହା ଏକ ଆଦର୍ଶ ନୀତିବୋଧ କରାଇଥାଏ । ଲୋକକାହାଣୀର ପ୍ରସାର ବ୍ୟାପ୍ତି ଓ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥିତି ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଧୀନର ମୂଳ ବୃହତ୍, ମହାଭାରତ, ମହାକାବ୍ୟର କଥା ଦେଇଥାଏ ଅବସ୍ଥା । ପୁଣି ଏଥିରେ କାବ୍ୟ ମହାକାବ୍ୟ ସମ୍ପୃକ୍ତ ହୋଇଛି ।

ଖଣ୍ଡିତ ଆକାରରେ ତାର ମୃତ ଦେହ ରହିଛି ଏହା ଲୋକକାହାଣୀ ଭିତରେ ! ଆମେମାନେ ଜନସାଧାରଣଙ୍କଠାରୁ ସେବା, ମନ୍ତ୍ର, ଯାଦୁମନ୍ତ୍ର ଓ ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଭୃତିର ଅଂଶ ଯାହା ଲୋକକାହାଣୀର ଧାରକ ଓ ବାହକ । ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଲୋକକାହାଣୀର ପୁନଃସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହି ପୁନର୍ଜୀବନ ମଧ୍ୟ । ଲୋକଗଳ୍ପର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଅନେକତା ଓ ବିସ୍ମୟକରତାର ସେଇ ସମାହାର । ଲେଖକର ମନବୁଦ୍ଧିରେ ଯୋଗ ଥାଏ ନାହିଁ । ଲୋକଗଳ୍ପ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ଓ ସୃଜନଶୀଳ ମାନବମନ ଅନ୍ତର୍ନିର ନିଦର୍ଶନ । ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକତା, ଅସୀମତା, ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଆନନ୍ଦତା, ନିର୍ଭୀକତା ଅନ୍ତରର ନିର୍ଭରଶୀଳତା, ଜାତି ବା ସମାଜ ନିରପେକ୍ଷ ନୀତିନିଷ୍ଠା ଦୋଷତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । ଏହା ମୁକ୍ତମନର ମାନବାତ୍ମାର ସୃଷ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟି ।

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ମେଷ ବେଳରୁ ହିଁ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକକାହାଣୀର ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂକଳନ ଦିଗରେ ଯୋଗ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ କରାଯାଇଛି । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଦ୍ୱାନ୍ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆମ ଦେଶରେ ପ୍ରଥମ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ସଂଗ୍ରହର ପ୍ରୟାସ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକକାହାଣୀ ଓଡ଼ିଆରେ ମୌଳିକ ଗଳ୍ପକାରଙ୍କ ବିକାଶରେ ଏକ ବଡ଼ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂଗୃହୀତ ଲୋକକାହାଣୀ 'କଥାଲହରୀ'ର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଆଧୁନିକ ବୈଜ୍ଞାନିକଦୃଷ୍ଟିର ଛାଣ ତ୍ରିଶଙ୍କୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଉକ୍ତି ପ୍ରଣିଧେୟ । "ବର୍ତ୍ତମାନ ଓଡ଼ିଆରେ ନିଜସ୍ୱ ଗଳ୍ପରଚନା ପ୍ରଚଳନ ହେଉନାହିଁ ଏଣୁ ଆଧୁନିକ ଏବଂ ବୈଜ୍ଞାନିକ ସାହିତ୍ୟର ଲୋକ ଯୋଗୁଁ ନେତୃତ୍ୱ ଭୂମିସାହାଯ୍ୟ ଜନ୍ମ ଏବଂ କାହାଣୀମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାଚୀନ ବା ବହୁକାଳୀନ ଧାରଣା ରହିଅଛି, ତାହା ଭବିଷ୍ୟତ ଲୋକମାନଙ୍କର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଉନ୍ନତକରଣର ସହାୟକ ହେବ । ତାହାର ଅନେକ ପ୍ରକାର ପ୍ରକୃତି ମୁକ୍ତ ମାଧୁରୀର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ କେବେହେଲେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ଦେଇ କିଏ ଅଭିଯୋଗ କରିବ ? ଏହି ଭାବରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟରେ ଭାଷାର ସରଳ ଭଙ୍ଗି ସ୍ୱାଭାବିକ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଜୀବ

ସମାଲୋଚକମାନେ ଏହି ସବୁ ନୈତିକ ଗଳ୍ପକାହାଣୀର ନିନ୍ଦାକରି ଆସୁଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପଜଗତର ଏ ଦୋଷ ଦୂରକରି ଗଳ୍ପଭାଷା, ଗଳ୍ପରୀତି ଗଳ୍ପକାହାଣୀର ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ! ଏହିପରି କାହାଣୀର ସଂକଳିତା ନୈତିକତାକୁ … ଅବଶ୍ୟ ନୀତିଶିକ୍ଷା ଉପଦେଶ ଦେଉଛି ଦେଇଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଗଳ୍ପକାହାଣୀ ଓ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଜନକ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ନୀତିଶିକ୍ଷା ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା ସେମାନଙ୍କ ରଚନାର ଅନ୍ତରାଳରେ ସଂପ୍ରସାରିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଗଳ୍ପକାହାଣୀରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏହା ସୃଷ୍ଟିବାକୁ ଯାଉଥିବା ନୀତି ମୂଲ୍ୟବୋଧ ନୈତିକତାର ବିଶେଷ ଦିଗରେ ସମାଜକୁ 'ନୀତିଶିକ୍ଷା' ଦେବାର ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଉପଦେଶ କାହାଣୀଗୁଡ଼ିକ ସୃଜନର ସହିତ ନ ହେଲେ ପାଠକମାନେ କୁତୂହଳୀ … … ଉପଦେଶ ଗୁଡ଼ିକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇପାରି ନ ଥାନ୍ତା । ସେଥିପାଇଁ ଗଳ୍ପସାହିତ୍ୟର ବିଶେଷ ନୈତିକତାର ପ୍ରଚଳନ ସମାଜର ଏକ ବଳବାନ ଶକ୍ତି ଥିଲା ! କିନ୍ତୁ; ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ରଚନାବଳୀରେ ଶ୍ରୀ ସୁମନଶୀଳ ସର କରିଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରୁ ଆଧୁନିକ ଚେତନାମୂଳକ ସାର୍ଥକ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଗଳ୍ପସାହିତ୍ୟର ରୂପ ଓ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣଦ୍ୱାରା । ଗଳ୍ପକାହାଣୀର ସମାଜର ବିଶେଷତା … ଭାଷାରେ 'ଜାତୀୟ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି କରିବାକୁ ହେଲେ … ଓ ଅନୁବାଦିତ ଆଲୋଚନା ବ୍ୟବହାର, ନୀତି, କଳ୍ପନାଶକ୍ତିର ପ୍ରୟୋଗ … ଦେବା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅଛି" । ଗଳ୍ପ ସାହିତ୍ୟର … ସୃଷ୍ଟି ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ କରି କହିଛନ୍ତି—"ନୂଆ … ଓ … କରିବାକୁ … ସାହିତ୍ୟ ଓ ଭାଷା … ନୈତିକ ନୀତି । "… ଓ … ବ୍ୟବହାର କରିବା … ଓ … ଅନୁଭବ … ନୁହେଁ ।" ଗଳ୍ପକଥାର … ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟିକମାନେ ଏହି … କାର୍ଯ୍ୟରେ ସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି ।

ଗଳ୍ପକଥା … … … । … … … ଏହା ଆଜ … … । …

ଯାହାର ମନ ଲୋକକାହାଣୀ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳତା ଅନୁଭବ କରିଥାଏ, ସେହିଭଳି ବହୁଧାରା ଦେଇ ପାଠକର ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ କଥାସାହିତ୍ୟର ଚିରନ୍ତନ ନୀତି ବ୍ୟାକୁଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଜେକବ ବ୍ୟେନର କଥକର ନିଜକ ବାଣୀ ସହିତ ଉକ୍ତି—"ସୁଖ କରିବ କି ଦୁଃଖ କରିବ ନା ଯାହା ଅନେକ ଶୁଣିଛନ୍ତି ତାହା କହିବ" ସେହିପରି କଥାରୂପରେ ଓ କଥାର ଉପଯୋଗ ପାଇଁ ଉପଦେଶ ଯୋଗାଇ ଦେବାର । କଥାଟିଏ କହୁଁ—ସେ ଉକ୍ତିଟି ଭାରତର ସମସ୍ତ ଲେଖକଙ୍କ କଥା କହିବା ପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଲେଖକ-ମାନେ ବି ପ୍ରେରଣାଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ।

ଲୋକ କଥାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଶ୍ରୁତିଯୋଗ୍ୟ । ତଥାପି ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଧର୍ମ ଭିନ୍ନ । ଅନେକଙ୍କ ମତରେ ଏଦେଶ ଅବସ୍ଥାରେ ଅବାସ୍ତବ କଳ୍ପନାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଲୌକିକ କଥାସାହିତ୍ୟ । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟ ଆଧୁନିକ ମନର ସଂଶ୍ରିତ ଭାବ ଚେତନାରୁ ସୃଷ୍ଟି ନୈତିକ କାଳକଥା, ଦୂରଦର୍ଶୀ ଉପଦେଶ, ଅଲୌକିକ ଘଟଣାବଳୀ ଓ ଲକ୍ଷଣର ବାସ୍ତବବୋଧ ହିଁ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି । ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ଭାବନ ସାମାଜିକ ଚେତନା ଓ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ସହ ଯୋଗ ହିଁ ଏହାର ଜନ୍ମ । ଆଜି କଥା ଯାହାକୁ ! ନାମାଙ୍କ ତାଙ୍କର ଗୁଣ୍ଠନାର ଘଟେ । ଜନ୍ମ, ନଦୀ ପାହାଡ ଓ ଜନ୍ତୁଜାନୁ ଗୁଣମାନେ ପ୍ରକୃତି ବନ୍ଧୁତାକୁ । ତଥାପି ସେକ ଜଗତରେ ରହିଛି ଧାରଣାର ଉପର ଓ ଅନେକ ବିଷୟର ଭିତ୍ତି ପ୍ରକୃତ ସମ୍ପଦର ପୂର୍ବସ୍ଥିତ ହୋଇନ । ଏ ଭିତ୍ତି ବହୁଗନ୍ଥ ସ୍ଥାନରେ ଆଜି ବଢିଉଠିଛି ଆଧୁନିକର ମାନସ । ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଓ ଏହି ମାସିକର ସଙ୍ଗେ ପ୍ରକାଶିତ । ଇଂରାଜୀ ଶାସନରେ ହିଁ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଓ ସମ୍ବାଦ-ପତ୍ର ଓ ସାମୟିକ ପତ୍ର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ସେ ସାମୟିକ ପତ୍ରିକା ପୃଷ୍ଠାରେ ଉତ୍କଳ ଭୂମିକାର ଭାଷା ଓ ଲେଖକଙ୍କର ଏହାର ଲେଖନୀ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ମେଷ ହୋଇଥିଲା । ଆଧୁନିକ କଥା ସାହିତ୍ୟର ବିକାଶରେ ସମ୍ବାଦ ଓ ସାମୟିକ ପତ୍ର ।

ଊନବିଂଶ ଶତକର ସାଂସ୍କୃତିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି

॥ ୫ ॥

ଊନବିଂଶ ଶତକ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସରେ ଏକ ଅନ୍ଧକାରମୟ ଯୁଗ । ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ଭିତର ଦେଇ ମରହଟ୍ଟାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକାର କଲେ ବଣିକ ଇଂରେଜ । ୧୮୦୩ ମସିହାରୁ ସେମାନେ ହେଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଶାସକ । ସେହି ଉପନିବେଶବାଦୀ ଶାସନରେ ଆର୍ଥିକ ଓ ବାଣିଜ୍ୟିକ ଶୋଷଣରେ ଅଧୋଗତିର ଚରମ ସୀମାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜନସାଧାରଣ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲେ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଭୌଗୋଳିକ ନାମ ହିସାବରେ ମାତ୍ର ଥିଲା । ଏହାର ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ, ସାଂସ୍କୃତିକ ଚେତନା ଥିଲା ସୁଦୂର ଅତୀତ । ଇଂରେଜ ଶାସନର ପ୍ରଥମ ଦଶନ୍ଧିରେ ଓଡ଼ିଶା ଯାହା ଲୋକସଂସ୍କୃତିରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । ଇଂରେଜ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପରଠୁ କୋମ୍ପାନୀ ସରକାର ତିନୋଟି ଜିଲ୍ଲାରେ କଟକ, ପୁରୀ ଓ ବାଲେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । କାରଣ ଇଂରେଜ ଶାସକ କର୍ମଚାରୀମାନେ ରାଜସ୍ୱ ଆଦାୟ ପାଇଁ, ଜନସାଧାରଣର ହିତ ପାଇଁ ସମୟ ପାଉ ନଥିଲେ । ୧୮୬୬ ରେ ଓଡ଼ିଶା ସାରା ବ୍ୟାପୀ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦେଖାଦେଲା । ଏହାର ପରିଣାମରେ ଇଷ୍ଟ-ଇଣ୍ଡିଆ-କମ୍ପାନୀ ଶାସନର ଅବସାନ ଘଟିଲା । ଭାରତ ଶାସନ ଭାରତର ମହାରାଣୀ ଭିକ୍ଟୋରିଆଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଲା । ଇଂରେଜ ସରକାର ନିଜର ଶାସନକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ଭାରତବାସୀମାନଙ୍କୁ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାଦାନ କରିବା ପାଇଁ ଓ ଆଧୁନିକ ଜ୍ଞାନ ବିଜ୍ଞାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପରିଚିତ କରାଇବା ପାଇଁ ବିଦ୍ୟାଳୟମାନ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । କଲିକତା, ବମ୍ବେ, ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନ । ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା କଟକରେ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜ । ଏହି କଲେଜରେ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନେକ ଯୁବକ, ଏମ୍, ବାଳେଶ୍ୱରରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ହେଲା । ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଯେଉଁ ସୃଷ୍ଟି ହେଉଥିଲା ତାହା ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟତାକୁ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାଧାରା ଦେଇ ପାରି ନଥିଲେ । କେବଳ ୧୮୬୬ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପରେ ଓଡ଼ିଶା ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ତାହା ହିଁ, ଜାତୀୟତା, ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଆଦିର ଏକ ଅଭିନବ ନବଜାଗରଣ ଏକମାତ୍ର ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା ସମ୍ବାଦପତ୍ର

ଏହି ସମ୍ବାଦପତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ, ରାଜନୈତିକ, ଧାର୍ମିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ଜନସାଧାରଣ ସମ୍ମୁଖରେ ଥୋଇବା ଆଡ଼କୁ ଚାଳିତ କରାଯାଇଥିଲା । ତାହାକୁ ଜୀବନର ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରୁ ହିଁ ଜାତିର ଉଦ୍ଧାର କଳ୍ପନା କରି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଇଥିଲା । ସେହି ଏକାଭି ଆଦର୍ଶ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରହିଥିଲା ସଂବାଦପତ୍ରର ମୂଳରେ ।

ଆଧୁନିକ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ବାଦପତ୍ର 'ପ୍ରବୋଧ ଚନ୍ଦ୍ରିକା' ଜନକ ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁରଙ୍କ ପଦ୍ଧି । କେମ୍ବ୍ରିଜ୍ ପ୍ରେସ ଏହାର ସମ୍ପାଦକ ଓ ଶ୍ରୀ ... ସାହେବଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ କଟକ ପ୍ରେସରୁ ୧୮୫୬ ଜାନୁଆରୀରେ ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ଲୋକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଥମରେ ଏମାନଙ୍କ ସମ୍ପାଦକୀୟରେ ସେ ଜାତିର ଓଡ଼ିଶାର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶାସନକାଳ ଦ୍ୱାରା ଅପରିଚିତ ଓ ଆବଶ୍ୟକ ଦେଶହିତାତ୍ମକ ଜ୍ଞାନ ଦିଗରେ ଏହି ଉପରେ ଦେଶ ଏହି ପତ୍ରିକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ଏହିପରି ସମାଜ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଏହାର ଓଡ଼ିଆରୁ ପ୍ରଥମ ଥର ସମ୍ପାଦକ ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ବିଶେଷ ସମ୍ବାଦର କଥା କରି ସମ୍ବାଦ ଏହି ସମ୍ବାଦର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସିଥିବା ପ୍ରଜା ହିତୈଷୀମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ବର୍ତ୍ତମାନ ସମୟ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶେଷ ସମ୍ବାଦର ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ସୁପରିଚିତ (ଜଗନ୍ନାଥ ରାୟ)ଙ୍କ ସମ୍ବାଦ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ଏମାନଙ୍କୁ ଜାଣି ହିଁ ଆଜି ସମ୍ପାଦକ ପାଇଁ ଜନ୍ମ ଦେବା ଦରକାର ହୋଇ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଯାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦେଇ ପାଇଁ ସମ୍ପାଦକ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ପରି ଅନ୍ୟ ସମ୍ବାଦପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ନବମ ପ୍ରଣାମ ପୁରୀ, କଟକ, ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଜି ବହୁତ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଛନ୍ତି । 'ପ୍ରବୋଧ ଚନ୍ଦ୍ରିକା' ଓ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟରେ ଦଶ ବର୍ଷ ଅତିବାହିତ ହୋଇଥିଲା (୪ ଅଗଷ୍ଟ ୧୮୬୬)ରେ କଟକରୁ ପ୍ରଥମ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା' ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍କଳୀୟ ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷାର ଭାବ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିବା ଉତ୍କଳ ଦୀପିକାରେ ହିଁ ପ୍ରଥମ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ୧୮୬୬ରେ ଦେଶ ଭିତରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ତାଣ୍ଡବ, ଅନାହାରକ୍ଲିଷ୍ଟ ମୁମୂର୍ଷୁ ଜନତାର ଆର୍ତ୍ତନାଦ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଏହି

ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ନୀତିର ପରବର୍ତ୍ତୀ କଳିକତା ସମାଜର ପୁନର୍ଗଠନ ଲାଗି ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଥିଲା ।

"କେଉଁ ସ୍ଥାନରେ କି ଅପୂର୍ବ କର୍ମ ହେଉଅଛି, ତାହା ଦିବସରେ ଓ ସ୍ୱଳ୍ପ ଦାନରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଅନୁକରଣ ସହଯୋଗୀନ ଧନ୍ୟ ଓ ଅଭିବାଦ କରାଇବା" ଏହି ସଭ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇ ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା ମଧ୍ୟ ଉଦ୍ୟୁକ୍ତ ରହିଥିଲା । ଏହାର ସାପ୍ତାହିକ ସମ୍ବାଦ ସ୍ତମ୍ଭରେ ନରମାଂସ ଭକ୍ଷକଙ୍କର ଗୁହ୍ୟଶାଳୀର କାହାଣୀ ଅଥବା କଟକ ଡେପୁଟି ଅଦାଳତର ଓକିଲ ରଘୁନାଥ ବାବୁଙ୍କର ପୁଅ ମଧୁସୂଦନ ବାବୁଙ୍କ ଦରଖାସ୍ତ କରିବାକୁ ଟଙ୍କାନଗୁଣ ଓ କଲିକତା ଯାଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ହେବାର ସାଙ୍ଘାତିକ ପ୍ରଭାବରେ ପତ୍ରିକାର ଉଦ୍ବେଗକ ସମ୍ପାଦ ଦେଉଥିଲେ ବେଶ୍ ଉଦ୍ବେଗଜନକ । ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ସ୍ୱଭାବତଃ ନିରପେକ୍ଷ କି ? ଏହି ପ୍ରବାଦ ବାକ୍ୟ ଯଥାର୍ଥ କି ନା ! ଏହି ସମ୍ପାଦକୀୟରେ ଇଂରେଜ ଏବଂ ବଙ୍ଗୀୟମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଅଧୋଗତିର କାରଣ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ୧୮୬୭ ମସିହା ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ର ସମ୍ପାଦକୀୟରେ ବିଗତ ବର୍ଷର ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ଦୀପିକା ମତରେ—୧୮୬୬ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସରେ ଏକ ପ୍ରଧାନ ବର୍ଷ । ଏହା କେବଳ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପାଇଁ ସ୍ମରଣୀୟ ନୁହେଁ, ସୁରଣୀୟ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ନିବାରଣ ପାଇଁ ସରକାର ଉଦ୍ୟୋଗ ଓ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଇନ୍‌କ୍ୱାରୀ କମିଶନ ଗଠନ, କିମ୍ବା କର୍ମଚାରୀ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ନିମନ୍ତେ ଉତ୍କଳୀୟମାନଙ୍କ ନିଯୁକ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ରର ଦାନ, ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶନ, ସର୍ବପ୍ରଥମ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ 'ରସିକ ହାରାବଳୀ'ର ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶ ଓ ଉପଯୋଗୀ 'ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା'ର ପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ଏହି ବର୍ଷଟି ସ୍ମରଣୀୟ ।

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ପାଦରେ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ନଗରଗୁଡ଼ିକରେ ଉତ୍ସାହକ ଅନୁସ୍ଥିତା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ସ୍ଥାପନ ଓ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶ କେବଳ କଟକ, ବାଲେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ନ ରହି ବିଭିନ୍ନ ଗଡ଼ଜାତର ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲେ ଓ

ତାସ୍ତୁ ଅର୍ଦ୍ଧସାପ୍ତାହିକ ସାପ୍ତାହିକ, ପାକ୍ଷିକ ଓ ମାସିକ ସମ୍ବାଦ ଓ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଧର୍ମପ୍ରଚାର, ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର, ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ଜନସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରସାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବହୁ ପତ୍ରିକା ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଜନ୍ମ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମନରେ ପ୍ରେରିତ ହୋଇପାରିଥିଲା । ବେଙ୍ଗଲ ଓ ସ୍ୱଦେଶୀୟ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରଚାରପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପତ୍ରିକାମାନ ପ୍ରଚୁର ଲାଭକରିଥିଲା । ଏହିସବୁ ପତ୍ରିକାର ଉନ୍ନୟନରେ ଉଚ୍ଚ ଓ ନୀଚ ସବୁ ସ୍ତରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ଉକ୍ତ ସମୟରେ ଥିବା ଇଂରେଜ ଓ ଦେଶୀୟ ରାଜପୁରୁଷଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥପର ପ୍ରଶଂସା ଓ କୁକାର୍ଯ୍ୟର ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଏହି ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହେଉ ନ ଥିଲେ । ପୁଣି ଏହି ନିର୍ଭୀକ ସାମ୍ବାଦିକତା ଦେଶରେ ଉଦାର ହୃଦୟ ସ୍ୱଦେଶୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ସ୍ତମ୍ଭମାନରେ ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ଓ ପ୍ରତିଯୋଗିତା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଃଖବୋଧ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ଅବସର ଦେଇଥିଲେ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ କଟକ ସ୍ୱାର୍ଥବୋଧି ନାମକ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ସମ୍ପାଦକ ଲୋକ ସାହେବଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଜଣେ ଇଂରେଜ ବାଳକ ଅଦାଲତ୍ ସାହେବଙ୍କ ମାନହାନି ମକଦ୍ଦମା । ଏଥିରେ ତିନିଜଣ ସାହେବଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଓ ଦେଶୀୟ ଜମିଦାର ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୋଧ କରାଯାଇଥିଲା ।

ସମକାଳୀନ ଉତ୍କଳୀୟ ଜନଜୀବନରେ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଯୁଗ ଏକ ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲା । ୧୮୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କଲିକତାରୁ କଲିକତା ମାଡ୍ରାସ କଟକରେ ପ୍ରଥମ ଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ଓ ଏଥିପାଇଁ ସମସ୍ତ ଲାଗୁଥିଲା ଦଶ ଦିନ । କଟକରୁ ପୁରୀ ମଧ୍ୟରେ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ସାହାଯ୍ୟରେ ଯାତ୍ରୀ ଆଦାନପ୍ରଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । ଏହି ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ହିଁ ଡାକ ବିଭାଗ ଜରିଆରେ ମୋଗଲବନ୍ଦି ଅଞ୍ଚଳ ସହ ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳର ଯୋଗାଯୋଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଡାକବିଭାଗ, ଶିକ୍ଷାବିଭାଗ ଓ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶାର ଉପକୂଳ ଯାତାୟାତ ଯୋଗାଯୋଗ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରାଯାଇଥିଲା । ଜନମତ ଗଠନ ପାଇଁ ଏହି ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବହୁ ସାଧାରଣ ସଂସ୍ଥା ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା । କଟକରେ

ସ୍ଥାପିତ ଉତ୍କଳ ଉନ୍ନତିବିଧାୟିନୀ ସଭା (୧୮୬୯) ଏହାର ପ୍ରଥମ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲା । ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତରେ ଉତ୍କଳ ସଭା (୧୮୮୨), ବ୍ରହ୍ମ ସମାଜ (୧୮୬୮), ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସଭା (୧୮୭୭) ଆଦି ବହୁ ସଭା ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସଭାମାନଙ୍କରେ ନାନା ବିଭ୍ରମତ ଓ ତାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ପନ୍ଥା ଉଦ୍ଭାବିତ ହେଉଥିଲା । ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ଏହାର ବିବରଣୀ ପ୍ରକାଶ ମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତି ସଂଗଠନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମନରେ ସମାଜରେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରାଇଥିଲା । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ, ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି, ଶିକ୍ଷା ବିସ୍ତାର ମୂଳରେ ଏହି ସଂଗଠନଗୁଡ଼ିକର ଗୁରୁ ଭୂମିକା ଥିଲା ।

ଏ ଦିଗ ବିଚାରରେ, ଏ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଦଶକର ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଭୂମିକା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଥିଲା । ଆଜିର ଅଧିକାଂଶ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ବିବରଣୀ ନାନା ଦେଶର ରାଜାଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧବିଗ୍ରହ ଓ ସନ୍ଧି, ଭୂତ ପ୍ରେତ କାହାଣୀ, ବିଜ୍ଞାନ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଆଇନ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବିବରଣୀ, ବାଣିଜ୍ୟ ଓ ଦର ଦାମ ବିବରଣୀ ଆଦି ବିଷୟରେ ଗଳ୍ପର ଛଳ ଉପାଦାନ ବହୁ ପତ୍ରିକାମାନଙ୍କରେ ଥିଲା । ରାଜ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ଆଗମନ ଓ ବିଦାୟ, ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଜନ୍ମଦିନ ପାଳନ, ଅଥବା ବିଦ୍ୟାଳୟ ବାଳକର ଶୋକ ସଭା ଆଦି ଘଟଣାର ସମ୍ବାଦ ପ୍ରକାଶ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ, ଉତ୍କଳ ଦୀପିକାରୁ ଜଣା ଯାଏ ଠାକୁରରାଜାଙ୍କ ଶାସନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, କେନ୍ଦୁଝର ପ୍ରଜା ମେଳି ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଦରବାରର ଦୁର୍ନୀତି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଦି ବହୁ ବିଷୟର ସତ୍ୟ ଓ ତଥ୍ୟର ପ୍ରମାଣ ଦିଏ, ସେହିପରି ବିବରଣୀ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଉପାଦାନ ଯୋଗାଇଥିଲା । ନାନା ଜାତୀୟ ସମସ୍ୟାକୁ ସମାଧାନ କରିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହେବା ପାଇଁ ସର୍ବସାଧାରଣ ମତରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଓ ଉଦାରତା ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଥମ ସମ୍ବାଦ କରିଥିଲା । ବସ୍ତୁତଃ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ସମାଜ, ଧର୍ମ ଓ ଜାତୀୟ ରାଜନୀତି ମତବାଦର ଅବତାରଣାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ମାଧ୍ୟମ ଥିଲା ଓ ତାଙ୍କର ନିର୍ଭୀକ ସମ୍ପାଦନାର ଆଲୋଚନା ସମ୍ବନ୍ଧ ଓ ସାଜସଜ୍ଜା ଆଦିଭୂତର ପ୍ରଭାବ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମାଜର ବାହ୍ୟିକ ତଥା ଆନ୍ତରିକ ଭିତ୍ତିଭୂମି ଏହି ପ୍ରଥମରେ ଶ୍ରୀ

ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଜଗତର ଏଥିର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନ ଥିଲା । ନବଜାଗ୍ରତ ଉତ୍କଳ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ପ୍ରବେଶ ପାଇଁ ଯେଉଁ ଆଶା ବା ଆକାଂକ୍ଷା ପୋଷଣ କରୁଥିଲା, ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଥା ଓ କୁସଂସ୍କାରର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାର ପ୍ରୟାସରେ ଯେଉଁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ବ୍ୟଥା ଅନୁଭବ କରୁଥିଲା ସମ୍ବାଦପତ୍ର ପୃଷ୍ଠାରେ ତାର ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁଥିଲା । ସମକାଳର ଓ ପରକାଳର ଲେଖକ ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ପ୍ରକାଶିତ ଉପାଦାନଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜରଚନାରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସୃଜନରେ ଉପସ୍ଥିତ କରିଥିଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟ

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟ

ସମାଜ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦୁଇ ସ୍ତରରେ ଆସେ । ଗୋଟିଏ ଭାବଗତ, ଅନ୍ୟଟି ବସ୍ତୁଗତ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ନିଶ୍ଚୟ ଭାବଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନର ମୂଳଦୁଆ ରଚନା କରିଥିଲା । ୧୮୬୬ ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଏକ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ଯୋଗ ନଥିଲା, ବ୍ୟବସାୟୀ ଇଂରେଜ କମ୍ପାନୀ ଶାସନର ଏହା ଥିଲା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ପରିଣତି । ଓଡ଼ିଶାର ଜନଜୀବନରେ ଏହା ଏକ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କବଳରେ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ ଲୋକ ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷିତମାନେ ମନେ କରୁଥିଲେ ସେମାନେ ଯେପରି ଏକ ଶ୍ମଶାନରେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । କେତେ ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମ ଧାରଣାର ସଂସ୍କାର ଲୋକଙ୍କ ମନରୁ କ୍ଷୀଣ ହୋଇଥିଲା । ଏକ ପ୍ରକାର ଅଞ୍ଚଳମାନଙ୍କରେ ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଲା ଓଡ଼ିଶାର ପାରମ୍ପରିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଦେବତା ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉପରେ ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ପୁଣି ଦଳେ ଇତରବର୍ଗ ଲୋକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । କେହି ବା ଗ୍ରନ୍ଥଙ୍କୁ ଅନୁସରଣ କରି ଜନ୍ମଭୂମି ଛାଡ଼ି ଦୂର ଦେଶରେ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଆଗରେ ସମକାଳୀନ ସାହିତ୍ୟର କୌଣସି ଆକର୍ଷଣ ନଥିଲା । ନିଜର ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ ପ୍ରତିଭାକୁ ରୂପ ଦେବା ପାଇଁ

ସେମାନେ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କଳ୍ପନାର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଥିଲା ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦ । କିନ୍ତୁ ସବୁବାଦର ପରିମଣ୍ଡଳରେ ସେମାନେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଏକ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଧର୍ମଚେତନା ଏମାନଙ୍କ ମନକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଥିଲା ।

କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟସ୍ତରର ଚରିତ୍ରକୁ ବର୍ଣ୍ଣନ କରିଥିଲା । ଏଥିରେ ସାଫଲ୍ୟ ଥିଲା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ସାଧନା ସାପେକ୍ଷ । ପୁଣି ଏହାର ଲୋକକଥା ପାଇଁ ବସ୍ତୁ ପ୍ରାଚୀନ ପରିବେଶ ନ ଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଗଦ୍ୟ ଥିଲା ନୀତିର ଆକୃତି, ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ନୈତିକତାର ଭାବପ୍ରକାଶର ଏକ ସହଜ ମାଧ୍ୟମ । ସେ କୌଣସି ରୁଚି ଓ ସେ କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ଏହାର କ୍ଷମତା ଥିଲା ଅପରିସୀମ । ସାମୟିକ ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରାରେ ପରିବେଶିତ ହୋଇ ବୃହତ୍ତର ସମାଜରେ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଗଦ୍ୟରଚନାର ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯୁକ୍ତି ହୋଇପାରିଥିଲା । ସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାଗୁଡ଼ିକର ଅବଲମ୍ବନରେ ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଲେଖକମାନେ ନିଜର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଅନୁଭବରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଚିନ୍ତା-ଭୂମିରେ ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରଚାର କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ— ତାଙ୍କଠାରେ କଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ ଉପନ୍ୟାସର ଆକର୍ଷଣ ଥିଲା ପ୍ରବଳ । ସେ ସମାଜର ନୈତିକତା ଓ ଅଦ୍ୟାପିତରର ଭାବାବେଗ ଏ ଭୂମିର ସନ୍ନିବେଶରେ ଏ ଯୁଗର ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସେମାନେ ନୈତିକ ଆଦର୍ଶ ନାଟ୍ୟକ ପୂର୍ବଦୃଷ୍ଟିର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି ଏହି ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ବାସ୍ତବତାର ଅଙ୍କନ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ସମସ୍ୟା, ଚିନ୍ତା, ପ୍ରତିଚିନ୍ତା, ସଂଘର୍ଷ ଓ ସମାଧାନ-ଧାରା ବହନ କରି ଏ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଏକ ସାର୍ଥକ କଳାତ୍ମକ କୃତି ହୋଇପାରିଥିଲା ।

ଉତ୍କଳ ଦର୍ପଣ ପତ୍ରିକା ପାଇଁ ରାଧାନାଥ ଲେଖିଥିଲେ "ଇଚ୍ଛାମୟୀ' ଓ ମଧୁସୂଦନ ଲେଖିଥିଲେ 'ଗୁରୁଙ୍କର ଅଦ୍ଭୁତ ଚରିତ୍ର' । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟର ଆଦ୍ୟ ଉନ୍ମେଷ କାଳରେ ଜୁଏତ ଅନୁସରଣ ଓ ଅନୁକରଣ ଥିଲା ଏବଂ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ପ୍ରଯୋଜନୀୟତା

ଏହି ଚତୁର୍ଥ ଦଶକରେ ରାଧାନାଥ ଏକ 'ଇତାଲୀୟ ଯୁବା' ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ଏକ ରୋମାଣ୍ଟିକ ଭାବାବେଗ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଦେହାବସାନ ଘଟିଲା ପୂର୍ବରୁ ଥିଲା ନାହିଁ । ତତ୍କାଳୀନ ଜନକ ମନରେ ତାଙ୍କର କବିତ୍ୱ ଶୋଭା ନ ଥିଲା ! ତାଙ୍କର ରୋମାଣ୍ଟିକ ମନ ପୂର୍ବ-ଦେଶ ଓ ପର ଦେଶର ଯୁଦ୍ଧରେ ଦେଖାଇ ନିଜ ଏହିପରି ଏକ କାହାଣୀ ରଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିଥିଲା । 'ଇତାଲୀୟ ଯୁବା' ପୁସ୍ତକରେ କବି ରାଧାନାଥ ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ ରୀତି ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସର ମୂଳସୂତ୍ର ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଅଲୌକିକତା ଓ ରଂଜନ ସେ ପରିହାର କରିଛନ୍ତି । ଇଟାଲୀ ସ୍ଥାନ ଓ କାଳ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଏକ କାହାଣୀରେ ରାଧାନାଥ ଏକ ନୂଆ ଦେଶର ପ୍ରେମ ଯୁବତୀଙ୍କ କାହାଣୀ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଗଳ୍ପର ଭାଷା କାବ୍ୟାତ୍ମକ, ଚମତ୍କାର ଓ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସାହିତ୍ୟିକ ଗଦ୍ୟର ନିଦର୍ଶନ । ଉପନ୍ୟାସର ଚମତ୍କାରିତା ଓଡ଼ିଆର ସୃଷ୍ଟି । ଦେଶୀୟ ନାରୀ, ସେମାନଙ୍କ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଓ ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଅଙ୍କନ ପାଇଁ ରାଧାନାଥ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି ଓ ରୋମାଞ୍ଚ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି ମଧ୍ୟ । ଏହି କାହାଣୀଟିରେ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସର ଏକ ବିଶେଷ ସୂତ୍ର ସ୍ପଷ୍ଟ ଅଙ୍କିତ । କାହାଣୀର ନାୟିକା ନବୀ ଏକ ନଗରର ତାହାର ଯୁବତୀ ଅନ୍ୟବଂଶର ତାହାର ସ୍ୱାମୀ । ସ୍ୱାମୀଦ୍ୱାରା କବି ନିର୍ଯ୍ୟାତିତା । ଏହି ନିର୍ଯ୍ୟାତନାର ପ୍ରତିଶୋଧ ପାଇଁ ତାର ପ୍ରେମିକ ନରହତ୍ୟା କରିଅଛି । ବାଦଲୀ ଓ ଜେନୋଭାର୍ଦ୍ଦୋର ଚିତ୍ର କରୁ କରୁ ରାଧାନାଥ ଚରିତ୍ରର ଅନ୍ତର୍ଜଗତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ନାୟିକାଙ୍କର ମାନସିକ ଚିନ୍ତା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ରାଧାନାଥ ମୁଖରେ "ଅନ୍ତର୍ଜ୍ଜାଳା କେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ, କେତେ ଯେ ନିଦାରୁଣ ଧରିବ ହୃଦୟରେ ଆଜି ତାହାର ପୁନଃପ୍ରାପ୍ତିର ସମ୍ଭାବନା ନ ଥାଏ ।" ଶତାବ୍ଦୀ-ଶେଷରେ ଏହା ହେଲା ରାଧାନାଥ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ପାଇଁ ନବୀନର ଅନୁଶୀଳନର ଶେଷ ଧାରା ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଅନ୍ତରର ବିଷାଦ ଓ ଆନନ୍ଦର ଗଭୀର ଓ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୁଇ ଅଙ୍କନ ହେଉଛି ସେଥିରେ ବିବେକ, କ୍ରୋଧ ଓ ଘୃଣାର ଜୋର୍ ଚିତ୍ର ଏକ ତୁଳିରେ ଅଙ୍କିତ । ଉପନ୍ୟାସର ଆଦ୍ୟକାଳରେ ରଚିତ ରୋମାନ୍ସଧର୍ମୀ ରଚନା ଲଗି

ସ୍ୱାଧୀନାର୍ଥୀ ପ୍ରଥମ ପର୍ବ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । କୋଡ଼ିଏ ଦଶକର ସ୍ୱାଧୀନ ଅନ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସକାରମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିନ୍ନ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ତାହା ନିଅଛନ୍ତି ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ସୃଜନଧର୍ମୀ କଥା । ଏଥିରେ ସମକାଳୀନ ସମ୍ପାଦନ ସୂତ୍ରର ସହିତ ପ୍ରୀତି ନାହିଁ । ଏଠି ଉପନ୍ୟାସକୁ ଏକ କଳାତ୍ମ-ପୁଷ୍ଟ ମାଧ୍ୟମ ରୂପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର ବଳିଷ୍ଠ ପ୍ରୟାସ ଅଛି । ଦ୍ୱାଦଶୀୟ ଉପଦେଶ ଓ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମ ଐତିହାସିକତା ଓ କଳ୍ପନା ଅବଲମ୍ବନରେ ବହୁ କଥାକାବ୍ୟ ରଚନାକରି ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ପ୍ରଥମ ଔପନ୍ୟାସିକ ଭାବରେ ତାଙ୍କ ଅନୁବାଦକ ଏବଂ ଅନୁସରଣକାରୀ ଭୂମିକାରେ ସେ ମୌଳିକତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବ ଲାଭ କରିପାରିନାହାନ୍ତି । ତେଣୁ ମୌଳିକ ସୃଷ୍ଟିର ସମସ୍ତ ସମ୍ଭାବନା କଟାଳିଦ୍ୱ ଦୁର୍ବାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ।

॥ ୩ ॥

ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ବହୁଳ ପତ୍ର ପତ୍ରିକା ଗାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଉତ୍କଳ ମଧୁପ (୧୮୭୮)ରେ ପ୍ରକାଶିତ "ସୌଦାମିନୀ" ଭାରତୀ (୧୮୮୫)ରେ ପ୍ରକାଶିତ '[illegible]'—ଏ ଉଭୟର ଲେଖକ-ଥିଲେ ରାମଶଙ୍କର ରାୟ । ୧୮୮୮ ଖ୍ରୀ ରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ପ୍ରଦୀପ' ପତ୍ରିକାରେ ଦୁଇଟି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଗୋଟିଏ ଅନାଥିନୀ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି 'ମଠର ସମ୍ବାଦ' । ଏ ଦୁଇଟିର ଲେଖକଙ୍କ ନାମ ଅଜ୍ଞାତ । ପ୍ରଦୀପଦନ୍ୟ ପାଣିର ମୋହନ ଏହାର ଲେଖକ ହୋଇପାରନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁମାନ କରାଯାଇଥାଏ; ତେବେ ପାଣିର ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସୂତ୍ରରୁ ଏହାର ସମର୍ଥନ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏହି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ସୌଦାମିନୀ ଓ ଅନାଥିନୀ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ । ସୌଦାମିନୀର କାହାଣୀ ବଙ୍ଗଦେଶର ଇତିହାସରୁ ଗୃହୀତ । ଘଟଣାର ଆଡ଼ମ୍ବର, ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଦୁଃସାହସିକ ଘଟଣାପୁଞ୍ଜ ଅବତାରଣାର ରୋମାଞ୍ଚକର ବାତାବରଣ ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରାଣ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ

ଭାରତୀୟ ଆଦର୍ଶର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତୀକ । ସେ କେବଳ ବୈଦିକ ବକ୍ତାରେ ଅଥବା ସ୍ୱୋଗ ଭୂମିରେ ନିଜର ବାର୍ତ୍ତାର ପରିଚୟ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ନିଜ ଜନନୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ସେ ସ୍ୱଶୃଙ୍ଖଳାର ବୋଧ ଓ ପବିତ୍ରତାର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟରେ ନ୍ୟାୟ ଓ ସତ୍ୟର ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି ।

'ଅନାଥିନୀ'ର କାହାଣୀ ଓଡ଼ିଶାର ଲକ୍ଷଦାସ ଉପରେ ଆଧାରିତ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କର ରାଜତ୍ୱର ଅବସାନସମ୍ପୃକ୍ତ ଐତିହାସିକ ଚିତ୍ର ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ମୂଳବସ୍ତୁ । ଏକ ସମୟରେ ବାପୁଜର ସିଂହାସନପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଅନ୍ୟ ସ୍ତରରେ ଏକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଅନାଥିନୀ ବାଳିକାର ପ୍ରେମ ଏଇ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ କାହାଣୀର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ରଚିତ । କିନ୍ତୁ "ମଠର ସମ୍ବାଦ" ଉପନ୍ୟାସଟି ଭିନ୍ନ ଉପାଦାନରେ ଗଠିତ । ସମସାମୟିକ ସମାଜରୁ ଉପାଦାନ ଗ୍ରହଣକରି ବ୍ୟଙ୍ଗ ଓ ବିଦ୍ରୂପ ରଚନାହିଁ ଏହାର ମୂଳ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଦୁଷ୍କୃତି ଓ ଭଣ୍ଡାମି ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ଭ୍ରଷ୍ଟନୀତି ପ୍ରକଟ, କଲିକତିଆ ବାବୁ ଓ ଡେପୁଟୀ ହାକିମଙ୍କ ବ୍ୟଙ୍ଗଚିତ୍ର ଉପରେ ଏହି ଗଳ୍ପଟିର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ରଚିତ । 'ମଠର ସମ୍ବାଦ'କୁ ଅନ୍ତିମରେ ଦୃଢ଼ ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ନ କହି ସମସାମୟିକ ସମାଜର ଏକ ସ୍କେଚ୍ ବା ନକ୍ସା କୁହାଯାଇପାରେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରଚିତ ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ ପାଇଁ ଏହାହିଁ ଦୃଢ଼ଭିତ୍ତି ରଚନା କରିଥିଲା ।

॥ ୪ ॥

ଉମେଶ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପଦ୍ମମାଳୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଭାବେ ସ୍ୱୀକୃତ । ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ପୁରୀ (୧୮୬୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ) । ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ଇଂରାଜୀଶିକ୍ଷିତ ଓ ସରକାରୀ କର୍ମଚାରୀ । ସେ ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ଅନଭିଜ୍ଞ ବୋଲି ପ୍ରକଟ କରିଛନ୍ତି । ତଥାପି ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଘଟଣା ଓ ସୁପରିଚିତ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ସେ ଏକ ଗଳ୍ପ-ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାର ଉଦ୍ଭାବନା କରିଛନ୍ତି । ପଦ୍ମମାଳୀର ଆଖ୍ୟାନ ମେଦିନୀପୁର ଜିଲ୍ଲାରେ

କାର୍ଯ୍ୟକରୁଥିବା ସମୟରେ ୩୨ବର୍ଷବୟସରେ ହିଁ ପଦ୍ମମାଳୀ ରଚନା କରି ପ୍ରକାଶିତ କରିଥିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦବାହିକାଙ୍କ ମତରେ— “ପ୍ରକୃତ ଘଟଣା ସମ୍ବଳିତ ନବୀନ ଉପନ୍ୟାସ ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇନଥିବାରୁ ଉମେଶବାବୁଙ୍କ ଏହି ନୂତନ ଉଦ୍ୟମଟି ବେଶ୍ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଏହି ଖଣ୍ଡିକ ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରଥମ ନଭେଲ୍ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ ।” ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ଉମେଶ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ କେଞ୍ଝର ବିଦ୍ରୋହ ନାମକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାରେ ଋଣୀ କରିଥିଲ । ପଦ୍ମମାଳୀର ବିଷୟ ବସ୍ତୁ ଐତିହାସିକତାମୂଳକ ସୃଷ୍ଟ । ୧୮୦୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମାଳତିପୁର ରାଜ୍ୟରେ ସଂଘଟିତ ଏକ ସାମନ୍ତ ରାଜ୍ୟକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଏ ଉପନ୍ୟାସଟି ରଚିତ । ଲେଖକଙ୍କ ଭାଷାରେ “ଆଦ୍ୟ କେବଳ ଏକ ମୂଳ ଘଟଣା ଓ ଅନେକ କଳ୍ପିତ ଉପାଖ୍ୟାନମ ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱଳ୍ପବର୍ଣ୍ଣିତ ଘଟଣାକୁ ଅବଲମ୍ବନକରି ଏ ଉପନ୍ୟାସକୁ ରଚନା କରୁଅଛୁଁ । ଦୁଇଗୋଟି ଐତିହାସିକ ଘଟଣାର ସମନ୍ୱୟରେ ପଦ୍ମମାଳୀ ରଚିତହୋଇଅଛି । ମାଳତିପୁର ବର୍ଗୀଦସ୍ୟୁ-ମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲୋମହର୍ଷକ ଆକ୍ରମଣ ଓ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ଭୂଇଁବାବୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମାଳତିପୁର ଆକ୍ରାନ୍ତ । ଲେଖକଙ୍କ ଉକ୍ତି ଅନୁସାରେ ସେହି ଇତିହାସର “ଏକ ବର୍ଷର ଅତ୍ୟାଚାର”ନ କରି ପାଠକଙ୍କ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ କରିବାକୁ ସମଧିକ ଯତ୍ନବାନ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଇତିହାସ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନା ଓ ଶେଷ ସମାବେଶ ପାଇଁ କଳ୍ପନା ଓ କଳ୍ପନାଶକ୍ତିରେ ନିର୍ଭରକରିଅଛନ୍ତି । ଜୟନ୍ତୀ ଓ ବାସନ୍ତୀଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଦୁଇ ଉପାଖ୍ୟାନ, ମଣିଆମା, ଲକ୍ଷ୍ମଣ ପଣ୍ଡା, ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସେନାପତି ଆଦି ନବୀନ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କପାଇଁ ଆଶ୍ରୟକରି ପଦ୍ମମାଳୀ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ ଦାସ ଓ ମନ୍ଦିର ଭଗ୍ନବର ରୂପାକୁମାରଙ୍କ ଦୌର୍ଯ୍ୟ ସବୁ ଚରିତ୍ର କେବଳ ଗଳ୍ପକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗରୂପ ଦେବାପାଇଁ କଳ୍ପିତ । ସାମିର୍ଦ୍ଦର ଜାଗରଣାରେ ପଦ୍ମମାଳୀର ଅପହରଣପଥରେ ବେଷ୍ଟିତ ସିଂହଙ୍କଦ୍ୱାରା ପଦ୍ମମାଳୀର ଉଦ୍ଧାର, ମନ୍ଦିର ରୂପାକୁମାରଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ପଦ୍ମମାଳୀ ଓ ବେଷ୍ଟିତ ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରଣୟ ଓ ବିବାହ ବନ୍ଧନ, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ପ୍ରତିଶୋଧ ଇତ୍ୟାଦି ବହୁ ରୋମାଞ୍ଚକର ଘଟଣାର ପ୍ରବାହ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଉପାଦେୟ କରାଇଅଛି । ଅସାଧାରଣ ଘଟଣା, କଳ୍ପନା ପ୍ରସୂତ ଚରିତ୍ର ଓ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ଜୀବନଶୈଳୀ ମଧ୍ୟରେ ରୋମାନସ୍ ଧର୍ମୀ ଏହି ଗଳ୍ପର ସୃଷ୍ଟି । ନାମ ଦେବାରେ

ରମଣୀସୁତା ଓ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରର ନୀତିମର୍ଯ୍ୟ ମନେ ମନେ ବିଶ୍ୱ-ଶୃଙ୍ଖଳ କମନୀୟତା ଓ କାମ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠନର ତବ ନରକକୁ ଅସ୍ୱକ ରଚନାର ଶାନ୍ତି ଭଗବ- ଅଛନ୍ତି । ଏଣ୍ଣିତ ରଚନାରୀ ନାଟ୍ୟ ଦାଗିତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲେଖକ ମୋଲିଏରଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଅନୁକରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସ ଅତ୍ୟାଚାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ ପାଇଁ ଲୋକର ଆତ୍ମ ଦେବାପାଇଁ କରାଗାର ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିବା ଲାଞ୍ଛନା ଏହା ଉପନ୍ୟାସରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ସ୍ମରଣୀୟ ! ଅନେକ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ସାମାଜିକ ପ୍ରଥା ଏଥିରେ ଯଥାଯଥ ସ୍ଥାନ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି । ଦିଅଣ୍ଡ ନଗର ଆଗରେ ଉତ୍ତାରଣ୍ଡ ବାଲି ନଶ୍ରିତ୍ୟାସନ କରୁଥିବା, କୁଞ୍ଜଲେଖା ଭାବ ଅର୍ଥାତ୍ ବାଳିକା ମଧ୍ୟ ଉଠର ମାଦଳରେ କମନୀୟ ଶୁଣୁଥିବା ଚଉକଦାର, ମ୍ଲେଚ୍ଛ ପିରିଙ୍ଗି ଭୂତ କନ- ଶାସକଙ୍କର ଭୟ ଓ ଘୃଣା, ଲୋକଙ୍କ ସ୍ୱାଭାବିକ ବିଶ୍ୱାସ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ସ୍ଥାନପାଇଅଛି । ତତ୍କାଳୀନ ରାଜନୀତିକ ଆଦର୍ଶର ଅବତାରଣା ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଅନ୍ୟତମ ବିଶେଷତ୍ୱ । ଗଜପତି ଲେଖକ ନାଟ୍ୟାଦର ଉପକାରଣରେ କରାଇଅଛନ୍ତି । "ମୁଁ ଜାଣେନାହିଁ ରାଜା, ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଧନ, ପ୍ରାଣ, ମାନ ନିରାପଦ ରହେନାହିଁ, ସେହି ରାଜ୍ୟର ରାଜା ସେ ରାଜ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ କରିବେ ନାହିଁ ।" ନୈତିକ ଆଦର୍ଶ ଦୋହାଇ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବିଶ୍ଳେଷଣ ହୋଇଅଛି । ଉପନ୍ୟାସକାର ପୁରୀଧାମର ବାଳକଟାକୁ ସ୍ନେହ ଶାସନ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସମସ୍ତ ଗୁଣରେ ଶାଣିତ କରିଅଛନ୍ତି ! କିନ୍ତୁ ଆଦର୍ଶ ଓ ନ୍ୟାୟ ପଥରେ ଚରିତ୍ରଟିକୁ ନେଇ ବାନ୍ଧିବାକୁ ବାଳକ ପୁଣ୍ୟ ଜନ୍ମୀ, ନର୍ତ୍ତକୀ ଓ ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ଭାବରେ ମିଳନସୂତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ଆଖ୍ୟାୟିକା ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ଲେଖକ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ସଙ୍ଗୀତ ସନ୍ନିବେଶ କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଏକ ପ୍ରକାରର ଭାଷା ବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଣମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଇଛି । ଉପନ୍ୟାସର ଐତିହାସିକ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଦେଶମାତୃର ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନରେ ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କର ଗୁପ୍ତଚର ଓ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର- ମାନଙ୍କ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଅନ୍ୟତମ ଆକର୍ଷଣୀୟ । ସେମାନଙ୍କର ଆଧୁନିକ ଭାଷାରେ ପ୍ରତିଶବ୍ଦ କରି ତାହାଙ୍କର ଲେଖକ ବହୁସ୍ଥଳରେ ବ୍ୟଙ୍ଗ ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତୀରେ ମଦନଙ୍କ ପରିଚ୍ଛେଦରେ

ଶିକ୍ଷିତା ବର୍ଣ୍ଣନାରୀ ମୋହନମୋହନ କଟାକ୍ଷ ଅଟେ। ତାଙ୍କ ମନ ଦେଶରେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ଆମେରିକାନ୍ ଶ୍ରେଣିରୁ ଆସିଥିଲେ । କେତେକ ଇଂରେଜି ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗକରି ଲେଖକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଭାବ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି । "ସେଭଳି ଲୋକମାନଙ୍କରି ଅନଳ ବାୟୁ ବର୍ଜିତ ପ୍ରଦେଶର ବାସିନ୍ଦାଙ୍କ ମେଳ୍ପ ଉଦ୍ଧାର ହୁଏ ।" ଏହା ଉକ୍ତି ମୋର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ।

ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଭାବଧାରାରେ ଅବଗାହନକାରୀ ହେତୁ ସାମାଜିକ ଲେଖକ ବାରମ୍ବାର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରିଛନ୍ତି । ବିଂଶ ଶତକର ଏକ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସଟି ଭାଷା-ଶୈଳୀ-ଦୃଷ୍ଟିରୁ ସବୁବେଳେ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ହୋଇପାରିନଥିଲା । ମୂଳତ ଚଳନ୍ତି-ଓଡ଼ିଆ-ସ୍ୱାଦର ଏହି ଲେଖକଙ୍କ ଅଭାବ ନଥିଲା । ତଥାପି ସେମାନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଜନନୀଙ୍କ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିବାବେଳେ ଲେଖକ ସାଧୁ-ସଂସ୍କୃତ-ଶବ୍ଦ ସମ୍ବଳିତ ପ୍ରାଞ୍ଜଳଥିବା ଭାଷାର ପ୍ରୟୋଗ କରିବାପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରିଅଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସର କଥାଂଶ ଚରିତ୍ରମୁଖୀ, ସମାଜଚିତ୍ର ଓ ଘଟଣାବଳୀ ପ୍ରତି ଲେଖକର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଦେଶପ୍ରୀତିକୁହିଁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଡଃ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବେହେରା ସଂକେତରେ କହନ୍ତି "ଆମରି ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ ଆମରି ମାଟି ଜଳବାୟୁରୁ ଫସଲ ବୋଲି ବିନା ଦ୍ୱିଧାରେ ମତ ଦିଆଯାଇ-ପାରେ ।" ହରମୋହିନୀ ରଚନାର ୨୦ ବର୍ଷପରେ ୧୮୯୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସଂଘଟିତ କେନ୍ଦୁଝର ବିଦ୍ରୋହକୁ ନେଇ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଉଦ୍‌ଗାତ୍ରି ନାମରେ କେନ୍ଦୁଝର ବିଦ୍ରୋହ ନାମକ ଏକ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ପାଞ୍ଚଟି ପରିଚ୍ଛେଦ ମୁକୁର ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଉପନ୍ୟାସଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ କଥାସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଇତିହାସର ଚରିତ୍ର ରୂପଟି ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାନ୍ତା ।

॥ ଶ୍ରୀ ॥

ମୟୂରଭଞ୍ଜରୁ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭାରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ଜୟାଜିତ ଧାରାବାହିକ ଭାବେ ୧୮୯୧—୧୮୯୬ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କର ଜନ୍ମାଦିନ ଓ ଅନାଥିନୀ ନାମରେ ଆଉ ଦୁଇଟି ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲେହେଁ ଜୟାଜିତହିଁ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ରଚନାକରି ସେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରଭା ଠାରୁ ଏକଶତ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ ଓ ସ୍ୱର୍ଗତ ମହାରାଜାଙ୍କ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟରେ ଜୟାଜିତ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାରେ ମଧ୍ୟ ଅପୂର୍ବ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଜୟାଜିତ ଆଦ୍ୟନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହା ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମରହଟ୍ଟା ଶାସନକାଳରେ ଘଟିଥିବା ଏକ ଘଟଣାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଲିଖିତ । ମାତ୍ର ପୁସ୍ତକରେ ଏଥିରେ ଇତିହାସ ସତ୍ୟତା ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୀଣ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍କଳରେ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନର ଭୂମି ବ୍ୟବସ୍ଥା କାଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଦେବୋତ୍ତର, ଧର୍ମୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ବିକାଶ, ଏ ସବୁର ଚିତ୍ରଣ ଜୟାଜିତ ପୁସ୍ତକରୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ ଜୟାଜିତ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣାବଳୀରେ ଭରିକରି ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ମାତ୍ର । ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ଛବି, ଇଂରେଜ ଶାସନ ସମ୍ପର୍କରେ ଜନତାର ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣକୁ ନେଇ ସେପରି ଐତିହାସିକ ଆବରଣ ଦେଇ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ଲେଖକ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଦେଶର ସେହି ଦୁରବସ୍ଥାର ଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି ସେ ସବୁ ବହୁତ କମିଶନଙ୍କର ଲାଟ । ଇଂଲଣ୍ଡର ପାର୍ଲିଆମେଣ୍ଟ କର୍ତ୍ତୃକ ନିଯୁକ୍ତ କମିଶନ ଆସି ଓଡ଼ିଶାର ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର କାରଣ ଓ ପ୍ରକାର ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ନାଗପୁରର ଭୋଁସଲାଙ୍କ ଜଣେ କର୍ମଚାରୀ ଆସି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତଦନ୍ତ କରିଥିଲେ ଓ ଓଡ଼ିଶା ଶାସନକର୍ତ୍ତା ମୁକୁନ୍ଦଙ୍କୁ ସୁବାଦାର ପଦରୁ ବହିଷ୍କାର କରିବାପାଇଁ ସୁପାରିଶ କରିଥିଲେ । ଏସବୁ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଘଟଣା ନୁହେଁ, ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଘଟଣାର ପ୍ରତିଫଳନ । କେବଳ ସେଥିରେ ସୁବାଦାରଙ୍କ ଅମନୁଷ୍ୟତା ଓ ଅନ୍ୟାୟ ସହିତ ଜମିଦାରଙ୍କ ମାନବିକ ଗୁଣାବଳୀର

ବର୍ଣ୍ଣନାମଧ୍ୟରେ ଲେଖକ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଉଚ୍ଚମାନବୀୟ ଗୁଣର ସନ୍ଧାନ କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସେଇଁଠାରେ କ୍ଷମତା ସେହିଠାରେ କଳୁଷ, ଏହାହିଁ ଉପରେ ଲେଖକ ବାରମ୍ବାର ସୂଚାଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଏହି ଭାବଧାରାକୁ ସମର୍ଥନ କରୁଥିବେ ବାବାଜୀ ହନୁମାନ ଦାସ ଓ ଗିରିଧାରୀ ଦାସ । ଏହାଛଡ଼ା ଉପନ୍ୟାସଟି ସେମାନଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଘଟଣାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏଥିରେ ଯୁଦ୍ଧଘଟଣାଙ୍କ ବାହୁଲ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିର ନାୟିକା କଳାବତୀର ଅନ୍ୟନାମ ଝୁମାଦେଈ । କଳାବତୀ ଓ ରଘୁନାଥ ଦୁଇଟି ଚରିତ୍ରର ଚରିତ ରୂପରେଖା, କଳାବତୀ ଓ ସ୍ୱାମୀ ଧନପତି ରଘୁନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କୁ ନେଇ ଏଠାରେ ପ୍ରେମର ନିଦର୍ଶନ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି । ରଘୁନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କର ଦେଶପ୍ରେମ ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ଓ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଉପସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଏହି ଦୁଇଟି ନାରୀ ଚରିତ୍ର ଯଥାଯଥ ରୂପେ ପ୍ରେମିକ ଓ ପ୍ରେମିକା ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସର ଶୈଳୀଦିଗରୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର [illegible] ବର୍ଣ୍ଣନା, ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଅବତାରଣା, ଚରିତ୍ରସୃଷ୍ଟି [illegible] ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇରହିନାହାନ୍ତି । ନାନାକ୍ଷେତ୍ରରେ [illegible] ଟିପ୍ପଣୀର ମଧ୍ୟ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାମୂଳରେ କେବଳ ଏକ ମନୋରଞ୍ଜକ କାହାଣୀ ପରିବେଷଣ ନୁହେଁ ସମସାମୟିକ ଧର୍ମୀୟ, ସାମାଜିକ ରାଜନୀତିକ ସମ୍ବନ୍ଧ ନେଇ ଆମକୁ ସଚେତନ କରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଉଦାରତା ଥିଲେ । ଯଦି ସେହି ଅନ୍ଧ କୁସଂସ୍କାରର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ଥିଲେ ଦେଶରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ଧ-ଅନୁକରଣ ନଥିଲେ । ତେବେ ତାଙ୍କର ନାୟିକା । କଳାବତୀ ଚରିତ୍ର [illegible] ମନୋଜ୍ଞ [illegible] ସ୍ୱାଭାବିକତାର [illegible] । [illegible], [illegible] ବାହୁଲ୍ୟବର୍ଣ୍ଣନାରେ [illegible] ବୋଧହୁଏ [illegible], [illegible] ଉପନ୍ୟାସିକ [illegible] ସ୍ୱାମୀଙ୍କରଙ୍କୁ ଯଥାର୍ଥ ସାଫଲ୍ୟରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଅଛି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କରଙ୍କ [illegible] ଓ [illegible] ସାଧୁସନ୍ଥ ଭାବଧାରା [illegible] [illegible] ନହେବୁଏ । ତେଣୁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କରଙ୍କ "ଗଦ୍ୟଶୈଳୀ ଉପନ୍ୟାସ ଅନୁପଯୋଗୀ ଓ ଏକ ଅତୀତକର ବାଣୀରୂପ ଭଳି ।"

॥ ୭ ॥

ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ଦୁଇଟି ମୁଦ୍ରିତ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମଟି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ “ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ” ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟି ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭଙ୍କ ‘ଭୀମାଭୂୟାଁ’ । ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷ ପଞ୍ଚମ ସଂଖ୍ୟା (୧୮୯୭) ରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇ ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ ଦ୍ୱାଦଶ ସଂଖ୍ୟା (୧୮୯୯)ରେ ଶେଷ ହୋଇଥିଲା । ଭୀମାଭୂୟାଁ ୧୯୦୮ରେ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାଧାରା ଯେଉଁ ଐତିହାସିକ ପଥରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା ତାହାର ଗତି ଭିନ୍ନମୁଖୀ ହେଲା । କେବଳ ରୋମାଣ୍ଟିକ ଗଳ୍ପ ଅଥବା ମେଲୋଡ୍ରାମାଟିକ ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା ଉପନ୍ୟାସର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇ ରହିଲା ନାହିଁ । ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରଥମଥର ପାଇଁ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ସାଧାରଣ ସୁଖଦୁଃଖର ଅତି ବାସ୍ତବ କାହାଣୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ମହାନ ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନର ପ୍ରୟାସ ହେଲା । ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ କେବଳ କଳ୍ପନା ବା ଭାବାବେଗକୁ ଆଶ୍ରୟ ନ କରି ଅନୁଭବ ଓ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ମହାନ୍ ଅଭିଜ୍ଞତା ଆଧାରରେ ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିରେ ଆଗ୍ରହୀ ହେଲେ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଥିଲା ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା । ସେ ଥିଲେ ଜୀବନ ରସର ରସିକ । ପ୍ରକୃତିକୁ ନିବିଡ଼ଭାବରେ ଦେଖିଥିଲେ । ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାବ୍ଦୀ କାଳଧରି ଜୀବନର ଅବହେଳିତ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ସେ ନିବିଡ଼ ଭାବରେ ନ ଥାଇପାରି ନ ଥିଲେ । ଅତି ସରଳ ଓ ସାଧାରଣ ଘଟଣାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ସେ ଗଢିପାରିଲେ ଅନବଦ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଏହି ଦୃଷ୍ଟି ଭୀମାଭୂୟାଁରେ ମଧ୍ୟ ଅଭାବ ନୁହେଁ । ଭୀମାଭୂୟାଁରେ ମଧ୍ୟ ଘଟଣା ଗୌଣ ଚରିତ୍ର ହିଁ ପ୍ରଧାନ । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ବାସ୍ତବତା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଚରିତ୍ର ଅସାଧାରଣତାରେ ମଧ୍ୟ ଦୁର୍ଲଭ ନୁହେଁ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ କେନ୍ଦୁଝର ଆଦିବାସୀ ବହୁଳ ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳର ଜୀବନ ଧାରାର ଅନୁଭୂତି ଉପରେ ଏ ଉପନ୍ୟାସଟି ରଚିତ । ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ (୧୮୬୦ – ୧୯୨୪) ୧୮୭୪ରେ କଟକ ଟ୍ରେନିଂ ସ୍କୁଲରୁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପାସ୍ କରି ଡେପୁଟି କଲେକ୍ଟର ଭାବରେ କର୍ମ ଜୀବନରେ

ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ୧୮୯୨ ମସିହାରେ ସେ ବାଲେଶ୍ୱରର ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପ ଜଗତର ଅଭିଯାନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ଜୀବନରେ ସେ କବିତା ଓ ଅନୁବାଦ ମାଧ୍ୟମରେ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଥିଲେ । ଉପନ୍ୟାସରେ ସେ ବିଶେଷତଃ ଜାତିର ଦୁଃଖ ଦୈନ୍ୟ ଲାଗି ଦୁଃଖ, ଅଭାବ ଅଭିଯୋଗ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ଓ ଏକ ଉପନ୍ୟାସରେ ସେ ସମକାଳୀନ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଅଣ୍ଡୁରାଗ୍ରସ୍ତ ସମାଜଜୀବନକୁ ଧର୍ଷଣ କରିଥିଲେ । ସେ ମାନବୀୟ ଜୀବନର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଭୂମିକା ସ୍ତର ମୂଲ୍ୟ ଦେଇ ସ୍ତ୍ରୀ ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସମାଲୋଚକ "ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ମଠ ରାଜ୍ୟ ଭୂମିର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବୋଲି ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ । ଏହା ଜାତି ଓ ଧର୍ମକୁ ଚେତନାବୋଧରେ" । ପ୍ରଥମରେ ଲେଖକ ଜୀବନର ଏକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନେଇ ଲେଖିଥିଲେ । ଅଧିକାଂଶ ଉପନ୍ୟାସରେ ସମାଜର ଉପାଦାନ ନେଇଛନ୍ତି ଏବଂ ଜୀବନର ସବୁ ଦିଗ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଏହା ଲେଖକଙ୍କ ନିଜ ସ୍ୱଭାବ । ମଣିଷ ଜୀବନର ଦୈନନ୍ଦିନ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ସତ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଚିତ୍ରରେ ତାହାର ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶ ରହିଛି କିନ୍ତୁ, ବାସ୍ତବତା ଜୀବନର ସ୍ୱରୂପ ଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ସାଂସ୍କୃତିକ ପ୍ରୟୋଗ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଅନେକ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛି । ଅଧିକାଂଶ ଚରିତ୍ର ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ଚିତ୍ର । ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସର ନାରୀର ଭୂମିକା, ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ର ପ୍ରଧାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ପ୍ରତୀକ । ପ୍ରକୃତ ଦୁଃଖ, ଅଭାବର ପ୍ରାକୃତିକ ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଦୃଢ଼ତାର ଉପଯୋଗିତା ଦେଖାଇ ଜୀବନଧାରା ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଜାତୀୟତାବାଦ ପ୍ରେରଣାମୂଳକ । ଏକ ସମୟର ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଜୀବନର ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ଦୈନିକ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଭିତ୍ତିକୁ ଉପଯୋଗିତାମୂଳକ ଦିଗକୁ ଲେଖକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଦୈନିକ ଅନୁଭୂତିକୁ ଲେଖକ ସମାଜ ଜୀବନ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ପ୍ରାକୃତିକ ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏହାର ସାର୍ଥକତା ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହି ଦିଗରୁ ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ

ଦେଖାଉଛନ୍ତି । ଜନୈକ ସାଧାରଣ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଧାଡ଼ିଏ ଲୁହାର ଆଗଲୁଣ୍ଠିତ ସୁମା ବାନା ନୈତିକ ଶକ୍ତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାଦ୍ୱାରା ଐତିହାସିକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଶକ୍ତିର ସାଧନା କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ରାଜାଜମାନଙ୍କୁ ନିଜର ହାତବାରୁ ଉଚ୍ଚଶି-ଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ମଣିଷ ଜୀବନ ବଞ୍ଚାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେହିପରି ପ୍ରବାସ ହେଲେ ହେଁ ବାପଣ ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଫୁଟାଇବାରେ ଲେଖକଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଅସାଧାରଣ ଓ ଚମତ୍କାର । ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ରର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଜା ସମ୍ବନ୍ଧ ସମ୍ରାଟଙ୍କଠାରୁ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ନଟର କଣ୍ଠରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ, ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରୁ ବେଦାନ୍ତୀ ନିବେଦିତ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଏକ ଲେଖକଙ୍କ ମମତା ଓ ସମବେଦନା ଅନୁଭବରେ ଓ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପରିବେଶର ନିଜସ୍ୱ ରଙ୍ଗ ସୃଷ୍ଟି କରୁଅଛି । ନିଜ ଅନୁଭବ ଯୋଗାଇବାପାଇଁ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରକାଶର ବାବାଜୀଙ୍କ ପକ୍ଷ ଗାଇ ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଧରିଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରେମ ଚେତନାଂଶର ଜୀବନର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ, ନାଟ୍ୟଗୁଣ ଓ ତାଙ୍କର ଶିଳ୍ପୀର ବାସ୍ତବର ଅଭାବରେ ଏଥିରେ ଯଥାର୍ଥ ଧାର୍ମିକ ଅନୁଭୂତି ଫୁଟିବ ପାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱପ୍ନରେ କାବ୍ୟକ-ଳ୍ପନାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆଉଣ ଅତୀତର ଚମତ୍କାର ଦେବତାଙ୍କୁ ଲେଖକ ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରିଅଛନ୍ତି । ଜାତୀୟ ଐତିହାସିକ ବିଷୟ ନେଇ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଜନପ୍ରିୟତା ଦେବାଙ୍କ ପରିପାଟୀ କରିବାକୁ ସୁନ୍ଦର ଭାଷା କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଲେଖକ ଜଣ ଏକ ସାଧାରଣ ଚେତନା ଓ ଜୀବନର ଅନୁଭବ ହୋଇଛି ନିଜର ମତ ଧର୍ମର ପ୍ରକାଶ ଦ୍ୱାରା ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି : ଚୈତନ୍ୟ, ବିଦ୍ୟାପତି, ଚଣ୍ଡୀଦାସ ଆଦି ବାଙ୍ଗାଳୀଙ୍କର ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମରେ ସବୁ ସୃଷ୍ଟି ଓ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କ ଏହି ବଙ୍ଗମାନେ ମହାନ ଭାରତୀୟ ଚେତନା ଅଟନ୍ତି । କୌଣସି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ଏକ ଧାରାବାହିକ ଉପନ୍ୟାସ । ସେଥି ମଧ୍ୟରେ ଐତିହାସିକ ଉପାଦାନ ଏକ ଗଭୀର ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଧାରା । କିନ୍ତୁ ସୁସ୍ୱାଦ ମାନଙ୍କ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଉତ୍କଳର ଶାସନ, ଭକ୍ତଙ୍କ ଭାବନା, ସେହି ଆଦର୍ଶ ସବୁ ଘଟଣା ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଲେଖକ ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବତା ସହିତ ନିଜର ଚିନ୍ତାଧାରାର ଯୋଗସୂତ୍ର ଦେଇଛନ୍ତି । ଜୀବନରୁ ଲୋକଙ୍କ ସଂସ୍କାର ବୃତ୍ତି ଓ ବିଚାର, ଆଦର୍ଶ ଓ ଜାତୀୟତାବାଦର ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ଥକ । ତାଙ୍କ ଚେତନାର ଆଲୋଚନାରେ ଶିଳ୍ପ ଚେତନାର ଧର୍ମ

ନାମରେ ଧର୍ମ ଆବରଣରେ ରୀତି ନୀତିକୁ ସମର୍ଥିତ କରୁଥିଲା । ନୈତିକଙ୍କ ଉକ୍ତିରେ ବାହାଣୁର ଓ ଜ୍ଞାନୀ ଡାକ୍ତରଙ୍କର ମାନବୋପଯୋଗୀ ଗୁଣମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷିଦେଇଥିଲା ନିଜ ମୂଳଭୂମି । ମୁକ୍ତପ୍ରାଣରେ ସମାଜକୁ ନିଜର ସ୍ନେହ ବା ଧର୍ମ ଅନୁରୂପ ଧର୍ମଦେବାଳୟ ଶିକ୍ଷିତ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖକ ଚାଣକ୍ୟ ଶର୍ମାଙ୍କ ପ୍ରଭୃତି ଦରବାର କରିଥିଲେ ଓ ନିଜ ଭବନର ସମାଜ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ପରିଦୋଷ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

ଫକୀର ମୋହନ ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିରେ ନିଜର ହୃଦୟ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରମାଣ ଆବେଗକୁ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ ସମାଲୋଚନାରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଲୋଚକମାନେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିର ଜନକ ଓ ସଂସ୍କାରକ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସବୁରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ପ୍ରୟୋଜନ । କିନ୍ତୁ ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିର ଅବସାଦ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ, ଯବନ ବୋଧ ହେତୁର ସମାନତା, ଚେତନାର ସ୍ୱାଭାବିକ ତାଙ୍କର ରଚନା ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଏହି ପ୍ରମାଣ ଆବେଗକୁ ସମାଲୋଚକମାନେ ଉପେକ୍ଷିତ କରିବାରେ କୌଣସି ବାଧା ନାହିଁ । କାରଣ ଏହା ହିଁ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି । କିନ୍ତୁ ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିରେ ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟର ସମସ୍ତ ଓ ଜନତା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ [illegible] ପୁରସ୍କାର ସ୍ଥାନ [illegible] । ଏହା ଅନୁକରଣ ବା ଅନୁସରଣ ନୁହେଁ ଆଧୁନିକ କଥାସାହିତ୍ୟର ବସ୍ତୁ ମୂଳସୂତ୍ର ଏହି ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରଥିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରଥମତଃ ମୋର ଗଦ୍ୟ, ଗଦ୍ୟଛନ୍ଦରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ରୀତି କଥାମାନଙ୍କୁ ଯେତେ ଜଣାଥିଲା ସେଥିପାଇଁ ତାହା ଠିକ୍ ଭାବରେ ତାହାକୁ ଜଣାଇଦେଲା । ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଭାଷାର ବିନ୍ୟାସ, ସୁନିର୍ବାଚିତ ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଚରିତ୍ର ଉଦ୍ଭବ ଦିଗରେ ଏହି ରଚନାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଂକ୍ତିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ମୂଳସୂତ୍ର ଉପରେ ଗଠିତ । ପ୍ରଥମତଃ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ ସନ୍ଧାନ । କେବଳ ସ୍ଥୂଳ ବା ବାହ୍ୟ ଘଟଣାରେ ଉପଲବ୍ଧ କରିବା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଚରିତ୍ରବିଶେଷ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିର ଅନ୍ତଃ ଚେତନାରେ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲେ ପ୍ରମାଣ ଦେଉଁ–

ମାନଙ୍କୁ ଅପରାଧୀମାନେ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ବନ୍ଦ ଓ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କ ମୁକ୍ତି ଚେଷ୍ଟା-ଟାରେ ହିଁ ହତ୍ୟାର ପ୍ରୟାସ କରେ ଓ ଅପରାଧୀମାନଙ୍କର ଦୁରଭିସନ୍ଧି ଘଟାଇଛନ୍ତି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉକ୍ତି ଓ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀରେ ଏହା ଧରାଯାଇ ଅତିସ୍ୱାଭାବିକ ଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ଠିକ୍ ଏହିପରି ବୈଜ୍ଞାନିକ ପ୍ରଗତି ପ୍ରଭୃତିର ସମାଜ । ଏହାହିଁ ଆଧୁନିକ ମନୁଷ୍ୟର ଯନ୍ତ୍ରମନସ୍କତାର ଉଦାହରଣ ଦେଇଛି । ରାଧାନାଥ ଏହି ସ୍ତରର ଭାବରେ ନିଜର କାହାଣୀଟିରେ ଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଅଜ୍ଞାତ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ମିଶ୍ରଣରେ ଜନନୀ ନାରୀଟିଏ ଥିଲା ; ଏହି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଘୃଣା ଓ ବିଦ୍ୱେଷ ଓ ଅପରାଧୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିବିଡ଼ ବନ୍ଧୁତ୍ୱର ବନ୍ଧନ ଗଢ଼େ ଚରିତ୍ରରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସ୍ୱାଭାବିକ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ବରଂ ବର୍ଣ୍ଣନ କଲେ ରାଧାନାଥଙ୍କଠାରେ ଜଣେ ଉପନ୍ୟାସକାରର ଲକ୍ଷଣ ଦେଖାଯାଏ ନଥିଲେ ହେଁ ଥିଲା ଅନନ୍ୟ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ରହିଥିଲା । ଦୁରାଚାର ଓ ନାଟକୀୟ ଘଟଣାକୁ ଏକ ଚରିତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ କହିବାଟିଏ ଶୈଳୀକୁ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ନୂଆ ଦିଗ ଦେଇଥିଲେ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ପରେ ଏ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦେଖିଛନ୍ତି ନବ ଉପନ୍ୟାସିକ ମାନ୍ୟତା ପ୍ରାପ୍ତ ଆଧୁନିକ ଲେଖକମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି-ଭଙ୍ଗୀରେ ସ୍ଥାନ କରିଛନ୍ତି । ଆଧୁନିକ ପରିବହନ (ଜାହାଜ, ରେଳଗାଡ଼ି ଇତ୍ୟାଦି) ଓ ସଂଯୋଗ ମାଧ୍ୟମ (ସମ୍ବାଦପତ୍ର, ଡାକଚଳାଚଳ ଇତ୍ୟାଦି)ର ସହାୟତା ଉପଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ସର୍ବୋପରି ବିଶ୍ୱାସଯୋଗ୍ୟ ଚରିତ୍ରରେ ଚାଲୁଥିବା କୋମଳ, ଲାବଣ୍ୟମୟ ଚରିତ୍ର ମାନବତାର ଛବି ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ।

—※—

ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ
ଉପନ୍ୟାସ : ପ୍ରଥମପର୍ବ

ଭାରତର ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ବିଂଶ ଶତକ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗ-ଚେତନା ସୃଷ୍ଟିକଲା । ଏହାଥିଲା ନବଜାଗରଣ ଓ ନବନିର୍ମାଣର ଯୁଗ । ଆଧୁନିକ ସମାଜଚେତନାରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ, ଏକ ଶିକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟଶ୍ରେଣୀର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ନବଲୁଟାସ୍ପନ ଘଟିଲା । ଭାରତର ଶିକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟଶ୍ରେଣୀର ଯୁବବ୍ଲୁମିରେ ସ୍ୱଦେଶରେ ଜାତୀୟ ଆଦର୍ଶ ଅନୁସରଣରେ ସ୍ୱଦେଶୀବାଦୀଙ୍କ ତ୍ୟାଗ ଘୃଣା ଓ ଅବିଶ୍ୱାସରୁ ଜନ୍ମଲାଭକଲା । ଯୁବକ, କବି, ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ଦେଶପ୍ରେମିକଙ୍କର ଭାବ-ଜଗତରେ ଭାରତୀୟ ଆଦର୍ଶବାଦ ଜୀବନର ସକଳକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଛୁଇଁଲା । ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରଭାବ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ଅନୁଭୂତ ହେଲା । ଏହାର ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ନାନାବିଧ ଆଦର୍ଶ ଭାରତୀୟ ଜନମାନସକୁ ପ୍ରେରଣା ଓ ସଂହତ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଲା । ଊନବିଂଶ ଶତକରେ ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତି ବିଚାରରୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଶାସନରେ ଏକ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଜାତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ବିଂଶଶତକରେ ଏଥିରେ ସ୍ୱଜାତୀୟତା ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ଘଟିଲା । ବିଂଶଶତକର ଆରମ୍ଭରେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଦୁଇଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଘଟଣା ଭାରତବର୍ଷର ଜନଜୀବନକୁ ବେଶ ପ୍ରଭାବିତ କଲା ।ପ୍ରଥମଟି ୧୯୦୫ ଖ୍ରୀ. ଜାପାନର ରୁଷିଆ ଉପରେ ବିଜୟ, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧରେ (୧୯୧୪-୧୮) ଭାରତୀୟମାନଙ୍କର ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ । ଜାପାନର ବିଜୟ ସମଗ୍ର ଏସିଆରେ ଗର୍ବ ଓ ଗୌରବବୋଧ ଆଣିଦେଲା । ଆଧୁନିକତା ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଆଧିପତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସମର୍ଥ ହେଲେ । ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେଇ ଭାରତୀୟଙ୍କ ମନରେ ଯୋଗ୍ୟତାରେ ସମାନତାବୋଧ ଜାତହେଲା । ସ୍ୱରାଜ୍ୟ କଳ୍ପନା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ

ପ୍ରେରଣାରେ ସମଗ୍ର ଭାରତରେ ଏକ ନୂତନ ଉନ୍ମାଦନା ଦେଖାଇଦେଲା ।

ବିଂଶ ଶତକର ଆଦ୍ୟଭାଗରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ଭାବଚେତନା ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଅଙ୍କୁରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଂରେଜଶାସନରେ ଓଡ଼ିଶାର କୌଣସି ନିଜସ୍ୱ ସ୍ଥିତି ନଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ହେଉଥିଲା ଓଡ଼ିଆ ଦେଶରେ ଏକ ଅସହାୟ ଜାତି ରୂପେ ଓ ନଗଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ଓଡ଼ିଶାର ଚରମ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର କାଳ । ଏହାର ପ୍ରତିକାର ସ୍ୱରୂପ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଏକ ପ୍ରଶାସନର ଅଧୀନରେ ରଖିବାପାଇଁ ଭାରତ ସରକାର ସାର ଷ୍ଟାଫୋର୍ଡ ନର୍ଥକୋର୍ଟଙ୍କ ସମୟରେ ୧୮୬୮ରେ ପ୍ରଥମ କଳ୍ପନା ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ମାତ୍ର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଦେଶରେ ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ରହିବା ଫଳରେ ସାଂସ୍କୃତିକ, ରାଜନୈତିକ ଓ ଆର୍ଥିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ସୁଯୋଗ ଦେବାକୁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ବୁଝିଥିଲେ । ଏହିଠାରୁ ଇଂରେଜ ପ୍ରଶାସନ ଓ ଅବହେଳାରେ ଏଇ ଅଞ୍ଚଳବାସୀମାନଙ୍କର ଅସହାୟତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିବାକୁ ହେଲା । ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଫଳଶ୍ରୁତିରେ ୧୯୦୩ ଖ୍ରୀ: ଅବ୍ଦରେ ଉତ୍କଳଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଗଠିତ ଉତ୍କଳସମ୍ମିଳନୀର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀମଞ୍ଚରେ ମଧୁସୂଦନଦାସ, ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କଠାରୁ ଦେଶସେବକ, ଫକୀରମୋହନ, ରାଧାନାଥଙ୍କ ଭଳି ସାହିତ୍ୟିକ ରାଜାମହାରାଜାଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ସାଧାରଣ ଜନଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କ କଣ୍ଠରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ନେଇକରି ଜାତିଗଠନର ସଂକଳ୍ପ ଘୋଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥି ସ୍ୱାଭିମାନର କୌଣସି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ନଥିଲା । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀର ମଞ୍ଚରେ ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ “ଭାରତ ମାନବିକତା ସମ୍ମିଳନୀର କଣ୍ଠଦେଶରେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନରୁ ଆମେମାନେ ପୃଥକ୍ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହୁଁନାହିଁ ।” ପୁଣି ସେ ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ “ଭାରତର ମାନବୀୟ ମୁକ୍ତିସାଧନା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଏହା ସ୍ଥିର ବିଶ୍ୱାସ ନହେଲେ ବିଶ୍ୱବନ୍ଧୁତ୍ୱର ସମତା ଓ ଏକତା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । ୧୯୦୩ରୁ ୧୯୧୮ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ କେବଳ ଉତ୍କଳୀୟ ଦେଶମିଶ୍ରଣ ପ୍ରସଙ୍ଗ ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟକରୁଥିଲା । ବଙ୍ଗଭଙ୍ଗର ଅବସାନ ହେଲାପରେ ଭାରତରେ

ଜାତୀୟ ସମ୍ଭାରଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ୧୯୧୯ରେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସଭାପତିତ୍ୱରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଭାରତୀୟ ମହାସମିତିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଓ ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ନିଜର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା । ଜାତୀୟତାରେ ଭାରତୀୟ ଓ ଭାରତୀୟରେ ଓଡ଼ିଆର ଯଥାର୍ଥ ସ୍ଥାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମସ୍ତେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏକ ନବଜାଗ୍ରତ ମାନବିକତାର ଆସ୍ଥା ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୦୮ରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ମୁକୁର' ୧୯୧୫ରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ସତ୍ୟବାଦୀ' ୧୯୧୯ରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ସମାଜ' ପ୍ରଭୃତି ପତ୍ରିକା ଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଆଦର୍ଶ ଓ ଆକାଂକ୍ଷାର ମୁଖପତ୍ରରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । 'ସତ୍ୟବାଦୀ'ର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟାରେ ସମ୍ପାଦକୀୟରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଯଥାର୍ଥରେ ଲେଖିଥିଲେ "ମାତୃଭାଷା ସାହାଯ୍ୟରେ ମାତୃଭୂମିର ସେବା କରିବା ଦ୍ୱାରା ଆମ୍ଭମାନେ ମନୁଷ୍ୟସମାଜର ସେବା ଏବଂ ସେହି ସୂତ୍ରରେ ବିଶ୍ୱସେବା କରିବାର ଆଶା ରଖିଅଛୁଁ ।"

ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ସାହିତ୍ୟରେ ମାନବପ୍ରେମ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତାର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଅତୀତ ଗୌରବଠାରୁ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଓ ସୁଦୂର ଗୌରବଠାରୁ ନିଜର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସମାଜକୁ ଦୃଷ୍ଟି ଧ୍ୟାନରେ ରଖି ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟାସ ହେଲା । ଜୀବନର ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସମାଜର ବହୁବିଧ ସମସ୍ୟା ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହେଲା । ପ୍ରଗଳ୍ଭ ଭାବୁକତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଏକ ସତ୍ୟାନ୍ୱେଷୀ ଆଦର୍ଶବାଦ ଓ ନିଷ୍ଠା-ଶୀଳତାର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରବଳଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ବସ୍ତୁତାର ଅବସାଦକର ବାସ୍ତବବାଦୀ ଚିନ୍ତାର, ଭାବବାଦ ଶୃଙ୍ଖଳାର ସ୍ଥାନରେ ଏକ ସହଜ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ସୁଶୃଙ୍ଖଳ ନିଷ୍ଠାଶୀଳ ମନୋଭଙ୍ଗୀ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏକ ଦିଗରେ ନୈତିକତା ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ମାନବୀୟ ସମ୍ବେଦନଶୀଳତା ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ନୈତିକ କଥା-ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ଉନ୍ମୋଚନ କଲା । ଜୀବନର ପୁଣ୍ୟ ବନ୍ୟାରେ ଅନ୍ତଃପ୍ରକାଶ ଓ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଉଦାର ସାଧନାରେ ଶାଣିତ ବାସ୍ତବତାର, ବେଦନାର କାରୁଣ୍ୟରେ କଥାସାହିତ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧରେ ହୋଇଉଠିଲା ଜୀବନର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ।

—ଏକ—

"ଫକୀରମୋହନଙ୍କ (୧୮୪୩-୧୯୧୮) ଜୀବନ ଆଧୁନିକ ନବଜାଗରଣର ଏକ ଅନନ୍ୟ ପ୍ରତୀକ । ଜୀବନର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ଥିଲେ ଅଗ୍ରଣୀ । ୧୮୬୬ରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ରଚନାବଳୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଉଦ୍ୟୋଗରେ ଛାପାଖାନା ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ୧୯୧୮ ରେ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରଚନାବଳୀ ପ୍ରକାଶନ ଜନୈକ ଶିକ୍ଷକ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରଧାନ କରିଥାଇଛି, ଯାହା ପ୍ରାୟ ମିଶାଇ ବହୁବିଧ କେବଳ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କର ଦାନ ।" (ଫକୀରମୋହନ କ୍ଷେତ୍ରଜାତି ଦାସ, ପୃ: ୪୪ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୭୨) ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୃଷ୍ଟି । ଫକୀରମୋହନ ନିଜର ସାହିତ୍ୟିକଜୀବନ ଅତି ବିଳମ୍ବରେ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଏହାଥିଲା ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୃତି ଜୀବନର ଏକ ନୂଆ ଦିଗ । ପ୍ରଥମ ଜୀବନରେ ୧୮୬୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଏକାଧିକ ବର୍ଷ ଧରି ସେ ବାଲେଶ୍ୱରର ମିଶନ୍ ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷକତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତାଙ୍କ ଜୀବନରୁ ଆଗରୁ ଚାଲିଥିଲା ବୋଧେ ସାହିତ୍ୟ ରଚନା ଏବଂ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜୀବନ ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିଲା ଅନେକ ଓ ସାମାଜିକ ସମ୍ପର୍କରେ ସୀମାବଦ୍ଧ । ଜୀବନରୁ ଓ ସମାଜରୁ ସେ ନିଜର ଅନୁଭୂତି ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷକଭାବେ ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶନ ଥିଲା (ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟାକରଣ ଓ ଭାରତବର୍ଷର ଇତିହାସ । ଓଡ଼ିଆ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଭାଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଫକୀରମୋହନ ଥିଲେ ଉତ୍କଳର ସମାଜର ପ୍ରଥମ । ବାଲେଶ୍ୱରରେ ତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷକଜୀବନ ଥିଲା ସ୍ୱଳ୍ପସ୍ଥାୟୀ । ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ଓ ମେଟ୍ରିକ୍ ପାସ୍ ନୋହିଲେ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ମିଶନାରୀମାନଙ୍କ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷାପଦ୍ଧତିରେ ଅଣି ଶେଷରେ ନମାଜ ଶିକ୍ଷକତା ଛାଡ଼ିଲେ । ଦେଶୀୟରାଜ୍ୟ ଗଡ଼ଜାତର କର୍ମଜୀବନରେ । ୧୮୭୧ରୁ ୧୮୯୬ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଓ୍ୱାନ ରୂପେ ବିଭିନ୍ନ ଗଡ଼ଜାତରେ କର୍ମଜୀବନ ଅତିବାହିତ କଲେ । ତାଙ୍କ କର୍ମଜୀବନରେ ଥିଲା ଅନୁଭୂତିର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ । ସେ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ ରାଜା ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାରିତ ଶୋଷଣଜର୍ଜରିତ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ନିପୀଡ଼ିତ ସାଧାରଣ ପ୍ରଜା । ମାନବବାଦୀ ଫକୀରମୋହନ ରାଜା ଓ ପ୍ରଜା ଉଭୟଙ୍କ ଶୁଭାକାଂକ୍ଷୀ

ଥିଲେ । ସେ ଯୁଗର ରହିଥିବା ନବୀନ ସାହିତ୍ୟିକମାନେ ସେ କେବଳ ମୁକ୍ତବାଣୀ ଦେଇନ, ଆଖି ଆଗରେ ଘଟୁଥିବାର ସମସ୍ୟାରେ ଘଟଣାର ଜୀବନଧାରାଙ୍କୁ ସେ ଲେଖନୀର ମୁଖରେ ଆଣିଛନ୍ତି ଚଳେଇଥିଲେ ! ସମ୍ଭବତ ସର୍ବ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସଙ୍ଗୀତ ଜନଜୀବନର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳ ସେଇ ସବୁ ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଥିଲା ଅଳ୍ପ ଲେଖାପଢ଼ି ଶିଖିଥିବା ସମାଜର । ଏଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷା ନୂଆ । ସେହି ବାସ୍ତବ ସମାଜ ଲୋକଙ୍କ ଜୀବନଧାରା ନେଇଥିଲେ, ଅନ୍ୟ ଯୁଗରେ ଅଙ୍କିତ ସ୍ତରର । ସମସାମୟିକ ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କର ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟି ଭଳି ଫକୀର-ମୋହନଙ୍କ ଜୀବନଦର୍ଶନ ସାହାସ ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଓ ଜୀବନ୍ତ ଦର୍ଶନର ଜଗତରେ ପ୍ରକାଶରେ ସ୍ଥାନ ଅନେକ କୌଣସି ନଥିଲା । ସେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ପଠନ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକର ସଂଖ୍ୟା ଅଳ୍ପ ଥିଲେ ବି ଜୀବନର ଅଭିଜ୍ଞତା ଥିଲା ଅତି ଗଭୀର । କିନ୍ତୁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କୁ କେବଳ ସାହାକୁ କୌଣସି ତୃପ୍ତି ଦେବାକୁ ଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ରଚନା ଗୁଡ଼ିକ ଏକ ସମୟର ଜୀବନ ଧାରାର ଅନୁଭବ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ପାଠକର ଅନ୍ତର ଅତି ସହଜରେ ଜୀବନର ଆବେଦନ ଓ ପାଠକଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଛୁଇଁପାରେ କରିଥାଏ । ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ଉପାଦାନ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଓଡ଼ିଶାର ଗ୍ରାମୀଣ ଓଡ଼ିଶାର ଜୀବନ ଧାରାରୁ ହିଁ ଗୃହୀତ । ସେଥିପାଇଁ ପୁରାତନ ଯୁଗରେ ଫକୀରମୋହନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ନିଜକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ କରିପାରି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ଲଛମା' ସେହିର ନିଦର୍ଶନ । କିନ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟିର ଚେତନାର ଦେଇ ଅନେକ ରଚନାକୁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବାସ୍ତବ ଅନୁଭୂତି ଓ ସମକାଳୀନ ଜୀବନଧାରା ଯାହା ସାହିତ୍ୟ ବୋଧର ଶକ୍ତି ଥିଲା ପ୍ରବଳ । ସେ ନୂତନ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ଓ ସଂସ୍କାରର ଆରମ୍ଭର ଅତି ସହଜ ସଜାଗ ଗ୍ରାମୀଣ ଜୀବନରୁ କାହାଣୀ ସଂଗ୍ରହ ଓ କଳ୍ପନା-ବିଳାସୀ ସେହି ସାହିତ୍ୟ ନିର୍ମିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଦେଖି ପ୍ରଭାବିତ । ଏକ ଦିଗରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମ୍ଭାର, ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଅନୁକରଣ ଓ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଜୀବନାଦର୍ଶ ସମ୍ଭାର ମିଶ୍ରଣରେ ନାଗରିକ ଜୀବନଦୃଷ୍ଟି ସହ ତାଙ୍କର ସମନ୍ୱୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନଥିଲା । 'ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ' ହିଁ ତାହାର ନିଦର୍ଶନ ।

ଏହିପରି ଅନେକ ନୂତନ ଏବଂ ନବୀନ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଭାଷା କ୍ଷେତ୍ର କଥା ଅବଦାନରେ ଦେଖିଛୁ । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ମାତ୍ର ଚାରୋଟି । ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ, ମାମୁଁ ଓ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ସାଙ୍ଗକୁ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ଲଛମା' । ଲଛମାରେ ଫକୀର ମୋହନ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ରୋମାନ୍ସ ଲେଖିବାରେ ହିଁ ଅବତରଣ କରିଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସତ୍ୟ ବିକୃତ ଭାରତୀୟ ଇତିହାସ ହିଁ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ମନେଥିଲା । ତାକୁଇ ସେ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ଇତିହାସର ସତ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇବା ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଜୀବିତ ସମୟରେ ଇତିହାସ ୧୮୬୯ ଓ ୮୦ ବର ଦୁଇଭାଗରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ଷାଠିଏବର୍ଷ ତଳେ ଫକୀର ମୋହନ ଲେଖିଥିଲେ ଐତିହାସିକ ଗଳ୍ପ 'ଅପୂର୍ବ ମିଳନ' । ତାହାର ପରିଣତ ରୂପ ହେଲା 'ଲଛମା' । ଏଥିରେ ନାରୀ ମୁକ୍ତିର ବୋଧ ମିଳୁଛି । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଉଷା ଓ ପାର୍ବତୀ ପରିବେଶିତ ଚରିତ୍ର ଲଛମାଠାରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଖଣ୍ଡନାୟକ ମରହଟ୍ଟା ସେନାପତି ଭାସ୍କର ପଣ୍ଡିତ ସଙ୍ଗିନୀ ଲଛମାର ଦ୍ୱନ୍ଦରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଛନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ ଘଟଣାଟି ମୌଳିକ ଚିନ୍ତା ପ୍ରସୂତ ଓ ଐତିହାସିକ ଘଟଣାଠାରୁ ବହୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ମରହଟ୍ଟା ଶାସନର ଅତ୍ୟାଚାର ଶିଖ, ମରହଟ୍ଟା ବର୍ଗିଶକ୍ତିରେ ଉଦ୍ଦୀପିତ ଥିବା ଭାରତୀୟ ଆଦର୍ଶର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କି ମଧ୍ୟ ଫକୀର ମୋହନ ତାହାର ସମର୍ଥନ କରି ନାହାନ୍ତି । ଏକ ରୋମାନ୍ସର ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ଦମ୍ପତ୍ତି ଲଛମା ଓ ବାଦଲ ସିଂହର ଚରିତ୍ରଠାରୁ ଶତ୍ରୁତା, ପିତୃହତ୍ୟାର ପ୍ରତିଶୋଧ ଗ୍ରହଣ ଓ ପୁନର୍ମିଳନ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱାଭାବିକ ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ବେଦନା ପାଠକଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଆଲି ବର୍ଦ୍ଦି ଖାଁ ଓ ଭାସ୍କର ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସଂଘର୍ଷ ତଥା ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ମୂଳ କାହାଣୀର ମାନବୀୟତା ମ୍ଳାନ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଉପନ୍ୟାସରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ରାହାଜାନି, ହତ୍ୟା, ଯୁଦ୍ଧ, ଅଭିଯାନ, ରାଜକୀୟ ପରିବେଶ, ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗର ଚିତ୍ର ସବୁଗୁଡ଼ିକ ରୋମାନ୍ସ ସୁଲଭ । ଅତିବାସ୍ତବତା ଭିତରେ ବାଦଲସିଂ ଓ ଲଛମାର ପ୍ରଣୟ-ଭାବକୁ ଫକୀର ମୋହନ ବାସ୍ତବ ଓ ଜୀବନ୍ତ କରି ପାରିଛନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ତାଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ।

—ଭୂମି—

ସେନାପତିଧର୍ମୀ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଧୂସର ଦିଗ୍‌ବଳୟରେ ପ୍ରଥମ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସ୍ତମ୍ଭ ଭାବରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲା ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ'। ଏକ ପରିମିତ ମାଟିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଗଭୀ ସେପଟରକ ବୃକ୍ଷଙ୍କ ଭୂମି ସ୍ପର୍ଶୀ ମୁଦ୍ରା ଏକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସୃଷ୍ଟି ମାନସରୁ ସମସ୍ତ କଳୁଷ ଦୂର କରିଦେଲା। କଳ୍ପନାଶ୍ରୟରେ ବାସ୍ତବ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତା ସ୍ଥାନରେ ବାସ୍ତବଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଘଟିଲା। ପରିମିତ ଭୂମିଖଣ୍ଡ ନାମରେ କୌଣସି ଏକ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ନାମିତ ହୋଇ ନଥିଲା। ଏଥିରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ଏ ମାନବ-ଜୀବନ। ସୁନ୍ଦରୀ ନାୟିକା ଓ ନାୟକ ମାନଙ୍କୁ ନେଇ କଳାତ୍ମ କାବ୍ୟରଚନା ଧାରରେ ଯାହାକିଛି ଅବଶେଷ ଥିଲା ଫକୀର ମୋହନ 'ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ' ରଚନାକରି ତାହାର ମୂଳୋଚ୍ଛେଦ କଲେ। ଯେଉଁ ଫକୀର ମୋହନ ଲେଖିଥିଲେ।

ଧାଙ୍ଗ ପୁରୁଷର ଜମିଖଣ୍ଡ ଥିଲା ପୁଞ୍ଜି ॥
ଚେତିକ ଦେବାଳରେ ପଡ଼ିଥିଲା ମୂଳ ପୁଞ୍ଜି ॥
ସରକାର ବାହାଦୂର ଦୟାକଲେ ଭାରି
ଭୂଇଁଯାକ ଆଇନ୍‌ଟା କରିଦେଲେ ଜାରି ॥
ଭୂତକର ବଢ଼ିଗଲା ଟୋଟାଏ ଗଣ୍ଡକା
ରେଭେନ୍ସା ଅଫିସରେ ଜମି ଜଣା ଛକା ॥ ଜାମ୍ବା

ଯେଉଁ ଫକୀର ମୋହନ ଲେଖିଥିଲେ-

ଅନ୍ଧାରର କି ଗୀତ କରିଥିଲୁ ଜନୋନାଙ୍କି
ଭକ୍ତମାନଙ୍କେ ଜନ୍ମଦେଲା ବୃଥା ମାଙ୍କପାଇଁ।

ସେହି କୁହକ ସମାଜରୁ ଫକୀରମୋହନ ନିଜ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କୁ ଖୋଜି ନେଲେ। ଫକୀର ମୋହନ ନିଜର ଦୀର୍ଘଜୀବନରେ ଲକ୍ଷ୍ୟକରିଥିଲେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜଜୀବନର ବୈଭବ, ଗ୍ଲାନି ଓ ଭଗ୍ନ ଦଶାକୁ। ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମିରାଜସ୍ୱ ନୀତି କର୍ମଗୋ ଅନେକଙ୍କୁ ହାହାଥିଲା। ଇଂରେଜ ଶାସନରେ ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ନଥିଲା। ଏହି ଭୂସମ୍ପତ୍ତିନୀତି ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ପ୍ରତାରଣାଗ୍ରସ୍ତ କରିଦେଇଥିଲା। ଏଠାରେ

ସ୍ୱାର୍ଥ ଅନୁସନ୍ଧାନକାରୀ ବଙ୍ଗ ଦେଶ ଭଳି ଚିରସ୍ଥାୟୀ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲା । ଇଂରେଜମାନେ ନୂତନଙ୍କ ମସଲତ ଅଂଶ ନଦେଇ ଦୁର୍ଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଦୂର୍ଘର କର ଅତ୍ୟଧିକ ଜମିଦାରଙ୍କ ଠାରୁ ଆଦାୟ କରୁଥିଲେ । ନରକାଶୀ ଅଫଲ ଓ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଥିଲେ ବାହାର ଜମିଦାର । ଏମାନଙ୍କର ଅବୈଧ ଶୋଷଣ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ଫଳରେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦୁଃଖ ବୁଝିବାକୁ କେହି ନଥିଲେ । ଭୂସ୍ୱାମୀ ସାଙ୍ଗକୁ ଶିଳ୍ପବାଣିଜ୍ୟ ବାର୍ଣ୍ଣିଶିକା ମିଶିଲା ! ଓଡ଼ିଶାରେ ବନ୍ଧକନୀତି ଲବଣ ଓ ବାଣିଜ୍ୟକୁ ସ୍ୱାର୍ଥରୁ ବହଲ । ଓଡ଼ିଶାର ଅଂଶ ବାଗ ଶାସନ ମାନେ ପ୍ରାଦେଶିକତାବାଦର ମୂର୍ତ୍ତି ଭାବରେ ଶ୍ରୀମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାଇଥିଲେ । ସେଥିରେ ଏକ ଗୁଣବ୍ୟାଟୀ ଅଧଃପତନ ଜାତୀୟ ମାନସିକତା ଶ୍ରୀ ଓ ଏ ପ୍ରଥମ ଲଗି । ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ, ଅବରୋଧ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ସବୁ ପ୍ରକାରର ଅଧୀନତା । ଅବଶେଷରେ ସାହିତ୍ୟ ଅସ୍ମାଙ୍କ ପଛ ମିଶି ଆନ୍ଦୋଳନ ଦେବାର ଚେତନ୍ୟ ମୁକ୍ତ କରିଦେଲେ । ଏହି ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ 'ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ' ଏକ ସାର୍ଥକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ।

'ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ'ର ମିଳନ ଫକୀରମୋହନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିମାନସର ଏକ ବାସ୍ତବ ଇତିହାସର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ୧୮୬୬ରେ ଫକୀରମୋହନ କର୍ମ-ଜୀବନରୁ ଅବସର ନେଲେ । ଆରମ୍ଭହେଲା କଟକରେ ଏକାନ୍ତ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଜୀବନ । ୧୮୭୭ରେ ଶ୍ରୀ ବଦ କାଲେଜର ଜାତୀୟତାର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ବାଳଗଙ୍ଗାଧର ତିଳକଙ୍କ ପ୍ରମ ଠାକୁର ସାକ୍ଷାତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା । ତିଳକଙ୍କ ଉଗ୍ରବାଦୀତାରେ କଂଗ୍ରେସ ହୋଇଥିଲା ଆଧୁନିକତାର ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ଜାଗରଣର ବାହକ ଓ ଧାରକ । ସେଠାରେ ନେତାଙ୍କ ସମନ୍ୱୟଙ୍କର ଭାରତୀୟ ତଥା ମାତୃଭୂମି ଚିନ୍ତାଧାରା ଦୃଢ଼ତ ସୂଚନାତ ଥିଲା । ଫକୀରମୋହନ ପୋଷିତ ଜେଲର ସାମନ୍ତ ବନ୍ଧୁଙ୍କର ବନ୍ଧୁତାର ଜାତୀୟ ଜାଗରଣ ଦାବୀ ପୋଷିତ ହୋଇଥିଲା ତାହାଙ୍କରି, ଦେଶପ୍ରେମ ଧର୍ମୀୟ ବସ୍ତୁ ବନ୍ଧୁତାର ଦ୍ୱାରିକ ବଣ୍ଟନୀୟ ବ୍ରିଟିଶ ବାର୍ଣ୍ଣ ପୋଷିତ ହୋଇଥିଲା । ଧର୍ମ ଓ ପ୍ରତିଭା ଶକ୍ତିର ଶକ୍ତିରେ ସେଠା ବିପ୍ଳବ ଅନୁଭବ କରିଥିଲା । ଏହି ସେଥା ବିପ୍ଳବ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ

ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟକ ଭାବରେ ଅନୁଭବକ କରାଇଥିଲା । ସମାଜ ବାସ୍ତବ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ମୂଳରେ କୁଠାରାଘାତ-କଲା । ଫକୀରମୋହନ ନାନା ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା ନିଜେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷକରିଥିଲେ ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମଜାତ୍ୟ ଓ ସମାଜ ବନ୍ଧନର ସୁଯୋଗ ନେଇ କେତେକ ଶାସନଯନ୍ତ୍ରର ସହାନୁଭୂତିରେ ଦେଶ ଆତ୍ମଜାତ୍ୟ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ଶ୍ରେଣୀ ନିଜର ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷା ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାଇଁ ବହୁପ୍ରକାର ମାନବମୂଲ୍ୟକୁ ବଳି ଦେଉଥିଲେ ତାହା ଫକୀରମୋହନ ଲକ୍ଷ୍ୟକରୁଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଲୋକଙ୍କରେ ଶ୍ରେଣୀ ସଚେତନ ଉନ୍ମେଷ ଘଟି ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଫକୀରମୋହନ ନିଜର ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ ନିର୍ଯାତିତ କୃଷକଶ୍ରେଣୀ ଓ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାଶୀଳ ଶୋଷକ ଶ୍ରେଣୀର ଚରିତ୍ରରେ କାହିଁକି ପ୍ରତିଶୋଧ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଉ ତାହା ଦେଖାଇଥିଲେ । ବାସ୍ତବତାରେ ସେ ଆଦର୍ଶକୁ ବଳିଦେଇ ନଥିଲେ । ବାସ୍ତବତାର ନଗ୍ନତା ଓ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ତାଙ୍କୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନଥିଲା । ବାସ୍ତବ ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶର ସ୍ଥାନ ନିଶ୍ଚୟରେ ସମ୍ମାନଜନକ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି । "ଛମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ"ରେ ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କର ଅର୍ଥଲୋଭ ଜନିତ କୁକର୍ମ ଓ ଭଗିଆ, ସାରିଆଙ୍କର ଧର୍ମର ଅନ୍ତରାଳ ବେଦନା ଓ ଦୁଃଖଭୋଗ କେତେ ବାସ୍ତବ । ମାତ୍ର ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ପତନ ଓ ଅନୁତାପ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାସ୍ତବବାଦୀର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲେ ବି ଏଥିରେ ଲେଖକଙ୍କ ନୈତିକ ଚେତନା ଓ ଆଦର୍ଶବାଦର ସ୍ପଷ୍ଟ ସୃଷ୍ଟି ।

ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପାଠକର ସମ-ବେଦନା ଜଗାଇବାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ନାହିଁ । ଅନେକର କୁକର୍ମ ଭାବନା ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚରିତ୍ରକୁ ଦେଖିବାକୁ ହେଉଛି ଓ ଉପନ୍ୟାସର ସମସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁଠି ବହୁତ କାରୁଣ୍ୟ ଦେଖାଯାଇ ହୋଇଛି । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଯଥାର୍ଥରେ କହନ୍ତି—"ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ରଚନାର ନବନବ ଉନ୍ମେଷ ଦେଖାଯାଏ ତାଙ୍କ ଭାଷା, ବର୍ଣ୍ଣନା ତଥା ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣର ପ୍ରକାଶଭଙ୍ଗୀରେ । ସେଥିରୁ ମୂଳରେ ରହିଛି ତାଙ୍କର ରସିକତା ବା ହ୍ୟୁମର (Humour) । ଚମ୍ପାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବର୍ଣ୍ଣନାଠାରୁ ମାଣ୍ଡିଆର ଜମି ଜୁଗୁଳା, ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ଏକାଦଶୀ ଉପାସ ବଳକାବାକର "ମୃତ୍ତିକାରେ ଗଡ଼ାଗଡ଼ି ବଡ଼ଦୁଃଖ ସୁନ୍ଦରାଶୀ ମ" ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରାମ୍ୟଦେବଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା ରଚନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଠି ଫକୀରମୋହନଙ୍କ

ସକଳ ସୃଷ୍ଟିରେ ରସିକତା ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି ।" ପ୍ୟାରୀମୋହନ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦୃଶ୍ୟନାଟ୍ୟର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଏହା ଅତି ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ରକଳ୍ପମୟ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ବଣମାଳୀଙ୍କ ବ୍ୟାକରଣର ଦୃଶ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସୂତ୍ର ପାଠକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତମସାର ଗାଢ଼ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଅଙ୍କନ କରି ଶବ୍ଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରଭାତ ନାଟକୀୟ ସେମାନେ ବାସ୍ତବାନୁଗ ଓ ରୂପସୃଷ୍ଟି । ଏହିମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧୃତ କରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବା ଏଠାରେ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଜଣାଥିଲା ତାହାର ତୁଳନା ନାହିଁ । "ବରଗଛରେ ଗୋଟାଏ ଅନ୍ଧାର ବୁଦାରେ ଲୁଚିଯାଇଥିଲେ ଚାହିଁଲେ ଗୋଟାଏ ଆତଙ୍କମୟ ଦୃଶ୍ୟ ଜଣାଉଅଛି ।" "କମ୍ପା ଘର ମଧ୍ୟରେ ଜଳୁଥିବା ଦୀପର ଟେକଟିଏ ସମସ୍ତ ସାଂଘାତିକ ଅନୁଭୂତି ।" ଏଇ ଚିତ୍ରକଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକୃତ ଜଣା ସୂତ୍ର ତମସାର ଜୀବନଧାରା ଲିଖି ଆଣିବାର ଲକ୍ଷିତ ନାହିଁ । ଶେଷ ଧାଡ଼ିରେ ପଶ୍ଚିମ ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ନକ୍ଷତ୍ର କାରଣ ତାରକା ଅନନ୍ତ ଆକାଶରେ ପଡ଼ିବାର ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ତମସାର ଜୀବନଧାର ଏକ ମୂହୂର୍ତ୍ତକରେ ଲିଭିଯିବ ଏହାକହି ବୁଝିହୁଏ ନାହିଁ । ନବୀନ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କୁ ବଣଭିତରୁ [illegible] ଅନେକ, ସୁପ୍ତତମସାଙ୍କୁ ଦୋଳିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନାଇବା ଗୋଟାଏ [illegible] ତମସାର [illegible] ବାନ୍ଧିବାର ବୁଲି-ସିବାପାଇଁ [illegible] ଓ [illegible] ସ୍ତ୍ରୀଲୋକଙ୍କ ଉପରେ [illegible] ଦେଖିଲାପରେ [illegible] ଭାଙ୍ଗିବା [illegible] ବର୍ଣ୍ଣନା କମ୍ପା ଏଇ ଦୃଶ୍ୟର ଶେଷ [illegible] ସମସ୍ତରେ ମୂହୂର୍ତ୍ତିକ [illegible] ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ [illegible] ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପ୍ୟାରୀମୋହନଙ୍କର ଧୂର୍ଣ୍ଣୀକୁର୍ଣ୍ଣୀ ସଂଯତ [illegible], [illegible], ଇଙ୍ଗିତର ସମଗ୍ରତାର ରସଦାନର କଳାତ୍ମକତା [illegible] ପାଠକ ରୂପସୃଷ୍ଟିକରେ । ଏହି ସେଠାରେ [illegible] ପାଠକ ମାନସରେ ନାଟକର [illegible] ଅଙ୍କିତ ହୁଏ । ବିନା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ, ବିନା [illegible] ଏପରି ନାଟ୍ୟାନୁଭୂତି କେଉଁ ରଚନା ସୃଷ୍ଟି କରିପାରିବ ? [illegible] ଏକକତା ମଧ୍ୟରେ ନଥିଲେ ହୁଏତ ପ୍ୟାରୀମୋହନ [illegible] ନାଟ୍ୟକାର [illegible] ସ୍ଥାନରେ [illegible]

ମୋହନଙ୍କ 'ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ' ପାଠକଲେ, ଏହାର ସଫଳତାରୁ ଉତ୍ସାହିତ ନହୋଇ ସ୍ୱୟଂ ପାଠକଙ୍କୁ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରମାଣିତ କରାଇଦେଲା ।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ମାମୁଁ' ଓ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ । ମାନବୀୟ ଚରିତ୍ରର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏହି ଦୁଇ ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ବିଂଶ ଶତକର ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଧନଲୋଭ ଓ ଅନୀତିରେ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆଦର୍ଶବାଦିତା ଓ ଅବାସ୍ତବ କଳ୍ପନା ପ୍ରକଟିତ । ଏହି ଦୁଇ ଉପନ୍ୟାସର ଘଟଣାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ବହୁକାଂଶ ସନ୍ନିହିତ ହୋଇଅଛି ସହରରେ, ଯଦିବା ଗ୍ରାମ ଓ ସହର ସମନ୍ୱିତ ଭୂମିକାଙ୍କରେ ଧାର୍ମିକତା ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରକୃତରେ 'ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ' ସହିତ ମାମୁଁର ସ୍ଥୂଳ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ । ସୁନେଇ, ମଙ୍ଗରାଜ ଓ ମାମୁଁ ନଟବର ଦାସ ଦୁହେଁ ସମ୍ପଦର ଦୁର୍ବାର ଲାଳସାରେ ଯୁକ୍ତ । ମଙ୍ଗରାଜ ଏବଂ ଚମ୍ପା ନାଜର ଏମାନେ ଶୋଷଣ ଅବତାର ପାଲଟିଛନ୍ତି । ମାମୁଁର ଜଗୁଆଳଙ୍କ ଉଆସରେ 'ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ'ର ବାଘସିଂହ କାଣ୍ଡର ସ୍ମୃତି ହେଉଅଛି । ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ଶିକାର ଭଗିଆ, ନାଜରଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ । ଉଭୟ କୃତିରେ ନାୟକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶଠତା, ଅମାନୁଷିକତା, ନିଷ୍ଠୁରତା ଆଦି ଗୁଣରେ ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରତି ପାଠକଙ୍କ ମନ ବହୁ ପରିମାଣରେ ଏକାଭାବରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଭଗିଆ ସାରିଆର ଅଭିନ୍ନ ରୂପ ଦେଖି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଦେଉଥିବାରୁ ନଥିଲେ ସାଆନ୍ତାଣୀଙ୍କ ଘରାକୁନ୍ଦୁଡ଼ିରେ ଶୀତ ଦଣ୍ଡ କାଳି କଣ୍ଠ ପାରିନାହାନ୍ତି । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଦନେଇ, ଶ୍ୟାମ, ଓଜିଲ, ବଳୀନଳିନୀଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଗଠନରେ ସର୍ବତ୍ର ସାଦୃଶ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ । ସବୁଠାରେ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ସାଦୃଶ୍ୟ ମଙ୍ଗରାଜ ଓ ନଟବରଙ୍କ ଅନୁତାପ ଓ ଅନ୍ତର ନିର୍ଯ୍ୟାତନା ପ୍ରାୟ ସମାନ । ମାମୁଁ କିନ୍ତୁ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରି ବୋଧ ହୁଏ । (ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ଡ଼ଃ. ଗୋଲକେନ୍ଦ୍ର ଦାସ ପୃ. ୧୭୫) ଶେଷାଂଶରେ କ୍ଷିପ୍ର ଘଟଣାର ପ୍ରବାହରେ ଆକସ୍ମିକ ନ୍ୟୂନ ମାମୁଁ ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷାଂଶରେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଇଙ୍ଗିତ ମିଳେ । କେତେକଙ୍କ ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ସ୍ପଷ୍ଟ—"ମାମୁଁ" ଖଣ୍ଡ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଲେଖା ହୋଇଛି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଲେଖା ହୋଇଥିଲେ ଉପାଦେୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ତାହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲାଗିଥାନ୍ତା । ବାସ୍ତବ ଦିଗରେ ବଙ୍କିମ ୩୧୮ ପରିଚ୍ଛେଦ ଭାଗି ଦେଇଛନ୍ତି,

ସୁରଭିଂ ଅନନ୍ତ ମାଧୁରୀ ମାର୍ଜିତା ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ନାହିଁ ।" (ଶଗଣର ଓମାନଙ୍କ ସମୀକ୍ଷା-ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ପୃ: ୨୩୨)

ବସ୍ତୁତଃ ମାନ୍ସିଁ ଉପନ୍ୟାସରେ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ା ମହାକାବ୍ୟିକ । ବସ୍ତୁ ତାଙ୍କ ସମାଜର । ସଂସାରର ସର୍ବୋପରି ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଓ ପ୍ରୀତି ଲୋକର ଗତି, ଚଳାଂଚଳ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧତା ଓ ବ୍ୟାପ୍ତି । ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ନାଟକୀୟ ଓ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମଧ୍ୟରେ ମହନୀୟ ମନୁଷ୍ୟ ସମ୍ପର୍କ ମହାକାବ୍ୟିକ ପ୍ରମାଣ ଗୁଣରେ ଉନ୍ନୀତ ହିଁଲା । ସେଠାରେ ହିଁ ମାନ୍ସିଁର ସାର୍ଥକତା । ସ୍ୱର ଭୂମିରେ ଏକ ମହାକାବ୍ୟର ବ୍ୟାପ୍ତି ଦେବାପାଇଁ ନିଅଭିବ କା ମାନ୍ସିଁର ପ୍ରତିଭାର ଅନ୍ୟ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।

ଏକ ଦିଗରେ ଆନ୍ତରିକତା, ନୈତିକତା ଓ ଉଦାରତା ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଚରିତ୍ର ଓ ଅହଙ୍କାର ଓ କୃପଣତା । ଏକ ଦିଗରେ ଲଜ୍ଜା ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଉଦାର ମାନବିକତାର ସମନ୍ୱୟରେ ମାନ୍ସିଁ ଉପନ୍ୟାସ ଗରୀୟସୀ ହୋଇଛି ।

ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ମୋହନଙ୍କ ଶେଷ ଉପନ୍ୟାସ । ଦୁଇଟି କରୁଣ ଆନ୍ତରିକ ନିଷ୍ଠାଳକର ଏବଂ ଓ ଚରିତ୍ରର ସ୍ୱଭାବ ଚରିତ୍ରଙ୍କ ଉଦାରତା ନମ୍ର ଓ ଆତ୍ମୀୟତା ମଧ୍ୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଦର୍ଶର ବାହକ କରିଅଛି । ଏହାର ନାୟକଙ୍କ ଶେଷ ବୟସର ଅନୁଭୂତି ଓ ବାସ୍ତବ ଭାବମୂର୍ତ୍ତିର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ମହନୀୟ କରିଛି ସମାପ୍ତ ଭାବ— all passions spent, ସ୍ୱର ଅଧ୍ୟାୟ ପୂର୍ବରୁ । ଉପନ୍ୟାସଟିର ଧାରାରୁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ମୋହନଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଓ କାହାଣୀର ଚରିତ୍ର ସୁଗଠିତ । ଏହାର ନୀଳାମ୍ବରଚନ୍ଦ୍ର, ସୁଜାତା ଓ ସୁଧାକର—ଏହି ତିନୋଟି ଚରିତ୍ର ସମ୍ପର୍କ ଦେଖନ୍ତୁ । ସ୍ୱଭାବିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଜୀବନକୁ ନୀଳାମ୍ବରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ, ନୀଳାମ୍ବରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନକୁ ବିକଶିତ କରିବାରେ ସରଳତା ଚରିତ୍ର ବିଶେଷ ସହାୟକ ହୋଇଛି । ସୁଶିକ୍ଷିତ, ଚରିତ୍ରବାନ, ସମର୍ଥ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ସରଳତା ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱଭାବରୁ ଅଭିଜ୍ଞ ହୋଇଛି; ଏହି ଲୋକାଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷାକରିଛି । ସରଳତା ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତାର ପରସ୍ପର ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ

ଫକୀରମୋହନ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବାସ୍ତବବାଦୀ ଔପନ୍ୟାସିକ ଧାରାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । କେବଳ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହିଁ ତାଙ୍କର ଏକ ଭାବପ୍ରଧାନ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହାର ସ୍ୱାଦ ମଧ୍ୟ "ମାମୁଁ" ଓ "ଲଛମା"ଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଲଛମା ଓ ମାମୁଁର ଚରିତ୍ର ଗଠନ କୁଶଳତା, ଘଟଣାର ରସଘନ ଭାବ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତରେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମୀୟ ଚେତନା ଓ ଦାର୍ଶନିକ ସୁଲଭ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବଚେତନା ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବ୍ୟଙ୍ଗ ମିଶ୍ରିତ ରସିକତାର ଶୈଳୀ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତରେ ବହୁ ସମୟରେ ମ୍ଳାନ ହୋଇ ଆସିଛି । ଦେବେନ୍ଦ୍ରଶର୍ମାଙ୍କର ଅଧ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକ ଅସଫଳତା ଆଂଶିକରୂ ଲକ୍ଷଣାକ୍ରାନ୍ତ । ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହସ୍‌ପିଟାଲରୁ ଫେରିବାପରର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଓ ପାରମାର୍ଥିକତା ହିଁ ପ୍ରଧାନ ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଛି । ଏଣିକି ଡାକ୍ତର ଦୁକାନ ଓ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସଂଳାପ ମଧ୍ୟରେ ଏଥିପାଇଁ ପରିବେଶ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇଛି । ଅନୁତାପ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକମାନଙ୍କୁ ସ୍ନେହ ଓ ଲୋଭ ବୃତ୍ତିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ବୈରାଗ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଇଛି ।

ଫକୀରମୋହନ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନର ସାର୍ଥକ ଶିଳ୍ପକାର । ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟାର ଅବତାରଣା କରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ତାର ସମାଧାନର ଇଙ୍ଗିତ ମଧ୍ୟ ସୁଦକ୍ଷ ଚରିତ୍ରାଙ୍କନ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାଭଙ୍ଗୀ, ଲୋକ କଥିତଭାଷାକୁ ସାହିତ୍ୟିକ କୌଳିନ୍ୟ ଦାନ । ଚରିତ୍ର ଓ ପରିବେଶକୁ ବାସ୍ତବତାର ପୁଟ ଦେଇ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ତାଙ୍କର ଭାଷା ଶୈଳୀ ଏକ ବଡ଼ ସାଧନ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ମାନବିକତା ନିପୀଡ଼ିତ ମାନବ ସମାଜପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମର୍ମଦର୍ଶୀ ସମବେଦନଶୀଳତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶିତ । ତଥାପି ଫକୀରମୋହନ ବିଂଶ ଶତକର ସମସ୍ୟା ଜର୍ଜରିତ ସମାଜର ମର୍ମଭେଦ ପାଇଁ ସାର୍ଥକ ଶିଳ୍ପ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରି ନାହାଁନ୍ତି । ବିଂଶ ଶତକର ଉପନ୍ୟାସ ବିଷୟଧର୍ମୀ ନ ହୋଇ ଇଙ୍ଗିତଧର୍ମୀ ଓ ଭାବଧର୍ମୀ ହେବାହିଁ ଅଧିକ ବାଞ୍ଛନୀୟ । କିନ୍ତୁ ଫକୀରମୋହନ ତାହା କରି ପାରି ନଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ନାଟକ ଯେପରି ଅଭିନେତା ଓ ଦର୍ଶକ ମଧ୍ୟରେ ସମନ୍ୱୟ ଆଣିବାରେ ପ୍ରୟାସୀ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ଓ ପାଠକ ସେହିପରି ସମଦର୍ଶୀତାସୂତ୍ରରେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରଥିତ । ଲେଖକ ବାରମ୍ବାର ଆତ୍ମ ପ୍ରକାଶ କରି କାହାଣୀ ଓ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଛେଦ ପକାଇବା ମଧ୍ୟ ଅବାଞ୍ଛନୀୟ ।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତରେ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ମନେହୁଏ ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରାୟ ଏ ପଥ ଛାଡ଼ି ଆସୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଭାଷାରେ ଆଧୁନିକଜୀବନର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ରୂପ ଦେବା ପାଇଁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଶେଷ ପ୍ରୟାସ । ଏ ପ୍ରୟାସ ପରିଣତ ଦିଗରେ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରି ନଥିଲା ।

୪

ନୂଆ ରୀତିର ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ପାଇଁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଜୀବତ କାଳରେହିଁ ପ୍ରୟାସ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଦାସ (୧୮୭୦-୧୯୧୪) ଓ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ (୧୮୭୫-୧୯୨୮)ଙ୍କ ନାମ ଏହି ଗୋଷ୍ଠରେ ସ୍ମରଣୀୟ । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ସାମୟିକ ଲେଖକ । ଏମାନଙ୍କ ଲେଖାରେ କୌଣସି ଧାରାବାହିକତା ଓ ଗତି ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ କନକଲତାର ପ୍ରଥମାଂଶ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ନିକଟ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ହିଁ ନନ୍ଦକିଶୋର କନକଲତା ରଚନା ଆରମ୍ଭକରିଥିଲେ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପ୍ରଭାବମୁକ୍ତ ଏକ ନୂତନ ଭାଷା ଶୈଳୀ ଓ ଆଙ୍ଗିକର ଚେଷ୍ଟା ଏଥିରେ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ । ହରିପୁରର କନ୍ଦୁଧର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ବାଡ଼ି ଓ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ସକାଳର ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେବାକୁ ଯାଇ ନନ୍ଦକିଶୋର ହିଁ କେବଳ ଲେଖିି ପାରନ୍ତି "ଏକ ଗଦ୍ୟ ଅନ୍ୟଟି ରସମୟୀ କବିତା, ଏକ କର୍ମ ଅନ୍ୟଟି ପ୍ରୀତି, ଏକ ଭଙ୍ଗୁର ପର୍ବତ ଅନ୍ୟଟି କଳନାଦିନୀ ତରଙ୍ଗିଣୀ" (ନ.ଗ୍ର. ପୃ ୮୪୯) କିନ୍ତୁ ଏଇ ବର୍ଣ୍ଣନାପରେ ପାଠକ ଅବଧାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିର ଉଲ୍ଲେଖ ଦ୍ୱାରା ସତର୍କସେଠାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ଆମକୁ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଭୂମିକୁ ଫେରାଇ ନେଇଛନ୍ତି । ପୁଣି ନାୟିକାର ନାମକୁ ନେଇ ଉପନ୍ୟାସର ନାମକରଣ ସତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସୌଦାମିନୀ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରମାଳୀ ସୁତକୁ ସ୍ମରଣ କରାଇ ଦିଏ । ତଥାପି ଔପନ୍ୟାସିକ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ସମସ୍ୟାପ୍ରତି ସଚେତନ । ନବଯୁଗର ତରୁଣ ତରୁଣୀଙ୍କ ମର୍ମବାଣୀ ଉଦାର କଣ୍ଠରେ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଉଚ୍ଚାରିତ । ଉପନ୍ୟାସଟି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅବୟବ ଧାରଣକରି ପ୍ରକାଶିତ

ହୋଇଥିଲା ୧୯୨୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ । ସବୁଜ ଯୁଗର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳରେ । ଉଦୀୟମାନ କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅନ୍ନଦାଶଂକର ରାୟ ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଳିନ୍ଦୀ-ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଏହାକୁ ଉତ୍ଥାନ ନଦେଇ ସମାଲୋଚନା କରିବାକଥା ନନ୍ଦକିଶୋର ନିଜେହିଁ ସ୍ୱୀକାର କରିଯାଇଛନ୍ତି ।

(କନକ ଲତା ୫୧୦।୧୯୨୫ ନନ୍ଦକିଶୋର ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ)

କନକଲତାର କାହାଣୀ ଅତି ସରଳ। ରତ୍ନେନ୍ଦ୍ର ଓ କନକଲତା ହରିଚନ୍ଦନ ବଂଶର ଗୋଟିଏ ବୃନ୍ତରେ ଫୋଟିଥିବା ଦୁଇଟି ପ୍ରସୂନ । ରତ୍ନେନ୍ଦ୍ର ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିର ନାୟକ ଓ ତାର ଭଗିନୀ କନକଲତା ନାୟିକା । କନକଲତା ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ନାହିଁ । କାରଣ ତାର ଆଧୁନିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରତ୍ନେନ୍ଦ୍ର ଶିକ୍ଷିତ ଆଧୁନିକ । ସେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ଶକ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରୟୋଗ କରିବ ବୋଲି ଭାବିଛି । ନିଜ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ବିଧବା ଭଉଣୀ ରମାକୁ ବିବାହ କରିବବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଛି । ମାତ୍ର ଘଟଣାଚକ୍ରରେ ରମା ବସନ୍ତକାଳରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ଓ ରତ୍ନେନ୍ଦ୍ର ସନ୍ନ୍ୟାସ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ! ଏହିପରି ଭାବରେ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଟ୍ରାଜେଡ଼ିର୍‌ କରୁଣତା ଫୁଟି ଉଠିଛି । ନନ୍ଦକିଶୋର ଜୀବନଧର୍ମୀ ଶିଳ୍ପୀ ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ଚାଉଳିଆ ପରିବାରରେ ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଏହି ଭାବଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଛି । ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାର ହର୍ଷୋ-ଲ୍ଲୋଳିତ । ଚାଉଳିଆ ପରିବାର ବିଷାଦ ମଳିନ······ଏକ ଜାହ୍ନବୀର ପୁଣ୍ୟ ପୀୟୁଷ । ଅନ୍ୟଟି ଗମ୍ଭୀର ଗଭୀର କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଯମୁନା । ଏକ ସରସ ଫଳପୁଷ୍ପଶୋଭୀ ସୁରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ ଅନ୍ୟଟି ଶୁଷ୍କ ମରୁମୟ ପ୍ରଦେଶ । କେବଳ ଧନଞ୍ଜୟ ଓ ଉମା ସେଥିରେ ଓଏସିସ୍‌ ।" (ନ. ଗ୍ର. ପୃ ୮୮୧) ସମସାମୟିକ ସମାଜର ଅର୍ଥଲୋଭ, କୁସଂସ୍କାର, ଭ୍ରଷ୍ଟାଚାର ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରଗତ୍ୟୋନ୍ମୁଖୀ ତରୁଣ ପ୍ରାଣର ଗଭୀର ମୁକ୍ତିପୂର ବାଣୀ କନକଲତାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ରୂପଦେଇଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଯାହାକିଛି ସ୍ୱାଦ୍ୟ ଓ ସୁନ୍ଦର ତାହା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ନନ୍ଦକିଶୋର ସଦା ଉନ୍ମୁଖ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଶବ୍ଦରେ 'ପ୍ରାଚୀନକୁ ନବୀନ ସାଜସଜରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରୁଅଛି' । କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ପ୍ରୀତି-ପାରିବାରିକ ଆନନ୍ଦ, ପ୍ରସାଦ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆମୋଦ, କର୍ମ ଓ ଭକ୍ତି, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଭୋଗ ଚରିତ୍ରର ମଧୁ ମର୍ଦ୍ଦନ କରୁଅଛି ।

(ନ: ଗ: ପୃ. ୪୦୩) । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଶିଳ୍ପସୃଷ୍ଟିର ଏହାର ପରିସର ବହୁ ବ୍ୟାପକ । ଏକ ସ୍ତରରେ ଅତି ସାଧାରଣ ପଲ୍ଲୀର ସୁଖ ଓ ବେଦନାର ଗଳ୍ପ; ଲୋକ ମୁଖର ଭାଷା, ଲୋକଗୀତ, ଯୋଗୀ ଭିକାରୀଙ୍କ ଗୀତଠାରୁ ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ଓ ସମାଜର ଜଟିଳ ସମସ୍ୟା, ବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥ୍ୟ ଓ ଦାର୍ଶନିକର ସତ୍ୟଦୃଷ୍ଟି ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ଶିଳ୍ପମାନସକୁ ଆକ୍ରାନ୍ତ କରିଅଛି । ନନ୍ଦକିଶୋର ସରଳ ସୋଜାକ ସୁଖପାଠ୍ୟ କାହାଣୀଟିଏ ରଚନା କରିବାକୁ ବସିନାହାନ୍ତି । କାହାଣୀ ଓ ଘଟଣାର ଅନ୍ତରାଳରେ ନିଜ ଅନ୍ତରର ଭାବାବେଶ ସମ୍ପୃକ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । କଳିକତା ସହର ଜୀବନର ଯୁକ୍ତି ସର୍ବସ୍ୱ ଜଟିଳ ଜୀବନରେ ତାଙ୍କୁ ଘୋଟାଇଥାଇଅଛି । ପ୍ରକୃତିର ବାହ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ବହୁସମୟରେ ଜୀବନର ଅନ୍ତଃ-ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟୋଗୀ । ଏଥିପାଇଁ ଶାଶ୍ୱତ ଅଭିଜ୍ଞତା ପ୍ରସୂତ ଆଶୀର୍ବାଣୀଠାରୁ ସ୍ୱଦେଶ ଓ ବିଦେଶର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ କୃତିରେ ସେ ଅନ୍ତଃପ୍ରାଣ ହେଇଛନ୍ତି ! ତାଙ୍କର ନାୟକ ପୁତ ଏହାହିଁ ଦେଖ ଅଜ୍ଞାନ—"ମାଅ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯାଅ ଦେଶ ସେବା ଓ ଧର୍ମ ସେବା ଏବଂ ପୃଥିବୀ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପରିଣତ ହେଉ । କନକ ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ର··ଏକ ଜଗତରେ ଦୁଇଟି ପୁଷ୍ପ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇଥିଲେ । ଉଭୟ ବିଶ୍ୱପିତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି ।" (ନ: ଗ୍ର: ପୃ-୪୩୮) ଏହି ସ୍ତରରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ନିଜର ସାମାଜିକ ବାସ୍ତବ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବଚେତନାରେ ପରିଣତ କରାଇଛନ୍ତି । ଔପନ୍ୟାସିକ ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସୃଷ୍ଟି କନକଲତା । ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ଶେଷ ସୃଷ୍ଟି । ତେଣୁ ତାଙ୍କଠାରେ ପରିଣତ କଳାଦୃଷ୍ଟି ଫୁଟିନାହିଁ । ବହୁ କୌଣସି ଘଟଣା ଅବତାରଣା, ଅବାନ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣନା, ଅତି ଦାର୍ଶନିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ, ନୀତିବୋଧ ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକଙ୍କ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ଓ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ ପ୍ରବଣତା ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ କରିପାରି ନାହିଁ ।

ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି (୧୮୬୭-୧୯୪୩) ପୂର୍ବେ ବ୍ୟବଧାନରେ ପାଞ୍ଚଟି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଚୂଡ଼ାମଣି, ସୁଶୀଳ ମଠ, ହଙ୍କା ଗଡ଼, କୁଳଙ୍ଗାର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ତ୍ରୀ । ଏହିସବୁ ଉପନ୍ୟାସର ବସ୍ତୁଭୂମି ସାମାଜିକ ଓ ପାରିବାରିକ । କଥାବସ୍ତୁରେ, ଘଟଣାର ପରିବେଶରେ

ମଧ୍ୟ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ବ୍ୟଙ୍ଗର ଅନୁକରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ "ମର୍କଟ ବଦନା ରାମା ଲୁଳାକର୍ଣ୍ଣୀ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମା ଦଂଷ୍ଟ୍ରା ସ୍ଥୁଳତର ଭଲ ଦେଖିଲେ ମନ୍ଥର ।" ଭଳି ପଂକ୍ତିରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କର ସରସତା ଓ ରସସୃଷ୍ଟି ମିଳିବା ଦୁର୍ଲଭ । ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କର ଗଦ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଓ ଏକପ୍ରକାର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ । ଅନର୍ଗଳ କଥନଭଙ୍ଗୀ, ବାକ୍‌ପଲ୍ଲବନ, ଅବାନ୍ତର ସମ୍ବୋଧନ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ସାର୍ଥକତା ସୂଚିତ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ତଥାପି ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଐତିହାସିକ ଭାବେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଅଭିନନ୍ଦିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନୈନସୁଖା ଉପନ୍ୟାସଟି ସବୁଜ ସାହିତ୍ୟ ସମିତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ନାୟକ ସନାତନ ନେକବାର, ଶୈଳବାଳା ଓ ନୈନସୁଖା ଦଶାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ପିତାଙ୍କ ସମସ୍ତ ଆଶଙ୍କା ଦୂରକରି ବଦାନ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣତା ଓ ଦେଶ ସେବାରେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଛି । ମାତ୍ର ବୈବାହିକ ବନ୍ଧନରେ ବାନ୍ଧିହୋଇ କେବଳ ନିଜର ପରିବାରର ଗୃହକୋଣ ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଆବଦ୍ଧ ନକରି ହୋଇଛି ତ୍ୟାଗୀ, ଦେଶପ୍ରେମୀ, ଆଦର୍ଶ ଧାର୍ମିକପୁରୁଷ । ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଦୁଇଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ; ପ୍ରଥମଟିରେ ନାୟକଙ୍କ ପରିବାର ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଟିରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ସନାତନଙ୍କ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପ ଦେବାପାଇଁ ଲେଖକଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଶ୍ଳାଘ୍ୟ ଓ ସୁନ୍ଦର । ଐତିହାସିକ ମାନବପ୍ରୀତି, ଦେଶପ୍ରୀତି ଓ ସାହିତ୍ୟପ୍ରୀତିର ସୁନ୍ଦର ନିଦର୍ଶନ ରହିଛନ୍ତି । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ତାଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣନା କାବ୍ୟଧର୍ମୀ ହୋଇଅଛି । ବସ୍ତୁ ଚରିତ୍ର ଜଗତରେ ଏକ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସୋଦ୍ଦେଶ୍ୟକ ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ କଳ୍ପିତ । ଗାନ୍ଧୀ ଦର୍ଶନ ପ୍ରଭାବିତ ନୈତିକ ମତବାଦ ଜୀବନ ତାଙ୍କର କାମ୍ୟ । ୧୯୨୦ରୁ ୧୯୪୦ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ । ଉପନ୍ୟାସିକ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି, ରାଧାନାଥ, ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଶୈଳୀର ଅନୁସରଣ କରି ସତ୍ୟବାଦୀ ଓ ସବୁଜ ଯୁଗ ଅତିକ୍ରମ କରି ଆଧୁନିକ କାଳର ବିକାଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜର କଳାସୃଷ୍ଟି କାଳର ବିପୁଳ ପ୍ରବାହରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ରହିଥିଲେ । ଏଠାରେ ତାଙ୍କର ବଡ଼ ସାର୍ଥକତା ।

ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର କ୍ରମ-ବିକାଶରେ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ଉନ୍ମୋଚନରେ ମଲ୍ଲିକପୁରର ଲେଖକ

ଉପେନ୍ଦ୍ର କରଣଙ୍କର ନାମ ଓ "ମଦନ ମଦନ"ର ଲେଖକ ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ଦାସଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣୀୟ । ଉପନ୍ୟାସର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ଚିତ୍ରଣରେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଶ୍ଳେଷଣକୁ ଏମାନେ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ଦାସଙ୍କ "ମଦନମଦନ"ର ପ୍ରଥମାଂଶ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ଗଳ୍ପ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗଳ୍ପଟିକୁ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଥିଲେ । ଲେଖକଙ୍କ ନିଜ କଥାରେ "ପ୍ରଥମରୁ ଉପନ୍ୟାସର ଧାରଣାମାତ୍ର ନଥାଇ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପକୁ ଏହିଭଳି ଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ତାକୁ ଉପନ୍ୟାସ ନାମରେ ଅଭିହିତ କରୁଛି ବୋଲି ମୁଁ ନିଜେ କୁଣ୍ଠିତ ।" ପ୍ରକୃତରେ ଗଳ୍ପାଂଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ଏହା ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ ସଦୃଶ ମନେହୁଏ । ଘଟଣାର ମଧ୍ୟ ସେପରି ବାହୁଲ୍ୟ ନାହିଁ । ମଲ୍ଲୁ ଓ କନକ ଏକା ଗାଁର । ଆଶୈଶବ ସଙ୍ଗୀ । କିନ୍ତୁ କନକର ବିବାହ ହୁଏ ଅନ୍ୟ ଗାଁର ନଥିବାବୁଙ୍କ ସଙ୍ଗେ । ବାହାରେ ନଥିବାବୁଙ୍କ ପରିବାର ସହିତ ମଲ୍ଲୁ ବାବୁଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟତାର ଅଭାବ ନଥିଲା । ନଥିବାବୁ ଓ କନକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ତାଙ୍କର ଭଉଣୀ ରଙ୍ଗୀକୁ ପାଠଶାଠ ପଢ଼ାଇ ଶିକ୍ଷିତ ମଲ୍ଲୁଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ କରିବା । ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ମଲ୍ଲୁବାବୁ ଦେଖି ଗାଁ ଛାଡ଼ି କଲିକତା ପଳାଇଗଲେ । ମଲ୍ଲୁବାବୁଙ୍କର ଅନିଚ୍ଛା କଥା ଜାଣି ରଙ୍ଗୀର ନଥିବାବୁଙ୍କ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ଜୀବନରେ ଘଟେ ଏକ ଅଶୁଭକର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ । କଲି-କତାରେ ଜଣେ ବୟସ୍କ ପ୍ରେମିକ ବୃଦ୍ଧଙ୍କ ସହିତ ମଲ୍ଲୁବାବୁଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ଘଟେ । ରଙ୍ଗୀର ନିଷ୍ପତ୍ତି ବିକୃତ ପାଇଁ ମଲ୍ଲୁ ନିଜକୁହିଁ ଦାୟୀ କରୁଥାନ୍ତି । ବୃଦ୍ଧଙ୍କର ଉପଦେଶ—'ଜଗତ ଯୁବକ ପ୍ରେମ କଣ ବୁଝେନା । ସେ କେବେ ପ୍ରେମ କରେ ଏଇ କଥାଟି ତୋମାମାନେ ରଖିଥିବ—ପ୍ରେମିକାର ଇଚ୍ଛାହିଁ ପ୍ରେମିକର ଆଇନ୍, ଶାସ୍ତ୍ର, ଧର୍ମ ।" ରଙ୍ଗୀ ବିଷୟ ବିବାହରେ କନକର ହାତଥିଲା । କନକର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାପାଇଁ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରୁ କନକର ସମସ୍ତ ସ୍ମୃତିକୁ ପୋଛିଦେଇ ଓ ରଙ୍ଗୀକୁ ବିବାହ କରିବାର ଇଚ୍ଛାଦେଇ ମଲ୍ଲୁ ଫେରିଲେ । ନଥିବାବୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଅସ୍ଥିରମନା କନକ ଏଣେ କୂଅ ଭିତରେ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଥିଲା । କୂଅରୁ ତାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରାଗଲା । ମାତ୍ର ସେ ହେଲା ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ । ମୃତ୍ୟୁର ପୂର୍ବ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମଲ୍ଲୁ ଓ ରଙ୍ଗୀଙ୍କର ହାତକୁ ଏକାଠି କରି ସେ ଇହଲୀଳା ସାରିଲା । ଏହାହିଁ "ମଦନ ମଦନ"ର କଥାବସ୍ତୁ ।

ବାହାରର ସାମାଜିକ ସଂପର୍କ ଅନ୍ତରର ଅନୁମୋଦନ ଲାଭ ନକଲେ ତାହା ମୂଲ୍ୟହୀନ । ପୁଣି ଦେହର ଆକର୍ଷଣ ମନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ । ମନର ଗଭୀର ସ୍ତରରେ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କର ଭାବବିକାଶର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମନେମନେର ସାର୍ଥକତାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ । ନନ୍ଦବାବୁ, କନକ ଓ ରଙ୍ଗୀ ଏଇ ତିନିଜଣଙ୍କ ଯେଉଁ ହୃଦୟ ଚଆଳଆର ନିଖୁଣ ଅଙ୍କିତ । ନନ୍ଦବାବୁ ଥାଇ ନଥିଲାପରି । ସେ ଯେପରିକି ବାହାର ସମାଜର କେବଳ ପ୍ରତିନିଧି । କନକ ମୁକ୍ତନାରୀ । ଲେଖକ ସାମାଜିକ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିଛନ୍ତି । ରଙ୍ଗୀର ମାନସିକ ବିକୃତ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ କନକ ଭାବ ଭୁଲିଛି । କନକ ସେତେବେଳକୁ ରଙ୍ଗୀର ହୃଦୟ, ମନ ଚରିତ୍ରର ଭାବରେ ଦେଖି ସାରିଲଣି । ଜାଣିଲାଣି ନନ୍ଦଙ୍କ ପାଇଁ ତାର ଏ ଦଶା । ନନ୍ଦଙ୍କ ପାଇଁ ଏକା ନୁହେଁ ସମାଜର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ପାଇଁ ତାର ଅଧିକ ଦୁଃଖ । "ସମାଜପ୍ରତି ଆନ୍ତରିକ ଘୃଣା ସତ୍ତ୍ୱେ ନନ୍ଦବାବୁର ମନେମନେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଏ ଦେଶକୁ ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ଏଠି ସମାଜସଂସ୍କାର ଆସିଥାନ୍ତା—ସମାଜର ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ମଧ୍ୟରେ କୂପ ମଣ୍ଡୁକ ହୋଇ ରହିବାକୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନବୀନ ଆଲୋକ ମଧ୍ୟ ଆସନ୍ତି ଭିତର ବାହାର ଉଦ୍ଭାସିତ କରିଦେଇବ । ଏଇଟାତ ସ୍ୱାଭାବିକ ନୁହେଁ, କି ବିଜ୍ଞମ୍ୟତା ।" (ମନେ ମନେ ପୃ. ୧୬୯) ପାରିବାରିକ ସାମାଜିକ ପରିବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ହୃଦୟଗ୍ରନ୍ଥିର ସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ସିଦ୍ଧହସ୍ତତା ଦେଖାଇ ନାନା ଉଦାର ମାନବିକ ଆଦର୍ଶବୋଧ, ମୁକ୍ତ ପ୍ରେମ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାର ବିକାଶଦେଇ ପ୍ରଗତିଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ମନେମନେର ବାଣୀ ସମାଜର ସକଳ ସ୍ତର ପ୍ରତି ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ତରୁଣ ଯୌବନଚର୍ଯ୍ୟା ଓ ପ୍ରେମରେ ମାନବୋଧକୁ ସହଜ ସ୍ୱାଧୀନ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ମାର୍ଗରେ ପରିସ୍ଫୁଟିତ କରିବାପାଇଁ ଲେଖକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ବୈଷ୍ଣବଚରଣଙ୍କ ଏଇ ଏକମାତ୍ର ସୃଷ୍ଟିରୁ ତାଙ୍କର ଭାଷାଶୈଳୀର ସମ୍ୟକ ଧାରା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା କଠିନ । ଘଟଣା ଓ ବିଷୟ ଅନୁରୂପ । କେତେବେଳେ ସହଜ ଲୌକିକଭାଷା ଓ କେତେବେଳେ ବା କାବ୍ୟିକ ଇଙ୍ଗିତଧର୍ମୀ ଭାଷା ବ୍ୟବହାରରେ ସେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ବିବାହ ଓ ପ୍ରେମ—ଗୋଟିଏ ଦିଗରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଆବେଗ, ଏକ ଦିଗରେ ବନ୍ଧନ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ମୁକ୍ତି—ଏହି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର

ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଉପନ୍ୟାସକାରଙ୍କର ସମସ୍ୟାକେନ୍ଦ୍ରିକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉପନ୍ୟାସ ନିଳକଣ୍ଠ କଳ୍ପିତ । ଏହାର ନାୟିକା ସଖି ପ୍ରେମିକଙ୍କଠାରୁ ସବାଆଡ଼ ଦେଇବି ଗୋଟାଏ ଅମୂର୍ତ୍ତି ନେଇଲା । ଏଇ ଅମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲାକୁ ଯେତେବେଳେ ତା'ର ଆତ୍ମା ମୁକ୍ତି ହୋଇଲି; ସ୍ୱାମୀଗୃହତ୍ୟାଗ ସମାଜର ବନ୍ଧନ ଏଡ଼ାଇ ସଖି ଯେତେବେଳେ ତାର ଏକଦା ପ୍ରେମିକ ସ୍ୱାର୍ଥୀ ନାଥନନାଙ୍କ ଦରଗ୍ରୀହ ସେ ଦେଖ ହୋଇଲି, ସେ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଲି । ଆଗରେ ଦେଖିଛି ବଦନାମ ଏକ ନାମ । ସମେତପୋଟରେ ସବୁ ଆବର୍ଜନାକୁ ନିଜ ପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟକୁ ଟାଣିନେଇ ନକ୍ଷୀ ଏକ ସାଗର ଭଳି ନିଷେଧ କରିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ! ନିଳକଣ୍ଠ ଏକ ଆତ୍ମକଥନ ଭଙ୍ଗୀରେ ଲେଖା ଉପନ୍ୟାସ । ଏଠାରେ ନାୟିକା ସଖି ସେଇସବୁ ପ୍ରୀତିର ସମାଜର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜର ଜୀବନର ଅକୁହାକାହାଣୀ କହି ବସିଛି । ସମାଜ କେବଳ ବାହାର ଦେଖେ । ଅନ୍ତରକଥାର ଖବର ରଖିବାକୁ ତାହା ଦେଖେ ନାହିଁ । ସଖି ତାହାହିଁ ଦେଖାଇଛି । ଗୋଟିଏ ଦିନ ସାକ୍ଷାତର ପ୍ରଥମ ପିଲାଦିନର ପରିଚିତ ବନ୍ଧୁ ନାଥନନାଙ୍କ ସହିତ ଦେଖାଦେବାରେ ସେ ଘରକୁ ଫେରିଲା, ସ୍ୱାମୀ ତାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଲେ, କଳଙ୍କିନୀ ବୋଲି ଦୋଷ ଦେଲେ । ମାତ୍ର ଦାମ୍ପୀ ସତେ ପ୍ରେମିକକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ସମାଜ କଳଙ୍କ ଦେଲାନାହିଁ । ସଖିର ପ୍ରେମ ତ୍ୟାଗ ଓ ଅନ୍ତର୍ଦାହରେ ନିଷ୍ପ୍ରାଣ । ମାତ୍ର ସଖି ବନ୍ଦିନୀ ନୁହେଁ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ନିମ୍ନ ଲଘୁତା ଓ ବଂଚନାରେ ସେ ଭାରତରେ ସନ୍ଧ୍ୟାକାନ୍ତି । ଏହାଶିକ୍ଷରେ ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ନଥିଲେ ଓ ଆକସ୍ମିକ ଭାବରେ ତାର ପ୍ରେମୀ ନାଥନନାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ପୁରୀ ଦେଖାରେ ତା'ର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇ ନଥିଲେ ଉପନ୍ୟାସର କାହାଣୀ ଏତେ ଦୂରକୁ ଗତି କରି ନଥାନ୍ତା । ଏଇ ଆକସ୍ମିକତା କାହାଣୀର ସ୍ୱାଭାବିକତାରେ ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ! ସଂପୃକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ପରିଚାର୍ଯ୍ୟ ସହଜ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଭାଷା ଗ୍ରାମୀଣ ଚରିତ୍ରରେ ବାସ୍ତବତା ନିଳକଣ୍ଠ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କରିଅଛି । ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରେମର କରୁଣ ରୂପେ ନିଳକଣ୍ଠର ନାୟିକା ପାଠକ ହୃଦୟକୁ ଗଭୀର ଭାବରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରେ ।

୭

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦ୍ୟ ପାଦରେହିଁ ଫକୀର ମୋହନ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଆଧୁନିକ ରୂପ ଦେଇଥିଲେ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଉପଯୋଗୀ ଭାଷା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଧନୀ, ଦରିଦ୍ର, ଶୋଷକ ଶୋଷିତ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘଟିତ ଅର୍ନ୍ତଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଇଙ୍ଗିତ କରିଥିଲେ । ଉନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଆଦର୍ଶ ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ସେଥିରେ ମୂର୍ତ୍ତି ନେଇଥିଲା । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ପାଦରେ ହିଁ ଆସିଲା ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ । ଯାହା ପୃଥିବୀ ଉପରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ଅପ୍ରତିହତ । ସେହି ଯୁଦ୍ଧ ଦେଶ ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ, ସମାଜ ସମାଜ ଭିତରେ ତାର ମୂଳ ଭାବନାମାନଙ୍କ ନଶିଯରୁ ମନରେହିଁ ଦେଖାଇଲେ । ଭଗ୍ନମନସ୍କତା, ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରଣୟ, ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷ ମଧ୍ୟରେ କୁଣ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ମାନବୀୟ ସମ୍ପର୍କର ବଡ଼ ବାଧକ । ଏହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବା ପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଘଟିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନୂତନଶିକ୍ଷା ସମାଜ ମନକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କଲା । ବ୍ୟକ୍ତିମନରେ ନୂତନ ଉଚ୍ଚାକାଂକ୍ଷା ଜାଗ୍ରତ କଲା । କିନ୍ତୁ ସମାଜର ଦ୍ରୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା ନାହିଁ । ଏହି ସନ୍ଧି ସମୟରେ ନୂତନ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମସ୍ୟାଟିଏ । ଉପନ୍ୟାସର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଲା । ଏବେବି ଉପନ୍ୟାସର ଲେଖକମାନେ ଥିଲେ ପ୍ରବୀଣ ଓ ବସ୍ତୁ ଅଳଙ୍କାର ପୁଷ୍ଟ ଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ରଚନା । ନଥିଲା ସେଥିରେ ତାରୁଣ୍ୟର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ଓ ଭାବାବେଗ । ତିରିଶ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଆ ଢ଼ବଜଗତରେ ଏକ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ଖୋଲିଲା । ସମ୍ପୃକ୍ତ ରୋମାଣ୍ଟିକ ଧାରା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଦୁଇଟି ସୀମାନ୍ତରେ । ଗୋଟିଏ ବହିର୍ମୁଖୀ, ଅନ୍ୟଟି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ । ବହିର୍ମୁଖୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଦେଶ ଦେଶ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସେତୁ ରଚନାର ପ୍ରୟାସ କଲା । ମାନ ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ପୃକ୍ତି ତାର ବ୍ୟାପ୍ତିରେ ନୁହେଁ, ତାର ଗଭୀରତାରେ । ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ଦୃଷ୍ଟି ନେଇ ଲେଖକମାନେ ଆବିଷ୍କାର କଲେ ବ୍ୟକ୍ତିମନର ଅତଳଗହ୍ୱର ।

ଏହି ତିରିଶ ଦଶକର ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀର ତରୁଣ ଲେଖକମାନଙ୍କର ସମବେତ ପ୍ରୟାସର ଫଳଶ୍ରୁତି 'ବାସନ୍ତୀ' ଉପନ୍ୟାସଟି ପ୍ରଣିଧେୟ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ (୨୮ଶ ଭାଗ ୨ୟ ସଂଖ୍ୟା ଠାରୁ ୩୦ଶ ଭାଗ ୮ମ ସଂଖ୍ୟା) ୧୯୨୪ ଠାରୁ ୧୯୩୦ ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଧାରାବାହିକ

ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ବାସନ୍ତୀ ଉପନ୍ୟାସର କଥାବସ୍ତୁର ପରିକଳ୍ପନା ଅନ୍ନଦାଶଙ୍କର ଓ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ କରିଥିଲେ । ଏହାର ଆତ୍ମମୁଖ୍ୟ ଅନ୍ନଦାଶଙ୍କରଙ୍କ ଲେଖାରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜଗତର ଶେଲି, ଇବ୍ସେନ୍ ଓ ରବୀନ୍ଦ୍ର ନାଥଙ୍କ ଭାବନାଦ୍ୱାରା ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ସବୁଜ ଗୋଷ୍ଠୀ ସାହିତ୍ୟ ରଚନାରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଥିଲେ । ଧର୍ମ ଓ ସମାଜର ସଂସ୍କାର ଆଣିବା, ସମାଜରେ ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସମାନ ସ୍ଥାନ ଦେବା ଓ ସବୁ ପ୍ରକାର ପ୍ରାଚୀନ କୁସଂସ୍କାର ଏଡ଼ାଇ ଜାତିକୁ ଏକ ନୂତନ ରୂପରେ ଗଢ଼ିବା ଏମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ଓ ନାୟିକା ଦେବବ୍ରତ ସବୁପ୍ରକାର ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କାରର ବିରୋଧୀ । ଜାତି ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ପ୍ରଣୟ ଓ ମୁକ୍ତ ବିବାହରେ ସ୍ୱୀକୃତି ଦେଇଛନ୍ତି । ବାସନ୍ତୀ ମଧ୍ୟ ଦେବବ୍ରତର, ସୁଶାନ୍ତ ସହିତ ରମେଶର ବିବାହରେ ଏହି ମତ ଘୋଷିତ ହୋଇଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମହିଳା ସୁନନ୍ଦର ବିବାହ ହୋଇଛି ରମେଶ ସଙ୍ଗେ । ସୁନନ୍ଦର ଚିଠି କହୁଛନ୍ତି "ଏ ବିବାହ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଧର୍ମ ମନ୍ଦିରରେ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ରମେଶଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ହେବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଧର୍ମ ଛାଡ଼ିବାକୁ ସୁନନ୍ଦକୁ କହିବ ନାହିଁ । ସେମାନେ ଯେମିତି ଅଛନ୍ତି ସେମିତି ଥାଆନ୍ତୁ ।" (ବାସନ୍ତୀ ୨୬ଶ ପରିଚ୍ଛେଦ) ଉପନ୍ୟାସ ନାୟିକା ବାସନ୍ତୀ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତା । ଏହାଙ୍କ ଦେବବ୍ରତଙ୍କ ମାତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଛି । ଦେବବ୍ରତ ଏକ ସ୍ଥଳରେ ଆଧୁନିକତା ଓ ଅନ୍ୟସ୍ଥଳରେ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କାର ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଆଣିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟାକରିଛନ୍ତି । ଦେବବ୍ରତ ପ୍ରକୃତରେ ସବୁଜଯୁଗର ମାନସ ସନ୍ତାନ । ବାସନ୍ତୀ ଉପନ୍ୟାସର ଅନ୍ୟତମ ନାୟିକା ଧର୍ମିକା ଦେବୀଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ସ୍ୱଧର୍ମ ପ୍ରତି ସମାଦର ଓ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ସହିଷ୍ଣୁତା ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ମାନ ସମାଜ, ସଂଗଠନ, ପରିବାର ଏହି ସକଳ ସହିତ ସଂଘର୍ଷରେ ଲିପ୍ତହୋଇ ବ୍ୟକ୍ତି ମନ ଯେଉଁ ଅବସାଦ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ତାହାର ବାସ୍ତବତା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରେ ନାହିଁ । ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଗି ସମାଜର ସଂସ୍କାର ଲାଗି ଯାନ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ସେବା ଓ ନାରୀ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ବିଧାନ ଲାଗି ସମର୍ପିତ ପ୍ରାଣ ଦେବବ୍ରତ ବାସ୍ତବତାର କଠୋର ଭୂମିରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଅନୁଭବ କରିଛି—"ମୁଁ ଠକି ଯାଇଛି ଠକି ଯାଇଛି, ଗୋଟିଏ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ଭ୍ରାନ୍ତିର ସ୍ୱପ୍ନ ଶାନ୍ତ, ଶୂନ୍ୟତା ମୋର

ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରିରଖିଛି । ......ବାହାରେ ସମାଜ କରିଦେଇଛି ଏକଘରକିଆ, ଭିତରେ ମା କରିଦେଇଛନ୍ତି କୁଳରୁ ଦୂର, ଧୀ କରିଦେଇଛି ମନରୁ ଦୂର । କାମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା, କ'ଣ ନେଇ କାମକରିବ ? ଏଇ ଅବସନ୍ନ ମନ । ତାରୁଣ୍ୟର କଳ୍ପନା ବିକାଶର ପ୍ରାଣ ସତେଯେପରି ବାସ୍ତବ-ତାର ପ୍ରବଳ ସ୍ରୋତରେ ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରିଉଠିଛି । ବାସନ୍ତୀ ଉପନ୍ୟାସଟି ଆଧୁନିକ ସହରବାସୀ ଶିକ୍ଷିତ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ସମାଜର ଚିତ୍ରରେ ସମୃଦ୍ଧ ।

ରଜନୀକାନ୍ତ ବାବୁଙ୍କ ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ମଳା ଦେବୀ ନିଜର ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ବାସନ୍ତୀର ଭାର କଲେଜବନ୍ଧୁ ଦେବବ୍ରତ ଉପରେ ଅର୍ପଣକରି ବିଦାୟ ନେଇଛନ୍ତି । ନିଜ ପରିବାର ଓ ମାତାଙ୍କ ଅବଜ୍ଞା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆଦର୍ଶ-ବାଦୀ ଦେବବ୍ରତ ବାସନ୍ତୀକୁ ବିବାହ କରନ୍ତି । ଏକ ଦିଗରେ ଉଦାରତା ଓ ଆଦର୍ଶ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ପାରଂପାରିକ ରୁଚିବୋଧ । ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେବବ୍ରତ ବାସନ୍ତୀର ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସହ୍ୟ କରିପାରିନାହିଁ । ବାସନ୍ତୀ ଆତ୍ମ-ସମର୍ପଣ କରିବା ନାରୀ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ବାସନ୍ତୀ ଦେବବ୍ରତ ଘରୁ ବିଦାୟ ନେଇଛି । ବାସନ୍ତୀର ଡ଼ାଏରି ଓ କେତେକ ଚିଠିପତ୍ରରୁ ଦେବବ୍ରତ ବାସନ୍ତୀର ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ଲାଭ କରନ୍ତି ଓ ପୁଣି ବାସନ୍ତୀକୁ ଆପଣାର କରିନେଇଛି । ଘଟଣାର ପ୍ରବାହରେ ଉତ୍ଥାନ ଓ ପତନ କ୍ୱଚିତ୍ ଘଟିଛି । ନାରୀ ଓ ପୁରୁଷର ସମ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହିଁ ଯେପରିକି ଏ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଧାନ ବକ୍ତବ୍ୟ । ଏଇ ବକ୍ତବ୍ୟକୁ ପରିସ୍ଫୁଟ କରିବାପାଇଁ ସମସ୍ତ ଚରିତ୍ର ଓ ସବୁ ଘଟଣାର ସଂହତ ସମାବେଶ ଘଟିଅଛି । ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପୃକ୍ତ ବହୁ ଗୌଣ ଚରିତ୍ରର କୋଳାହଳ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକର ସୁନ୍ଦର ବର୍ଣ୍ଣନା ସମସାମୟିକ ସମାଜର ଚିନ୍ତା ଓ ଗତି, ଆଦର୍ଶ, ଆକାଂକ୍ଷା ଫୁଟାଇବାରେ ସଫଳ ପ୍ରୟାସ ହୋଇଛି । ଏହି ଗୌଣ ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ଟାଇପ୍ (Type) ଚରିତ୍ର କୁହାଯାଇପାରେ । ତେବେ ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକୁ ଫୁଟାଇବାରେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ । ବାସନ୍ତୀ ଓ ଦେବବ୍ରତର ପ୍ରଣୟ ଓ ପରିଣୟକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଗଢ଼ିଉଠିଥିବା ଆନନ୍ଦ ବିଷାଦ, ଈର୍ଷା, ଦ୍ୱେଷ, ବନ୍ଧୁତ୍ୱ ଓ ବିରୋଧର ଚିତ୍ର ସମସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସର ଘଟଣା ପ୍ରବାହକୁ ଗତିଶୀଳ କରାଇଅଛି । ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଭରିଆ ହାଡ଼ିଆର ଜୀବନଭଳି ସହଜ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିବେଶରେ

ଭରିଉଠି ନାହିଁ । ନାନା ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ଚରିତ୍ର-ମାନେ ମନର ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରେମ ଓ ଜୀବନ ଆଦର୍ଶ ଓ ବାସ୍ତବର ବନ୍ଧୁର ପଥରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ସମନ୍ୱୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଲାଭ-କରିଅଛି । ସହରର ଜଟିଳତା ବାସନ୍ତୀ ପାଇଁ ପରିବେଶରେ ଜୀବନର ସମସ୍ତ କଠୋରତା ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଦେବବ୍ରତର ପ୍ରେମ ତାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛି । ମାତ୍ର ଏଇ ପ୍ରେମର ପରିଣତିବେଳେ ଲେଖା ଦେଖାଉଛନ୍ତି ପ୍ରେମତବେଳେ ସେ ଅନ୍ୟରୂପ ଧାରଣା କରନ୍ତି । ଦେବବ୍ରତର ଜୀବନରେ ନାନା ଆସିଛି ବହୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ । ମାତ୍ର ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୂଳରେ ରହିଛି ବାସନ୍ତୀର ବଳିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ । ବାସନ୍ତୀ ବାସ୍ତବରେ ଆଦର୍ଶ ସମାଜ ମୂଳରେ ପୁରୁଷ ଓ ନାରୀ ଦୁହିଁଙ୍କର ମନର ସମାନ୍ତର ରହିବା ଉଚିତ । ଯେତେ-ବେଳେ ତା'ର ସ୍ୱାଧୀନତାରେ ବାଧା ଆସିଛି ସେ ତାର ପ୍ରତିବାଦ କରିଛି । କଠୋର ଭାଷାରେ ଅପମାନ ନକରିବାରେ, ଅନ୍ୟାୟ କରିବାରେ । ନିଜର ପୋଷଣୀୟ ଅଧିକାର ବୁଝିନେବା ପାଇଁ ସେ ଆଗେଇ ଆସିଛି ।

ବାସନ୍ତୀ ବହୁ ଲେଖକଙ୍କର ଲେଖନୀ ପ୍ରସୂତ ହେଲେହେଁ ଏହାର ଭାଷା ସାବଲୀଳ । ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ଭାବବିହ୍ୱଳ ଆବେଗଧର୍ମୀ ଓ କାବ୍ୟିକ । ଏଥିରେ ସ୍ଥାନେ ଖାଣ୍ଟି ଗ୍ରାମ୍ୟ ଶବ୍ଦର ବିନିଯୋଗ କରାଯାଇ ପାରିଛି । ମାତ୍ର ଯାହା ଭାଷାଗତ ଦୋଷ ଦେଖାଯାଏ ଏହାର ଶୈଳୀକୁ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରିନାହିଁ । ବହୁଲୋକଙ୍କ ଭାଷାର ଓ ଲେଖାର ଶୈଳୀ ତାରତମ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏହାର ସାଫଲ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅନାବାଦୀ ଅନୁବାଦକଙ୍କର ଉକ୍ତି ସ୍ମରଣୀୟ "ମୋତେ କେହି କେବେ ଦେଲୁଣି କହିପାରନ୍ତି । ହେଲେ ନେହେରୁଙ୍କ ହେ ଭାରତରୁ ଅନେକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ଖାଦ୍ୟ ଏହା ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର ଟିଏ ଏଲ୍ ଆମମାନଙ୍କ ଖେଳଣା ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଉପହାସ କରି କେହି ଉଡାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ।" ସୁତରାଂ ବାସନ୍ତୀ ନାଗରିକ ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ଗ୍ରାମ୍ୟ ସମାଜ ଚେତନା, ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ ଆଦର୍ଶ-ବୋଧ ଓ ବିଶେଷ ଭାବରେ ନାରୀ ସ୍ୱାଧୀନତାର ମନୋଜ୍ଞ ଚିତ୍ର ପରିବେଷଣ କରି ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସରେ ଏକ ବାସନ୍ତୀ ଅଧ୍ୟାୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି ।

୮

ବାସନ୍ତୀ ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖିକାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ହୁଏତ ପୂର୍ବରୁ ଏମାନେ କୌଣସି ଲେଖକଙ୍କର ଛଦ୍ମନାମ । କାରଣ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା ବନଲତା ଦେବୀ ଓ ରୁକ୍ମଣୀ ଦେବୀଙ୍କ ନାମ ଗ୍ରନ୍ଥାକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ବାସନ୍ତୀ ଉପନ୍ୟାସରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେନାହିଁ । ବସ୍ତୁତଃ ଲେଖକମାନେହିଁ ଛଦ୍ମବେଶରେ ଲେଖିକା ନାମଧାରଣ କରିଥାଇପାରନ୍ତି । ନାରୀ ନିଜର କଥା ନିଜେ କହୁ—ଏହାହିଁ ଥିଲା ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ ଲେଖକମାନଙ୍କ ଆଦର୍ଶ । ଆଜି ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷାର ଅଗ୍ରଗତି, ସାମାଜିକ ମିଳାମିଶାର ଅବାଧ ସୁଯୋଗ । ନାରୀ ପୁରୁଷର ମନୋଭାବରେ ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ସୀମାରେଖା ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ଆସିଛି । ବାସ୍ତବତାର ପ୍ରଭାବ, ଅର୍ଥନୈତିକ ଚିନ୍ତା ଏବଂ ଜ୍ଞାନାର୍ଜ୍ଜନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆତ୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳା ନାରୀର ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକା ଏହିଭଳି କଥା ସାହିତ୍ୟରେହିଁ ପ୍ରଥମ ଦେଖାଦେଇଛି ।

ବିଂଶଶତାବ୍ଦୀର ସମାଜରେ ଅନ୍ତତଃ ଗୋଟିଏ ସ୍ତରରେ ପାରଂପରିକ ନୀତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା । ଯୌଥ ପରିବାରର ବନ୍ଧନ କ୍ରମଶଃ ଶିଥିଳ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ବ୍ୟବସାୟ ଓ ଶିକ୍ଷାଲାଭ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତରୁଣମାନେ ଦୂରଦେଶକୁ ଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ଧର୍ମ, ଜାତି ଓ ଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତି ତରୁଣ ତରୁଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ସୃଷ୍ଟି କରୁନଥିଲା ପୁଣି ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ବିବାହ ମାଧ୍ୟମରେ ମାନବ ମୈତ୍ରୀର ମହତ୍ କଳ୍ପନା ଆଦର୍ଶବାଦୀ ତରୁଣ ତରୁଣୀଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲା । ତେଣୁ ଉଚ୍ଚ ଅଭିଜାତ ପରିବାରରେ ଆନ୍ତଃପ୍ରାଦେଶିକ ବା ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ସମ୍ପର୍କରୁ ହିଁ ଏହି ଧାରା ଦେଖାଦେଇଥିଲା । ମୟୂରଭଞ୍ଜର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଜାତିଗତ ସ୍ତରରେ କୌଣସି ସମାନତା ନଥିବାରୁ ବିବାହ ନକରି ବ୍ରାହ୍ମ କେଶବଚନ୍ଦ୍ରସେନଙ୍କ କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା [illegible] ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଯୁବକ ସାରଙ୍ଗଧର ଦାସ “ପ୍ରିଂଡ୍ରା ନାଇଟହ୍ୱାର୍ଥ” ନାମକ ଜଣେ ଆମେରିକା ଅଧିବାସିନୀ ଯୁବତୀ ମହିଳାଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ସୁତରାଂ ଏହାକୁ ସବୁଜଗୋଷ୍ଠୀ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ବିବାହକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି

ଯେଉଁସବୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ପରିବାର ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିଲା, ତାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯୌଥ ପରିବାରର ପ୍ରେତାତ୍ମା ସେମାନଙ୍କ ଘେରି ରହୁଥିଲା । ଏହାଛଡ଼ା ଯୌଥ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି କୈନ୍ଦ୍ରିକ ପରିବାରରଚନା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ କ୍ରମଶଃ ଦାନାବାନ୍ଧି ଉଠିଥିଲା । ଏଣୁ ଯୁଗର ନାରୀର ଯେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଧ ଓ ତା'ର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଯଥୋପଯୁକ୍ତ ଶିଳ୍ପ ଲେଖକଙ୍କଠାରୁହିଁ ଆଶା କରାଯାଉଥିଲା । ସାହିତ୍ୟର ପାରମ୍ପରିକ ବାତାବରଣରେ ନାରୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନାରୀଥିଲା ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଧାର । ପୁଣି ସେତେବେଳେ ସମସ୍ତ ଶାଳୀନତା ଓ ପବିତ୍ରତାର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତୀକ । ସେଥିପାଇଁ ନାରୀ ଅନସ୍ପୃଶ୍ୟା କଳଙ୍କିନୀ, ଭୀରୁ । ସେଇ ଆର୍ଯ୍ୟବଚନ—ଢୋଲ, ପଶୁ ଓ ନାରୀ କେବଳ ସବୁ ତାଡ଼ନାର ଯୋଗ୍ୟ । କେବଳ ନାରୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନାରୀର ରୂପ କେଉଁଠି ଫୁଟିନଥିଲା । ଯଦିବା ଫୁଟିଥିଲା ତାହା ସେମାନଙ୍କ ସନାତନ ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତୀୟ ଆଦର୍ଶର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ମାତ୍ର । କଥାସାହିତ୍ୟ ଜଗତକୁ ଯେତେ-ବେଳେ ଲେଖିକାମାନେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ସେତେବେଳେ ଏକ ନୂତନ ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ମିଳିଲା ।

ବିଂଶ ଶତକର ଆଦ୍ୟପାଦରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ନାରୀଜାଗରଣର ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତୀକ ଥିଲେ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ । ଜନଜୀବନରେ ଆଧୁନିକା ନାରୀର ଗୌରବ ନେଇ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସମସ୍ତ ନାରୀଜାତି ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ଓ ଆତ୍ମବୋଧ ଥିଲା ପ୍ରବଳ । ସେ କବିତା ଓ ଉପନ୍ୟାସ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜହୃଦୟର ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସର୍ବଭାରତୀୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଗଢ଼ିଉଠିଥିଲା । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ବସ୍ତର ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଜନ୍ମ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର କୈଶୋର କଟିଥିଲା ବର୍ମାରେ । ତାଙ୍କର ବାପା ଦାନିଏଲ୍ ସାବତ୍ ବର୍ମାରେ ଜଣେ ଚିକିତ୍ସକ ଥିଲେ । କୁନ୍ତଳା ୧୩ବର୍ଷ ବୟସରେ କଟକ ଆସିଥିଲେ ଓ ୨୧ବର୍ଷ ବୟସରେ ଏଲ୍. ଏମ୍. ପି ପରୀକ୍ଷାରେ କୃତିତ୍ୱ ଲାଭକରି କଟକରେ ଚିକିତ୍ସା ବିଭାଗରେ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କଟକରେ ତାଙ୍କର ଏହି ରହଣି ଥିଲା ମାତ୍ର ଛଅବର୍ଷ । ୧୯୨୧ ଠାରୁ ୧୯୨୭ । ଏହି ବୟସରେ ଏଡ଼େ ସ୍ୱଳ୍ପ ସମୟ ଭିତରେ ଏବଂ ଅବସରରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗୀତି କବିତା ରଚନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାରିଖଣ୍ଡି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା

କରିଥିଲେ । ମନର କୋଣରେ ଏସବୁ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ କଷାଘାତର ଲେଖା । ଶିଳ୍ପୀତ୍ୱର ଚରିତ୍ରର ଅବକାଶ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦଳଙ୍କର ଚଳିଥିଲା ଅବାରିତ । ଏଥିରେ ଥିଲା ତାରୁଣ୍ୟ ଉଦାର କଳ୍ପନା ଓ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ । କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀ କୈଶୋର ଓ ଯୌବନରେ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ବିଶେଷଭାବେ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହୋଇଥିଲେ ।' ତାଙ୍କମାତା ପିତାଙ୍କର ବଡ଼-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚଢ଼ିଥିଲେ । ଏକାକିନୀ ମାତାଙ୍କ ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳା କରି ପାରିଥିଲେ । କୁନ୍ତଳା ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ଭାରତୀୟ ଆଦର୍ଶ ଓ ଉଦାର ଆର୍ଯ୍ୟଧର୍ମ ପ୍ରତି ତାଙ୍କରଥିଲା ଅକୁଣ୍ଠ ଅନୁରାଗ । ଜାତୀୟତା ଓ ମାନବିକତା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣଚେତନାକୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରିଥିଲା । ଏହାର ପରିଣତି ହେଉଛି ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ଭାର । କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଆନ୍ଦୋଳନର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଲିଖିତ । ସେହି ଯୁଗରେ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସମାନ ଯେପରି ଲୋକପ୍ରିୟତା ଲାଭକରିଥିଲା ତାହାର ତୁଳନା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର କାଳୀବୋହୂ ଓ ପରଶମଣି ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଏକାଧିକ ସଂସ୍କରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୨୩ରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ ଥିଲା 'ଭ୍ରାନ୍ତି', ୧୯୨୫ରେ 'ନଅଙ୍ଗୁଳୀ' ଓ ୧୯୨୮ରେ ତାଙ୍କର ସର୍ବବୃହତ୍ ଓ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପନ୍ୟାସ "ରଘୁଅରକ୍ଷିତ" ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା ।

ପାରିବାରିକ ଓ ସମାଜିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ କଳ୍ପିତ । ସାମାଜିକ ଅସମାନତା ସାମନ୍ତତନ୍ତ୍ର ଓ ପାରିବାରିକ ସଂଗଠନରେ ନାରୀର ଭୂମିକା ସଂପର୍କରେ ସେ ଥିଲେ ସଚେତନ । ନିପୀଡ଼ନର ବର୍ଣ୍ଣନା ମାଧ୍ୟମରେ ଜାତି ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ଚିତ୍ରଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ପରିଲକ୍ଷିତ । ପ୍ରଚଳିତ ସମାଜର ବାଧା ବିଧି ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ଅସହାୟ ନାରୀର ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା, ହୃଦୟହୀନ ପୁରୁଷର ନିର୍ମମ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା କୁନ୍ତଳାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ କରିଥିଲା ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପୁରାତନ ସମାଜର ଧ୍ୱଂସ ସ୍ତୂପ ଉପରେ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁସ୍ଥ ସମାଜ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ ପରିବାର ଗଠନ ନୀତି କୁନ୍ତଳା ନିଜର ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଯାଇଅଛନ୍ତି ।

କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ 'ଭ୍ରାନ୍ତି'ରେ ଏକ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଜମିଦାର ପରିବାରର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ । ସେଠାରେ ଜମିଦାର କନ୍ୟା ଚମ୍ପାକଳୀ ଓ ଅନଙ୍ଗ ମୋହନ ଏକ ପରିବାରରେ ପାଳିତ ଓ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ଘନିଷ୍ଠ ହୋଇ ପ୍ରଣୟାସକ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଜାତି ସମାଜର ପ୍ରଥା ଓ ନିୟମ ସ୍ୱାର୍ଥପର ପିତାଙ୍କ ଏବଂ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତିର ବାଧା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି । ନାୟକ ହୋଇଛନ୍ତି ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଓ ନାୟିକା ହୋଇଛନ୍ତି ଲାଞ୍ଛିତା, ଉନ୍ମାଦିନୀ । ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷାଂଶରେ ଉଭୟଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତି ଦୂରହୋଇଛି ଓ ଉପନ୍ୟାସର ସମାପ୍ତି ଘଟିଛି ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ବିବାହ ଓ ମିଳନରେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଗଳ୍ପରେ ଅବଶ୍ୟ ସେପରି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ବିବାହରେ ପ୍ରେମର ମୂଲ୍ୟ ସେ ସମୟରେ କେତେ ତାହାକୁ ଲେଖିକା ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ନଅତୁଣ୍ଡୀ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ସରସ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହାର ନାୟିକା ନମ୍ର ସ୍ୱଭାବିନୀର ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଛି ଓ ଲୋକରେ ଅଲକ୍ଷଣୀ ହୋଇଛି ତା ନାମରେ ଅପବାଦ ରଟିଛି । ମାତ୍ର ତା'ର ଅନିନ୍ଦିତ ସତ୍ ସାହାସ; ପତି ଓ ଘରର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଆତ୍ମବଳିଦାନର ଦୁଃସାହସ ତାକୁ ଉନ୍ନତ ସ୍ଥାନରେ ବସାଇଛି । ସ୍ୱାମୀ'ର କାମୀ ଆଧୁନିକ ମନା ଜମିଦାର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ରାଉତରାୟଙ୍କର ବଧୂ ହୋଇଛି ପତ୍ନୀ ଓ ଏକଦା କାଳକ୍ରମେ ରତ୍ନ ମଙ୍ଗଳଚଣ୍ଡୀ ରତ୍ନାବତୀର ଦେବୀତ୍ୱ ହୋଇଛି । ନିର୍ଜନପୁରୀରେ ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦ ଓ ସ୍ୱାମୀର ଅତ୍ୟାଚାରରେ କୁଳବୋହୂର ଦୁର୍ବିସହ ଜୀବନ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି । ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ସ୍ନେହ, ମମତା ଓ ସହାନୁଭୂତି ଅଭାବରେ ଈର୍ଷା, ଦ୍ୱେଷ ଓ ହିଂସାର ରାଜତ୍ୱରେ କିପରି କ୍ଲିଷ୍ଟ ଓ ବନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଯାଏ । ଏହା କେତେ ଦୁଃଖଦ ନାରୀର ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ବଳରେ ପୁଣି ସୁନ୍ଦର ସଂସାରରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରେ ତାହା କୁନ୍ତଳକୁମାରୀ ଦେଖାଇଛନ୍ତି—ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟିକା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚରିତ୍ରରେ । ନାରୀର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖକଷ୍ଟର ମୂଳରେ ପୁରୁଷର ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରିତା ଏବଂ ନାରୀର ନିଜର ଈର୍ଷା ଓ ପରଶ୍ରୀକାତରତାର ଭାବ ରହିଥାଏ । ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ବିଷୟରେ କୁନ୍ତଳା ସଚେତନ କରାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ନାୟିକା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଅନୁଭବ କରିଛି

"ନାରୀର ବନ୍ଧୁ ନାରୀ" । ପୁରୁଷ କେତେପ୍ରକାର ଦେଖିବାକୁ କରେ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଚେତନା । ଏ ସମ୍ପର୍କରେ କଥାରେ ନେଇ ପୁରୁଷ ଆପଣା ସ୍ତ୍ରୀକୁ ତ୍ୟକ୍ତ-କରେ । ପୁଣି ବାହାରର ସ୍ତ୍ରୀ ହାତ ମୁଠାରେ ରହି ଆପଣା ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ; ଲଳିତା ନିଜର ଶାଶୁ ମାଳତୀ ଓ ନଣନ୍ଦ ରମାସୁନ୍ଦରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଯ୍ୟାତିତା ହେଲେହେଁ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀ କମଳାଧରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଯ୍ୟାତିତା ହେଲେହେଁ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ ଏକ ଅସହାୟ ପରିବାରର ଦାୟିତ୍ୱ ନିଜେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ତାର ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୁବୁଦ୍ଧିକର ପ୍ରଶଂସା ଆଗେ ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦ ସମସ୍ତଙ୍କର ହୃଦୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି । ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ଓ ବୈଧବ୍ୟର କରୁଣ କାହାଣୀ ଉପନ୍ୟାସରେ ଅଙ୍କିତ । ସମସାମୟିକ ସମାଜ ସଂସ୍କାର ଲାଗି ଏହି ବାଲ୍ୟ ବିବାହ ବିରୋଧୀ ଆଇନ ଓ ବିଧବା ବିବାହକୁ ସମର୍ଥନ କରିଥିଲେ । ବାଲ୍ୟବିଧବା ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ (ରାମ୍‌ଦାସ)ଙ୍କର ଧର୍ମପତ୍ନୀ ହୋଇଅଛି । ଯେ ବାଲ୍ୟ ବିଧବା ଏକଦା କଠୋର ଶାସ୍ତ୍ରର ଓ ଧର୍ମର ନିଗଡ଼ରେ ବନ୍ଦୀହୋଇ ସମାଜରେ କଳଙ୍କ ରଟନା କରେ , ତାର ନାରୀତ୍ୱ ମାତୃତ୍ୱର ଗୌରବରେ ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ସୁସ୍ଥ ସମାଜ ଗଠନରେ ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ । ଏହା ଦେଖାଇବା ହିଁ କାଳୀଚରଣଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରଧାନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ।

କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ସର୍ବବୃହତ୍ ଉପନ୍ୟାସ ରଘୁଅରକ୍ଷିତ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଜଟିଳ ଘଟଣା ଓ ଅଳ୍ପ ସରଳ କାହାଣୀ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ବିଜ୍ଞଦୃଷ୍ଟିରୁ ରଘୁଅରକ୍ଷିତ ଏକ ବହୁମୁଖୀ ଉପନ୍ୟାସ । ସ୍ଥାନ ଓ କାଳର ବ୍ୟାପ୍ତି , ଘଟଣାର ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ଓ ଜଟିଳ ସମାବେଶ , ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକର ନାଟକୀୟତା ଓ ବହୁ ବିଚିତ୍ର ସ୍ୱାଦର ଚରିତ୍ରର ଉପସ୍ଥିତି ବିକାଶ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ସାଫଲ୍ୟମଣ୍ଡିତ କରିଅଛି । ଜନ୍ମ ନୁହେଁ , କର୍ମ ବଳରେ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ସୌଭାଗ୍ୟ ଲାଭ କରେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ଅନାଥ ବାଳକ ରଘୁ ଶୈଶବରେ ଏହା ସତ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଅନାଥ ରଘୁ ବହୁଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରିଅଛି । ଶେଷରେ ଧନଶାଳୀ ହୋଇଅଛି । ଦେବଭାରତୀଙ୍କ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜିଥିବା ରଘୁଙ୍କୁ କଳିଙ୍ଗର ଉତ୍କଳର ସେବକଭାବେ ଦେଖାଇ ଅଣିଛନ୍ତି । ସେହି ଅନାଥ

ରଘୁ ଦାସୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଧନ ଓ ସମ୍ପଦ ତାଙ୍କୁ ଆସକ୍ତ କରିପାରି ନାହିଁ । ଏହାର ମୂଳରେ ରହିଛନ୍ତି ଦେଶ୍ରୀ ଶମ୍ପୋତ ବେଦନା । ରଘୁ ଦେଶ ସେବାରେହିଁ ନିଜକୁ ନ୍ୟସ୍ତ କରିବାର ହୃଦୟର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରକାଶ ଦେଖିଅଛୁ । ଏହି ରଘୁଅରକ୍ଷିତ ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରଥମେ ଆମେ ଏକ ସର୍ବଭାରତୀୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ବ୍ରହ୍ମଦେଶ, ବଙ୍ଗ ଓ ଉତ୍କଳର ଜୀବନଧାରା ସେଥିରେ ଲେଖିକାଙ୍କ ବାସ୍ତବ ଅନୁଭୂତି ରଘୁଅରକ୍ଷିତରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ଏକଦା ଅରକ୍ଷିତ ରଘୁ ଦେଶର ଅଗଣିତ ଅରକ୍ଷଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକରିବା ଲାଗି ସ୍ୱାଧୀନତାର ମହାନ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଆତ୍ମନିୟୋଗ କରିଅଛି । ଭାରତୀୟ ସମାଜର ଅଗଣିତ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଓ କୁସଂସ୍କାର ଗ୍ରସ୍ତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଦୁଃଖ ମୋଚନ ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ—ଏହି ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କ ନାୟକ ରଘୁର ଚରିତ୍ରରେ ଫୁଟାଇ ଅଛନ୍ତି । ସମାଜ ସଂସ୍କାର ମୂଳକ ଉପନ୍ୟାସ କୁନ୍ତଳାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଲିଖିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ସମାଜ ସଂସ୍କାରର ବଳିଷ୍ଠ ଧାରାକୁ ରାଜନୈତିକ ଆଦର୍ଶରେ ପରିଣତ କରିବାର ପ୍ରୟାସ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ଏହାକୁ 'ରଘୁଅରକ୍ଷିତ' ଓଡ଼ିଆରେ ପ୍ରଥମ ରାଜନୈତିକ ଉପନ୍ୟାସ ।

କୁନ୍ତଳା ନିଜେ ନାରୀ । ନାରୀ ହୃଦୟର ଗଭୀର ବ୍ୟଥା ଓ ଆଶା ନିରାଶାର ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରତିଛବି ସବୁରେ ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଛି, ମଧ୍ୟ ବିତ୍ତ ଜମିଦାର ପରିବାରଠାରୁ ସାନ ଦରିଦ୍ର ଦୁଃଖୀ-ପରିବାରର ବହୁ ବିଭିନ୍ନ ନାରୀ ଚରିତ୍ରରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ନାରୀ ସହନଶୀଳତା, ଦୟା, କ୍ଷମା ଓ କୋମଳତାର ଆଧାର । ପୁଣି କେତେବେଳେ ନିଷ୍ଠୁର ହୃଦୟହୀନା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି ଲାଗି ସକଳ ଅପକର୍ମରେ ନିରତା ତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଶିକ୍ଷା ନହେଲେ ଦୁଷ୍ଟ । କିନ୍ତୁ ଈଶ୍ୱର ସମ୍ପର୍କରେ ଅଧୀ ଦୁଷ୍ଟଚରିତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିପାରେ କୁନ୍ତଳାଙ୍କର ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଅନ୍ତତଃ ଲଳିତାକୁ ପରିଣତିରେ ଦେଖିବେ ବଦଳିବାରେ ଏହା ହିଁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ରଘୁ ଅରକ୍ଷିତର ରତ୍ନକଳା, ସରସ୍ୱତୀ, ଟି.ଡେଲିନାସ୍, ଚାରୁମତି, ଭ୍ରାନ୍ତର ଇନ୍ଦୁମୁଖୀ; କାଳୀବୋହୂର ଶାନ୍ତିଲତା ଓ ପରିଣତିର କଳତା ଦୟା କ୍ଷମା ଓ

କୋମଳତାର ଆଧାର । ଏମାନଙ୍କ ତ୍ୟାଗ ଓ ସହିଷ୍ଣୁତା ଭିତରେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ସମାଜ ପୁନର୍ଜୀବନ ଫେରିପାଉଛି ଓ ଈର୍ଷାଦଗ୍ଧ ପୀଡ଼ିତ ପରିବାରକୁ ଫେରିଆସିଛି ଶାନ୍ତି ଓ ସୁଖ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ । ବସନ୍ତୀ, ରମାସୁନ୍ଦରୀ, ଶଙ୍କରୀ ଚମ୍ପାକଳୀ ଆଦି କେତେ ସୁସ୍ଥ ଚରିତ୍ରଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ମର୍ମରୁ ଭାଷା ମିଳନ୍ତି । କୁନ୍ତଳା ନାରୀର ବାହ୍ୟରଙ୍ଗରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଶକ୍ତି ଅପଚୟ ନକରି ତାର ଅନ୍ତଃ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ନାରୀହିଁ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତର କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ପତାକା ଧାରିଣୀ । ନାରୀ ଚରିତ୍ରର ବିକାଶ ଲାଗି କେବଳ ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ କଳ୍ପିତ ସତେ ଯେମନ୍ତକି ଏକ ଲ୍ୟାଣ୍ଡସ୍କେପର ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନ ପୂରଣପାଇଁ ଅଥବା ଏକ ଚିତ୍ରକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଦାନପାଇଁ ଏଗୁଡ଼ିକର ଆବଶ୍ୟକତା ଅନୁଭୂତ ହୋଇଛି । ପୁରୁଷ ଚରିତ୍ରରେ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ଗୌରବ ଗରିମାର ଅତି ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ । ଏମାନେ କେତେବେଳେ ଭାଗ୍ୟ ହସ୍ତରେ କ୍ରୀଡ଼ନକ ଅଥବା ନାରୀହାତରେ ଖେଳନା । ଏମାନଙ୍କ ଯାହାକିଛି ମହତ୍ତ୍ୱ ତାହା କେବଳ ପ୍ରଣୟମୂଳକ ଆଦର୍ଶମୁଖୀ ନାରୀର ସାହଚର୍ଯ୍ୟରୁ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିଛି । ଯେଉଁଠି ନାରୀର ଅମର୍ଯ୍ୟାଦା ସେଇଠି ପୁରୁଷର ପତନ ଚରମ ସୀମାକୁ ଯାଇଅଛି । ସମାଜରେ ଭୂମିକାରେ ସେ ହୋଇଛନ୍ତି ଦୁର୍ବଳ, ଲମ୍ପଟ, ଲୋଭୀ, ଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟ । 'କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କ ଜନପ୍ରିୟତାର କାରଣ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ଆଶାବାଦ, ମହାନ୍ ସ୍ୱଦେଶାଭିମାନ, ସ୍ୱାଧୀନତାପ୍ରୀତି ଆକୁଣ୍ଠ ଆଗ୍ରହ ଓ ଜାତୀୟ ଚେତନା । ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଗୌରବ ଓ ସମସାମୟିକ ଭାରତବର୍ଷରେ ଉତ୍କଳର ସ୍ଥିତି ଦେଖି କୁନ୍ତଳା ଏକାନ୍ତ ମର୍ମାହତ ଥିଲେ । ମାତ୍ର କେବଳ ଆଦର୍ଶବାଦ ଦେଖି କୌଣସି ଉନ୍ନତ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହାର ମଧ୍ୟ ଏକ କଳାତ୍ମକ ରୂପ ଦେବାର ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରୟୋଜନ । ଏହି ଦିଗରୁ ବିଚାର କଲେ କୁନ୍ତଳା ଯେତିକି ସାର୍ଥକତାର ଦାବି ଦେଶରେ ଅଗ୍ରଣୀ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରୁ ବାଦ୍ ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଭ୍ରାନ୍ତି, ନଅଭଉଣୀ, କାଳିନ୍ଦୀବୋହୂ ପରିଣାମ ଆକୃତିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଏଥିରେ ଶିଳ୍ପୀର କୌଣସି

ଚରିତ୍ରର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇନାହିଁ । କୌଣସି ମହାନ୍ ଚରିତ୍ରକୁ କୌଣସି କ୍ଷୁଦ୍ର ଘଟନା ସୂତ୍ରରେ ଅଥବା ଏକ ମହତ୍ ସତ୍ୟକୁ ସଂଘାତର ମାଧ୍ୟମରେ ନାଟକୀୟ ଫୁଟେଇବାର ପ୍ରୟାସ ଏଥିରେ ନାହିଁ । ଡଃ କୁଞ୍ଜ-ବିହାରୀଙ୍କ ଭାଷାରେ "ଉପନ୍ୟାସର ବୃହତ୍ କଳ୍ପନା, ଯୋଜନା, ପୁଙ୍ଖାନୁ-ପୁଙ୍ଖ ବର୍ଣ୍ଣନା ବସ୍ତୁ କିମ୍ବା, ଚରିତ୍ର ଓ ଘଟଣା, ଚରିତ୍ରର ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏଥିରେ ନାହିଁ ।" (ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟର ଇତିବୃ ପୃ. ୧୬୬)

ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ

(ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ବ)

ତିରିଶ ଦଶକରେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏକ ଆମୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଲା । ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନର ମୂଳରେ ଥିଲା ରାଜନୈତିକ ସଚେତନତା । ଏକ ଦେଶରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ସ୍ୱପ୍ରତି ଶୋଷିତ ସଂସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତାଲାଭର ସମାଜ ଜୀବନରେ ଏକ ନୂତନ ଶୃଙ୍ଖଳା ସୃଷ୍ଟି କଲା । ପୁଣି ଏକ ଦେଶରେ ପାରଂପରିକ ଗ୍ରାମ ଶାସନ ଓ ଅନ୍ୟଦେଶରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ରାନୁଗ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନ ଏକ ବିତର୍କ ସୃଷ୍ଟି କରାଇଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରୁଷିଆରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଶାସନର ଆଦର୍ଶ ମଧ୍ୟ ତରୁଣ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା । ୧୯୩୬ରେ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହେଲା ଓ ପ୍ରଥମ କଂଗ୍ରେସ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ଏକ ଦିଗରେ ଅହିଂସା ଅସହଯୋଗ ଓ ଅନ୍ୟ-ଦିଗରେ ସଶସ୍ତ୍ର ପ୍ରତିରୋଧ ପାଇଁ ମତବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସୁଦୂରର ଆକାଶରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ପଦଧ୍ୱନି ଶୁଣାଯାଉଥିଲା । ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧ ତାଳରେ ଜର୍ମାନୀ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ରୋହର ପ୍ରୟାସ ହୋଇଥିଲା ତାହାରୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ଜାତିଗତ ସଂଘର୍ଷର ବାତାବରଣ ସେଥିରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୈତିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ଟାଣାଟାଣି ଲାଗିଥିଲା । ଏକ ଦିଗରେ ୧୯୪୨ରେ ଭାରତଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଅନ୍ୟ-ଦିଗରେ ନେତାଜୀ ସୁଭାଷଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆତ୍ମଗୋପନ ଓ ବିଦେଶ ପଳାୟନ ଜର୍ମାନ ଓ ଜାପାନ ସାହାଯ୍ୟରେ ଆଜାଦ୍ ହିନ୍ଦ୍ ସରକାର ଗଠନ ଓ ଆଣ୍ଡାମାନ୍ ଦ୍ୱୀପରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ପତାକା ଉତ୍ତୋଳନ—ଏହି ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମନରେ ଗଭୀର ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥିଲା । ଏହି ପରିବେଶରେ ବହୁ ରାଜନୈତିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ରାଜନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧ

ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ, ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣକାରୀ କର୍ମିଷ୍ଠ ନେତା, ସମାଜ ସେବୀ ଓ ସାମ୍ବାଦିକମାନଙ୍କୁ ରାଜନୈତିକ ଉପନ୍ୟାସ ଆକୃଷ୍ଟ କରିଥିଲା । ଏମାନେ ସେତେବେଳେ ଅତୀତର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ପୁଣି ସେତେବେଳର ସମସାମୟିକ ସମାଜର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ଉପନ୍ୟାସମାନ ରଚନା କରିଥିଲେ । ଲେଖକମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତାଧାରା ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଜାତିର ମୁକ୍ତି ଅଗ୍ନି ଜଗାଇଥିଲା । ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର, ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର ଏପରିକି ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସରେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ବିଦେଶୀ ଶାସକ ବିରୁଦ୍ଧରେ ବିଦ୍ରୋହର ସୂଚନା ମିଳେ । ଲେଖକର ରାଜନୀତିରୁ ଗ୍ରାମର ସ୍ୱୟଂଶାସନ ଦର୍ଶନ ରାଜନୈତିକ ଚଳାଚଳ, ବଂଶୀଧର ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ ରାମପ୍ରସାଦ ସିଂହ ଓ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଦେଖାଯାଇଥାଏ ।

ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଚେତନାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଆଧୁନିକ ଭାରତ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ବର୍ଣ୍ଣନୀୟ । ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ଅବସାନ ପରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଭାରତୀୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାସନର ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଲେ । ଇଂରେଜମାନେ ଭାରତୀୟଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ କାମନା କରନ୍ତି । ୧୯୧୯ର ଭାରତୀୟ ଶାସନ ଆଇନ୍ ସଂସ୍ଥାପନ ଏଥିପାଇଁ ଏକ ନୂତନ ଦିଗ ଖୋଲି ଦେଲା । ଯାହା ଦେଇ ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନର ଫଳରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ଲୋକେ ସେଠାରେ ରାଜନୈତିକ ଅଧିକାର ହାସଲ କରିଥିଲେ । ୧୯୨୦ରୁ ୧୯୩୫ ଭିତରେ ଭାରତରେ ଚାରି ପରିବର୍ତ୍ତନର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ମୂଳରେ ଥିଲା ଭାରତୀୟମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଅର୍ଜନର ଉଦ୍ୟମ ଓ ଅନ୍ୟ-ପକ୍ଷରେ ଭାରତୀୟ ଜନତାଙ୍କ ପ୍ରତି ବ୍ରିଟେନର ଉଦାର ମନୋଭାବ । କିନ୍ତୁ ଭାରତୀୟ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ରହିବା-ପାଇଁ ଅଧୀରତା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଏହି ଜାତୀୟ ଆକାଂକ୍ଷାକୁ ଅହିଂସା ଅସହଯୋଗ ଓ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଆସିଲେ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଲେ ଗାନ୍ଧିଜୀ । ୧୯୩୦,୩୧ ଓ ୩୨ରେ ତିନିଥର ବିଲାତ ସରକାରଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନାରେ ବସିଲେ । ଏହାର ଫଳରେ ଗୃହୀତ ହେଲା ୧୯୩୫ରେ ଭାରତ ଶାସନ ଆଇନ । ଏଥିରେ ପ୍ରଥମ ଭାରତ ଇତିହାସରେ ଏକ ସଂସଦୀୟ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ଏହାଦ୍ୱାରା

ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବୀଜ ଅଙ୍କୁରିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାନ୍ତରେ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାର ଗଠିତ ହେଲା । ମାତ୍ର ଏକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସୁଫଳ ଦେଶବାସୀ ଦୀର୍ଘ କାଳ ଭୋଗି ପାରିନଥିଲେ । ଏହି ଶାସନର ନେତୃବର୍ଗଙ୍କ ଅବିବେଚନା ଓ ଦୃଷ୍ଟିଶୂନ୍ୟତାରୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ସହଯୋଗରେ ଏକ ରାଜନୈତିକ ଅନିଶ୍ଚିତତା ସୃଷ୍ଟି କଲା । ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରଭାବ ଭାରତୀୟ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଜୀବନ ଉପରେ ବିଶେଷ କଷ୍ଟ ଭୋଗାଇଥିଲା । ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧରେ ଯେପରି ସଙ୍କଟ ହୋଇଥିଲା ଏହା ସୁଦୂର ସୁଦୂରପ୍ରାଚ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଭାରତୀୟ ମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଏକ କଳ୍ପନା ବସ୍ତୁ । ଏହି ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ସହ ଅସହଯୋଗ ପାଇଁ ୧୯୩୯ରେ କଂଗ୍ରେସ ପ୍ରଥମଥର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲା ଓ ପ୍ରାଦେଶିକ ସରକାରରୁ ଇସ୍ତଫା ପ୍ରଦାନ କଲେ ନାହିଁ । ୧୯୪୦ରେ ଯୁଦ୍ଧର ଗତି ବଦଳିଲା । ଫ୍ରାନ୍ସର ପତନ ଘଟିଲା ଜର୍ମାନ ଓ ଇଂରେଜ ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂରେଜମାନେ ପରାଜିତ ହେଲେ । ଇଂରେଜଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ସୁଯୋଗ ଗ୍ରହଣକରି ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦାନାବାନ୍ଧି ଉଠିଲା । ଯୁଦ୍ଧ କ୍ରମଶଃ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଚ୍ୟରୁ ସୁଦୂର ପ୍ରାଚ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତାରିତ ହେଲା । ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଗଦେଲେ । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ମିତ୍ର ଶକ୍ତି ଭାବରେ ଆମେରିକା ସୈନ୍ୟମାନେ ରଣାଙ୍ଗନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ୧୯୪୨ ଯୁଦ୍ଧର ଭୟଙ୍କରତା ଜାପାନ ସହାୟତାରେ ଆଜାଦ୍ ହିନ୍ଦ୍ ଫୌଜ୍ ଆସାମ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ବିଶାଖାପାଟଣା ଓ କଲିକତାରେ ଜାପାନ ବୋମା ପଡ଼ିଲା । ଯୁଦ୍ଧର ଆତଙ୍କ, ଆର୍ଥିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ, ଯୋଗାଯୋଗ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଅସ୍ଥିରତା, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପ୍ରଭୃତି ଭାରତବର୍ଷର ସମଗ୍ର ଦେଶର ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଏହି ଯୁଦ୍ଧକାଳରେ ଭାରତୀୟ ଜାତି-ନେତାମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା ଯେପରି ବଳବତ୍ତର ହେଲା ଭାରତୀୟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ନେତୃତ୍ୱ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ୧୯୪୦ରେ ମୁସଲିମ୍ ଲିଗ୍ ପାକିସ୍ତାନ ଦାବି କଲା । ଏହି ପରିସ୍ଥିତିରେ ୧୯୪୨ରେ ଏକ ଭାରତ ଗଠନର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ନେଇ ସାର୍ ଷ୍ଟାଫୋର୍ଡ କ୍ରିପ୍ସ ଭାରତ ଆସିଲେ ଓ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧି ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସଫଳ ହୋଇନଥିଲା । ଯୁଦ୍ଧରେ ଇଂଲଣ୍ଡର ଜୟଲାଭ ଆଶୁ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱପ୍ନ

ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ୧୯୪୫ରେ ଜାପାନର ପତନରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ଶେଷ ଯବନିକା ଟାଣିଲା । ଏହା ପରେ ଆସନ୍ନ ହେଲା ଭାରତୀୟ ସମାଜ ଓ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ହେଲା ଆନ୍ଦୋଳନର ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟ । ଜୁନ୍ ତିନି ୧୯୪୭ରେ ନବଗଠିତ ଲେବର ବ୍ରିଟିଶ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳର ଅନୁମୋଦନ ଲଭିଲା । ମନେ ହେଲା ଭାରତକୁ ବ୍ରିଟେନର ଉପନିବେଶର ଆଧିପତ୍ୟ ଠାରୁ ମୁକ୍ତ କରି ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଶାସନର ଅଧିକାର ଦେଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ଅହିଂସା ଏକ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଅଦ୍ୱିତୀୟ ସଂଗ୍ରାମର ଶେଷ ଘଟିତ ହେଲା । ଏହି ଭାବରେ ଇଂରେଜ ମାନଙ୍କର ୩୫୦ ବର୍ଷର ବାଣିଜ୍ୟିକ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ, ଦୁଇଶହ ବର୍ଷର ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ଓ ୧୩୦ ବର୍ଷର ସାର୍ବଭୌମିକ ଆଧିପତ୍ୟର ଅବସାନ ଘଟିଲା । ପାଞ୍ଚ ଦଶନ୍ଧିର ସଂଗ୍ରାମର ଅଭିଳାଷ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସାର୍ଥକ ହେଲା । ଇଂରେଜ ଶାସନ ଚାଲି ଗଲା ରହିଲା ଇଂରେଜୀ ଭାଷା, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ନୈତିକତା ମତବାଦ, ଭାରତବର୍ଷରେ ସୁଦୀର୍ଘ ଉପନିବେଶର ସ୍ମୃତି ଏକ ଚେତନାର ଧାରା ରୂପେ ।

ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନର ଶେଷ ପଚାଶ ବର୍ଷ ଭାରତୀୟ ସମାଜ, ଭାରତୀୟ ଅର୍ଥନୀତି ଓ ରାଜନୈତିକ ଭାବଧାରାର ଜଗତରେ ଏକ ନବ ଅଭ୍ୟୁଦୟର ଯୁଗ । ଶିକ୍ଷାର ବିସ୍ତାର ଭାରତୀୟ ସମାଜକୁ ଆଧୁନିକ ଜଗତର ନିକଟ-ବର୍ତ୍ତୀ କଲା । ୧୯୧୭ରେ ମିସ୍ତକାନର ସାମାଜିକ ଜନଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତିପାଇଁ ଏକ କମିଶନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଲା । ୧୯୨୫ରେ ଇଣ୍ଟର ୟୁନିଭରସିଟି ବୋର୍ଡ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା । ୧୯୩୫ରୁ ୩୭ ମଧ୍ୟରେ ସାରା ଭାରତରେ ପାଖ ତେତିଶ ଲକ୍ଷ ଜଣ ବାଳକ ଓ ଛଅଲକ୍ଷ ୧୨ ଜଣ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢୁଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ, ଯୁଦ୍ଧ ଓ ଯୁଦ୍ଧୋତ୍ତର ପୁନର୍ଗଠନ ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ମାଧ୍ୟମରେ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନ ତ୍ୱରାନ୍ୱିତ ହୋଇଥିଲା । ନାରୀର ଅଧିକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଜାତିଭେଦର ବିଲୋପ, ଧର୍ମୀୟ ସଂସ୍କାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ମୌଳିକ ଅଧିକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ସବୁ ପ୍ରୟାସ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଏହି ନବ ଜୀବନ-ବୋଧର ଆଦର୍ଶକୁ ସାର୍ଥକ କରିବାପାଇଁ ଭାରତୀୟ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ବହୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । ଭାରତୀୟମାନେ କେବଳ ଅତୀତ ଗୌରବ ଅତୀତକୁ ନ ଭୁଲି

ନୂତନ ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ । କେବଳ ଅତୀତର ଅନୁକରଣରେ ନୁହେଁ ସମକାଳୀନ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର ଶିଳ୍ପ ଓ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରର ଆଦରଣରେ ହିଁ ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଫଳେ ଶତାବ୍ଦୀର ଅବସାନ ସଂଗେସଂଗେ ଭାରତରେ ଦ୍ରୁତ ଅର୍ଥନୈତିକ ବିକାଶ ଦେଖାଗଲା । କଳୀୟ ଶିଳ୍ପର ବିକାଶ ଘଟିଲା । ବସ୍ତ୍ର ଶିଳ୍ପରେ ଜାପାନର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱତାରୁ ରକ୍ଷାପାଇବା ପାଇଁ ଭାରତରେ ବୈଦେଶିକ ବାଣିଜ୍ୟସଂରକ୍ଷଣ ବୋର୍ଡ଼ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଲା । ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ କାଳରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଭାରତର ବସ୍ତ୍ର ଉତ୍ପାଦନ ଓ ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କୁ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ ଦିଆଗଲା ଓ ସାମାଜିକ ଦିଗରୁ କୁଟୀରଶିଳ୍ପ ସବୁପ୍ରକାର ଶିଳ୍ପକୁ ଉତ୍ସାହ ଦିଆଗଲା । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଏକକ ବୃହତ୍ତମ କଳୀୟ କାରଖାନା ଏ ଦେଶରେ ଗଢି ଉଠିଲା ଓ ଭାରତ ହେଲା ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ବସ୍ତ୍ର ଶିଳ୍ପ ସମୃଦ୍ଧଦେଶ । ମାତ୍ର ଦେଶର ବିପୁଳ ଜନସଂଖ୍ୟା ଓ ବ୍ୟାପ୍ତି ତୁଳନାରେ ଏଇ ସମୃଦ୍ଧି ଯଥେଷ୍ଟ ନଥିଲା ତେଣୁ ସମଗ୍ର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଭାଗ୍ୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ସ୍ୱରାଜ ଅବ୍ୟାହତ ରହିଲା । ସାମାଜିକ ଜୀବନକ୍ଷେତ୍ରରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ଥିଲେ ପ୍ରକୃତ ବିପ୍ଳବୀ । ଦଳିତ ଜାତି, ନାରୀ ଓ ଶୂଦ୍ରଙ୍କର ସମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସମାନ ଅଧିକାର, ଭିନ୍ନ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ବିବାହ ପ୍ରଚଳନ ସମଗ୍ର ଜାତିପ୍ରାଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣପ୍ରାଣ ମାନବତା ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଦେଲା ।

ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟରେ ଏଇ ନୂତନ ଜୀବନଧାରା, ନୂତନ ସାମାଜିକ ଆଦର୍ଶ, ନୂତନମାନବତାବୋଧ, ନୂତନ ସାମାଜିକ ଚେତନାର ପ୍ରତିଫଳନ ପଡ଼ିଥିଲା । ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ଶିଳ୍ପସୃଷ୍ଟି ସହିତ-ସହିତ ନୂତନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସୃଷ୍ଟିର ପାଇଁ ଅଗ୍ରଣୀ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପରିବର୍ତ୍ତନର ସ୍ରୋତମୁଖରେ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଅସ୍ଥିରତା, ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର ଆଶା ଓ ନୈରାଶ୍ୟ ସବୁକିଛି ଉପନ୍ୟାସର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁ ସବୁ ବିପ୍ଳବୀ ଜନନାୟକମାନେ ବ୍ରିଟିଶର ବନ୍ଦୀଶାଳାରେ ସାମୟିକ ବନ୍ଦୀହୋଇ ରହିଥିଲେ, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକେଜଣ କଥାସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

—ଧୂଳି—

ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜୀବନଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବାକୁ ବସି ଯେତେବେଳେ ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ସନ୍ଧାନ କରିବାରେ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ (୧୮୮୬-୧୯୫୬) ହୋଇଥିଲା । ରାଧାନାଥ ଯେପରି ବହୁ ବୈଦେଶିକ କାହାଣୀ ଓ ବିଶ୍ୱର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟର ଉପାଦାନ ନେଇ ଓଡ଼ିଶାର ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରଖି ନୂତନ କାବ୍ୟସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଗୋଦାବରୀଶ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର କେତୋଟି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଓଡ଼ିଶାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଏକାନ୍ତ ମୌଳିକ କାହାଣୀ ରୂପେ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସୁବିଦିତ ଉପନ୍ୟାସ ଧନାନ୍ତର, ଅଭାଗିନୀ, ୧୮୧୭ (ଅଠର ଶହ ସତର) ଓ ନିବାସିତ । ପ୍ରଥମ ତିନୋଟି ଉପନ୍ୟାସ ଯଥାକ୍ରମେ ରବର୍ଟ ଲୁଇ ଷ୍ଟିଭେନ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ ଡକ୍ଟର ଜେକିଲ୍ ଆଣ୍ଡ ମିଷ୍ଟର ହାଇଡ୍ ଓ ଫରାସୀ ଔପନ୍ୟାସିକ ଭିକ୍ଟର ହ୍ୟୁଗୋଙ୍କ ଲେ' ମିଜରେବ୍ଲ ଓ ଡିକେନ୍‌ସଙ୍କ 'ଏ ଟେଲ ଅଫ ଟୁ ସିଟିସ୍'ର ଉତ୍କଳୀୟ ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁବାଦ କହିବାରେ ଲେଖକଙ୍କର ମୌଳିକ କୃତିତ୍ୱ ନାହିଁ ତାହାଠାରୁ ବେଶୀ କୃତିତ୍ୱ ଉତ୍କଳୀୟ ପରିବେଶରେ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ପରିବେଷଣ କରିବାରେ । ଘଟଣାର ରୋମାନ୍‌ସସୁଲଭ ଜଟିଳତା, କାହାଣୀର ଆବେଗ ସଞ୍ଚାର ଓ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର ଗୌରବମୟ ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନରେ ଲେଖକ ସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ସାଫଲ୍ୟ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ।

ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଅଭାଗିନୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଉତ୍କଳୀୟ ପରିବେଶରେ ରଚିତ । ଉହାର ନାଟକୀୟସୂତ୍ରରେ ସଜ୍ଜିତ ଉଚ୍ଚଶ୍ରେଣୀ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହାର ନାୟକ ପାଣ୍ଡୁ ନାଏକ ତସ୍କର, ମାତାଲ ଓ ଅପରାଧୀ । ସେ ସମାଜରେ ଘୃଣିତ ଓ ଲାଞ୍ଛିତ । ମାତ୍ର ଜଣେ ସାଧୁ ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗ ଲାଭକରି ତା ଜୀବନରେ ଘଟିଛି ରୂପାନ୍ତର । ସେ ହୋଇଛି ଦେବାନ ଧନଂଜୟ । ବ୍ୟବସାୟୀ, ଧନ ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ସ୍ୱାମୀ ଉପେକ୍ଷିତା ହତଭାଗିନୀ ରାଧାର

ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ରମାର ସହାୟକର୍ତ୍ତ୍ରୀ । ନିରୂପସ୍ଥତର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତ୍ରୀ । କିନ୍ତୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିଜ ଅପରାଧ ପାଇଁ ନିଜକୁ ସେ କ୍ଷମାକରିପାରିନାହାନ୍ତି । ଅନ୍ତିମରେ ମା ସ୍ୱତ୍ୱ ଫେରି ପାଇଛି ସେନାପତି ଗୋବିନ୍ଦ ସିଂହଙ୍କ ପୁତ୍ର ବନମାଳୀଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରି । ଇଂରେଜ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗଠିତ ବିଦ୍ରୋହୀ ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିକୁ ଜୀବନ୍ତ କରିବାରେ ଗୋଦାବରୀଶ ସଫଳକାମ ହୋଇଛନ୍ତି । ପାଣ୍ଡୁ ନାୟକର ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଆତ୍ମ ଅପରାଧବୋଧରେ କାରୁଣ୍ୟ ଓ ଉଚ୍ଚମାନସ୍ତୁ ଆଦର୍ଶବୋଧର ସାର୍ଥକ ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି । '୧୮୧୭' ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଏକ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହା ମଧ୍ୟ ପାଇକ ବିଦ୍ରୋହର ପୃଷ୍ଠ-ଭୂମିରେ ଅବସ୍ଥାପିତ । ଏହିଠାରେ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ପାଇକମାନଙ୍କର ବିଦ୍ରୋହ ଓ ବିଦ୍ରୋହୀ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ବକ୍ସି ଜଗବନ୍ଧୁଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱ ଓ ଅନ୍ୟ-ପକ୍ଷରେ ମାଣିକ ଗଡ଼ର ଶାସକମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର ମଧ୍ୟରେ ଚଇ ଚୋକାସୁ ସଦାଶିବଙ୍କ ଦୀର୍ଘ ଅଠରବର୍ଷ କାରାବାସ ଓ ମୁକ୍ତି, ଏଭଳି ଅଜସ୍ର ଘଟଣାର ପ୍ରବାହ ମୁଖରେ ଶକ୍ତି ଓ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧ ଅତ୍ୟାଚାର ଦେଶୀୟ ଶାସକମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରତିଶୋଧ, ଗୁପ୍ତହତ୍ୟା, ନ୍ୟାୟାଳୟର ବିଚାର ବିଦ୍ରୋହୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦମନନୀତି, ଗୁପ୍ତଚରବାହିନୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ପରିବେଶରେ ଓଡ଼ିଶାର ପାଇକବିଦ୍ରୋହର ଅବସାନ, ବକ୍ସିଙ୍କଆତ୍ମାର ତରଜାତ୍ରିତ ଶପଥ, ପରାଧୀନତାଜର୍ଜରିତ ଉତ୍କଳୀୟଙ୍କଠାରେ ଆଶା ଓ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳସ୍ୱପ୍ନମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କନ କରିବାରେ ୧୮୧୭ରେ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ସାର୍ଥକତା ଅନସ୍ୱୀକାର୍ଯ୍ୟ । ଏକ ଦିଗରେ ଜଗନ୍ନାଥର ଘନଘନ ଆଦର୍ଶପ୍ରତି ନିଷ୍ଠା ଓ ଆତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗ ଓ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ନିଷ୍ଠୁର ଆଚରଣ, ହିଂସା, ଶଠତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ମାନବମନର ସହଜାତ କାରୁଣ୍ୟ, ଆତ୍ମନିର୍ଯ୍ୟାତନ, ଅନୁତାପ ଓ ଅନୁଶୋଚନାର ଚିତ୍ର ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ଏହି ବିଦ୍ରୋହର ଅନ୍ୟତମ ନେତା ଜଗବନ୍ଧୁଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଚମ୍ପାର ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ଚରିତ୍ରବତ୍ତା, ବକ୍ସିବାବୁଙ୍କର ମାନବିକତା, ଦୃଢ଼ତା, ଆତ୍ମବଳିଦାନ ଏ ସମସ୍ତ ଭିତରେ ଏକ ବୀର ଜାତିର ମାନସିକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାବୋଧ ଉପନ୍ୟାସରେ ନିପୁଣ ଫୁଟାଇଅଛନ୍ତି । ନବାଗିତ୍ର ଏକ ରୋମାଞ୍ଚକର ଉପନ୍ୟାସ । ପୁରୀ ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ

ଖୀଦାବ୍ରିର ଘଟଣାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଏହା ରଚିତ । ଏକ ସମୟରେ ବୈପ୍ଳବିକ-କାନ୍ତିକାରିତା ଓ ଅନ୍ୟସରକରର ନାୟକଙ୍କର ବୈପ୍ଳବିକ ଉଦ୍ଭବନ, ଅଭିଯାନ, ସୁଦୂର ଖୀଦାନ୍ତ୍ରରେ ବନ୍ଦୀ ଧର୍ମସିଂହଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର, ମେଜର ବେଦସିଂହଙ୍କ ସାଫଲ୍ୟ ଓ ଟେଣ୍ଟେଷେର ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ନେତୃତ୍ୱ ଦୂରରେ ରହି ଏକ ଅଜ୍ଞାତଦ୍ୱୀପରୁ ଭାରତକୁ ଇଂରେଜ କବଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାପାଇଁ ଧର୍ମସିଂହଦେବଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ବିପ୍ଳବୀମାନଙ୍କ ଶପଥ ଓ ଆତ୍ମ-ନିୟୋଗର କାହାଣୀ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିର ଉପଜୀବ୍ୟ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ରଚନାକାଳ ୧୯୫୬ । ନେତାଜୀ ସୁଭାଷଙ୍କର ଦେଶାନ୍ତର ଓ ଆଣ୍ଡାମାନ୍‌ରେ ସ୍ୱାଧୀନ ସରକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଗୋଦାବରୀଶ ପରିବେଷଣ କରିଥିବା ପୁସ୍ତକ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ମେଜର ବେଦସିଂହ ପ୍ରେମବନ୍ଧନଠାରୁ ଇଂରେଜ ବାହିନୀରେ ଯନ୍ତ୍ରବିଦ୍ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଗୋପାଳପୁରରେ ଗୋପନରେ ଉଡ଼ାଜାହାଜ ନିର୍ମାଣ କରିବା ଓ ଦୁଃସାହସିକ ଭାବରେ ସୁଖି ରାଜାଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣନାରେ କିଛି ଐତିହାସିକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିଥାଇ ପାରେ । କାରଣ ଠାକୁରରାଜା ଧର୍ମସିଂହଦେବ ପ୍ରଥମ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧରେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବିତ ନଥିଲେ । ଏଥିରେ ଏଭଳି ଐତିହାସିକ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ସତ୍ତ୍ୱେ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ଉଦ୍ଦୀପନାମୟୀ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି । ସେହିପରି ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ ଦୁଃସାହସିକ ଅଭିଯାନ, ସମୁଦ୍ର ଦୂରଦ୍ୱୀପରେ ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସମ୍ମୁଖରେ ସାହସିକତା ସଂଗ୍ରାମର ଏପରି ଉଦାର ଚିତ୍ର ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ପରି କେହି ଅଙ୍କନ କରିନଥିଲେ ।

ଘଟଣାଚକ୍ରର ଉପନ୍ୟାସଟି ମଧ୍ୟ ଏକ ବିଦେଶୀ ଉପନ୍ୟାସ ବୋଲି ଆଦୌ ମନେହୁଏ ନାହିଁ । କଟକ ସହରର ଗଳିକନ୍ଦି ତେଲିଙ୍ଗାବଜାର ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରର ବସ୍ତି ଏଥିରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଡାକ୍ତର ନାୟକଙ୍କ ସନ୍ଦେହଜନକ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟଣାଚକ୍ରର କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଉପନ୍ୟାସର ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଓ ଆବେଗର ସଞ୍ଚାର କରିବାରେ ଲେଖକ ସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ଡାକ୍ତର ନାୟକଙ୍କ ଆତ୍ମଚରିତ ମାଧ୍ୟମରେ

ଉପନ୍ୟାସର କଥାବସ୍ତୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନାଟକୀୟ ଭାବେ ପରିବେଷିତ । ଗୋଦାବରୀଶ ଏକାଧାରରେ ଐତିହାସିକ, ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଘଟଣାର ସମନ୍ୱୟ ଘଟାଇ ଅଛନ୍ତି । ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ବିଷୟରେ ସେ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପାଇକ ବିଦ୍ରୋହକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଇ ବିଦ୍ରୋହର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ସେନାପତି ବକ୍ସି ଜଗବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ସ୍ମରଣାଇଛନ୍ତି । ଭବିଷ୍ୟତ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମରେ ସାଫଲ୍ୟର ବୀଜ ଅଙ୍କି ଗୋଦାବରୀଶ ଓଡ଼ିଆସମାଜର ପ୍ରାଣ ଜୀବନରେ ନୂତନ ବିପ୍ଳବର ବାଣୀ ମୁଖରକରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ନାୟକ ନାୟିକା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଗ୍ରାମରତ, ସାଧନାରତ । ସାଧନା ଓ ସଂଗ୍ରାମର ମାର୍ଗ ଯେତେ କଣ୍ଟକିତ ଓ ବିପଦ-ସଙ୍କୁଳ ହେଲେ ବି ଧୈର୍ଯ୍ୟ ସାହସ ଓ ଅତୁଟ ଆତ୍ମବିଶ୍ୱାସ ନେଇ ସେମାନେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଛନ୍ତି । ଏକ ମହାନ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ-ଅନୁସନ୍ଧାନ, ବୈପ୍ଳବିକସଂଗ୍ରାମ ଓ ମହାନ ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶ ମୂର୍ତ୍ତିପ୍ରତୀକ ଡାକ୍ତର ତାରକାନ୍ତ ନାୟକ, କର୍ମବୀର ଦାଶୁ ନାୟକ, ଇଂଜିନିୟର ବିମଳର ସହୋଦର ନବେନ୍ଦ୍ର ଅଥବା ସଦାଶିବ କବିରାଜ ପ୍ରମୁଖ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଅନନ୍ତ ଦିଗରେ ପଥ ବନ୍ଧନକରି ଆସିଛନ୍ତି । ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ଗୁଣଗାଳ୍ୟକାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେମାନସ୍ପର୍ଶୀ ହେଲେହେଁ ମହାକାବ୍ୟିକ କ୍ଲାସିକ କଳ୍ପନାରେ ମହାନ୍ ବ୍ୟଞ୍ଜିତ ହୋଇ ଅଛି । ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଭାଷା ସରଳ, ସାବଲୀଳ ଓ ଓଡ଼ିଆ କଥିତ ଭାଷାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ । ଉତ୍କଣ୍ଠା, ଆବେଗ, କରୁଣା, ଦରବାର-ନ୍ୟାସ୍ତର ଦୃଶ୍ୟର ସବୁ ଗୋଦାବରୀଶ ସହଜ ଓ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ଭାଷାର ବିନିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଭାଷା ରସମୟ ଓ ମନୋଜ୍ଞ ଉପମାନରେ ବିଭୂଷିତ । ବିପ୍ଳବୀମାନେ ବିଦେଶୀ ଶାସନର ବାହୁପାଶ ତଳେ "ପାନଲତାଟେ ବଢ଼ନ୍ତି ; ସୃଷ୍ଟିର ବିଧାନ ହେଉଛି ଯେତେବେ-ବେଳେ ଶକ୍ତି ଆଲୁଅରେ ଆଖି ଝଲସିଯାଏ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ, ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ପାତାଳ ସବୁ ରସାତଳରେ ଟଳମଳେଇ ମନେହୁଏ, ସେହି ଦାରୁଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବନ୍ଧୁ ମନୁଷ୍ୟର ମୁଣ୍ଡ ଛାଡ଼ି ଦୃଢ଼ ଚେତନ୍ତା ନାଦରେ ତାହା ଅଗରେ ଯାଇ ପଡ଼େ ।"

—ତିନି—

ହାସ୍ୟରସ ପ୍ରଧାନ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରାୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିରଳ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଜନକ ଫକୀରମୋହନ କେବଳ ହାସ୍ୟରସ ସୃଷ୍ଟି-ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ କେଉଁଟି ନଥିଲେ ହେଁ, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସରେ ଏହା ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ପରିହାସ ରସିକତା ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧିର ତୀକ୍ଷ୍ଣତା ଲକ୍ଷ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିହୁଏ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଏକ ସହାନୁଭୂତିଶୀଳ କାରୁଣ୍ୟମଣ୍ଡିତ ଦାର୍ଶନିକର ହୃଦୟର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଏ ଧରଣର ହାସ୍ୟ ଅନ୍ୟଭାଗରେ ଅଶ୍ରୁ ସେଚନକ ଏକ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର ବର୍ଣ୍ଣବିଭା ସୃଷ୍ଟି କରେ । ଘଟଣା ଓ ବର୍ଣ୍ଣନା ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠେ । ଅନ୍ୟାୟର ପ୍ରତି ଶାଣିତ ବିଦ୍ରୂପ ଏଥିରେ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ସେଥିଲାଗି କେବଳ ଫକୀର ମୋହନ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରି ନାହାନ୍ତି । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଏହି ଧାରା ପରବର୍ତ୍ତୀ କଥା ସାହିତ୍ୟକୁ ସେ ପରିମାଣରେ ପ୍ରଭାବିତ କରିବା କଥା ତାହା ଲକ୍ଷିତ କରିଅଛି । ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଅବ୍ୟବହିତ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜ ହାସ୍ୟରସକୁ ନିଜର ଲିଖିତ ନିବନ୍ଧରେ ଉପଜୀବ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅବହେଳିତ ଧାରାଟି କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର (୧୮୮୮-୧୯୫୩)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ସେ ଲେଖା, ଗୀତ, ପ୍ରହସନ ଓ କବିତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଥିରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ହାସ୍ୟରସର ବିନିଯୋଗ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସର ସଂଖ୍ୟା ଖୁବ୍ ଅଳ୍ପ । ବିଶେଷତଃ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ କଣାମାମୁଁ । ଏହା ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶ୍ୱଯୁଦ୍ଧର ପ୍ରାକ୍-କାଳରେ ୧୯୩୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର, ଏହା ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ବହୁପରେ ୧୯୬୭, ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଝଙ୍କାର ପତ୍ରିକାରେ । କଣା ମାମୁଁର ଘଟଣାବଳୀ ସହିତ ଭାରତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତାସଂଗ୍ରାମର ଘଟଣାବଳୀ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ବିଦେଶୀ ଶାସନର ଏକ ଗମ୍ଭୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ଏକ ନିର୍ଭେଜାଲ ବ୍ୟଙ୍ଗର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି କଣାମାମୁଁ ମାଧ୍ୟମରେ । କଣାମାମୁଁଙ୍କୁ ୧୯୪୨ ଅଗଷ୍ଟ

ଆନ୍ଦୋଳନର ନେତା ରୂପେ ଠିଆ କରାଇବା ହୁଏତ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟଥିଲା । ତା ହୋଇଥିଲେ ହୁଏତ ସଙ୍ଗଠନର ପ୍ରଚାରରେ ଉପନ୍ୟାସର କଥାବସ୍ତୁ ଅଧିକ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିପାରିଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତାର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ନଥାନ୍ତା, ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ପ୍ରକାର ଆତ୍ମକଥନ ଭଙ୍ଗୀରେ ରଚିତ । ଅଭିରାମ ନାମକ ଜଣେ ଯୁବକ ନିଜର ଜୀବନ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ନିଜର ଅତିପ୍ରିୟ ଏକାନ୍ତ ପରିଚିତ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ କୌତୂହଳମୟ କଣାମାମୁଁଙ୍କର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କି ବସିଛି । କଣାମାମୁଁଙ୍କର ଆଖି କଣା ହେବା ବିଷୟରେ ଅନେକ କାହାଣୀ ଲୋକକଥାରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଛି । ସେ କଣାମାମୁଁ କି କଣାମାମୁଁ ଏହା ନେଇ ଲେଖକ ହାସ୍ୟ-ରସର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାମୁଁଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଫୁଟାଇଛନ୍ତି । ଦସ୍ୟୁ ବେଦ ସ୍ୱର୍ଗଙ୍କ ନିଜ ମୁଣ୍ଡକୁ ନେଇ ଅନ୍ୟର ବାହାଦୂରି ଦେଖାଇଲା ଭଳି ଦ୍ୱିତୀୟବ୍ୟକ୍ତି ଆଉ କେହି ନଥିଲେ । ଏଇ ମାମୁଁ କୁଆଡ଼େ ନବଗଡ଼ ରାଜାଙ୍କ ବଂଶଧର । ପଠାଣ, ମରହଟ୍ଟାଙ୍କ ହାତରେ ଲଢ଼ି ଲଢ଼ି ସେ ଏଇ ବଂଶର ଧନଦୌଲତ ହରାଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏଇ ବଂଶର ରକ୍ତ ମାମୁଁଙ୍କ ଧମନୀରେ ପ୍ରବାହିତ । ବିଦେଶୀ ଇଂରେଜ ଶାସନ ଓ ଏଇ ଶାସନର ଅପକର୍ମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସେ ଲଢ଼ିଛନ୍ତି । ଗାଁରେ ଆଖଡ଼ାଘର ଖୋଲିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଶିଖାଉଛନ୍ତି କୁସ୍ତି, ଦଣ୍ଡବୈଠକ, ଲାଠିଖେଳ, ବାଡ଼ିଖେଳ, ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟା । ଆଳସ୍ୟ ଓ ଭୀରୁତାର କବଳ ଦୁର୍ବଳତାରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ସେ ନବଜୀବନର ସନ୍ଧାନ ଦେଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଉପଦେଶର ସାଧୁତା ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିଛି । କେତେବେଳେ ସେ ଡକାୟତମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଲଢ଼ିଛନ୍ତି ପୁଣି କେତେବେଳେ ଗୋଲାଘ ଖାଲରେ ଲଢ଼ିଛନ୍ତି । କାହାକୁ ଜଳରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି ତ କାହାକୁ ନିଆଁରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି କେଉଁ ଦୁଃଖିନୀ ନିଃସହାୟ ବାଳିକା ଆଖିରୁ ଅଶ୍ରୁ ପୋଛିଛନ୍ତି । ମାମୁଁଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଗାଁ ଯେମିତି ନୂଆ ଜୀବନରେ ହସିଉଠେ, ତାଙ୍କର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ ଗାଁର ଜୀବନ କଳୁଷିତ ହୁଏ । କଣାମାମୁଁଙ୍କୁ ଜେଲରେ ରଖି ଉପନ୍ୟାସର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟେ । କିନ୍ତୁ ଉପନ୍ୟାସର ଅନୁକୂଳ ବାତାବରଣ ପରିବେଷଣରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତାମୟ କଳ୍ପନାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେ ମାମୁଁଙ୍କୁ ଏତେ ମହାନ୍ କରି

ଚିତ୍ର କରିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି ସେ ତାଙ୍କୁ ସେମନ ହାସ୍ୟରସର ଅନ୍ତର୍ଯାମୀ ! ଏଇ ମାମୁଁ ଘରର ଅଶିତ କାହାଣୀ କହିଲାବେଳେ ନବରଙ୍ଗର ରାଜଖୁଆସଙ୍କୁ ସେମନ ହାସ ଉଦ୍ଧାରର କାହାଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ପୁଣି ଗ୍ରାମ ଲୋକାଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବିଶୁଦ୍ଧ ହାସ୍ୟରସର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ପୀଡ଼ା ହାର୍ଟ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବା ପିଲା ପ୍ରାଣନାଥଙ୍କୁ ଘୁଡ଼ି ନଚିବାଠାରୁଁ ମିନତି କରୁକରୁ ଭୁଲ ପ୍ରମାଦଂ ଶୁଣି 'ହେ ଦେତ୍ରେ ବାଡ଼ି' କହିବା ଭଳି ଘଟଣାର ଅବତାରଣା କରି ବିଶୁଦ୍ଧ ହାସ୍ୟରସ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି । ଏହି ହାସ୍ୟରସ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଣିଷର କାର୍ଯ୍ୟ-କଳାପ, ଚାଲିଚଳଣି, କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ଗାଁ ଚୌକିଦାର, ଫଗୁଣ ଜେନା, ହାଣ୍ଡିଠର ପ୍ରେମ ଉଦ୍ବେଗାତ୍ମକ, ଛତର ଟୋକା ଶ୍ୟାମ ଓ ବନିଆ, ମାଡ଼ିଆ ମା ଓ ଗୋପାଳ ବୈରାଗୀ ଖାଁ, ଝିଅ ବାହାଘରେ ମାଇପିଙ୍କ ଗୀତ ହେଉଥିବେ ବିଶୁଦ୍ଧ ହାସ୍ୟରସର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ହାସ୍ୟରସ ବିଷୟରେ ମନ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଡ଼ଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି—ଯେତେବେଳେ ଏ ଜାତିର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଶୁଖୁ ନଥିଲା, ହାହାକାରରେ ଯେତେବେଳେ ଏ ଯୁଗରେ ଯାତନା ଭରି ହେଉଥିଲା, ତା ହସିତ ସମତା ଦେଇ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ୁଥିଲା ଏକ ଶିଶିର କାତର ମନ, ସେତେବେଳେ ତା ମୁଖରେ ଏକ ସ୍ମିତ ହସର ରେଖା ଆଙ୍କି ଦେଇଥିଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ (ଶ୍ରୀମନ୍ତ— ଡ଼ଃ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ—ପୃ: ୭୧-୭୨)

ଚିତ୍ର

ସେମାନଙ୍କ ସୁଲଭ ଘଟଣା ବାହୁଲ୍ୟ ବୈଚିତ୍ର୍ୟବୋଧୀତ କାହାଣୀର ସଂଯୋଜନା ଓ ଭାଷାପ୍ରୀତିର ଅଭର୍ଣ ସେମନ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାରେ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ରଙ୍କର ଧାରାକୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି ଗୋଦାବରୀଶ ମହାପାତ୍ର (୧୮୯୮-୧୯୬୫) । ଗୋଦାବରୀଶ ମୋଟ ଛଅଟି ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲେ ୧୯୨୬ରୁ ୧୯୩୮ ମଧ୍ୟରେ । ତାଙ୍କର

ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ ରାଜଦ୍ରୋହୀ (୧୯୨୫) ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବଣିକଙ୍କ ଓଡ଼ିଶା ଆଗମନ ନେଇ ରଚିତ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ଜନଦର୍ଶୀ ନେତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଇଂରେଜ କୁଠିରେ ଅଗ୍ନିଦାହ ହୋଇଥିଲା । ସାଧୁ ଭକତଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଶ୍ରମରେ ପାଳିତ ହୋଇଥିଲା ଓ ସୁଲକ୍ଷଣାଙ୍କ ଦାନ ଦେଖାଇ ବୁଲୁଥିଲା ଓ ଲୋକଙ୍କର ମନ ମୋହାଇଥିଲା ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ରାଜା । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ କଳ୍ପନାର ଜଗି ଦେଇ ଅତୀତ ଓଡ଼ିଶାର ଗୌରବ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ ସେ ମୁଖର ହୋଇଛନ୍ତି । ଏକପକ୍ଷରେ ସ୍ୱଦେଶୀ ବଣିକଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାର ଓ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ମୁସଲମାନ ଶାସକଙ୍କ ଧର୍ମୀୟ ଉତ୍ପୀଡ଼ନର କାହାଣୀ ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ବନ୍ଦୀର ଆତ୍ମା (୧୯୩୭)ରେ ମହାତ୍ମାଜୀଙ୍କର ଇତିହାସକୁ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଗ୍ରଥିତ କରାଯାଇଛି । ଏ ସମସ୍ତ ତଥ୍ୟ କାହାଣୀର ବନ୍ଦୀଙ୍କ ପ୍ରତି କାରାଗାରର ରକ୍ଷକଙ୍କ କନ୍ୟାଙ୍କ ସମବେଦନା ଓ ମହାତ୍ମାବାଦୀ ଦେବନାଥ ପ୍ରତି ତା'ର ପ୍ରେମ ବେଦନା ଓ ମହାତ୍ମାଙ୍କର ଏକ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ନିନ୍ଦିତ ଆତ୍ମବଳିଦାନ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକ ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ସୁଲଭ କାରୁଣ୍ୟ ଫୁଟାଇଛନ୍ତି । ଏକ ପକ୍ଷରେ ଯୁବତୀର ଉଦାର ଆଦର୍ଶ ଓ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଜାତିସ୍ୱଭାବର ଅବହେଳା ମଧ୍ୟରେ ବିରୋଧ ସେମିତି ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ସାଧୁ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛି । ରାଜଦ୍ରୋହୀ ଓ ବନ୍ଦୀର ଆତ୍ମା ଉଭୟ ଉପନ୍ୟାସରେ ବିଦ୍ରୋହୀ ମଧ୍ୟଯୁଗୀୟ ଆଭିଜାତ୍ୟ ପ୍ରତି ଲେଖକ ଶ୍ରଦ୍ଧା କଟାକ୍ଷ କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରେମପଥେ (୧୯୩୭) ଓ ବିଦ୍ରୋହ (୧୯୩୮) ଏହି ଦୁଇଟି ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ । ପ୍ରେମପଥେରେ ମନୋହରଙ୍କ, କନକ ଓ ରଞ୍ଜିକାଙ୍କୁ ନେଇ ପ୍ରେମର ତ୍ରିଭୁଜ ଅଙ୍କିତ । ସ୍କୁଲଛାତ୍ର ମନୋହରଙ୍କ ସହିତ ଗାଁ ଝିଅଟିଏ କନକର ବନ୍ଧୁତା ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ମନୋହରଙ୍କ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଭକାଳରେ ସହପାଠିନୀ ରଞ୍ଜିକାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ ଓ ଶେଷରେ କନକକୁ ଛାଡ଼ି ରଞ୍ଜିକାକୁ ବିବାହ କରେ । କନକକୁ ଆଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ଦେଇ ମନୋହର ଯାଇଁ । ରଞ୍ଜିକାର ମୃତ୍ୟୁ ଦେଖି କରୁଣ ହୋଇ ଉଠିଛି, ଆଧୁନିକ ସମାଜର ସୁଶିକ୍ଷିତ ପ୍ରତି ଲେଖକଙ୍କ କଟାକ୍ଷ ହୋଇ ଉଠିଛି ଖୁବ୍ । ଏହାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବିଦ୍ରୋହ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ନାୟିକା ଗୌରୀ ହୋଇଛନ୍ତି ବିଦ୍ରୋହିଣୀ । ବାଲ୍ୟବିଧବା ଗୌରୀ ପିତାଙ୍କ ଶାସନ ନ ମାନି ସଂସ୍କାରକାମୀ ଯୁବକ

ଭ୍ରଜ ସମ୍ମତି ଦେଇଥିବୁ ମୂର୍ତ୍ତିର ଆବଶ୍ୟ ହୋଇଛି ଓ କୁଳସ୍ୱାମୀ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ତ୍ରୀ ରମା ବନ୍ଧୁ ଥାଇଁଥାଇଁ ସାଥିବା ଦେବତ ଧାରଣକରିଛି । ସମାଜର ବନ୍ଧନରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣରେ କୁହେଁ ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରଣୟରେ କିଁ ଗଣ୍ଡୁସ୍ଥର ସାର୍ଥକତା, ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଆଉ ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ପତ୍ରାବଳୀର ମାଧ୍ୟମରେ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା । ହେମଲତା ଉପନ୍ୟାସଟିର ନାୟକ ନାୟିକା ନିଜ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଚିଠି ପରି ଚିଠି ଲେଖି ଯାଇଛନ୍ତି । ଏହି ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଉପନ୍ୟାସର ଘଟଣା ପ୍ରବାହ ଗତିଶୀଳ ହୋଇଛି । ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ଚରିତ୍ର ସବୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ଜୀବନ୍ତ । ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟଚେତନାର ସ୍ୱକୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ । ଏହି ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନ ଚେତନାର ଦୁଃସାହସୀ ଓ ସଂଗ୍ରାମର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଦୃଢ଼ ପାଦରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । କି ଐତିହାସିକ, କି ସାମାଜିକ ସବୁଠି ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ତାଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ । ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କ ପ୍ରଣୟଚିତ୍ର ସଂଯତ, ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡିତ ଓ କାରୁଣ୍ୟକୋମଳ । ଏକ ଦିଗରେ ମନୁଷ୍ୟର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ସମାଜର ଅବହେଳକ ଶାସନ ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଉପନ୍ୟାସରେ ନାଟକୀୟ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଅବତାରଣା କରାଯାଇଛି ।

—ପାଞ୍ଚ—

ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ୍ (୧୮୯୯—): ବିଂଶ ଶତକର ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ୍ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବ୍ୟକ୍ତି । ଏକ ଅଭିଜାତ ଜମିଦାର ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ ଲାଭ କରି ସେ ଜାତୀୟ ମୁକ୍ତି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ । କର୍ମୀ, ସେବକ ଓ ପ୍ରଶାସକ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ମହାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଏକାଂଶ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ ନିୟୋଜିତ ହୋଇଛି । ତୁଙ୍ଗ ସାମ୍ବାଦିକତା, ପତ୍ରିକାସମ୍ପାଦନା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇତିହାସ ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ (ରମ୍ୟରଚନା, କାବ୍ୟକବିତା, ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ ଆଦି ବହୁ ଦିଗରେ) ସେ ଲେଖନୀ

ସୂଚନା କରିଛନ୍ତି । ସବୁଜ ଯୁଗର ଲେଖକମାନେ ଦେହସ୍ୱୈରବାଦ ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନାରୀର ଶରୀର, ହୃଦୟବୃତ୍ତିର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ସ୍ଥାପନା ଦିଗରେ କଳାସୃଷ୍ଟିରେ ମଗ୍ନ ଥିବା ସମୟରେ ମହତାବ୍ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀ: ଅବ୍ଦରେ 'ବନ୍ଦୀ ଅବସାନେ' କାବ୍ୟ ରଚନା କଲେ । ସମସାମୟିକ ସମାଜ ତାର ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଶକୁ ମହତାବ୍ ଗଭୀରଭାବେ ଚିନ୍ତାକରିଛନ୍ତି ଓ ତାର ଭବିଷ୍ୟତର ସ୍ୱପ୍ନଦେଖିଛନ୍ତି । ମହତାବ୍ କେବଳ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ନୁହନ୍ତି ସେ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସର ନିର୍ମାତା । ଏହି ଜନନାୟକ ଦୂରଦର୍ଶୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସାଧନାର ଏକ ଦିଗ ସାହିତ୍ୟ । କାରାଗାରରେ ବନ୍ଦୀ ସମୟରେ ସ୍ୱଦେଶର ଜାତୀୟ ଜୀବନକୁ ନିଜସ୍ୱଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳନ ଦେବାରେ ମହତାବଙ୍କ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି । ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ରାଜନୀତିରୁ ନିଜକୁ ଦୂରରେ ରଖି ସାହିତ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶକରିବାରେ ବ୍ରତୀ । ମହତାବଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଭା, ଅଭ୍ୟାସ, ନୂତନଧର୍ମ, ଟାଉଟର ପ୍ରଭୃତି ସ୍ୱାଧୀନତାର ପୂର୍ବଯୁଗରେ ରଚିତ । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ଜାଗରଣର ଚିତ୍ର ଓ ନେତାଗଣର ଚାରିତ୍ରିକ ସମାଜ ଓ ଅନ୍ୟସ୍ତରର ନୂତନ ଆଦର୍ଶବାଦ ସଙ୍କଳ୍ପର ସଂଘାତର ଚିତ୍ର ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଛି । ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ରାଜନୈତିକଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଦେଶାତ୍ମବୋଧର ସ୍ଫୁରଣପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ ମହତାବଙ୍କ ଏହି ଯୁଗର ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ଉପଜୀବ୍ୟ । କଳାଧର୍ମ ପ୍ରତି ମହତାବ ସେତିକି ସଚେତନ ନୁହଁନ୍ତି ଯୁଗଧର୍ମ ପ୍ରତି ସେତିକି ସଚେତନ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମିକ ସମ୍ପାଦକଙ୍କର ସମ୍ପାଦକୀୟ ସ୍ତମ୍ଭର ବୃହତ୍ ସଂସ୍କରଣ । ଏହାର ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରୁ ଗୃହୀତ । ସମାଜରୁ ଜାତିପ୍ରଥା, ଅଶିକ୍ଷା, କୁସଂସ୍କାର ଓ ଯୌତୁକପ୍ରଥା ଆଦି ଦୂରକରିବା ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଦେଶର ତରୁଣମାନଙ୍କୁ ଦେଶପ୍ରେମୀ କରିବାର ଚିନ୍ତା ସହଯୋଗ ନେଇକି ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଶସେବା ବ୍ରତରେ ବ୍ରତୀ କରାଇବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସଟି କଳ୍ପିତ । ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରୀ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ମହେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ରୂପ ଲାଭକରିଛି । ଶିକ୍ଷା ଓ ଆଧୁନିକ ଦୃଷ୍ଟି ନାରୀକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଅଭିଷିକ୍ତ

କଣ୍ଟାଳର । ଏହାହିଁ ପ୍ରଭଞ୍ଜ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ । ପ୍ରତିଭା ଦେବେନ୍-ଦ୍ରନାଥ ନନ୍ଦନଙ୍କ ଯଥାର୍ଥ ସହଧର୍ମିଣୀ ହୋଇ ପାରିଛନ୍ତି । ଅପର ଏକଦାଶରର ପ୍ରତିଭାର ଧାରାଣକ ଦୀର୍ଘଦିନ ପ୍ରେମ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ମହେନ୍ଦ୍ର କେବଳ ଜଣେ ସରକାରୀ ଚାକିରିଆ ହୋଇ ଆଦର୍ଶଚ୍ୟୁତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ନାଟକୀୟ ଭାବରେ ପ୍ରତିଭା, ନନ୍ଦନ ଓ ମହେନ୍ଦ୍ର ତିନିଜଣଙ୍କର ଆବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ସନ୍ଦେହ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରଜାପୀଡ଼ନ ନିଜ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିବାଦ କରିଅଛି । ନାଟକୀୟ ଭାବରେ ପ୍ରତିଭା, ନନ୍ଦନ ଓ ମହେନ୍ଦ୍ରର ଆବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି ଏକ ବିପ୍ଳବ ସ୍ଥଳରେ । ମହେନ୍ଦ୍ର ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି ବିପ୍ଳବ ଦମନକାରୀ ସରକାରୀ ଅଫିସର ରୂପରେ । ସେଠାରୁ ସେଣ ନନ୍ଦନ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ବିପ୍ଳବୀ ପ୍ରତିଭା ଦଣ୍ଡିତ ହୋଇ ନଥିବା ସମୟରେ । ଭକ୍ତି ସାର ସଙ୍ଗୀ ଯୋଗନ୍ତି, ମହାନ୍ ବିପ୍ଳବ ନେତା ପ୍ରକାଶ ବାବୁଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ବାଣୀରେ ନନ୍ଦନ ଓ ପ୍ରତିଭାଙ୍କ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ନନ୍ଦନ ଓ ପ୍ରତିଭାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବିପ୍ଳବର ଧାର ଉଚ୍ଚକର ପ୍ରକାଶବାବୁ କହିଛନ୍ତି—"ବିପ୍ଳବର ବହ୍ନିଶିଖା ଭଳି ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ବାହାରିଯା ଦୁଃଖୀଙ୍କ ତୁମର ଦଳ ପୁଷ୍ଟ ହେଉ । ନିର୍ଯାତନା ହିଁ ତୁମର ସମ୍ପଦ ହେଉ, ରକ୍ତଧାରା ହିଁ ତୁମର ମଧୁର ମିଳନ ହେଉ । ଏହାହିଁ ମୋର ଆଦର୍ଶ ବିପ୍ଳବୀଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ।" ସମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର କଥା, ଜମିଦାରଙ୍କ ପ୍ରଜାନିପୀଡ଼ନ, ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀଙ୍କ ବନ୍ଦୀ ଜୀବନ, ବନ୍ୟା ଓ ଅନାହାରରେ ପୀଡ଼ିତ ଦୁଃସ୍ଥ ଜନତାର ସେବାରେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ତରୁଣମାନଙ୍କର ଆତ୍ମଦାନ, ବଡ଼ବାବୁ ବୃକଦରର ଚୋରାମି, କଳାନନ୍ଦବାରଣ ଓ ନାଟକୀୟ ଭୂମିକା ବଳୁରେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ତରୁଣମାନଙ୍କ ଅନୁଧ୍ୟାନର ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ରାଜ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ପରିବେଷିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରତିଭାରେ 'ଅଭ୍ୟାଗତ' ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ । ଏଥିରେ ସମାଜର ଜଟିଳ ସମସ୍ୟାର ଉଦ୍ଘାଟନ କରାଯାଇଛି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅସହଯୋଗ ସଂଗ୍ରାମମାନ-ଙ୍କର ସମୟରେ ଆନ୍ଦୋଳନର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଉପନ୍ୟାସଟି କଳ୍ପିତ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାତର ଏକ ନିର୍ଭୀକ, ନଳମୋହନ ବାବୁ, କୁମୁଦିନୀ ଓ ନଷ୍ଟାମଣିଙ୍କୁ ନେଇ ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ନଳମୋହନବାବୁ ଶିକ୍ଷିତ, ତରୁଣ ଦେଶସେବୀ ଓ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଯୁବକ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ନଷ୍ଟାମଣି ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ହୀନ ଗ୍ରାମ୍ୟ

ବାଙ୍କାବାବୁ କୁମୁଦିନୀ ଜୀବନର ଏକ କରୁଣ ଅଧ୍ୟାୟରୁ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଚିଠା ଓ ଟଙ୍କାକୁ ଦେଖାଇ କଲିକତାରେ ଏକ ମହିଳା ଆଶ୍ରମରେ ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ଲାଭକରି ଦେଶରେ ହୋଇଛନ୍ତି ନାରୀ ନେତ୍ରୀ ! କୁମୁଦିନୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ଲଳିତମୋହନ କୁମୁଦିନୀଙ୍କର ଉଦାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ମହତ ହୃଦୟର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି କେବଳ ନିଜର କାମଜପ୍ରେମର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯେ ଉଠି-ପାରିଛନ୍ତି ତା ନୁହେଁ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ବିପ୍ଳବୀରୂପେ ନିଜକୁ ଗଢିପାରିଛନ୍ତି । ଏକଦା ଅଶିକ୍ଷିତା ନଗଣ୍ୟା କୁମୁଦିନୀଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ସହରକୁ ଆସି ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷାଲାଭକରି ନୂତନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଅଧିକାରିଣୀ ହୋଇଛନ୍ତି ଓ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି ଲଳିତମୋହନ ବାବୁଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସହଧର୍ମିଣୀ । ଶିକ୍ଷା ଓ ଆଧୁନିକ ମାନବତାବାଦ ନୂଆମଣ୍ଡଳିକ ହୌଲୀର ସରଳ ବାଙ୍କାବାବୁଙ୍କ ଜୀବନର ମହତ୍ତ୍ୱ କଣ୍ଠାଗ୍ରେ ତାହା ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇ ପାରିଛି । ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଅନେକତ୍ର ନାଟକୀୟଭାବେ ସଂଯୋଗାନୁ ହୋଇଛି । ଲଳିତମୋହନବାବୁ ଦୁଃସାହସୀ ବିପ୍ଳବୀଦଳର ନେତୃତ୍ୱକରି ଫାଶୀଦଣ୍ଡ ପାଇଛନ୍ତି ଓ ଲଳିତମୋହନ ବାବୁଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନଟିକୁ ଜନ୍ମଦେଇ ଉତ୍ତେଜନାରେ ନାଗମଣି ସ୍ୱାମୀଙ୍କମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ ସମ୍ବାଦରେ ଶୋକାକୁଳିତ ହୋଇ ଆତ୍ମହତ୍ୟାକରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ କୁମୁଦିନୀ ଦେବୀଙ୍କର ଭୂମିକା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଶିଶୁଟିର ଲାଳନପାଳନରେ ସେ ସେହିକି ନବଜାତ ବିପ୍ଳବର ପ୍ରତୀକ ହୋଇ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଘଟଣାର ବାସ୍ତବ ବର୍ଣ୍ଣନାମଧ୍ୟରେ ଏକ ଦିଗରେ ନିପୀଡ଼ିତ ଜନତାର ଦୁଃଖ ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ବିପ୍ଳବୀ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଯୁବକ-ଯୁବତୀଙ୍କ ଦୃଢ଼ତର୍ଷ୍ୟ, ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ଜୀବନ ଓ ପ୍ରଣୟ, ଧ୍ୱଂସାତ୍ମକ ବିପ୍ଳବ ଓ ସର୍ଜନାତ୍ମକ ସଂଗଠନ ଭଳି ବହୁ ବିଷୟରେ ମନର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣିତହୋଇଅଛି । ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ "ନୂତନଧର୍ମ" ଆନନ୍ଦଶଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସମାଳାର ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଅବଦାନ । ରଜା ଜମିଦାରମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କଉପରେ ଶୋଷଣରେ ବଢ଼ି ସୁବିଧାବା-ଦୀଙ୍କ ଭଣ୍ଡ-ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ଓ ତଥାକଥିତ ଧର୍ମସଂଗଠନର ନେତାମାନେ । ନିଜକୁ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ସଜ୍ଜି ପ୍ରଜାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଓ ବିଚାରର ଏମାନେ ମାଲିକଥିଲେ, ଧନ ତଥା କ୍ଷମତାର ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ଅପବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ମାଧବକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ବାବାଜୀଙ୍କ

ଏକଦା ଶିଷ୍ୟ ରାମନାଥ, ବାବାଜୀଙ୍କ ଭକ୍ତ ଧମା ସଉଦାଗରଙ୍କ କନ୍ୟା ସୁମନ୍ତ ଏମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମୀୟ ଭଣ୍ଡାମୀର ଶିକାରଗ୍ରସ୍ତ ଥିଲେ ତେଣୁ ଏମାନଙ୍କ ସମସ୍ତଙ୍କ ଉଦ୍ୟମରେ କେବଳ ସେ ଧର୍ମୀୟ ଭଣ୍ଡାମିର ଅବସାନ ଘଟିଛି ତାହା ନୁହେଁ ନିଶ୍ଚୟରେ ସଂସ୍କାରବାଦ, ଜାତିଭେଦପ୍ରଥା ବିରୋଧରେ ଗ୍ରାମର ଦୁର୍ନୀତି ଓ ନୈତିକ ଦୁର୍ବଳତାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଚେତନର ଶଙ୍ଖ ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଜନପ୍ରିୟ କରିପାରିଛି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ଲେଖକଙ୍କର ଏକ ଆଦର୍ଶବାଦ ନାୟକ ମାଷ୍ଟରଙ୍କ ମୁଖରେ ଶୁଣାଯାଏ । “ଗାଆଁକୁ ଦେଖିଲେ ମୁଁ ଭାବେ, ଗାଆଁକୁ ବୋଲି ମୋର ଗର୍ବ ହୁଏ । ଧନୀ ହୋଇ-ଥିଲେ ମୁଁ ହୋଇଥାଏ ଜଣେ ନିଷ୍ଠୁର ଅତ୍ୟାଚାରୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଗାଆଁ ଭିତରେ ଶାନ୍ତିର ସ୍ୱପ୍ନ ବଳାଇ ଚାଲିବାର ସୁବିଧା ଅଛି । ଗାଆଁରେ ହୋଇ ଜନ୍ମନେବା ଭାଗ୍ୟର କଥା । କିନ୍ତୁ ଧନୀ ଘରେ ଜନ୍ମହୋଇ ଇଚ୍ଛାକରି ଗାଆଁରେ ରହିବା ଆହୁରି ଭାଗ୍ୟର କଥା । ‘ଚାଲ୍‌ଚେର’ ଉପନ୍ୟାସଟି ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର କୌଣସି ଗ୍ରାମକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଓ ସେହି ଗ୍ରାମର କେତେକ ସ୍କୁଲର ପ୍ରଧାନଶିକ୍ଷକ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ, ତହସିଲଦାର, ସ୍କୁଲ୍ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍ଟର ଗାଁର ନାଟକ, ଗାଁ ମହାଜନ, ଡାକ୍ତର ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କ ସ୍ୱ-ଚରିତ୍ର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ନାୟକ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗ୍ରାମ ଗଠନର ସ୍ୱପ୍ନାଳୁତା ଓ ମାତୃଭୂମି ଆଦି ଗଠନମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟମାଧ୍ୟମରେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନର ଓ ଏହି ଆତ୍ମାଭିମାନ ଦର୍ଶନର ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଗ୍ରାମର ଯୁବକ-ମାନଙ୍କର ଗାଁ ଛାଡ଼ିବାର ଘଟଣାରେ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତର ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ରଷ୍ଟା ରଚନା ଗ୍ରାମ ଗଠନ ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ । ଏହାକୁ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ କରିଥାଇଛନ୍ତି । ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳୀନ ରାଜନୈତିକ ଓ ସାମାଜିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ସର୍ବଶେଷ ଉପନ୍ୟାସ “ତୃଷ୍ଣାସ୍ୱପ୍ନ” (୧୯୭୭) ରଚିତ । ସମସାମୟିକ ସମସ୍ୟା, ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସେହି ମନୁଷ୍ୟର ଶୃଙ୍ଖଳରେ ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ବାଦ-ପତ୍ରର ବିବରଣୀ ମନେହୁଏ । କିନ୍ତୁ ସାଫଲ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ସମସାମୟିକ ସମାଜର ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଜୀବନଧାରାର ଆଲେଖ୍ୟ ଅଙ୍କନରେ ବେଶି ଅଧିକ ସ୍ପୃହା । କିନ୍ତୁ ସୃଷ୍ଟିର ନିରବଜାଣ ଅବସ୍ଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କଣ୍ଟିତ ହୁଏ

ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ନିଜତାଙ୍କୁ ତେଜୀନ କରିଦେଇଛି । ସେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି—
"ମୋର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ଗୋଟିଏ ଗଣ୍ଡିରେ ବନ୍ଧା ହୋଇଛି । ଲେଖିବା ମୋର ଅଭ୍ୟାସ; ସେଥିରେ ଫଳ ମିଳାଇବା ତାଙ୍କର ଅଭ୍ୟାସ"
(୨୧. ୪. ୩୮ରେ ଲିଖିତ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପତ୍ରରୁ)

—ଛଅ—

ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତାକାଳରେ ଜନପ୍ରିୟ ଔପନ୍ୟାସିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ରାମପ୍ରସାଦସିଂହ, ଅନନ୍ତପ୍ରସାଦ ପଣ୍ଡା, ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକ, ଜଗବନ୍ଧୁ ମହାପାତ୍ର, କମଳାକାନ୍ତ ଦାସ ଓ ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ସାମଲ ଆଦିଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ରାମପ୍ରସାଦ ସିଂହ ସାମ୍ବାଦିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ । ଜାତୀୟତା, ସାମ୍ୟବାଦୀଚିନ୍ତା ଓ ଶ୍ରେଣୀସଂଘର୍ଷର ବୈପ୍ଳବିକ ଭାବଧାରା ଉପରେ ରାମପ୍ରସାଦଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ରଚିତ । ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ହୋମଶିଖା, ସମାପ୍ତି, ମରୀଚିକା, ଅଗ୍ନିରଥ, ମନ୍ଥରସାଥୀ, ପୂଜାରବଳୀ ଓ ଭ୍ରଷ୍ଟହଂସ ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ୱାର୍ଥ ପୋଷଣପୁଷ୍ଟ ଧନିକ ଗୋଷ୍ଠୀ କବଳରେ ନିସ୍ପେଷିତ ଶୋଷିତର ମୁକ୍ତି ସଂଗ୍ରାମର ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ପରିକଳ୍ପନାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ହୋମଶିଖା ରଚିତ । ୧୯୪୨ ସର୍ବନାଶା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ପୁଞ୍ଜିପତିଙ୍କ ଶୋଷଣ ଓ ଦରିଦ୍ରଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଚିତ୍ର ସମାପ୍ତି ଉପନ୍ୟାସରେ ଅଙ୍କିତ । ମରୀଚିକା ଓ ଅଗ୍ନିରଥ ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟିରେ ମୁକ୍ତିପାଇଁ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଯୁବକଙ୍କ ଆତ୍ମୋତ୍ସର୍ଗ, ପ୍ରଗତିବାଦୀଙ୍କ ହୃଦୟର ମନନ ଓ ବୈପ୍ଳବିକ ଦୃଷ୍ଟି ଲେଖକ ଫୁଟାଇଛନ୍ତି । ଶ୍ରେଣୀସ୍ୱାର୍ଥ ଦାମ୍ପତ୍ୟର ଅବଲମ୍ବ୍ୟ ମନ୍ଥରସାଥୀ ଉପନ୍ୟାସରେ ଅଙ୍କିତ । ପୂଜାରବଳୀ ଉପନ୍ୟାସଟି ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଚିତ । ରାମପ୍ରସାଦଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଏକାଧିକରୁ ପ୍ରଗତିଧର୍ମୀ ପୁଣି ଅନ୍ୟାନ୍ୟଙ୍କ ସମୟର ଯୁଗଙ୍କ ଚାହାନୀକରି ସ୍ୱର ଆଣେ । ଉପନ୍ୟାସର ଶୈଳୀ ଦିଗରୁ ରାମପ୍ରସାଦ ସଚେତନତାର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ତାଙ୍କଭାଷା ଅନେକଗୋଷ୍ଠୀ' ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ଆମୂଳଚୂଳ ପ୍ରସାଦଗୁଣ ମଣ୍ଡିତ । ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରାଣ ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ ଦିଗରୁ ରାମପ୍ରସାଦଙ୍କ ସାଫଲ୍ୟ ସୀମାବଦ୍ଧ । ବ୍ୟକ୍ତିମନର ଗହନ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଛବି ନଥିବାରୁ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଉପନ୍ୟାସରୁ ଟ୍ରାଜେଡିର କରୁଣ ସ୍ୱର ଶୁଣାଯାଏ ନାହିଁ । ରାମପ୍ରସାଦ ପ୍ରଗତିଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାର ମନୋଭୂମିରେ ଶିଳ୍ପସୃଷ୍ଟିର ଏକ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ବଳୟର ସନ୍ଧାନ ଦେଇଛନ୍ତି ମାତ୍ର ଚରିତ୍ରର ନାନାନ୍ତି ଶିରସବୁଜ ଓଏସିସ୍ ସାଧା ଉପନ୍ୟାସରେ ଯାଦୁସ୍ପର୍ଶ କରିପାରନ୍ତି କାଳଜୟୀ ଭାବରେ ।

ଅନନ୍ତ ପ୍ରସାଦ ପଣ୍ଡା (୧୯୨୭ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର କଣ୍ଟେଇଗ୍ରାମ) ଶାସନଶିକ୍ଷା ଓ ସମବାୟ ବିଭାଗରେ ଜଣେ ଦୀର୍ଘ କର୍ମମୟ ଜୀବନରେ ବହୁ ଛୋଟଗଳ୍ପ, ଲଳିତ ଧର୍ମୀ କବିତା ରଚନା ବ୍ୟତୀତ ଘୂର୍ଣ୍ଣ୍ୟାବର୍ତ୍ତ, କୁଲି, ଦୁଆଁ ଦୁନିଆଁ, ମୁକ୍ତି ଆକାଶର ବିହଙ୍ଗ ଆଦି ଉପନ୍ୟାସମାନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜରେ କନ୍ୟାଶୁଳ୍କର ପ୍ରଚଳନକ୍ଷେତ୍ରରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣା କନ୍ୟାର ବୃଦ୍ଧାବର ସଙ୍ଗେ ବିବାହର ବିଦ୍ରୋହର ଟ୍ରାଜେଡ଼ି ଚିତ୍ରଣଟି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କୁଲି ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ଦିଗରେ ଶ୍ରମିକଜୀବନର ବାସ୍ତବଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ ସହିତ ସମବାୟ ଆନ୍ଦୋଳନର ପ୍ରଭାବର ଏକ ପାଣ୍ଡୁଲିପି କଳ୍ପିତ ହୋଇଅଛି । ସେପରି ଏକଦିଗରେ ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ ଧର୍ମଘଟର ସ୍ଳୋଗାନ୍ ଏ ଉପନ୍ୟାସ ପୃଷ୍ଠାରେ ଶୁଣାଯାଏ ଠିକ୍ ସେଥିରେ ଲେଖକଙ୍କ ଆଦର୍ଶବାଦୀମନର ପରିଚୟ ମିଳେ । ଅନନ୍ତ ପ୍ରସାଦଙ୍କ ଭାଷାଶୈଳୀ ସରଳ ଓ ସ୍ୱତଃ ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ । ଉପନ୍ୟାସର କାହାଣୀ ଶିଥିଳବନ୍ଧ । ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଚରିତ୍ରଚିତ୍ରଣର ଅଭାବ ଓ ସମଗ୍ର ଉପନ୍ୟାସର ବିନ୍ୟାସରେ କଳାବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର କୌଣସି ଚେଷ୍ଟା ପରିଲକ୍ଷିତ ହେବାର ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ଆଶା ଓ ଉତ୍ସାହର ମୂର୍ତ୍ତିପ୍ରତୀକରୂପେ ଲେଖକଙ୍କ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ବଳିଷ୍ଠ ଆଦର୍ଶର ଧାରକ ଓ ବାହକ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକ (୧୯୧୮) ଅନ୍ୟତମ ଜନପ୍ରିୟ ଔପନ୍ୟାସିକ । ସେ ଯୁଗର ସାମ୍ୟବାଦୀ ଚେତନା, ଅର୍ଥନୈତିକ ନିପୀଡ଼ିତ ଦୁଃସ୍ଥ କୃଷକ ସମାଜର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧରଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ସାର୍ଥକତା ।

ତାଙ୍କ 'ସୁବନ୍ଦନା' ଓ 'ମାଟିରେ ସ୍ୱର୍ଗ ନନ୍ଦିନୀ' ଭଳି ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀଧରଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ଭାବପ୍ରବଣ ରୋମାଣ୍ଟିକ ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ଓ ଅତିନାଟକୀୟ ଘଟଣା ବହୁଳ ଭାବେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ୧୯୩୮ ସାଲ ରଚିତ 'ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ' ଲକ୍ଷ୍ମୀଧରଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ ।

ବିଂଶଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ (ଚଳିତ ପର୍ଯ୍ୟାୟ)

୧୭୫୭ ପଲାସୀଯୁଦ୍ଧରୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ନାଟକର ଯବନିକା ଉତ୍ତୋଳିତ ହୋଇଥିଲା, ଅଗଷ୍ଟ ୧୫, ୧୯୪୭ ରେ ତାର ଶେଷଦୃଶ୍ୟ ଅଭିନୀତ ହେଲା । ଭାରତ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା । ଏକ ମହାଜାତିର ସକଳସ୍ୱପ୍ନ ସ୍ୱାଧୀନତାର ରଙ୍ଗୀନ ଅମ୍ବରରେ ରଞ୍ଜିତ ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ଶୋଭାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲା । ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ ଏଟିକି ଦୀର୍ଘ ନାଟକର ସଂଘାତଗୁଡ଼ିକରେ ତାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ଆଦର୍ଶର ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ଜାତିଟାକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସାମନ୍ତବାଦ, ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ଆଦର୍ଶ ଓ ଏକନାୟକ ଆଧିପତ୍ୟ, ଧର୍ମୀୟ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ବିବାଦ, ଆଧୁନିକ ଯୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କାର, ଅନ୍ଧାନୁକରଣ ଓ ସର୍ଜନଶକ୍ତି, କୌମ-ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ମାନବୀୟ ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟି ଏପରି ସଂଘାତ ସଂଘର୍ଷର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଜାତୀୟ ମୁକ୍ତିର ତିକ୍ତ ମଧୁର ଅନୁଭୂତି ସମାଜଜୀବନରେ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ପରାଧୀନତାର ଯୁଗରେ ଜାତୀୟ ଆଶା-ଆକାଂକ୍ଷା ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ଆବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ ଅର୍ଥନୈତିକ ସ୍ୱାଧୀନତା, ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ ତତ୍ତ୍ୱ'ର ଆଦର୍ଶକୁ ବଡ଼କରି ଦେଖାଇଦେଇଥିଲା । ଏକ ଦିଗରେ ଧନତନ୍ତ୍ର ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଅମଲାତନ୍ତ୍ରର ଯୋଗସାଜସରେ ଗଣତନ୍ତ୍ରର କ୍ଷମତାର ଭିତ୍ତି ଗୋଷ୍ଠୀତନ୍ତ୍ରରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲା । ବିଦେଶୀ ଶାସନରୁ ମୁକ୍ତ ଜାତି ପକ୍ଷରେ ସ୍ୱାଧୀନତାହିଁ ଥିଲା ପରମ ସମ୍ପଦ । ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଜାତୀୟ ଆନ୍ତରିକତା ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ନୂଆ ରୂପରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲା । ଜାତୀୟ ଭାବଭୂମିରେ ନବନବ ସମସ୍ୟାର ଉଦ୍ଭବ

ଘଟିଲା । ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରବାହରେ ଆଞ୍ଚଳିକତାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଉପଧାରା ଆକାର ଲାଭକଲା ।

ଶିଳ୍ପ ଓ ଶାସନଗତରେ ସଂଖ୍ୟାତ୍ମକ ବଢ଼ାଇବାପାଇଁ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଡ଼ଜାତର ମିଶ୍ରଣରେ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ହେଲା । ଶିକ୍ଷାର ସବସ୍ତରରେ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷାର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା । ଶିକ୍ଷିତ ଶ୍ରେଣୀର ସଂଖ୍ୟାବୃଦ୍ଧି ସହିତ ନୂତନ ସମ୍ପାଦକ ଓ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶର ସମ୍ଭାବନାଥିଲା । ପତ୍ରିକାଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିବା ସାହିତ୍ୟର ସଂଖ୍ୟାତ୍ମକ ବିକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲା । ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରକାଶର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କ୍ରମଶଃ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଲେଖକ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ଲେଖାକୁ ଏକ ପେଶାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସାହିତ୍ୟସୃଷ୍ଟି ପଛରେ କଠୋର ସାଧନାର ଅଭାବ ସ୍ୱତଃ ଅନୁଭୂତ ହେଲା । କ୍ରମଶଃ ଏକ ଶୃଙ୍ଖଳାମୁକ୍ତର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଲାଭ କରିବାରୁ ଆତ୍ମଗତ କଥାସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଉଚ୍ଚାରଣରେ ହେଉଛି କମ୍ ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ପୁସ୍ତକ ଓ ହେଉଛି ବେଶୀ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟକୁ ସ୍ଥାନ ଦିଆଯାଇଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ଲେଖକମାନଙ୍କର ଧ୍ୟେୟବସ୍ତୁ । ଲାବଣ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଦୈନ୍ୟ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟସ୍ଥାନରେ ଭୀତ, ଏକାଗ୍ର ନିଷ୍ଠା ସ୍ଥାନରେ ଧାରାବାହିକ ଅସଲଗ୍ନ ବସ୍ତୁଭାବ ପ୍ରଭାବଯୁକ୍ତ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସୁ ସାହିତ୍ୟର ରୂପ ଓ ଧାରା ପରିବ୍ୟାପ୍ତହେଲା । ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ ନୈତିକ ଆଦର୍ଶ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅନ୍ତଃଚେତନାର ବହିର୍ଜଗତକୁ ଅଧିକ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ପ୍ରବଣତା ଦେଖାଦେଲା । ବିପ୍ଳବ, ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପ୍ରଚଳିତ ଜୀବନଧାରା, ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଆସ୍ଥାହୀନତା, ପରିବେଶଗତ ତଥ୍ୟର ଅସ୍ୱୀକାର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କରିବାକୁ ଲେଖକମାନେ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କଲେ ନାହିଁ, ନୂତନ ଅଗ୍ରଗାମୀ ଲେଖକ ମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ନରନାରୀର ସମ୍ପର୍କରେ ସମ୍ଭ୍ରମତାର ଶ୍ଳୀଳତାର ସ୍ଥାନନେଲା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ବିଶ୍ଳେଷଣ । ସେମାନେ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋକରେ ସମାଜଜୀବନର ବିଶ୍ଳେଷଣ କଲେ । ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତଃଚେତନାରେ ଅବଚେତନର ଗଭୀରତମ ସ୍ତରରେ ସନ୍ଧାନନେଇ ଅନ୍ଧକାରର ଚିନ୍ତନଗୁଡ଼ାକର ନିଃଶଙ୍କ ଭାବରେ ଲେଖକମାନେ ପ୍ରବେଶ

କଲେ । ବହୁଭିନ୍ନ ସ୍ତରର ପାଠକମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚଳନ୍ତାମଞ୍ଚରେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଶିକ୍ଷିତ ଗ୍ରାମ୍ୟରୁଚି ସମ୍ପନ୍ନ ପାଠକଙ୍କର ଆନନ୍ଦ ଅଥବା ନାଗରିକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କର ମନକୁ ଖୋରାକ ଯୋଗାଇବାପାଇଁ ବହୁ ବିଚିତ୍ରଧରଣର ଉପନ୍ୟାସମାନ ଲେଖିବାରେ ବ୍ରତୀ ହେଲେ । କେତେବେଳେ ପାରଂପରିକ ସମାଜର ମୂଲ୍ୟବୋଧ, କେତେବେଳେ ଅବା ଅଞ୍ଚଳ ବିଶେଷର ଚିତ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣଆଲେଖ୍ୟ, ପୁଣି କେତେବେଳେ ସହରାଞ୍ଚଳର ଆଧୁନିକରୁଚି, ପୁଣି ଅବା ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ସରଳ ନିଷ୍ପାପ ପ୍ରାଣକୁ ଦୁଃସାହସିକ ରୋମାନ୍ସଧର୍ମୀ ଗୋଏନ୍ଦାଗଳ୍ପ ଓ ମହାକାବ୍ୟିକ ସର୍ଜନା-ଧର୍ମୀ ବୃହତ୍‌କାୟ ଉପନ୍ୟାସମାନ ରଚିତହେଲା । ବ୍ୟକ୍ତିର ଚେତନାର ଆବେଗଶୀଳ ରୋମାଣ୍ଟିକ କ୍ଲାସିକଚେତନାର ଲାଳିତ୍ୟ ଓ ଦୀପ୍ତି ଏକତ୍ର ସହାବସ୍ଥାନ କଲା । ସ୍ୱଳ୍ପ ସ୍ଥାନରେ କେତେବେଳେ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଓ ହୃଦୟ ବୃତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି, ବୁଦ୍ଧିର ସୂତ୍ରଧାରରେ କଳାର ବିବର୍ତ୍ତନର ସକଳ ଚରିତ୍ରଙ୍କୁ ଛିନ୍ନମୂଳକରି ହୃଦୟବୃତ୍ତିର ନବନବ ଆବେଶରେ କେତେ ଅମୂର୍ତ୍ତ କଳ୍ପନା ସାହିତ୍ୟରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କଲା । ଜୀବନର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ସ୍ୱପ୍ନ, ତାର ଏକ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଛିନ୍ନ ଦୃଶ୍ୟକୁ ନେଇ ସାହିତ୍ୟ ରଚିତ ହେଲା । ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବିରୋଧର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ କେତେ ବିଚିତ୍ରଧାରାର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଅଛି, କେତେ ଅତୀତର ସ୍ମୃତି, କେତେ ଭବିଷ୍ୟତର କଳ୍ପନା ଦେଶବିଦେଶୀଗ୍ରନ୍ଥର ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତତାର ସୃଷ୍ଟିର ସାରସ୍ୱତର ଭଙ୍ଗୀକୁ ନେଇ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅଗ୍ରଗାମୀତା ଆନନ୍ଦର ଉଦ୍‌ବେଳନ ଓ ବିଷାଦର ସ୍ମୃତି ଉପନ୍ୟାସର ପୃଷ୍ଠାକୁ ଅଳଂକୃତ କଲା ।

ବିଂଶ ଶତକର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧର ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ ସମାଜରେ ସକଳ ସ୍ତରର ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । କେହିବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ, କେହିବା ବ୍ୟବସାୟୀ, କେହିବା ସାଧାରଣ ସାମ୍ବାଦିକ, କେହି ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ, କେହି ସ୍ୱଳ୍ପ ଶିକ୍ଷିତ । ଏହି ବିଭିନ୍ନ ରୁଚି, ବହୁଳ ଜୀବନବୋଧ, ବିବିଧ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ନେଇ ସାହିତ୍ୟରାଜ୍ୟରେ ନୂତନ ପ୍ରବଳ କ୍ୱଚିତ ଘଟିଥିଲା । ପ୍ରବୀଣ ଓ ନବୀନ ସମସ୍ତଙ୍କପାଇଁ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ,

ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ଚରିତ୍ରଙ୍କ ସଙ୍ଗତ ସମ୍ଭାବନାରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିବା ନାୟକଙ୍କୁ ଏକାଠି ସମାବେଶ କରିବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ସେହିପରି ପ୍ରବୀଣଙ୍କଠାରେ ଆଧୁନିକତା ଓ ଆଦର୍ଶର ସନ୍ତୁଳିତ ଚେତନା ଓ ନବୀନଙ୍କଠାରେ ଆଦର୍ଶପ୍ରିୟତା ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ନିର୍ମାଣର ଉଦ୍‌ବେଗନା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ସୂତ୍ରକୁ ସାହିତ୍ୟିକ ଶୈଳୀର ଉନ୍ନତିର ସୂତ୍ର କୁହାଯାଇପାରେ । ସମାଜରେ ପାରମ୍ପରିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେଇ ଉଚ୍ଚକାଙ୍କ୍ଷୀ ଭାବନା ଓ ଆଦର୍ଶର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସନ୍ଧାନର ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଭାରତର ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ଜାତୀୟ ଆଦର୍ଶର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବମୂର୍ତ୍ତିକୁ ରୂପଦେବାର ପ୍ରୟାସ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବାର ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରକୃତିର ନଗ୍ନ, ବୈଭବ, ସର୍ବ ଭାରତୀୟର ଜୀବନ, ଭାରତଭୂମିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ପ୍ରକୃତିର ଅନାବୃତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳ ଜୀବନର ଅକୃତ୍ରିମ ଜୀବନଧାରାକୁ ନେଇ ମହାକାବ୍ୟିକ ଉପନ୍ୟାସମାନ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟାସ ହୋଇ ଅଛି । ବଙ୍ଗ ହିନ୍ଦୀ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ତଥା ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ସଂସ୍କୃତିର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ସମନ୍ୱୟର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀରେ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାର ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଦେଇଅଛି । ଅତୀତର ଆବିଷ୍କାରର ସୂତ୍ରରେ ଲେଖକମାନେ ସୁଦୂରର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ମନୁଷ୍ୟର ଆଦିମ ଯୁଗକୁ ସେମାନେ ଜୀବନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର ସୀମା ଅତିକ୍ରମକରି ଭବିଷ୍ୟତର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବା, ଏପରିକି ପୃଥିବୀର ପରିଧି ଅତିକ୍ରମ କରି ଭବିଷ୍ୟତର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବା, ଏମିତି ପୃଥିବୀର ପରିଧି ଅତିକ୍ରମ କରି ମହାଶୂନ୍ୟରେ ନୂତନ ଜଗତର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିବାର ପ୍ରୟାସ ପ୍ରବଣତା ହେଉଛି ସମସାମୟିକ ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟକୁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଣ୍ଡିତ କରିଅଛି ।

ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଗତି ନିତ୍ୟ ପ୍ରସାରଣଶୀଳ । ଏହାର ସମ୍ଭାବନାପରିଧି ଅପରିସୀମ । ନିତ୍ୟ ନବନବୋନ୍ମେଷରେ ପ୍ରକାଶିତ । ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହାର ମୂଲ୍ୟମାନ ସ୍ୱତଃ ସ୍ଥିର । ଏହାର ଆରମ୍ଭ ଓ ସମାପ୍ତି କୌଣସି ସୀମା ବା ଶାସନର ଅପେକ୍ଷା ରଖେନାହିଁ । କେବଳ ଏହି ନବନବୋନ୍ମେଷ ଜଗତର ଯାତ୍ରାପଥ ଓ ଚେତନାର

ଚରିତ୍ର ପ୍ରଧାନ ଘଟଣାରେ କେବଳ ଉତ୍କର୍ଷତା ଦେଇଦେଇ କଥିତ ଉକ୍ତି ଦେବା ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ ମୂଲ୍ୟାୟନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ।

(୨)

କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ (୧୯୦୧) ସବୁଜ ଗୋଷ୍ଠୀର ଅଗ୍ରଦୂତ ସାହିତ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟା । କବିତା, କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ, ପ୍ରବନ୍ଧ, ନାଟକ ଆଦି ସାହିତ୍ୟର ସବୁବିଭାଗରେ ଅନୁଭୂତିର ସାର୍ଥକ ପ୍ରୟୋଗ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ଠାରେ ଦେଖାଯାଏ । କବିତାରେ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଜଣେ ଭାବବାଦୀ, ମନ୍ଦେହଶୀଳ କଥାସାହିତ୍ୟରେ ସେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ବହୁ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଅଞ୍ଚଳର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଓ ଅନ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସାମାଜିକ ଓ ନୈତିକ ଆଦର୍ଶ ଭିତ୍ତିରେ । 'ମୁକ୍ତାଗଡ଼ର କ୍ଷୁଧା' ଓ 'ଅବସାଦ' ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଓ 'ମାଟିର ମଣିଷ' 'ଲୁହାର ମଣିଷ' ଓ 'ଆଜିର ମଣିଷ' ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଉପନ୍ୟାସ । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କର ସାହିତ୍ୟଜୀବନ କବିତା ଦେଇ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ନିଜ ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଅନୁଭୂତି କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ 'ଅଗୋଚରା ମଣିକଥା' ପୁସ୍ତକରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ପିଲାଦିନରୁ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଏକ ସାହିତ୍ୟିକ ପରିବାରରେ ବଢ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବଡ଼ଭାଇ ଭଗବତୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ ମାର୍କ୍ସୀୟ ଲେଖକ ଥିଲେ । ସେ ବ୍ୟବହାରିକ ଥିଲେ ବି ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟକୃତି ଉନ୍ନତ ଥିଲା । ଅତେବ ସେମାନେ କାବ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ସମ୍ଭୂତ 'ତୁ ମୋ ମା' ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକଦା ଜନପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲା । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କର ମାନବିକ ସୁପରିଚିତ ସାମ୍ୟବାଦ ନେତା ଭଗବତୀଚରଣଙ୍କ ଆଦର୍ଶ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଥିଲା । ନବଜାଗରଣବାଦ ସମ୍ପୃକ୍ତ କାଳିନ୍ଦୀ ସାହିତ୍ୟବାଦୀ ସବୁଜପନ୍ଥୀ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଲେଖକ ଦଳରେ ସାମିଲ ହୋଇଥିଲେ । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ଜୀବନ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ- ହାଟରେ (ପୁରୀଜିଲ୍ଲାର ବିଶ୍ୱନାଥପୁର)ରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ପୁଣି ସମ୍ବଲପୁରରେ ତାଙ୍କର କୈଶୋର ଓ ଆଦ୍ୟ ଜୀବନ କଟିଥିଲା । ଜନ୍ମ-ସ୍ଥାନରେ ସେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ ଅନ୍ୟ ବହୁ ବହୁ ଗଡ଼ଜାତର ପ୍ରାକୃତିକ ପରିବେଶ ଓ ଜୀବନଧାରା ସହିତ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସମବୟସ୍କ କର୍ମୀ, ପୁଣି ସେତେବେଳେ ଜୀବନକାମୀର ଏକେଶ୍ୱ ଓ ସାମ୍ବାଦିକ ରୂପେ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ବହୁ ବରିଷ୍ଠ ଓ ବିପୁଳ ଜନଗୋଷ୍ଠୀର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଧାନମାନଙ୍କରେ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ସ୍ୱୀକୃତି ପ୍ରାପ୍ତ ସାହିତ୍ୟିକ । ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ, ପ୍ରେମଚନ୍ଦଙ୍କ ଭଳି ପ୍ରମୁଖ ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସହିତ ତାଙ୍କର ସେମାନଙ୍କ ନିବିଡ଼ ସମ୍ପର୍କ ଘଟିଥିଲା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟର କ୍ଲାସିକ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ଥିଲା ।

ଏକ ଦିଗରେ ସବୁଖାରଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଜନକୀୟ ଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିମାନସରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର କଟକ ନଗରରେ ଯୌବନ ବୟସରେ ସେ ନିଜ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାରତ ହୋଇଥିଲେ । ସେତେ ବୟସରେ କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ସୃଷ୍ଟି କେବଳ ଉପନ୍ୟାସରୁ ନାଟ୍ୟପୁସ୍ତକ ରଚନା ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ସୀମାବଦ୍ଧ ନହୋଇ ରହିଥିଲା । ମାତ୍ର ନିଜର ଅନୁଭବର ସୃଷ୍ଟିଶୈଳୀରେ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ସ୍ୱାକ୍ଷର ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରହିଅଛି ।

'ମୁକ୍ତାଗଡ଼ର କ୍ଷୁଧା' ଓ 'ଅମର ଚିତା' ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଓ ସମାଜଜୀବନରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ବିଭୀଷିକା ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟି ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମ ଓ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ କାଳରେ ଲେଖା । ମୁକ୍ତାଗଡ଼ର ରାଜା ଶୁଭକାନ୍ତ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିର ନାୟକ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଲେଖକ ଓଡ଼ିଶାର ହୃତ୍‌ପିଣ୍ଡ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଓ ଧଉଳି ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଏକ କଳ୍ପିତ ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତାଗଡ଼ର ରାଜା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଓ ଶୁଭକାନ୍ତଙ୍କର କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡଟି ପରିଚ୍ଛେଦ ମଧ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତଙ୍କର ଦୁଃଶାସନ ଓ ଆଧୁନିକ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତଙ୍କର ବେଦନାର୍ତ୍ତ ଜୀବନର କାହାଣୀର ଅବତାରଣା ମଧ୍ୟରେ ସୁରକ୍ଷିତ କନ୍ୟା ସୁନନ୍ଦା

ସେଥ ତାଙ୍କର ଅବୈଧପ୍ରଣୟ ଓ ଶୁଭକାନ୍ତଙ୍କର ଜନ୍ମର ନାଟକୀୟ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଶୁଭକାନ୍ତଙ୍କର ଶୈଶବ କଟିଛି ଏକ ଉଦାରସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ସମାଜ ତନ୍ତ୍ରର ଅନୁଶାସନରେ ଓ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ବିଳାସ ବ୍ୟସନ ମଧ୍ୟରେ । ଷୋଡ଼ଶ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଭଞ୍ଜଦେବଙ୍କର ଅଶୀତିତମ ବର୍ଷ ବୟସର ସ୍ୱୀକାରୋକ୍ତି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ ଭଞ୍ଜଦେବଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ । ଏହି ଆତ୍ମଜୀବନୀ ପ୍ରକାଶ ପରେ ସକଳଙ୍କ ଅନ୍ତରେ ପରିଚିତ ନଣ୍ଡାବାବୁ ରାଜା ଶୁଭକାନ୍ତ ଭଞ୍ଜଦେବ ନାମରେ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲେ । ଶୁଭକାନ୍ତଙ୍କର ଜୀବନରେ ଦୁଇଟି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ମୁକ୍ତାଗଡ଼ରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରଥମତଃ ଇଷ୍ଟଇଣ୍ଡିଆ କମ୍ପାନୀ ଅମଳର ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟର ରାଜା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବିଳାସ ବ୍ୟସନରେ ମଜ୍ଜି ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସାହେବୀ ପୋଷାକ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଂସ୍କାର ଓ ବିଳାସବ୍ୟସନ ପାଇଁ ସମସ୍ତ ପ୍ରଜା ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ହେଉଥିଲେ । ପଞ୍ଚଦଶରେ ଶୁଭକାନ୍ତ ଏକ ବିରାଟ ପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଗ୍ରାମ୍ୟକରଣ ବଳବାନ ପ୍ରଶଂସାସୂଚକ ହୋଇଥିଲା ମହାନ୍ତିଙ୍କ ପ୍ରଣାଳୀ ଓ ଧନାଗାରରେ ରାଜାଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର । ଏଣୁ ଶୁଭକାନ୍ତଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ମାନବସମାଜ କେବଳ ଶାସନର ଶୋଷଣ, ଶୋଷଣର ସାମଗ୍ରୀ । ଏହି ପ୍ରଜାପୀଡ଼କଙ୍କ ଶୋଷଣକର ଦଶବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ରାଜପ୍ରାସାଦର ନିର୍ମାଣ ଯୋଜନା ଓ ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ଆତଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଏହି ସମୟରେ ରାଜା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତଦେବଙ୍କର ସୁରମ୍ୟ 'ସାଧନା' ଉଦ୍ୟାନର ଘୁଙ୍ଗୁଡ଼ିର ଉଚ୍ଛେଦ ଓ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କର ସୁସଜ୍ଜିତ ସମାଧି ମୁକ୍ତାଗଡ଼ର ପ୍ରଜାକୁଳର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସୂଚକ ପ୍ରଶ୍ନ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଶେଷ ପ୍ରସଙ୍ଗ । ସାଧନା ଉଦ୍ୟାନର ଚମ୍ପାଗଛଟିଙ୍କୁ କାଟିବାପାଇଁ ଶୁଭକାନ୍ତଙ୍କର ଆଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ସୂଚନା ମିଳେ । ୧୮୫୦ରେ ଶୁଭକାନ୍ତ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲେ । ୧୮୫୩ରେ ନୂତନ ରାଜପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଓ ବାରବର୍ଷଧରି ଏହି ରାଜପ୍ରାସାଦ ନିର୍ମାଣ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଜ୍ୟର ଆର୍ଥିକ ପରିବର୍ତ୍ତନର ଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଶେଷରେ ୧୮୬୬ର ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ । ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ପରି-ବେଶରେ ଜନତାର ନେତା ସନାତନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଓ ସନାତନଙ୍କର ଦେଶ ତ୍ୟାଗ ଘଟଣା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଏହି ସନାତନ ମୂଳରେ ଲେଖକ କଳ୍ପନାର

ବାଣୀ ଶୁଣାଉଛନ୍ତି । ମୃଣ୍ମୟୀ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କ୍ଳିଷ୍ଟ ଜନତାଙ୍କୁ ସନାତନ ଶୁଣାଉଛନ୍ତି "ତମେ ସବୁ ପୃଥିବୀର ମନୁଷ୍ୟ ହୁଅ ତାହେଲେ ବଞ୍ଚିବାପାଇଁ ଜଗତରେ ଦାବୀ କରିବ ।" ଏହା ସନାତନ ସୃଷ୍ଟି ଉଦ୍ଘାଟିତ କରି ଦେଉଛନ୍ତି—"ଭଗବାନ ! ଆମ୍ଭ ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ର ଜାତି, ସଂସାର ବନ୍ଧନରେ ଜଡ଼ିତ ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଜଗତରେ ଭଗବାନଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ଦେବେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀକାନ୍ତଙ୍କ ହସ୍ତରେ ତାଙ୍କର ଧାରୀ 'ସୁନା' ଆଗନ୍ତୁ ସାହା ଜନ୍ମଦିନର ସୁଜନସ୍ଥ ଯେମିତି ଜଣ୍ଡିଏ ମଳନ ଜୈବୀକ ଚିନ୍ତ୍ୟ ତାର ନୟନ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିଶୁସହିତ ମନେହେଉଛି । ସନାତନଙ୍କର ବାଦ୍ୟ ଟ ଯାହା ଜଣାପଡ଼ି ନାହିଁ, ଏଇ ନାଟକର ଅନ୍ତର୍ଧାନ ସ୍ତ୍ରୀକାନ୍ତଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଣିଛି ଉତ୍ତେଜନା । ଏଇ ଗୋଟିଏ ନାରୀ 'ସୁନା' ସେତେବେଳେ ସହସ୍ର ରୂପଧାରଣ କରୁଛି । ଗୋଟିଏ ସୁନାରେ ଅବହେଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସ୍ତ୍ରୀକାନ୍ତ ସହସ୍ର 'ସୁନା' ପ୍ରତି ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ଆତେଇ ଆସିଛନ୍ତି । ବଳରାମଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସ୍ତ୍ରୀ ନଜର । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ବୁଝିବାକୁ ତାଙ୍କୁ ଉଣାବଳ ମନ ନାହିଁ, ସେ ବୁଝିଛନ୍ତି, ସେ ଆସିଛନ୍ତି ଏ ଜଗତକୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ, ଅଗ୍ରସ୍ଥାନ ନାହିଁ; ନିଜ ଚିନ୍ତନର ତୁଚ୍ଛ ଗ୍ରାମ ଗ୍ରାମ ବୁଲୁଛନ୍ତି । ସେଇ ସ୍ତ୍ରୀକାନ୍ତଙ୍କ ମୁଖରେ ଶୁଣାଯାଉଛି, "ଆଜି ମୁଁ ତା ଶିଖେ ତିନି ଆମେ ରାଜା ହୋଇ ବୁଲିବୁ ବଳରାମ, ରଜା, ମନ୍ତ୍ରୀ, କାହିଁ ଆଉ ନେଇ ଉତ୍ତରାଧି ନେଇତଣ୍ଡା ଉଠାଇ ଦେଇ, ନଢ଼ିବ ମଣିଷ ସମାନ ।' ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଦେଶରେ ପାଳକ ସର୍ଦ୍ଦାର ବଳୀୟାର ସିଂହ ଓ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ପୁଲିସ୍ ଦାରୋଗା କୃତାର୍ଥ ବାବୁଙ୍କ ଅବତାରଣା ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟାୟସହିତ ନାଟକୀୟତା ଘଟିଛି । ଏଣୁ ଦାରୋଗା କୃତାର୍ଥଙ୍କ ହାତରେ ନେତାଙ୍କପାଇଁ ଗୁହାରି କରିବାକୁ ସ୍ତ୍ରୀକାନ୍ତ ଯାଉଛନ୍ତି, ଠିକ୍ ସମୟରେ ନେତାଙ୍କର ହୋଇ ସନାତନ ଆସିଥିଲେ ତାଙ୍କଠାରେ ଗୁହାରି କରିବାକୁ, କିନ୍ତୁ ଅନୁକମ୍ପାହୀନ କୃତାର୍ଥଙ୍କଠାରୁ ନିମ ପାଇଛନ୍ତି ଅପମାନ । କିନ୍ତୁ ଏଥିପାଇଁ ନିଜ କୃତାର୍ଥଙ୍କୁ ଦୋଷ ନଦେଇ ଦୋଷ ଦେଉଛନ୍ତି ଅମଙ୍ଗଳ । ଦେବେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀକାନ୍ତଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଛନ୍ତି ଜନକ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଏହି ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସନ୍ଦର୍ଭରେ ଆସି ସେତେବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀକାନ୍ତ ଉପଲବ୍ଧ କରିଛନ୍ତି ପ୍ରକୃତ ନାଟକର ପ୍ରକୃତ, ଯାହା ପାଠକ ଚରିତ୍ରକୁ ମଣିଷପଣରେ ଓ ଦେବତ୍ୱର ସ୍ୱୀକୃତ କରେ ।

ବିଭିନ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ନିର୍ବାସିତ ସନାତନ ଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାକୃତଭାବରେ ସିଂହାସନ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବା ଶୁଭକାନ୍ତଙ୍କର ମିଳନ ଘଟିଛି । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ କବଳରୁ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିଜିତ୍ଙ୍କ ଅଯୋଗ୍ୟତା ଶ୍ୟାମରଥେ, ଅଭିଜିତ୍ ଭାରତୀୟ ନୀତି "ବୁଭୁକ୍ଷିତଂ କିଂ ନ କରୋତି ପାପ" ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କିଏ ହୋଇଛନ୍ତି ନିଷ୍ଠୁର, କିଏ ହୋଇଛନ୍ତି ନିରୁଦ୍ଧତା । କେଉଁଠି ଦାଗ ବସାଇଛି ତାର ସ୍ୱାକ୍ଷର । ଦେଶେଦେଶେ ସନାତନ ଭାଇଙ୍କଠୁ ଫାଶୀ ଓ ଶୁଭକାନ୍ତଙ୍କର ଘଟିଛି ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର । ଏହି ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶିବ୍ୟସିଂହଦେବଙ୍କର ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମନେ ପଡୁଛି । ଦ୍ୱୀପାନ୍ତର ଜୀବନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରଯାଇଛି ପରବର୍ତ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠାରେ । ଭାରତର ସାଗରଯାତ୍ରା, ଦ୍ୱୀପାନ୍ତରିତ ବନ୍ଦୀମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥାର ବର୍ଣ୍ଣନା ବେଶ୍ ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ । ଦଶବର୍ଷପରେ ଶୁଭକାନ୍ତ ଫେରିଛନ୍ତି ଦେଶକୁ ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଅଭିରାମ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ, ଶିଷ୍ୟ ବଳରାମ ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଛି । ରାଜସିଂହାସନଚ୍ୟୁତ ଶୁଭକାନ୍ତ ଶୁଣୁଛନ୍ତି ସବୁମାନବର ସେହି ଚିତ୍କାର ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛନ୍ତି । 'ଅମରଚିତା' ଓ 'ମୁକ୍ତାଗଡ଼ର କ୍ଷୁଧା'ରେ ଇତିହାସ ଚେତନାର ଏକ ଉପଲକ୍ଷ ମାତ୍ର । ଦେଶକାଳର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି କ୍ଷମତା ସଙ୍ଗେ ମମତା, ଶାସନତନ୍ତ୍ର ସଙ୍ଗେ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଂଘର୍ଷର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିବା । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟି ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଥମ ଏକ ନୂଆ ପ୍ରକାର ଭଳି 'ନଭେଲ୍ ସିକ୍ୱେନସ୍' ରଚନାର ପ୍ରୟାସ କରିଛନ୍ତି (Roman Flenve) । ଏହିଭଳି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କାଳରେ ପ୍ରତି ଉପନ୍ୟାସପାଇଁ ଲେଖକଙ୍କୁ ନୂତନ ନାୟକ, ନୂତନ ସ୍ଥାନ କାଳ, ନୂତନ କଥାବସ୍ତୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନଥିଲା । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଠିକ୍ ଏହି ଶୈଳୀରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି 'ମାଟିର ମଣିଷ' 'ଲୁହାର ମଣିଷ' ଓ 'ଅଙ୍ଗାର ମଣିଷ' ଉପନ୍ୟାସ ସମୂହ । 'ମାଟିର ମଣିଷ' ପ୍ରକୃତରେ ଏକ ନଭେଲ ବା କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପନ୍ୟାସ । କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ବିରୂପା କୂଳରେ ଡାନପୋଲ୍ ଏକ ନଗଣ୍ୟ ବସ୍ତିର ଶ୍ୟାମପ୍ରଧାନର କୁଡ଼ିଆଘରେ ଏକା ମା ପେଟରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛନ୍ତି 'ବରଜୁ' ଓ 'ଛକଡ଼ି' ତାଙ୍କ ପରିବାରକୁ ଅଭିଶପ୍ତ 'ହାରୁବୋଉ' ଓ

‘ଚେନମଣି’ । ଗାଁରେ କେତେ ଦମ୍ପତ୍ତି ଉତ୍ପାତ ଗଣ ଦରକୁ ଭୁଲେଇ, ସେ ଆଜି ଧନଜନଙ୍କୁ ମହାଜନରୁ ଉଦ୍ଧାରକୁ ଆସେଣି, ତାଙ୍କ ହାତରୁ ପ୍ରତି-ହିଂସାରୁ ତରଳ ନନ୍ଦ, ସେହି ବାଘକୁ ପ୍ରଧାନ ଜଗାଳୁଡ଼ ଜନ୍ମପୁରରେ ତାର ଭ୍ରାତୃବନ୍ଧୁ ନଟ୍ଟୀସ୍ୱରଙ୍କ ପ୍ରେମର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧ ହେଲ । ସେଇଠି ଦୃଷ୍ଟ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ସଙ୍ଗ ନେଇ ବାହୁକୁ ଗଢ଼ିଛି ନୂଆ ସଂସାର । ମଣିପୁର ଗାଁରେ ଶୁଦ୍ଧ ବୁଝେନରୁ ନେଇ ଅଂଶ ନେଇଛି । କରୁଛି ଗ୍ରାମ ସଂଗଠନ । କରୁଛି ସମାଜ ସଂସ୍କାର । ଶେଷରେ ପ୍ରଧାନ ଜମିଦାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଲୋକଙ୍କୁ ଜୁଲମ୍ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାପାଇଁ ଯାଇ ନିଜେ ବିଦେଶୀ ଶାସକଙ୍କର ପୋଲିସ୍‌ର ନେତ୍ର ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିଛି । ଦେଶର ସ୍ୱରାଜ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଛି ଓ ଜେଲ୍‌ରେ ଏଣି ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ‘ମାଟିର ମଣିଷ’ ମାଟିରବାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଚଳିଛି ଲୁହାବାଡ଼ ଭିତରେ । କାଳିନ୍ଦୀ ଚରଣଙ୍କର ଶେଷ ଉପନ୍ୟାସ ‘ଆଜର ମଣିଷ’ରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମାଜର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ । ମନୁଷ୍ୟର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ବିକାଶପାଇଁ ପ୍ରୀତି ଜୀବନର ବଡ଼ ଶିକ୍ଷାର ଦାନ କରିଛି ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଶିଳ୍ପୀ କାଳିନ୍ଦୀଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ପରିଚୟ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ମିଳେ । କାଳିନ୍ଦୀ-ଚରଣଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ଭାଷାଶୈଳୀର ଚମତ୍କାର ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକରୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । କାରଣ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଦୀର୍ଘ ବ୍ୟବଧାନରେ ରଚିତ । ତେବେ ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ଭାଷାଶୈଳୀ ଲେଖକ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି, ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସର ଭାଷା ଆଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ଣ୍ଣ, କାବ୍ୟିକ ଓ ସଂସ୍କୃତାନୁଗ, କିନ୍ତୁ ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସର ଭାଷା ଲୌକିକ, ସହଜ ଓ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ।

(ଗ)

କାହ୍ନୁଚରଣ ମହାନ୍ତି (୧୯୦୬) ସବୁଜ ଯୁଗର ପରବର୍ତ୍ତୀରେ ନବସଂସ୍କୃତିର ଚେତନାର ଭାବଭୂମିରେ ତାରୁଣ୍ୟର ସ୍ପନ୍ଦନ କାହ୍ନୁଚରଣ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ‘ବାଲିରାଜା’ କାଳିନ୍ଦୀ-ଚରଣଙ୍କ ‘ମୁକ୍ତାଗଡ଼ର କ୍ଷୁଧା’ରେ ଏକ ଐତିହ୍ୟମୂଳକ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଜନଶ୍ରୁତିରେ ରଚିତ । କନିକାର ଲୋକସ୍ତ ରାଜାଙ୍କ ସମୟରେ ଅବସ୍ଥିତ

ଏହି ଐତିହାସିକ କାହାଣୀରେ ଦୁଃସାହସିକ ନାୟକ ଭଜନା, ପ୍ରେମିକ ବସୁନ୍ଧରୀ ମଣିଆ, ଖଳନାୟକ ଜଳଦସ୍ୟୁ ନାଗପୁଣ୍ଡାଧବ, ଛୁଟଭଇ, ସୁଶୀଳା ପ୍ରଭୃତି ଚରିତ୍ରଙ୍କୁ ନେଇ ଅଜସ୍ର ରୋମାଞ୍ଚକର ଘଟଣାର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ ବାଳିରାଜା ଉପନ୍ୟାସ ତିନିଖଣ୍ଡ ଖୁବ୍ ଉପଭୋଗ୍ୟ । ଜଳଦସ୍ୟୁଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର, ଦୁଃସାହସିକ ନୌ-ଯାତ୍ରାର ଚିତ୍ର ନେଇ 'ବାଳିରାଜା' ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ନୂତନ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଧାରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲା । କାହ୍ନୁଚରଣ ନିକଟ ଇତିହାସରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଆଧୁନିକ ଇତିହାସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିଭ୍ରମଣ କରିଛନ୍ତି । ନ-ଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଚିତ 'ହା-ଅନ୍ନ' ଓ 'ଶାସ୍ତି' ଠାରୁ ପ୍ରାକ୍-ସ୍ୱାଧୀନତା ଯୁଗର ମଣିଷର ଜୀବନର ଇତିହାସ 'ବେଶ୍'ରେ ରୂପାୟିତ ହୋଇଅଛି । କାହ୍ନୁଚରଣ ସମକାଳୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ନ ହେଲେ ବି ସର୍ବାଧିକ ସଂଖ୍ୟକ ଉପନ୍ୟାସର ସ୍ରଷ୍ଟା । ଓଡ଼ିଶାର ପଲ୍ଲୀଜୀବନଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସହରୀ ଜୀବନ, ସରଳ ପ୍ରଣୟ କାହାଣୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପ୍ରବୃତ୍ତିର ମନୋବିଶ୍ଳେଷଣ, ଯୌନଚେତନା, ସମାଜ ସଂସ୍କାର, ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀଙ୍କର ଚରିତ୍ରର ବାସ୍ତବବାଦୀ ଚିତ୍ରଣ ଓ ସ୍ୱପ୍ନଜଗତର ଚରିତ୍ରର ଅନୁଷଙ୍ଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକିଛିର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ । କାହ୍ନୁଚରଣ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ସ୍ତରର ହିଁ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଛନ୍ତି—ଏଥି ପ୍ରତି ହିଁ ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଅଧିକ । ସୁଖପାଠ୍ୟ ଗଳ୍ପ, ସୁବଳିତ ଚରିତ୍ର ଓ ମନୋରମ ବର୍ଣ୍ଣନାର ପରମ୍ପରାକୁ ସେ ନିଜ ଉପନ୍ୟାସରେ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରଖିଛନ୍ତି । କାହ୍ନୁଚରଣ ମାନବପ୍ରେମୀ ଶିଳ୍ପୀ । ସମାଜର ଶତ ନିପୀଡ଼ନର ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୁ ଓ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱରୁ ବଞ୍ଚିତ ମଣିଷ ଏକସାଥିରେ ଜୀବନକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ପାଇଁ ଓ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଚେତନାର ଉଦ୍ବର୍ତ୍ତନପାଇଁ ତାଙ୍କ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କଠାରେ ପ୍ରବଣତା ଦେଖା-ଦେଇଛି । କାହ୍ନୁଚରଣଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ପାଠକଲେ ମନେହୁଏ ସେ ସେପରି ଭାବ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ସହିତ ବାସକରନ୍ତି । ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକ ଆଖି-ଆଗରେ ଘଟିଅଛି ଓ କାହାଣୀର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ସେ ବି ନିଜେ ଜଣେ ନାୟକ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସକୁ ସର୍ବସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରାଇବାପାଇଁ କାହ୍ନୁଚରଣଙ୍କ

ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର ଅତି ସହଜ, ସରଳ ଭାଷା ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସେପରିକି ଅତି ସୁଶିକ୍ଷିତ ପାଠକଙ୍କ ପାଇଁ ଅଭାବନୀୟ। ମନକଣା ଭାଷାରେ ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ଗଳ୍ପରଚନାର ସେ ବିଶ୍ୱାସୀ। ତାଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ "ମୁଁ କେତେବେଳେ କଲମଧରି ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭକରେ ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ଆସି ମୋ ଆଗରେ ଠିଆ ହୁଅନ୍ତି, ମୋ କଲମ ମୁନରେ ନିଜେ ନିଜେ ସେମାନେ ଗଢ଼ିହୁଅନ୍ତି।" ତା'ପରେ ତାଙ୍କର ବିଶିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏକ ପ୍ରବାହଶୀଳ କାହାଣୀରଚନା, ଯାହାର ପ୍ରବାହ-କଲ୍ଲୋଳରେ ଏକ ଭୁଙ୍ଗମନର ଚିତ୍ରକରନ୍ତି। ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳ କାହାଣୀଜଗତରେ ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୋଚନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ, ଦୂର ଓ ନିକଟ, ବିଶ୍ୱାସ ଓ ଯୁକ୍ତି ନାନ୍ଦନିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ କାବ୍ୟିକ କଳ୍ପନା ସବୁକୁ ନିଜ ରଚନାର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିଅଛନ୍ତି। କାହ୍ନୁଚରଣ ପାଠକର ମନ ଓଟାରିବାପାଇଁ ବହୁପ୍ରକାର କୌଶଳର ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛନ୍ତି। ତଥାପି, ତାଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ସେ ରଚନାର ଏକ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରେରଣା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପରିବଳୟକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ତାହା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବେ ନାହିଁ। ଏକ ମହାକାବ୍ୟିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାର ବ୍ୟାପ୍ତି ଯେପରି କାହ୍ନୁଚରଣ ଅନୁପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ 'ବାଲିରାଜା'ରେ। କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ମନୋରମ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ବୃହତ୍କାୟ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାକରିଛନ୍ତି, ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ 'ତମସାତୀରେ' (୧୯୬୭) ଅନ୍ୟତମ। ଦଣ୍ଡକାରଣ୍ୟର ବାସ୍ତୁତ୍ୟାଗୀ ଜୀବନର ଗାଥା। ଯେଉଁ ଏକ ନାମ ନଜଣା ନଦୀ, ତମସାର କ୍ଷୀଣବାହ-ଧାରା ସହିତ ତାର ପବିତ୍ର ଅରଣ୍ୟ ଦୁର୍ବିଷହ ପ୍ରକୃତି ସଙ୍ଗେ ସଂଗ୍ରାମଶୀଳ ମାନବାତ୍ମାର ଅବିନଶ୍ୱରତାର ସହସ୍ରଦୁଃଖବ୍ୟାପୀ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ବାଣୀମୂର୍ତ୍ତି ଲାଭକରିଛି। ଏକଦା ଯେଉଁ କାହ୍ନୁଚରଣ ଇତିହାସରେ ମହାକାବ୍ୟର ସୂତ୍ର ସନ୍ଧାନ କରିଥିଲେ ସେ ସେପରିକି ନିଜ ଜୀବନକାଳ-ମଧ୍ୟରେ ତାର ସନ୍ଧାନ ପାଇଛନ୍ତି ତମସାତୀରର ଛିନ୍ନମୂଳ, ଉଦ୍‌ବାସ୍ତୁ କେତୋଟି ହତଭାଗ୍ୟ ନରନାରୀଙ୍କର ଜୀବନରେ। ସୁକାଳର ପରିଧି ଅତିକ୍ରମ କରି ତାଙ୍କର ନାୟିକା ଅନିମା, କମଳା ଅଥବା ନାୟକ ଅମିୟ ମଣ୍ଡଳ, ସାଧନ ହାଲଦାର ଚିରକାଳର ବାସ୍ତବତା ଓ ଶାଶ୍ୱତର ଜୀବନର

ପ୍ରକୃତିର ସୁନ୍ଦର ଭୂମିରେ ଶତଶ୍ରୀ ସକଳ ମାନବାତ୍ମାର କାରୁଣ୍ୟର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ସନ୍ଧାନକରି ମହାକାଳର ନିଃସୀମ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଅପରାହତ ମାନବାତ୍ମାର ଜୟଯାତ୍ରା ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରମୁଖ ଅବଦାନସ୍ତରରେ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟର ବହୁ ବରେଣ୍ୟ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଓ ପ୍ରେରଣାମୂଳ ଦେଖିହୁଏ । କେଉଁଠାରୁ କାହାଣୀ, କେଉଁଠାରୁ ଚରିତ୍ରଗଠନର କଳା, କେଉଁଠାରୁ ଅବା ଚରିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣନାରୀତି ସେପରିକି ସେ ଆହରଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବାଲ୍ୟଜୀବନର ଆଲେକ୍‌ଜାଣ୍ଡାର ଡୁମାଙ୍କର 'ମାଉଣ୍ଟକ୍ରିଷ୍ଟୋର କାଉଣ୍ଟ' ବା 'ଲା'ରେ ପର୍ଲ୍.ଏସ୍.ବକ୍‌ଙ୍କର 'ପାଭିଲିଅନ୍ ଅଫ୍ ଉଇମେନ୍'ର ପ୍ରଭାବ ଦେଖାଯାଇପାରେ । 'ଶାସ୍ତି'କୁ 'ହାର୍ଡ଼ି'ଙ୍କ 'ଉଡ୍‌ଲେଣ୍ଡର' ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ । ଏପରିକି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପରିସରରେ ମଧ୍ୟ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଯଥାର୍ଥ ଦାୟାଦ । ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ହାସ୍ୟରସର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ରଚନାରେ ବିରଳ ନୁହେଁ । ଶାସ୍ତିର ଟେସ୍‌କାର ଓ ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରଧାନ ଚରିତ୍ରଦ୍ୱୟ ବ୍ୟଙ୍ଗାତ୍ମକ ମଧ୍ୟରେ ଫକୀରମୋହନଙ୍କ ଶ୍ରୀ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ଟେସ୍‌କାର, ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରଧାନ ଦୁହେଁ ସେକାଳର ଜୁଲକର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କ ଟିକନ୍ତି, ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ ପଢ଼ନ୍ତି, ଆଉ ଯାଜପୁରରେ ଟକଟେ କେମିତି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ ହାତ ନଟାଇ ଠେକ ତିନ ତିନି ହାତ ଆଗରେ ନାଚନ୍ତି । ଏପରିକି କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ ଚରିତ୍ରସୃଷ୍ଟି ଓ ଘଟଣାଚକ୍ରର ଘଟଣାଗତ ପରିବେଶ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣଙ୍କ 'ମାଟିର ମଣିଷ'ର ବରଜୁ ଓ 'ଶାସ୍ତି'ର ଧନିଆ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସାମ୍ୟ ଅଛି । ଧନିଆ, ବରଜୁ ଭଳି ଗାଁ ଛାଡ଼ିଛି । ତଥାପି କେବଳ ବରଜୁ ନିଜଭାଇଙ୍କୁ ଦୂରାଇ ନଦୀର ଓ ଧନିଆ ନିଜ-ଗାଁରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଆଦର୍ଶ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାପାଇଁ ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ିଛନ୍ତି । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଯାଇ ଉଭୟ ଚରିତ୍ର ବାସ୍ତବୋଚିତ ହୋଇନାହାଁନ୍ତି । ଧନିଆର ଯାହା ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ସେଥିରେ ସେ ଆଦର୍ଶ ସାମ୍ୟବାଦୀ ହେବ ଏହା ଅକଳ୍ପନୀୟ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଆଦର୍ଶ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିବାପାଇଁ ଲୋଡ଼ା ଏକ ସଙ୍ଗଠନ; ବ୍ୟକ୍ତି ନୁହେଁ । ଏକଥା ଯେପରି ଲେଖକ ଭୁଲି ଯାଇଛନ୍ତି । 'ମାଟିରମଣିଷ'ର ପ୍ରଥମ ବର୍ଷରେ

ରଚିତ ଶାନ୍ତିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଜୀବନର ଚଣ୍ଡୀଦାସ ଗାଁକୁ ଚିତ୍ରଣଦେବାପାଇଁ କାହ୍ନୁଚରଣ ମାଟିର ମଣିଷରେ ଶାମପ୍ରଧାନର ଗାଁର ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ସେପରିକି ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି । ସେମିତି ଦେବୀରଜନୀଙ୍କୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସ୍ୱର୍ଗ, ନରକ; ଓଡ଼ିଶା ଓ ଦେଶରେ ଚାଳିଶ ଏମିତି ଗ୍ରାମଟିର ଚିତ୍ର ଦେଖାଇଛନ୍ତି ।

ତଥାପି କାହ୍ନୁଚରଣ ମହାନ୍ ଶିଳ୍ପୀ । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷାର ସେ ମନୋଜ୍ଞ ଚିତ୍ରକର । ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସଚେତନତାର ନ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧନରେ ମିଳିତ ହୋଇଅଛି । ସମାଜକରଙ୍କର ବଦାସିଂହଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି କାଳନ୍ଦୀଚରଣ, ଗୋଦାବରୀଶ ମହାନ୍ତି ବସନ୍ତକୁମାରଙ୍କ କୃତିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଓ ଦାରିଦ୍ର୍ୟର ସେଇଁ ଚିତ୍ର ମିଳେ କାହ୍ନୁଚରଣ ତାର ସାର୍ଥକ ରୂପାୟନ କରିଛନ୍ତି । ଗାଁର ଚାଷୀଟିର, ଜମିଦାରର ଦଙ୍ଗା, ସରକାରୀ ଅଫିସର ଉଦ୍ବାସ୍ତୁ, କାରଖାନାର ଶ୍ରମିକ, ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ଶଲୀବନ୍ଧୁ, ଅତ୍ୟାଚାରିତ ମଜ୍ଦୁରିଆ ସବୁ ସେପରିକି ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ଦେହ ଗଢ଼ାକରି ରହିଛନ୍ତି । ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର ଚରମ ସୀମାରେ ଉପନୀତ ଏକ ଜାତିର ଅନୁଭୂତି ଉପରେ କାହ୍ନୁଚରଣଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତ ଗଠିତ । ଓଡ଼ିଶାର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ, ସାର୍ଥକ ଜୀବନଶିଳ୍ପୀ କାହ୍ନୁଚରଣଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଜଗତରେ ସହଜ ଓ ସୁନ୍ଦର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କରିଅଛି ।

(୪)

ରାଜକିଶୋର ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୧୨)—ବୃତ୍ତିରେ ଆଇନ୍‌ଜୀବୀ କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟର ଏକନିଷ୍ଠ ସାଧକ । ଓଡ଼ିଶାର ସେଇ ନବଜନ୍ମର କାଳ, ୧୯୩୬ରେ ରାଜକିଶୋର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ରାଜକିଶୋର, ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଓ ଗୋପୀନାଥ ଏକ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟରେ ନୂତନ ଧାରାର ସୂଚନା କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ସାରଥୀ ଗଳ୍ପକାରଙ୍କ

ନବଯୁଗତରେ ଏହି ତିନି ସାଧକଙ୍କର 'ଭ୍ରମର ନିଯୁକ୍ତ' ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ଉପନ୍ୟାସ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଉଭୟରେ ରାଜକିଶୋରଙ୍କର ସାର୍ଥକତାର ସ୍ୱାକ୍ଷର ନିହିତ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏକ ସମୟର ନବଚେତନାର ଚେତନାର ବଳିଷ୍ଠ ଓ ଅନ୍ୟାବଦାନର ସାମ୍ୟବାଦୀ ପ୍ରଭାବିତ ପ୍ରଗତିଚେତନାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ କାଳରେ ଦେଶ ଓ ମାନବର ଉଦାର ଆଦର୍ଶର ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟା ସାଧକ ସ୍ୱରୂପ ରାଜକିଶୋରଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ସମାଜରେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଆଦର୍ଶବାଦ ପଲ୍ଲୀକେନ୍ଦ୍ରିକ ଜୀବନଚିତ୍ରର ପରିଧି ଭିତରୁ ମୁକ୍ତକରି ରାଜକିଶୋର ଏକ ନୂତନ ଧାରାର ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି—'ଅମରକ୍ତି' 'ବିରହିଣୀ' 'ନାଗବଂଶ' 'ସନ୍ଧ୍ୟାକୁହୁକ' 'ସିନ୍ଦୂରଗାର' 'ମୁକ୍ତିର ମଶାଲ' 'ପ୍ରେମିକର ଡାଏରୀ' 'ଜୀବନର ମହିମା' 'ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ' 'କଜଳଶାର' ଓ 'ଚଲାବାଟ' ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିକରେ । ରାଜକିଶୋର ନିଜେ ଅଭିଜାତ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ନିଜେ ଯାହା ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ନାୟିକା ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟତଃ ଶିକ୍ଷିତ, ଅଭିଜାତ ଓ ନାଗରିକ ଜୀବନରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ଉପନ୍ୟାସର ଗଠନ ଶୈଳୀରେ ରାଜକିଶୋର ନୂତନତ୍ୱର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର କାହାଣୀ ଗୌଣ । ତଥ୍ୟ ସବୁ ଆଂଶିକ ସଙ୍କେତରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଘଟଣାର ଆନୁପୂର୍ବିକ ବିବରଣୀ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସସବୁ ସେମାନଙ୍କ ଏକ ଏକ ବିଶେଷ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀତରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ସ୍ଥିର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ ବର୍ଣ୍ଣନା କରେ । ଏହି ଚିତ୍ର ଭିତରୁ ଚିରନ୍ତନ ନରନାରୀଙ୍କ ହୃଦୟାବେଗର ଗଭୀର ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ସେ ଆଗ୍ରହୀ । ସଂଳାପ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶ୍ଳେଷଣରେ ତାଙ୍କର ଭାବପ୍ରବଣ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ଅନ୍ତର ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଛୋଟିଏ କଥା, ଟିକିଏ ହସ, ଅଥବା ସାମାନ୍ୟ ଏକ ଇଙ୍ଗିତକୁ ନେଇ ନିଜ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ଅନ୍ତରର ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୋଚନ କରିବାକୁ ଲେଖକ ସଦାପ୍ରୟାସୀ । 'ପ୍ରେମିକର ଡାଏରୀ' ଉପନ୍ୟାସରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ, ମନୋବନ୍ଧୁ ଓ ପ୍ରଭାକର ତିନୋଟି ନାୟକ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ ନାୟିକା ସରଳାର ଦେହାଏ ମନର ବ୍ୟାଖ୍ୟାକରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ପାର୍ଶ୍ୱ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ । ସୂଣ ଭିତରେ ଚିରନ୍ତନ ନରର ଅନ୍ତରର ଭାଷା, ଅନୁଭବର ବାଣୀ ଫୁଟିଉଠେ । ଅନେକ ଉପମା ଓ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଯେନ

ରାଜକିଶୋରଙ୍କ ରଚନାଶୈଳୀ ଏକ ନିଜସ୍ୱ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଛି । ଏକ କ୍ଲାସିକସାହିତ୍ୟର ଏହା ବର୍ଣ୍ଣନାଶୈଳୀ ଲକ୍ଷଣାକ୍ରାନ୍ତ । ସମାଜ ଓ ସଙ୍ଗଠନର ଭିତ୍ତିରେ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାକୈନ୍ଦ୍ରିକ ପ୍ରକୃତ ଓ ନାୟକର ଅନ୍ତବେଗୋଷ୍ଠ ପ୍ରଣୟାକାଙ୍କ୍ଷା ଜୀବନରଚିତ ଚିତ୍ରକାରର ଆଙ୍କିଛନ୍ତି । ପାର୍ଶ୍ୱ ଅବହେଳିତ ଜୀବନରୁ ଛିନ୍ନ ନେଇ ଖୋଜିଛନ୍ତି ନିଜ ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଜୀବନର ଆବିଷ୍କାରରେ । ପ୍ରେମିକର ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ, ସ୍ୱପ୍ନବିଳାସୀ, ଆତ୍ମନିଷ୍ଠ ମନର ଅତଳ ଗଭୀରତାର ନିବେଶ ପାଇଁ ଲେଖକଙ୍କ ପ୍ରୟାସ ସବିଶେଷ ବର୍ତ୍ତମାନ । ନାୟକ ବା ନାୟିକା ମନରମଣୀତରେ ମୂର୍ତ୍ତ ଦେଖନ୍ତି । ମିଶି, ସାମାଜିକ ବନ୍ଧନ ଭିତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଟାଳିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେମାନେ ରହି ଯାଆନ୍ତି ଚିରଜୀବନ ବିରହୀ ଓ ବିରହିଣୀ ହୋଇ । ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତା ମରଣଶୀଳ । ଭାବରେ, ଭାଷାରେ, ଅନୁଭବରେ ଅମରତାର ପ୍ରେମିକ । ଏଇ ପ୍ରେମର ଉପସନ୍ଧାନରେ ରାଜକିଶୋରଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ ପ୍ରବେଶିତ ହୋଇଛି ଯେ କାହାଣୀର ସ୍ରୋତ । ସାରା ଅନ୍ତରେ ଅନ୍ତରର ସ୍ୱର ସତ୍ୟାଦର୍ଶନ ।

ରାଜକିଶୋରଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଏକ ସାମାଜିକ ଘେରରେ ନିରନ୍ତରଶ୍ଚିନ୍ତା ସ୍ୱଳ୍ପବଳୟ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ କଳନା କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରାୟ ତାଙ୍କ ଲେଖକ ଜୀବନର ମଧ୍ୟକାଳରେ ସୃଷ୍ଟି 'ଚଲବାଟ' ଅବଲମ୍ବନରେ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିମାନଙ୍କର ଭାବକେନ୍ଦ୍ର ଆବିଷ୍କାର କରାଯାଇପାରେ । 'ଚଲବାଟ' ଉପନ୍ୟାସଟି ଲେଖକଙ୍କର ଏକ ମହାକାବ୍ୟିକ ସୃଷ୍ଟି । ମାତ୍ର ଏଇ ମହାକାବ୍ୟିକଚେତନା ବିପୁଳ ସ୍ଥାନ ଓ କାଳରେ ବିସ୍ତୃତ ନୁହେଁ । ଏକ ଅନୁସୃତ ଦୃଢସୂତ୍ରଧର ସମ ସମ୍ପ୍ରସାରଣ କିମ୍ବା ମଧ୍ୟରେ ଏଇ ଉପନ୍ୟାସଟି ଗଠିତ । ଉପନ୍ୟାସର କାହାଣୀରେ ଅବେଗ ନାହିଁ । ଗତି ନାହିଁ । ଏଠାରେ ନାୟକ ନାୟିକା ଜୀବନର ନିତ୍ୟନୂତନ ଘଟଣା ପ୍ରବାହର ଧାରାରେ ବିବିଧ ପରିଣାମ ଭୋଗକରିନାହାନ୍ତି । ଚେତନାରେ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବର୍ଣ୍ଣାଢ଼୍ୟ ଚରିତ୍ରଗୁଡିକର କାମ୍ୟିତର ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହାନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ନାୟିକା ଅମରେନ୍ଦ୍ର, ସୀତା ଓ ସୁମତି କାହାଣୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନଚିତ୍ର ଏଠା ପ୍ରଦାନ କରେ ନାହିଁ । ସାମାଜିକ ବୃତ୍ତି ଓ

ହୃଦସ୍ପନ୍ଦିତ ସଂଘାତ ଓ ସମନ୍ୱୟର ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଲେଖକର ଜୀବନର ସ୍ୱଗତ ଉପନ୍ୟାସରେ ଏପରି ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିପାରିନ୍ତି । ନାୟକ ଅମରେନ୍ଦ୍ର ଅନୁଭବରୁ ପ୍ରେମିକ, ନାୟିକା ପ୍ରେମିକା—ଏକ ଏକ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ମୂର୍ତ୍ତି ବହୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ଜୀବନ ଘଟଣାରେ ଚିତ୍ରିତ । ଏମାନେ ପୃଥିବୀର କେଉଁ କଳାପ୍ରାଣରେ ବଢ଼ିଥିବେ । କେଉଁ ସମୟରେ କେଉଁ ଭୁବନାନ୍ତୃତ ସକାଳ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ସେମାନେ ମାତାଙ୍କର ସଂସ୍କୃତିର ଦେହରେ ବଢ଼ିଥିଲେ ତାହାର କଣ୍ଟ ଇଂଗିତ ଅଛି, ନାମ ବର୍ଣ୍ଣନା ନାହିଁ । ଏହି ଇଂଗିତରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଶିଳ୍ପୀର ବର୍ଣ୍ଣନାକଳା, ଯାହାର ଲାବଣ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତର ଶାଶ୍ୱତ ସ୍ୱର ଜନମର ଗନ୍ଧ ବା ଚନ୍ଦନଙ୍କର ବର୍ଣ୍ଣବିଶ୍ଳେଷଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ହୋଇନାହିଁ । ଶ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଓ ଦେଶ, ମହାଦେଶ ଓ ଆଉସେଥିରୁ ସବୁର ପ୍ରଭିନ୍ନସ ମଧ୍ୟ ଏକ ନଗର, ଏକ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଛାତ୍ରକଥ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରବେଶ କରୁଅଛନ୍ତି । କେବଳ ଶିଳ୍ପର ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ଫୁଟାଇବାପାଇଁ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାର ନିର୍ବାଚନ ଓ ସୁନିପୁଣତାର ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକଙ୍କ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲକ୍ଷଣୀୟ । 'ଚଳାପଥ'ରେ ଶିକ୍ଷାସ୍ଥଳ ବୃହତ୍ତର ଜୀବନପଥରେ ସମାନ୍ତରାଳଭାବେ କଳ୍ପିତ ହୋଇନାହିଁ । ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ରାଂଶ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏକ ମହତ୍ତର ଭାବସତ୍ତାର ସମାବେଶ 'ଚଳବାଟ'ର ପ୍ରାଣ । ଏହି 'ଚଳବାଟ' ବା ଏଇପଥ ଜୀବନର ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ରଅଂଶ । ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ତାର ଦେହୀ ଅନ୍ତର ଚଳିବାକୁ । ପଥିକଜୀବନର ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ପଥିକର ଉଦ୍‌ବେଗ ନାହିଁ । ସହପାଠୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଆଳାପ-ଶୁଣ ତାର ମନ ନିଜ ସୃଷ୍ଟି ସ୍ୱପ୍ନରେ, ଗହନବନର ଦ୍ୱାର ଖୋଲି ନିଃସଙ୍ଗ ବର୍ଜନମନ୍ତ୍ରର ବିଷବାଣରୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷାପାଇଁ ସଦାପ୍ରସ୍ତୁତ । ଏକନାଥ, ଏଲିଜାବେଥ, ଏହି ସଖ୍ୟ ସଂସାର ଛାଡ଼ିଯିବେ । ଏକ ବିଚ୍ଛେଦାନ୍ତ ଧୂମର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ସ୍ମୃତିକାଳକରେ ଏଣା ଚରମ ଚେର ସ୍ପୃହାର । ଯୌନ ବା ଅନୁଭୂତିର ସହଜ ଆକର୍ଷଣ ରହିଛି ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ସହିତ ଦେହଗତିକ ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ପାଇଁ ଅଭିନବତା ନୁହେଁ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ନାୟିକା ସମସ୍ତେ ଯେତେବେଳେ ଏକ ଏକ କଲ୍ପନାର ଛାୟାବା । ସେମାନଙ୍କ ମିଳନ ଆକସ୍ମିକ ବିଚ୍ଛେଦ ବି ଆକସ୍ମିକ । ମାତ୍ର ଯାହା ଆକସ୍ମିକ ତାହା ଅଳୀକ ନୁହେଁ । ଏହି 'ଚଳପଥ'ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦର୍ଶନ

ସେଥି ଲେଖକଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସୂଚାଇ । "ଟିକିଏ ହସିଲ, ଟିକିଏ କାନ୍ଦିଲ, ଟିକିଏ ଖେଳିଲ ମିଶି ଯେଉଁ ପେଟପାଇଁ କାମ କେଉଁ ଅଜାଣତରେ ନିଜେ ବୁଡ଼ିବା ଆଉ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସେଇ ସେମିତି ସଂସାରରେ ସବୁଠାରୁ ପ୍ରାଣୀ ।"

ଆଧୁନିକ ସମାଜର ସମସ୍ୟା ଓ ତାର ସମାଧାନର ଇଂଗିତ ଉପନ୍ୟାସରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରକାଶ ମିଳେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଭଗ୍ନାଶ ସଂସ୍କୃତରେ ଜାତୀୟ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ଭୋମାଚ ବଢ଼ିବାର ସୂଚନା ପ୍ରଣୟ ସମସ୍ୟାଟିକୁ ବ୍ୟଙ୍ଗକର ହୋଇଅଛି । ଶ୍ରଦ୍ଧା- ମଣିଷକୁ ମଣିଷ ଭାବରେ ନେବାଶିଖେ, ନୀତିର ଅଚଳନ ମନର ସ୍ୱଭାବ ଉଜାଡ଼ିଏ । ନେତ୍ରମର୍ଦ୍ଦିତ ଆଦର୍ଶର ଉନ୍ମାଦନା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ୱେଷୀ ଲୋକଙ୍କୁ ନେଇ ଏକ ସମାଜ ଗଠନର ଅସାରତା ଲେଖକ ଦେଖାଇଛନ୍ତି (ଚଲାବାଟ—ପୃ ୩୬୯) ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ ଆଦର୍ଶ ନେଇବର୍ତ୍ତି ମଣିଷର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ ପାଇଁ ଜୀବନ ଶିଳ୍ପୀ ରାଜକିଶୋର ଥିଲେ ସଚେତନ । ତାଙ୍କ ରଚନାରେ ଶିଳ୍ପର ଚୋରାବାଟୀ ନାହିଁ, ଅଛି ଶିଳ୍ପୀ ମନର ଧ୍ୟାନସଂଗ୍ରହ ମୂର୍ତ୍ତି, ସାଧନା ଶୁଦ୍ଧ ରୂପ । ସେ ଗଳ୍ପ କହିବାକୁ ବସି ନାହାନ୍ତି, ଜୀବନ ଆଙ୍କିବାକୁ ବସିଛନ୍ତି । କଳ୍ପନା ଓ ଅନୁଭୂତି ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍ତିର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିବାର ସେ ସତ୍ୟର ଭିନ୍ନ ରୂପ ଆବିଷ୍କାର କରି ବସିଛନ୍ତି । ଏହି ସତ୍ୟ ନାନାରୂପରେ ନାନା ଭାବରେ ଦେଖାଯାଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରତିଭାରେ । ଜୀବନର ସମଗ୍ରତାରେ ଦେଖିଲେ, ତାହାର ଅଂଶମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ସମନ୍ୱିତ । ପ୍ରେମ ଓ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ ସନ୍ଧାନରତ ଦୃଢ଼ପ୍ରାଣ ରାଜକିଶୋରଙ୍କ ମାନସସୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃତି 'ଚଲାବାଟ' ଉପନ୍ୟାସଟି ଲେଖକ ଅପୂର୍ବ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଓ ବାସ୍ତବତା ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

(୬)

ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର (୧୯୧୨) ହେଉଛନ୍ତି ସେହିପରି ଜଣେ ଏକ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ପ୍ରେମ ରାଜନୈତିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ବ୍ୟବସ୍ଥା ସଙ୍କୁଳ ସାମାଜିକ ଜୀବନର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଶାଶ୍ୱତ ମାନବଗୁଣର ସତ୍ୟ ଉଠେଇବାପାଇଁ କଥା-

ସାହିତ୍ୟକୁ ସାମଗ୍ରିକ ଏକ ମାଧ୍ୟମରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଅନୁଦିଷ୍ଟ ଭାବଧାରା ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଯେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ କରିଥିଲା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତାରୁଣ୍ୟ ଭାବପ୍ରବଣତା ଭିତରେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ତ୍ରିଂଶ ଦଶକରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଓ ୀୟଟସ୍କୁଲର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ ଶିକ୍ଷାରୁ ସେତିକି ବଞ୍ଚିତ କାରଣର ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ-ଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଭାବଧାର ରୂପେ ଜୀବନର ବୃହତ୍ତର ଧାରାବଧାରେରେ ସେମାନଙ୍କ ଅବଦାନ । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ପ୍ରଥମ ବଡ଼ଗଳ୍ପ 'ଭୁଲ' ଜେଲ ଜୀବନର ସୃଷ୍ଟି । ୧୯୩୦ରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦେଇ ସେ ଚାରିଥର ଖୁର୍ଦ୍ଦା ଜେଲରେ ରହିଥିଲେ । ଏହା ୧୯୩୬ରେ 'ନବଭାରତ' ପତ୍ରିକାରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ଏହାର ଦୀର୍ଘ ବ୍ୟବଧାନରେ ୧୯୫୦ରେ ଏହା ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା । ସୁଲକ୍ଷଣା ଓ କଟଣାଗର ପ୍ରଣିକୁ ଭିତ୍ତିକରି କଳ୍ପିତ ଏଇ ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଲେଖକ ସମସାମୟିକ ସାମାଜିକ ପରିବେଶରେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ତରୁଣ ଜୀବନର ପଥର ସନ୍ଧାନ କରିଛନ୍ତି । 'ଭଂଗାହାଡ଼' ଓ 'ଶୁକ୍ରମାଟି' (୧୯୫୮) ଗଳ୍ପ ଭିତ୍ତିକ ଉପନ୍ୟାସ । ପ୍ରାକ୍ ସ୍ୱାଧୀନତା କାଳର ଆଦର୍ଶରୁ ଅଙ୍କୁର ସ୍ୱାଧୀନତାର ବାସ୍ତବ ଭୂମିରେ କିପରି ଉଠିପାରୁନାହିଁ, କାହିଁକି ଉଠିପାରୁନାହିଁ, ତାହା ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖକ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ସମସ୍ୟାପ୍ରତି ଇଂଗିତ କରିଛନ୍ତି । 'ଜଅଣ୍ଡାମେଣ୍ଟି' 'ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ' (୧୯୫୭) ଓ 'ସୂର୍ଯ୍ୟର ସନ୍ଧାନେ' (୧୯୫୮) 'ପୀତ୍ତିପଥ ଖପର୍ଡ଼ା' (୧୯୬୯) ଭଳି ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ଲେଖକ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବ-ନର ମହତ୍ତର ଆଦର୍ଶ ଓ କଲ୍ୟାଣ ବାସନାର ସଂଘର୍ଷ ଦେଖି ନିଜର ଭାବନାକୁ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି—'ଜୀବନଟା ଖାଲି ଭଲପାଇବା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ଜୀବନ ଭଲପାଇବା ପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି, କିମ୍ବା ଜୀବନର ସଂଘର୍ଷକୁ ସାବଧାନରେ ଆଣି ବଞ୍ଚିବାଟି ବଶୀଭୂତ ଜୟ କରିବାନାହିଁ' ଭଳି ଆଦର୍ଶର ବାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ଦୁଃଖ ଓ କାର୍ପଣ୍ୟର କାରଣ ଲେଖକ ଅର୍ଥନୈ-ତିକ ବୈଷମ୍ୟ, ସାମାଜିକ ଅସାମ୍ୟ ବା ବିପ୍ଳବ ଓ ସଂଘର୍ଷର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଖୋଜି ପାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ପ୍ରକାଶରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅକ୍ଷମତା, ଆତ୍ମପ୍ରବଞ୍ଚନା ହିଁ

ତାର ସମସ୍ତ ଦୁଃଖର କାରଣ । ଜୀବନ ସ୍ରୋତର ପ୍ରବାହକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାପାଇଁ ଜୀବନର ସୃଷ୍ଟି, ଜୀବନ ଦୃଷ୍ଟି, ଦୃଶ୍ୟର ମଧ୍ୟ ବାଖ୍ୟା-କରିଛନ୍ତି । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଚେତନାର ଅବାଚ୍ୟତାର ଭିତ୍ତିରେ ଆତ୍ମିକ-ଚେତନାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଫୁଟାଇବାରେ ଅଗ୍ରଣୀ । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କ କଥା ସାହିତ୍ୟର ବାଣିଜ୍ୟିକ ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପ । ସେ ସେପରିକି ପାଠକଙ୍କୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିନାହାନ୍ତି । ନିଜ ମନରେ ଆବେଗ ଫୁଟାଇବା ପାଇଁ ସାମୟିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ୧୯୩୦ରୁ ୧୯୭୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚାଳିଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ସୃଷ୍ଟିର ସମ୍ପଦ ସ୍ୱଳ୍ପ । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ବିଷୟବସ୍ତୁ ମାମୁଲି ! ରାଜନୈତିକ ସମସ୍ୟା, ପଲ୍ଲୀଜୀବନ ଓ ନଗର । ତାଙ୍କର ସାମାଜିକ ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକରେ ଏକ କାରୁଣ୍ୟ ମିଶ୍ରିତ ଆଦର୍ଶବାଦର ସ୍ୱର ଅନୁରଣିତ ହୁଏ । ତାଙ୍କର ସୃଷ୍ଟ ପଲ୍ଲୀର ନରମାଣି ଚରିତ୍ର, ନିଷ୍ପେଷିତ ଝୁମୁର, ଅଧବା ଚପଳା, ଧାର୍ମିକ ବିଭୂତି ଅଥବା ଦେବଜ୍ଞ ପ୍ରଦୀପ୍ତ ମୁଗ୍ଧା ସୁମିତ୍ରା ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ସେପରିକି ବୃତ୍ତିର ସମାଜରୁ ସ୍ୱନିର୍ବାଚିତ ଏକ ଏକ ପ୍ରତୀକ । ଉପନ୍ୟାସର ଗଠନ ସୌଷ୍ଠବ ଅଥବା ମହତ୍ତ୍ୱର କଳାକୃତିରେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କ ହାସ୍ୟ ରସପୂରେ ଅନେକ ସନ୍ଧାନ । ସୁତେ ଏଦିଗରୁ ତାଙ୍କର କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ସାର୍ଥକ । ଆଦର୍ଶ ଦିଗରୁ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମବାଦୀ ଓ କଳାସୃଷ୍ଟିରେ ମାନବବାଦୀ । ନିତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ଭାଷା ଅନେକ ସମୟରେ ଉପନ୍ୟାସର ଉପଯୋଗୀ ବୋଲି ମନେହୁଏ ନାହିଁ । ନିଜର ଭାବାବେଗକୁ ଫୁଟେଇବାପାଇଁ ସେ କେତେବେଳେ କାବ୍ୟଧର୍ମୀ ସୃଷ୍ଟି କେତେବେଳେ ନିଛକ ବିବରଣୀମୂଳକ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତି, କେତେବେଳେ ନାଟକ ଅଥବା କେତେବେଳେ ପ୍ରବନ୍ଧରଚନାର ଭଙ୍ଗୀ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଭାବସମ୍ପ୍ରେଷଣ କରିବାପାଇଁ କ୍ୱଚିତ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଆନ୍ତି ।

ଏହି ଯୁଗରେ ସାମୟିକ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଛନ୍ତି ଅନେକ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ସାମଲ (୧୯୧୨-୧୯୫୩) ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକ (୧୯୧୪), ଚନ୍ଦ୍ରମଣିଦାସ (୧୯୧୭-୧୯୭୮) ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ନାମ

ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ପ୍ରାଣ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ବସ୍ତୁନିର୍ମାଣରୁ ସାର୍ଥକ । ଜନକମଳ (୧୯୩୯ର ରଚନା ପ୍ରକାଶ ୧୯୫୬) ସ୍ୱପ୍ନଯାମିନୀ (୧୯୫୫), ମାଣ୍ଡଳା ସାନ୍ତ (୧୯୫୭), ଚକ୍ରୀଶ୍ୱର (୧୯୫୮) ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରେମ ଓ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉପନ୍ୟାସର ସମାଜସଂସ୍କାର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ । କଥାବସ୍ତୁର ପରିବେଷଣରେ ନାଟକୀୟତା, ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକବିଶ୍ଳେଷଣ ଓ ଚରିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି—ଜଗତକୁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦାନ କରିଅଛି । ଚିନ୍ତାମଣିଦାସ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଧର ନାୟକ ପାଠକଙ୍କର ରୁଚିକୁ ଦେଖି କେତେବେଳେ କଳ୍ପନାରେ ସୃଷ୍ଟି କେତେବେଳେ ଜାତୀୟତାର ଆଦର୍ଶରେ ଅଙ୍କାଇଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣ ଅର୍ଦ୍ଧଶିକ୍ଷିତ ପାଠକ ପାଠିକାଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ଅଭିପ୍ରେତ । ଜ୍ଞାନୀନ୍ଦ୍ର ବର୍ମା (୧୯୧୮) ଶତାବ୍ଦୀର ସ୍ୱପ୍ନଭଙ୍ଗ, ନୀଳଘୋଡ଼ା, ଜୀବନର ଛନ୍ଦ, ଓଡ଼ିଶାରି ଝୁଙ୍କପୁର କାହାଣୀ, ଶେଷ ଅଭିସାର ପ୍ରଭୃତି ବହୁ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ଡିଟେକ୍ଟିଭ ସୁଲଭ ରୋମାଞ୍ଚକର ଘଟଣା ଅଥବା ନଗ୍ନ ଯୌନ ଆବେଦନର ଛିଟା ଥିଲେ ବି ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଉନ୍ନତ ମାନବିକତାର ଉଦାର ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ତାଙ୍କର ଭାଷାଶୈଳୀ କେତେବେଳେ କାବ୍ୟିକ, କେତେବେଳେ ଅବା ସାମ୍ବାଦିକ ସୁଲଭ ସହଜ ସାରଲ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୁକଦେବ ସାହୁ, କଣ୍ଠୁଚି ଚରଣ ଦାସ, ପରମେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର ଆଦି ବହୁ ଲେଖକଙ୍କର ନାମ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । ମାତ୍ର ଅଜସ୍ର ସୃଷ୍ଟିର ବିସ୍ମୃତ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ମହତ୍ତ୍ୱର ସୃଷ୍ଟିର ସାଫଲ୍ୟ ନେଇ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି (୧୯୧୪), ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି (୧୯୨୨) ଓ ବସନ୍ତ କୁମାରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୨୭) ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ

ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତି—(୧୯୧୪)

ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ ମାନସିକତା ଓ ଗଭୀର ଜୀବନ ବୋଧରେ ଅନନ୍ୟ ଶୈଳୀ ଲବ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠ ଗଦ୍ୟଶିଳ୍ପୀ ଓ କଥା-

ସାହିତ୍ୟିକ ଗୋପୀନାଥ ମହାନ୍ତିଙ୍କଠାରେ । ଏକ ଅନାଡ଼ମ୍ବର ସଂସ୍କୃତ ମନ ତାଙ୍କର ଅତି ସାଧାରଣ ଦେବାକୃତି ଶ୍ୟାମଳବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରସନ୍ନ-ମୁଖ ଭିତରେ ଲୁଚିଥାଏ । ଏହି ସାଧାରଣ ମଣିଷଟି ଭିତରେ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭା ସତତ ସାଧନଶୀଳ ସାରସ୍ୱତିକ ଭାବରେ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ପୁଣ୍ୟପୀଠ କଟକ ସହରର ଅଦୂରରେ ସିଧୁଆ ନଦୀକୂଳର 'ନାଗବାଲି' ଗାଁ । ଏଇଠି ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ ଆଭିଜାତ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ପରିବାର । ପରିବର୍ତ୍ତନର ଝଙ୍କାରରେ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣିଙ୍କୁ ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବାକୁ ହୁଏ ଡାଙ୍ଗରଅଞ୍ଚଳ ଯୋଗନପୁରକୁ । ଏକଦିଗରେ ସମତଳର ଗ୍ରାମ୍ୟ ସବୁଜପ୍ରକୃତି ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ରୁକ୍ଷ ଟିଳାମୟ ପାର୍ବତ୍ୟପ୍ରକୃତି ସେଦିନର ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲା । ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି-ମାନସ ସେପରି ସମତୁଲିତାର ପ୍ରକାଶଧର୍ମୀ କରିଛି, ତାହା ସେଥିରେ ବିରଳ । ଆବହମାନ କାଳରୁ ଜୀବର, ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ସମନ୍ୱୟ ଭୂମି ଭାବେ ଓଡ଼ିଶା ପରିଚିତ । ଗୋପୀନାଥ ସମତଳ ଓଡ଼ିଶାର ଜନପଦ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ଶୈଶବ, ପାର୍ବତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ନିଜର କୈଶୋର ଅତିବାହିତ କରିଥିଲେ । ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ଗୋପୀନାଥ ଥିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମେଧାବୀ । ସେ ୧୯୩୦ ଖ୍ରୀ.ଅ ରେ ପାଟନା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ମାଟ୍ରିକୁଲେସନ୍ ପାସ୍ କରିଥିଲେ । ବିଜ୍ଞାନରେ ଯୋଗଦେଇ ଆଇ. ଏସ୍. ସି ପାଶ୍ କରିଥିଲେ । ବିଜ୍ଞାନ ଛାଡ଼ି ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଓ ୧୯୩୬ ଖ୍ରୀ.ଅରେ ଇଂରାଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଏମ୍.ଏ ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସାହିତ୍ୟ ଛାତ୍ର ଭାବରେହିଁ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥିଲା । ୧୯୩୪ ଖ୍ରୀ.ଅରୁ ପ୍ରାୟ ଧାରାବାହିକ ଭାବରେ ଉତ୍କଳ-ଚନ୍ଦ୍ରିକା ପାଇଁ ସେ ରମ୍ୟ ରଚନା ଓ ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଲେଖିଥିଲେ । ଗୋପୀନାଥ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଏମ୍.ଏ ପାଶ୍ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ମୌଳିକ ରଚନାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟାପନା ଅଥବା ଭାରତୀୟ ଶାସନବିଭାଗର ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଲାଭର ସୁଯୋଗରେ ସେ ସଫଳ ହୋଇନଥିଲେ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତରେ ତାଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶା ଶାସନବିଭାଗରେ ଜଣେ ଜୁନିଅର୍ ଅଫିସର ଭାବରେ ଯୋଗ

ବଦଳାକୁ ନଉଥିଲେ ୧୯୩୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ । ତାଙ୍କର ମାସିକ ଦରମା ଥିଲା ମାତ୍ର ଏକଶହ ଟଙ୍କା । ୧୯୪୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସେ ଅଧରମଣି ଦେବୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ।

ଏକଶତାବ୍ଦୀର ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନର ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା, ସଫଳତା ଓ ବିଫଳତା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଘଟଣାର ତାଙ୍କର ଜୀବନର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ଜଟିଳତାମୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ବଢ଼ିଥିବା ଲେଖକଙ୍କର ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ମାନସର ଭିତ୍ତିଭୂମି ଗଠିତ କରାଇଥିଲା । ୧୯୩୦ ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅହିଂସ ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଇଂରେଜ ଶାସନ ବିରୋଧରେ ଆଇନ୍ ଅମାନ୍ୟ ଆନ୍ଦୋଳନ, ୧୯୩୬ରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ଭାରତରେ ସାମ୍ୟବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନର ବ୍ୟାପ୍ତି ଗୋପୀନାଥଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବେ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥିଲା । ଗୋପୀନାଥ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଟକ ସହରରେ ନିଜର କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଏବଂ ସେଠାରେ ଲେଖକ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଉପନ୍ୟାସ 'ମନଗହୀରର ଚାଷ' ୧୯୩୮ରେ ଶେଷ କରାଇଥିଲେ । କର୍ମଜୀବନରେ ନାନା ସ୍ଥାନକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିବେଶ ଓ ଜୀବନଧାରା ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଦକ୍ଷିଣ ଓଡ଼ିଶାର କୋରାପୁଟ ଜିଲ୍ଲାରେ ଜଣେ ମହକୁମା ଶାସକ ତଥା ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜୀବନର ଦର୍ଶୀ ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିମାନସରେ ଏକ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ଉନ୍ମୋଚନ କରିଥିଲା । ସେ ଆଦିବାସୀ, ହରିଜନ, କନ୍ଧଙ୍କ କଥା ଲିଖିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ଚଳଣି, ସଂସ୍କୃତି, ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥା, ଦୁଃଖ-ଦାରିଦ୍ର୍ୟ, ଉଦାର ମାନବିକତାବୋଧ, ମୃତ୍ୟୁ ପ୍ରତି ଓ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନଧାରା ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ରଚନା କରିଥିଲେ 'ଦାଦିବୁଢ଼ା' 'ଅମୃତର ସନ୍ତାନ' 'ଶିବଭାଇ' 'ଅପହଞ୍ଚ' ଓ 'ପରଜା' । ଏହି ଶରୀରରେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରତି ଦରଦ ଓ ଅନ୍ୟାୟକାରୀର ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତି, ସେମାନଙ୍କ ସମାଜର ଆକାଂକ୍ଷା, ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ଜର୍ଜରିତ, ହିଂସା ପ୍ରତିହିଂସା ପରିବେଶଭୂମି ମଣିଷର ଜୀବନମୟ ଆବେଦନଶୀଳ ଚିତ୍ର ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଏହି ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ

ମହତ୍ତ୍ୱର ସୃଷ୍ଟିର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେଇଥିଲା । ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଏଣୁ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ ପାଠକଲେ ଏକ ଦିଗରେ ଜଣେ ନୃତାତ୍ତ୍ୱିକ ତଥ୍ୟ ଜିଜ୍ଞାସୁର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଉଦ୍ଭାବନା ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଜଣେ ମାନବବାଦୀ ସ୍ରଷ୍ଟାର ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରଗାଢ଼ ବିସ୍ମୟ ସୃଷ୍ଟି କରେ ।

ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ ବେଶ୍ ବେଶ୍ ନୃତାତ୍ତ୍ୱିକ, ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଓ ସାମାଜିକ ଭାବରେ ଶ୍ରେଣୀ ବିଭାଗ କରନ୍ତି । ପୁଣି କେତେ ସମତଳ ଓ ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଂଚଳ; ପୁଣି କେତେ ଗ୍ରାମୀଣ ଓ ନାଗରିକ ଜୀବନର ଆଲେଖ୍ୟ ଭଳି ଚିତ୍ରଣ କରିପାରନ୍ତି । ଗୋପୀନାଥଙ୍କର କୌଣସି କୌଣସି ଉପନ୍ୟାସରେ ଯେପରି ମାନବ ଚରିତ୍ରର ସେହିପରି ନିସର୍ଗ ପ୍ରକୃତିର ଅସହାୟ ରୂପ ଦେଖାଯାଏ, ପୁଣି କେଉଁଠି ନାରୀ ସମାଜର ଅଥବା ସର୍ବହରା ବର୍ଗ, ଜନିତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସମାଜର ଚିତ୍ର । ଗ୍ରାମ୍ୟ ପୃଷ୍ଠଭୂମିର ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ଆଲେଖ୍ୟ ସହିତ ସହରୀ ନାଗରିକ ଜୀବନର କଳୁଷ କାଳିମା ବହୁଭାଗ ବର୍ତ୍ତିକା ଓ ପ୍ରବଞ୍ଚନାର ଚିତ୍ର ।

ଯୌବନରେ ରଚିତ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର 'ପରଜା' ଓ ଅମୃତର ସନ୍ତାନ ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ ମନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରକାଶ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ନେଇ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ "ଦାଦିବୁଢ଼ା" ରେ ଆଦିବାସୀଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ତୋଟିଏ ଖଜୁରୀଗଛ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଚରିତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ଅମୃତର ସନ୍ତାନ ଆଦିବାସୀ ଜୀବନ ନେଇ ତାଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହାର ଶୈଳୀ ମହାକାବ୍ୟିକ । ଜୀବନର ସୂକ୍ଷ୍ମ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ, ପ୍ରେମ ଓ ଈର୍ଷାର ଗଭୀର ଅନୁଭୂତି, ଚରିତ୍ରୋପଯୋଗୀ ଭାଷା ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ନିବିଡ଼ ବିଶ୍ଳେଷଣର ଅନୁପମ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦକ୍ଷତା ଭିତରେ ମନୁଷ୍ୟର ଦିନକାଳ, ପ୍ରେମବିରହ, ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ ଇତ୍ୟାଦି ଧର୍ମାଚାର, ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା ପ୍ରଭୃତିର ଚିତ୍ର ଉପନ୍ୟାସରେ ଅଂଗୀଭୂତ ହୋଇଥିଲା ।

ଗୋପୀନାଥଙ୍କର 'ଲୟବିଲୟ' ଓ 'ଦାନାପାଣି' ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନ ସ୍ୱାଦର ଉପନ୍ୟାସ । 'ଲୟବିଲୟ' ଉପନ୍ୟାସଟି ପୁରୀର ସମୁଦ୍ର କୂଳକୁ ନେଇ ରଚିତ । କଲିକତା ମହାନଗରୀର ଭିଡ଼ ଗହ

କୂଳକୁ ଟପିନି ଉଠନ୍ତି । କଲିକତା ମହାନଗରୀର ରୁଦ୍ଧଶ୍ୱାସ ବାତାବରଣରୁ ଆସି ଭୌତିକ ତାରୁଣ୍ୟପୁଷ୍ଟ, ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଅନୂଢ଼ା କନ୍ୟା ସେମାନଙ୍କ ନୂତନ ଜୀବନର ସନ୍ଧାନ କରିଛନ୍ତି । ସୀମାହୀନ ସମୁଦ୍ରର ଅଜସ୍ର ତରଙ୍ଗ ବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ବାଲୁକାବେଳାରେ ସମୁଦ୍ର ଓ ଆକାଶର ଅନନ୍ତ ବିଶାଳ ରୂପ ଦେଖିବାଶାନ୍ତିରୁ ଆଗତ ଜୀବନ ରୁଚି, ଜୀବନଚଞ୍ଚଳ ଦେବୀ, ଉତ୍ତରଭଙ୍ଗୀ—ଗୋପୀନାଥ ଯେପରି ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିଛନ୍ତି, ତାର ପ୍ରକାଶ ମଧ୍ୟ ହୋଇଛି ସେହିପରି ବଳିଷ୍ଠ ଓ ପ୍ରାଣବନ୍ତ । ପୁରୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦେବଦାସୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପାତ୍ରୀମାନେ ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକର ଅନୁଭବକୁ ଜୀବନ୍ତ ରୂପ ଦେଇଛନ୍ତି । ନିମ୍ନସ୍ଥଳରେ—

"ତାରୁଣ୍ୟପୁଷ୍ଟ ଦେବତା ବିଗ୍ରହ ଦେଖୁଥାନ୍ତି, ସେ ଦେଖନ୍ତି ଅତି ଆଗ୍ରହରେ ନେହାଳି ସେଇ ମନର ମଣିଷକୁ, ଯେଉଁ ଯାହାକୁ ସେ ମନଚ୍ଛବିର ଆଲୋକ ଅନ୍ଧାରି ଭିତରେ, ଆଜି ପଦାରେ ଜୀବନ ଯାକ ଲୋକ ଗହଳରେ ଖୋଜିବୁଲୁଥିଲା, × × × କେତେକେତେବେଳେ ମୂର୍ତ୍ତିକର ସ୍ଥାନରେ ସେହିଭଳି କରୁଥିଲା କେତେକେତେବେଳେ ଯାତନାରି ପାଉଥିଲା । ତାକୁ ଲାଗୁଥାଏ ସେ ଦେଖିପାରୁଛି ଏକୋଟିକ ସେ । ତା ଆଗରେ ଏକାଠି କେତେଟି ସେ ଅଛନ୍ତି ।" ଏଇ ଦେବ ବିଗ୍ରହ ଆଗରେ ସେଇଁ ମଣିଷ ଜୋହାରିପାରନ୍ତି ନିଜର ଉଦାରତା, ହାରିଯାନ୍ତି ନିଜର ଗ୍ଲାନି, ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଅହଂକାର ସେଇମଣିଷ 'ଦାନାପାଣି'ର ବଳୀଦାନ ଭିତରେ ନେହାଳି ଉଠିଛି ଅହଂକାରୀ, ଉଦ୍ଧତ ଓ ଦାନାପାଣିର ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ଓ ଜୀବନର ସାଫଲ୍ୟ ଲୋଡ଼ି ଖୋଜି ପାଇଛି ବିରାଟ ଶୂନ୍ୟତା ।

ଗୋପୀନାଥ ବହୁ ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, 'ସହରର ଗୁମ୍ଫା,' 'ସପନମାଟି', 'ଦୁଇଟେଶ', 'ଶରତ ବାବୁଙ୍କ ଗଳି' ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଉପନ୍ୟାସ । ଏଣୁ କେହି ମନେକରନ୍ତି ଏହି ଉପନ୍ୟାସ-ଗୁଡ଼ିକରେ ଗୋପୀନାଥ ନିଜ ବଡ଼ଭାଇ କାହ୍ନୁଚରଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ । କାହ୍ନୁଚରଣଙ୍କ ଗଳ୍ପରଚନା ଖୁବ ଚମତ୍କାର, ଖୁବ ମସୃଣ । ମାତ୍ର

ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଗଳ୍ପ ଗୌଣ, କେତେକ ସାମାଜିକ ଘଟଣାର ଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକ ନିଜର ବଳିଷ୍ଠ ଭାଷା ଶୈଳୀ—ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ ମର୍ମୀବୋଧଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଛନ୍ତି ।

'ହରିଜନ' ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ଆଉ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହା ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ ବର୍ଣ୍ଣ-ବିଦ୍ୱେଷ ଓ ଶ୍ରେଣୀ ସଂଘର୍ଷର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରଚିତ । ସହର ତଳର 'ନାକଠିସ୍ଥର' କୁ ସଫାର କମ୍ପି ନିଛି । ଅବିନାଶ ବାବୁଙ୍କ ଦ୍ୱିତଳ ପ୍ରାସାଦର ଶୋଭା ବର୍ଦ୍ଧନ ପାଇଁ ହରିଜନ ବସ୍ତି ଉଠି, ସେଠାରେ ପାର୍କ ତିଆରି ହୋଇଛି । ଏହି ଘଟଣାକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି କେତେ ପ୍ରେମ, ଈର୍ଷା, ଘୃଣା ଓ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛି । ସବୁ ଆନ୍ଦୋଳନ, ଅନୁତ୍ୟାଗ ବିଫଳ ହୋଇଛି । ଶେଷରେ, ହରିଜନଙ୍କୁ ସମର୍ଥନ ପାଇଁ ଆଗେଇ ଆସିଥିବା ଧନୀ ଓ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକେ ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେମାନଙ୍କୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି । ନେତା ଶ୍ରେଣୀ ଅବରୋଧରେ ନଜର ଯାଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଜମି ଧନୀଙ୍କ ହାତକୁ ଯାଇଛି । ସେମାନେ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇଛନ୍ତି ସହର ଉପାନ୍ତର ଅନ୍ଧକାରକୁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଏଠାରେ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଛି । ଅଚ୍ଛୁଆଁ ଛୁଆଁ ହୋଇନାହିଁ, ନ ଧନୀ ଭଦ୍ରସମାଜର ସମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଛାଡ଼ିନାହିଁ ।

ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ସର୍ବବୃହତ୍ ଉପନ୍ୟାସ ମାଟିମଟାଳ । ଏହା ରଚନାରେ ଲେଖକଙ୍କର ଦଶବର୍ଷ ଅତିବାହିତ ହୋଇଛି । ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳର ଗ୍ରାମଜୀବନରେ ଏକ ମହାକାବ୍ୟିକ ଚିତ୍ର । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ରବି ବି.ଏ. ପାଶ କରି ସହରରେ କର୍ମଜୀବନ ବିତାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛି । କଟକର ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ଘରେ ଗୋଟିଏ ଘର କହାଇବାକୁ ଦେଇଛି । ସେଇଠି ସେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରିଛି, ସହରମୁହେଁ ନୁହେଁ, ଗ୍ରାମହିଁ ତାର କର୍ମଭୂମି । ପିତାଜଣେ ଗାଉଁଲି ଜମିଦାର—ସେ ଏହାର ବିରୋଧ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ରବି ନିଜ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଅଟଳ ରହିଛି । ସେ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ ଦୂର କରିବାକୁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପରିବାରରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ସଚେତନ କରାଉଛି, ରବିର ବିରୋଧ କରିଛି ପିତାଙ୍କ ହୃଦୟ ନିଜ ଜିଦ୍ ଛାଡ଼ିନି । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ନୂତନ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ଭାବାଦର୍ଶର

ନିସ୍ୱ ଓ ପୁରାତନ ଚରିତ୍ରର ଦ୍ୱନ୍ଦ ବାଳପୁର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଗତାନୁଗତିକ ଜୀବନରେ ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ମାନସିକ ସଙ୍କଟର ସାର୍ଥକତା । ଏକ ବନ୍ୟାର ଜଗିକ ରାତ୍ରି ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅସହାୟତା ଓ ଲୋଭ ଓ ଜୀବନ ତୃଷ୍ଣା ମଣିଷର ପ୍ରକୃତି ସ୍ୱାଭାବିକ ପରିଣତି । ବନ୍ଧୁ ଘଟଣାର ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତ ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରତିଫଳିତ । ମାଟି ବୁଢ଼ାବାଳାର ଉପନ୍ୟାସଟିର ଚିତ୍ର ଦୁଇ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ଦେଶ ଦେଖ ପରିବେଶ । ଲେଖକର ସଂସାର ପୂର୍ଣ୍ଣାନୁପୁଙ୍ଖ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି । ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ମାନସିକ ଦ୍ୱନ୍ଦର ଯଥାର୍ଥ ଚିତ୍ରଣ ନାହିଁ । ଘଟଣା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପୂର୍ବକଳ୍ପିତ ଭଳି ବୋଧହୁଏ । ଉପନ୍ୟାସର ଗତି ଏତେ ମନ୍ଥର ଯେ, ଏଥିରେ କୌଣସି ଚାଟଣ ଚମତ୍କାରିତା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ଆକସ୍ମିକ ଶୋଭନ ମିଳନ । ସେଥିଲାଗି ଅପବାଦ ରଚନାର ଚେଷ୍ଟାଟି-ହୀନ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଲେଖକ ଅଯଥା ଶକ୍ତି ଅପଚୟ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର 'ବନ୍ଦେମାତରମ୍' ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଜନକ ଫକୀର ମୋହନଙ୍କ ଛ'ମାଣ ଆଠଗୁଣ୍ଠର ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମଙ୍ଗରାଜର ଯେପରିକି ଆଧୁନିକ ସଂସ୍କରଣ । ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂତନ ଆଙ୍ଗିକ ଶୈଳୀ ଦେଖି ଉପସ୍ଥା ଏବେବି ରହିଛି । ତାଙ୍କର 'ଆକାଶ ମୃଦଙ୍ଗ' ଉପନ୍ୟାସରେ ଜଣେ ସ୍ୱଳ୍ପବୁଦ୍ଧି ମଣିଷର ଦ୍ୱାରା ସମାଜ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ସମଗ୍ର ଉପନ୍ୟାସରେ କୌଣସି ବିରତି ଚିହ୍ନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇନାହିଁ ।

ସରକାରୀ କର୍ମରୁ ଅବସର ଗ୍ରହଣକାରୀ ଗୋପୀନାଥ ଶତପଥୀଙ୍କରେ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସମାଜର ସେବା ନିମନ୍ତେ ନିଜକୁ ନିୟୋଜିତ କରିଛନ୍ତି । ଭାଷାଶିଳ୍ପର ସୃଷ୍ଟିଶୀଳ ମନସ୍ୱୀତା ଶିଖା ପ୍ରତି କୌତୂହଳୀ କରିଛି । ଆଦିବାସୀଙ୍କ ଭାଷାର ବର୍ଣ୍ଣନାତ୍ମକ ବ୍ୟାକରଣ ରଚନା ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ କୃତିତ୍ୱ ।

ସେବାଡ଼ି ଏଚେଟି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ସହିତ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର 'ଅଟଟୋଳି' କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ସଙ୍କଳନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଛି । ବସ୍ତୁତଃ ୧୯୬୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଆଧୁନିକ ପତ୍ରିକାରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଲେଖି

ଗୋପୀନାଥ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶିତ ସଙ୍କଳନ 'ଘାସଫୁଲ'ର ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସମାଜ ଓ ଜୀବନର ଅତି ସାଧାରଣ ଘଟଣା ଓ ଚରିତ୍ର ଉପରେ ଆଧାରିତ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ସଙ୍କଳନଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛି—ପୋଡ଼ାକପାଳ 'ନବବଧୂ, ଛାଇ ଆଲୁଅ, ରଣଧନ୍ଦୋଳ, ଗୁପ୍ତଗଙ୍ଗା, ନାଁ ମନେନାହିଁ, ଉଡ଼ନ୍ତାଖଇ ; ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଅନ୍ତକଥନ ଦୋଷରେ ତାଙ୍କ ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ସୀମାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେହେଁ, ଏସବୁ ଏକ ଚୋଟକ ମନର ସୃଷ୍ଟି । ନଳଶେକ ଶବ୍ଦରେ ଏକ ଏକ ପ୍ରସ୍ରବଣାଳୀ ମଟନାଶ୍ରି ପ୍ରଶ୍ନକ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ସାର୍ଥକ ହୋଇଉଠିଛି ।

ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଭାବରେ ଗୋପୀନାଥ ନାଟକ, ଜୀବନୀ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ମଞ୍ଚୋପଯୋଗୀ ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ତାହା କଳାତ୍ମକ କାବ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ । ତାଙ୍କର ନିବନ୍ଧ ମାଳାରେ ମୌଳିକ ଭାବନା, କଳାତ୍ମକ ପ୍ରକାଶ ଭଙ୍ଗୀରେ ପାଠକଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରେ ।

ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି—(୧୯୨୨) ୧୯୪୨ରେ ଭାରତ ଛାଡ଼ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦେଇ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜର ଇଂରାଜୀ ଅନର୍ସ ଶେଷବର୍ଷ ଶ୍ରେଣୀରୁ ବହିଷ୍କୃତ ହୋଇଥିଲେ । ରାଜନୀତି ଓ ସାମ୍ବାଦିକତା ମଧ୍ୟରେ ସେ ଆଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନା କରିଆସୁଛନ୍ତି । ୧୯୫୦ରୁ ସେ ପ୍ରଥମେ ନାଟକ ଲେଖକ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଲେଖକ ଭାବରେ ନୂତନ ଶୈଳୀର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କରି ଆସିଛନ୍ତି । ନାଟ୍ୟକାର ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ମାନବତା ଓ ନୈତିକତାର ପୂଜାରୀ ଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧ ଓ ବାପୁଙ୍କଙ୍କ ଜୀବନୀ ତାଙ୍କୁ ନାଟକ ଲେଖିବାପାଇଁ ପ୍ରେରିତ କରିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ନାଟ୍ୟସ୍ପୃହା ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସାହିତ୍ୟ କୃତିରେ ଏକ ଶିଳ୍ପ ଚେତନା ଭାବରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଥିଲା । କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବିନଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି ମାଧ୍ୟମରେ ଅଧିକାଂଶ କାଣ୍ଟିହନ ଶିଳାମୂଳରେ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରାଥମିକ ସ୍ତରର ଲେଖା 'କଳେକ୍ଜନପ୍' (୧୯୫୭), ବଧୂ ଓ ପ୍ରିୟା (୧୯୫୮) ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଲରେନ୍ସଙ୍କ ଆଦର୍ଶରେ

ଜୀବନଚେତନା ଭିତରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱପ୍ନର ସମାପ୍ତି । ଏଭଳି ଭାବପ୍ରବଣତା କ୍ରମଶଃ ମହତ୍ତ୍ୱର ଶିଳ୍ପମୂର୍ତ୍ତି ଆଡ଼କୁ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କୁ ନେଇଯାଇଥିଲା । ସେ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସମାଜର ସ୍ୱଚ୍ଛମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କନ କରିବାକୁ ଯାଇ କେତେବେଳେ ନିଜ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଜୀବନର ବା ଇତିହାସ ସ୍ତରରେ ଭ୍ରମଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ରଖିଥାଏ । ଅନ୍ଧଦିଗନ୍ତ (୧୯୬୪), ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ । ବଂଶଗତିର ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଜୀବନଧାରା ଉପନ୍ୟାସ । ଚୋରାବାଲି ସୂର୍ଯ୍ୟ (୧୯୬୮) ଓ କୁଳବୃଦ୍ଧ (୧୯୬୮) ଚରିତ୍ରୋପନ୍ୟାସ, ନୀଳଶୈଳ (୧୯୬୮) ଓ ନୀଳାଦ୍ରି ବିଜୟ (୧୯୬୯) ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ । ଏସବୁ ଆଙ୍ଗିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସୁରେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଥିବା ଚେତନାରେ ନୈତିକ, ସାମାଜିକ, ଧର୍ମୀୟ ଓ ସଂସ୍କାରଗତ ପାରମ୍ପରିକତା ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ସଂଘର୍ଷ ଓ ଉଦ୍‌ବର୍ତ୍ତନର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏକ ପ୍ରକାର ମୁକ୍ତ ନିରପେକ୍ଷ ମାନବତାବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଏବଂ କାବ୍ୟିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ସହିତ ମଣିଷର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭାବଜଗତର ଧାରା ପ୍ରତି ଯେଉଁ ନାଟ୍ୟିକ ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ ଶିଳ୍ପସମୃଦ୍ଧ କରିଅଛି । ଉପନ୍ୟାସର ଘଟଣାବଳୀକୁ ସ୍ଥାନକାଳର ବାସ୍ତବ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଉପସ୍ଥାପନା ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକଙ୍କର ପାରମ୍ପରିକ 'ରସଦୃଷ୍ଟି' ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକର ଆନ୍ତରିକ ଚେତନାର ନବନବ ଉନ୍ମେଷ ଓ ବହୁବିଧ ଘଟଣାବଳୀର ସମନ୍ୱୟ ଘଟାଇ ସେ ଜଣେ ସାର୍ଥକ ଉପନ୍ୟାସ ଶିଳ୍ପୀର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ମହାକାବ୍ୟିକ ଭାବଚେତନା, ଐତିହ୍ୟ ମୂଳକ ଆତ୍ମିକ ଅନୁଭୂତି ଓ ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ଜୀବନଦର୍ଶନ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ । ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଲେଖକର ଆତ୍ମିକ ଯୋଗସୂତ୍ର ସ୍ଥାପନରେ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି ଜଣେ କୁଶଳୀ ଶିଳ୍ପୀର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ବିଷାଦ-ଆନନ୍ଦ ମୁହୂର୍ତ୍ତଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ନୈତିକ ପ୍ରକୃତିର ଅନନ୍ତ ଆବେଦନରେ ସ୍ୱୀକୃତି ଲାଭ କରିଅଛି ।

ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରାକ୍ କାଳରେ ରଚିତ ଜଳେଜବସ୍ତୁ (୧୯୫୭), ସାମୟିକ ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନର ନୈତିକ ବିଭ୍ରାଟର ଏକ ବିଶ୍ଳେଷଣ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର କଲେଜର ଦୁଇଟି ତରୁଣୀ ଶରଣ ଓ ତାର ସହଯାତ୍ରିଙ୍କ ସଂଳଗ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ଗଣ କଣନସ୍ତୁ ଘଟିଛି । ସେମାନଙ୍କର କଲେଜ ବନ୍ଧୁ ବିନୀତ, ସୁକାନ୍ତ, ହରଗିଜ ସମ୍ପର୍କରେ । କେତେବେଳେ ଏହି ତରୁଣମାନେ ଅବଦମିତ ଯୌନ କ୍ଷୁଧାରେ ଶତଛିଦ୍ରାମୀ ପୁଣି ସ୍ୱାଧୀନତାର ଉଦ୍ଦୀପନାରେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ । ଏମାନଙ୍କ ଧାରଣାରେ କଲେଜ କେବଳ ଶୁଦ୍ଧି ଏ ନୀତିବାଦର କାରଖାନା ଅଥବା ଲକ୍ଷ୍ୟହୀନ ଓ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳତାବାଦର ଉଦ୍ଘାଟନୀ, ଅର୍ଥାତ୍ ବିଦ୍ୟାବ୍ୟସନ ଏକ ଅନୁଷ୍ଠାନ । ପରିବେଶର ଏକ ରାଜନୈତିକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ କେତେ ନିରାଶ ହେଉଥିବା କରିଥିଲା, ତାର ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଛି ।

ବଧୂ ଓ ତ୍ରିସ୍ତ୍ରୀ (୧୯୯୮) ଉପନ୍ୟାସରେ ନାୟିକା ଶୋଭା ଶ୍ରୀକାନ୍ତଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ, ମାତ୍ର ଶିଳ୍ପୀ ନନ୍ଦଙ୍କର ପ୍ରଣୟୀ ଭାବରେ ଆଶା ଓ ଆଶଙ୍କାର ଘୂର୍ଣ୍ଣିରେ ତାର ହୃଦୟ ଦୋହଲି ଯାଇଛି । ସ୍ୱାଧୀନାନ୍ତ ଚରିତ୍ରରେ ତାର ଦୈନିକ ଟଙ୍କଙ୍କର ଜୀବନ ନେଇଛି ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଦଶକ ! ଏହିସବୁ ଲଘୁ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ରଚନାର ପ୍ରାୟ ୧୯ ବର୍ଷ ପରେ ଅପ୍ରକାଶିତ ପ୍ରକାଶିତ । ଏକଦିଗରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଆତ୍ମ ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗର ବିଭ୍ରାଟ, ଏକ ଦିଗରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ବ୍ୟର୍ଥତାର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ୧୯୨୧ରେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କର ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନଠାରୁ ୧୯୫୨ରେ ପ୍ରଥମ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସଟି କଳ୍ପିତ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଘଟଣା ପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟରେ ସମସାମୟିକ ଇଂରେଜ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ଚିତ୍ର, ସାମାଜିକ ସମସ୍ୟା, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଂଘର୍ଷର ବର୍ଣ୍ଣନା ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ କର୍ମୀ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପର ଜନତାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ପ୍ରୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଫୁଟିଉଠିଛି । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରଜାପୀଡ଼କ ଜମିଦାର ରାମନାରାୟଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି, ସ୍ୱାର୍ଥର ଆବର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସୁବିଧାବାଦୀ ହୋଇଛନ୍ତି ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ । ମାତ୍ର ଦେଶପ୍ରେମୀ ମୁକୁନ୍ଦ ମଧୁପୁର ଗାଁରେ ଅତି ସାଧାରଣ ଜୀବନଯାପନ

୧୯୨୧ରୁ ୧୯୩୭ ସମସ୍ତ ଅଧ୍ୟାୟମାନଙ୍କର ଖାସ ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନତାରେ ଷମତାର ଫୁଲେଇବାକୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତିରଶ୍ମି ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ତରରେ ସୁକାନ୍ତି ଦଳେଇ ନାରାୟଣଙ୍କ ସେବାକାର୍ଯ୍ୟ ଭିଳ ଭଳି କରି ନିଜ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଉତ୍ସର୍ଗ କରୁଛନ୍ତି ନିଜର ଅତ୍ୟାଗ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚାର ସେଇ ବନ୍ଧୁପାଶ୍ରମର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଦୀପ୍ତିମା ମଧ୍ୟରେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀଙ୍କପାଇଁ ତାଙ୍କର ଉତ୍ତାଭଙ୍ଗ ସ୍ୱପ୍ନାଙ୍କରୁ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାର ଲେଖି । ନିଧିଦାସ ଚରିତ୍ରରେ ସେପରି ଆତ୍ମ-ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ଓ ମହନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ଚିତ୍ରଲେଖକ ଆଙ୍କିଛନ୍ତି, ସେହି ସେପରି ସେଇ ଅନୁରୂପ ଚରିତ୍ରମାନ ଯୋଜିଛନ୍ତି ଜାତିର ଇତିହାସ ପୃଷ୍ଠାରୁ । ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ ଆତ୍ମବଳିଦାନର ଉଦାତ୍ତ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସରୂପେ ସେ ଚିତ୍ରଣ କରିଛନ୍ତି ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ଓ ଗଜାଦ୍ରି ବିଜୟପୁର ନାୟକ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କୁ । ସେ ଏକ ସମୟର ଉତ୍କଳୀୟ ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତୀକ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବିଧର୍ମୀଙ୍କ କବଳରୁ ରକ୍ଷାକରିବା ପାଇଁ ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ପୁଣି ନିଜର ସମସ୍ତ ସୁଖ ସମ୍ଭୋଗ ପରିହାରକରି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଚିଲିକା କୂଳରେ ଲୁଚାଇ ଉତ୍କଳର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ମହାନାୟକଙ୍କ ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳଶିଖା ଭଳି ଦେଖାଦେଇ ରହିଛନ୍ତି ଅନେକ ଚରିତ୍ରମାନ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଚଇତମଲ୍ଲ, ବିଷ୍ଣୁ, ପଶ୍ଚିମକବାଟ, ସେହିପରି ଜାଗିରୁ ଅଧଃପତିତ ପ୍ରତୀକରୂପେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଦେବକୁ ଭ୍ରମରବର, ଚୌଧୁ ରାଜଗୁରୁ ଓ ତାଙ୍କର ଅନୁଚରବର୍ଗ । ସମକାଳୀନ ସମାଜରୁ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟାକ ଅସମତା, ବିଦ୍ରୋହ ସାମନ୍ତ ସଂସ୍କୃତିର ଅବକ୍ଷୟର ଚିତ୍ର ଲେଖକଙ୍କୁ ଉଦ୍‌ବେଳିତ କରିଥିଲା ସେସବୁର ଯଥାର୍ଥ ଆଲେଖ୍ୟ ସେପରିକି ସେ ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ରାଜନୈତିକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା, ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗ ଏ ସମସ୍ତ ଭିତରେ ମାନବାତ୍ମାର ଅନାବିଳ ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷାର ଚିତ୍ର, ସେ ଫୁଟାଇଛନ୍ତି ରାଜଅନ୍ତଃପୁର ବାସିନୀ ରାଜସ୍ମା-ବାଇଠାରୁ ଦରିଦ୍ର୍ୟ କୁଟିରରେ ବାସ କରୁଥିବା ସବିତେଲ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।

ଜାତି, ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ଉଦାର ଦେବତା ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେଉଁ ଚିର ଉପାସନାର ଜନସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ ଭାସି ଉଠୁଥିଲା । ୧୮୬୬ରେ ଗଭୀର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ନେଇ ଲେଖକ ତାଙ୍କୁ ସ୍ମୃତି ଭୂତ ସେଜାଣନ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ ଉପନ୍ୟାସ ମାଳଶ୍ରୀଳ ଓ ନଜାଦ୍ରି ବିଗସ୍ତ ଭୁଲିଛିରେ । ମାଳଶ୍ରୀଳ ଦୃଶ୍ୟରେ ଯଥାର୍ଥରେ କୁହାଯାଇଛି—"ମହାକାବ୍ୟିକ ବ୍ୟାପ୍ତି ବୈଚିତ୍ର୍ୟରେ ଓ ଐତିହାସିକ ତଥ୍ୟ ବିସ୍ତାରରେ ମାଳଶ୍ରୀଳ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କୃତିର ଆସନଦାବି କରିପାରେ' । ସେଉଁ ଭୂମିଭାଗ ଓ ଜନ ସମାଜର ଆଧାରରେ ଉପନ୍ୟାସଟି କଳ୍ପିତ ତାହା ସମ୍ପୃକ୍ତ ଲେଖକଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟତା ଉପନ୍ୟାସଟିକୁ ଜୀବନସ୍ପର୍ଶୀ କରିଅଛି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଅନ୍ୟତମ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ । ମାତ୍ର ଲେଖକ ଦୁଇଟି ପ୍ରେମକୁ ସହମ୍ନ ଦେଶଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୁନ୍ଦର କଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ଏକ ଦିଗରେ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଅସହାୟ ସାଧାରଣ ଜନତାର ଅନ୍ତରର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ସଂଘର୍ଷରେ ବଂଶଧର ବିଜୟର ନାଟକୀୟ ରସ ଦେଇଛି ଅଳୌକିକ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ବହୁ ଦେବୀସ୍ୱର ଘଟଣା ସହିତ ସତ୍ୟଙ୍କ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ମାନସିକ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ମାର୍ମିକତାର ଉପନ୍ୟାସଟିର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । କ ତାଙ୍କ ଶେଷଣ କ ଘଟଣା ସଂସ୍ଥାପନା ସହିତ ସ୍ତ୍ରୀ ମହାତ୍ମ୍ୟ ଦେଖାଇ ବିଶେଷ ମାନସିକତାର ଦେଶଙ୍କୁ ଦେଖାଇଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶାର ପାରମ୍ପରିକ ଜୀବନବୋଧ ଓ ଓଡ଼ିଶାର ଐତିହାସିକ ଜୀବନଦର୍ଶନ ସହିତ ତାଙ୍କର ନିବିଡ଼ ପରିଚୟର ସୂଚନା ମିଳେ । ମଧ୍ୟ ଯୁଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ସମାଜ, ରାଜଦରବାର, ଅଷ୍ଟ ଦେବଦୂତ୍ୟ, ଶାନ୍ତେଶ୍ୱରୀ, ଉଚ୍ଚସାଧାରଣ ଜନତା, ସୈନିକ, ନାଗସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଓ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଅଦ୍ଭୁତ ଘଟଣାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଚନ୍ଦ୍ରସେଣୀ, ଅରଣ୍ୟ ଦେବତ, ପୁନ ମଧ୍ୟ ବହୁକଥା ସେଉଁଥିକ ପାଠକର ଦୃଷ୍ଟିପଥକୁ ଅଣ୍ଡାଦନ୍ତରେ ।

ଶତାବ୍ଦୀର ସୂର୍ଯ୍ୟ (୧୯୭୦) ଓ କୁଳବୃଦ୍ଧ (୧୯୭୮) ଉତ୍କଳ-ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟବାଚୀ ଚରିତୋପନ୍ୟାସ । ଅନୁରୂପ ଇତିହାସର ଐତିହାସିକ ଘଟଣାକୁ ନେଇ ଏପରି ଚରିତୋପନ୍ୟାସ ରଚନାର ପରିକଳ୍ପନା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ନୂତନ ସୃଷ୍ଟି । ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡରେ ୧୮୦୩ରୁ ୧୯୦୩ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକ ଶତାବ୍ଦୀ କାଳର ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ନିଜ ନାୟକଙ୍କ ଆତ୍ମ ବିକାଶ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟଖଣ୍ଡ 'କୁଳବୃଦ୍ଧ'ରେ ୧୯୦୩ରୁ ୧୯୩୪ରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜନୈତିକ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଆତ୍ମଦାନର ଗୌରବମୟ କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଆମ ଦେଶର ଅତୀତ ଇତିହାସ ଯେ କେବଳ କୁହେଳିକାମୟ ତାହା ନୁହେଁ । ଯଥାର୍ଥ ଇତିହାସ ସଚେତନତା ଅଭାବରୁ ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଇତିହାସ ରଚନା ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନୀକାର ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି ସତ ଯେପରି ତଥ୍ୟଅଭାବରୁ ଉତ୍କଳ-ଗୌରବଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନୀ ରଚନାରେ ବ୍ୟର୍ଥହୋଇ ଏଇ ଚରିତୋପନ୍ୟାସ ରଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । ତୋଳି ଧରିଛନ୍ତି ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ତଥା ତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ଜାତୀୟ ନେତାଙ୍କ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ଓ ପାରସ୍ପରିକ ସମ୍ପର୍କ ବିଷୟରେ ବହୁ ତଥ୍ୟଗତ ତ୍ରୁଟି ମିଳିପାରେ । ମାତ୍ର ନିଜ ନାୟକଙ୍କ ସହିତ ଲେଖକ ନିଜକୁ ଏକାତ୍ମ କରିପାରିଛନ୍ତି । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ଆଦର୍ଶର ସାର୍ଥକ ଅବବୋଧ ପାଇଁ ମୂଳଚରିତ୍ରର ବିକାଶ ଓ ଏହାର ସୃଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ଗୌଣ ଚରିତ୍ର, ଘଟଣା ଓ ପରିବେଶର ଅବତାରଣାରେ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଶିଳ୍ପ ସାଫଲ୍ୟ, ନିର୍ବାଚନ ନୈପୁଣ୍ୟ ସହଜରେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖକଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ସହିତ ଜୀବନ ଚରିତ ଲେଖକଙ୍କ ତଥ୍ୟନିଷ୍ଠାର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଅଛି । ଶତାବ୍ଦୀର ସୂର୍ଯ୍ୟରେ ଲେଖକଙ୍କର ଉଦାର ବଚନ ବିନ୍ୟାସ, ଉପସ୍ଥାପନାର ନାଟ୍ୟକତା କୁଳବୃଦ୍ଧରେ ସେତିକି ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଅଛି । ମଧୁସୂଦନ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସ୍ରଷ୍ଟା ହେବାଯୋଗୁଁ, କିଏ ତାର ନିର୍ମାଣ ଅଥବା କିଏ ତାର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସେ ବିଷୟର ଗୌଣ । ଏହାଙ୍କ ନିଷ୍ପେଷଣରୁ କାଳର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସୂତ୍ରରେଖା ଭେଦ ତନ୍ନା ଚିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଉକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକ ଦେଶପ୍ରେମିକ ସମଗ୍ର

ତାହାସ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱଚମୂର୍ତ୍ତିର ସଂଗଠନ ଉପରେ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱକୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି । ନାଟକୀୟ ଅନ୍ତରଂଜନ, କୁହୁଡ଼ି ମଡ଼ାର ଆଚ୍ଛାଦନ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କଳଗୌରବ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସ୍ୱାଭାବିକ ଜୀବନକଥା ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ସୁଲଭ ଗୁଣ ମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱରେ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିଅଛି । ହୁଏତ ଏହାହିଁ ଚରିତୋପନ୍ୟାସର ସାର୍ଥକ ସାଫଲ୍ୟର ଆଉ ଏକ ଦିଗ ।

ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଯାହାକିଛି କୁତ୍ସିତ ବିଭ୍ରାନ୍ତିକର ତାକୁ କଳାତ୍ମକ ରୂପଦେବାର ପ୍ରୟାସ ନିଜ ତରୁଣ ଜୀବନରୁ ପ୍ରକାଶ ବୟସରେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି କରିଆସୁଛନ୍ତି । ହୁଏତ ଏହା ତାଙ୍କ ସ୍ରଷ୍ଟା ମାନସର ଚିର ତାରୁଣ୍ୟର ପ୍ରତୀକ । 'ଦଂଶ ଚିତ୍ର' (୧୯୬୭) ଏଥିରେ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ରକୃତି । ଭୁବନେଶ୍ୱର ପଲ୍ଲୀର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ବେକାର ଯୁବକ ସୁବ୍ରତ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ଚିତ୍ର କରି ବସିଛନ୍ତି, ଭଣ୍ଡ ଦୁର୍ଗଧା ସୁମିତ୍ରା, କ୍ଲବ ପ୍ରିଜଡ଼ ଧନଞ୍ଜୟ ଚାନ୍ଦ୍ରାନିଲ, କଲେଜର ସ୍ୱୋନଅ ଶ୍ରୀ ବାସୁଦେବ, ଯୋଗୀ ଆତ୍ମାନନ୍ଦ ଆଦି ଅନେକ ଚରିତ୍ରର ସମାବେଶ ମଧ୍ୟରେ । ଦେଖିଁ ମଣିଷ ମଣିଷକୁ ଦେଖେଁ ହିଂସ୍ର ଜାନୁଆର ଅଥବା ସରୀସୃପ ରୂପରେ । ନିଃସଙ୍ଗ ଜଡ଼ବାଦୀ ମଣିଷର ଅର୍ଥହୀନ ବିକାଳ କଣ୍ଠ ଶୂନ୍ୟତାର ଧ୍ୱନିର ପ୍ରକାଶରେ ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉପନ୍ୟାସର ଧାରାରେଖାରେ ଜ୍ଞାନୀନ୍ଦ୍ରବର୍ମା (୧୯୧୮) ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର (୧୯୨୩) ନରସିଂହ ସାହୁ (୧୯୨୩) ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ (୧୯୨୬) ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ (୧୯୨୯) ଆଦି ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ସ୍ମରଣୀୟ । ଏମାନେ ନିଜର ଅଜସ୍ର ସୃଷ୍ଟିସମ୍ଭାରରେ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ପରିବଳୟକୁ ଯେ କେବଳ ପ୍ରସାରିତ କରିଅଛନ୍ତି ତାହାନୁହେଁ, ନିଜର ସୃଷ୍ଟି ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କଳାର ସମୃଦ୍ଧି ସାଧନ କରିଛନ୍ତି । ଜ୍ଞାନୀନ୍ଦ୍ର ବର୍ମା ସାମ୍ବାଦିକ ଓ ଯୁଗଧର୍ମୀ ଔପନ୍ୟାସିକ । ସମାଜର ବହୁ ସମସ୍ୟା ଓ ତାର ସମାଧାନର ଇଙ୍ଗିତ ତାଙ୍କର ନାନା ଉପନ୍ୟାସରୁ ମିଳିଥାଏ । ନୀଳ ଘୋଡ଼ା, ଟେରାବୀର ସ୍ୱପ୍ନଭଙ୍ଗ, ଜୀବନର ଛନ୍ଦ, ଚନ୍ଦ୍ର ଅଚଳ, ଓଟଣାହି କୁନ୍ଦପୁର କାହାଣୀ, ଶେଷ ଅଭିସାର, ଭୂମିକା, ଅଦେହୀର ଆକାଶ ଆଦି ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ସାମନ୍ତବାଦୀ ସମାଜଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଶାର ଚିତ୍ର

ଜୀବନର ରସ, ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ, ଜୀବନର ସମସ୍ୟା ଚିତ୍ରିତ ହୃଦୟର ଭାବ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସଂପ୍ରୀତି ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ଗଢ଼ି ଉଠିଛି ।

ନରସିଂହ ମିଶ୍ର ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ସାମାଜିକ ସେବା ଓ ସଂଗଠନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜଡ଼ିତ ରହି ମଧ୍ୟ କୋଡ଼ିଏରୁ ଅଧିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଲେଖାରୁ ଓଡ଼ିଆର ପଲ୍ଲୀଜୀବନରୁ ଆରମ୍ଭକରି ସମସାମୟିକ ନାଗରିକ ଜୀବନର ସମସ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି କଥାକୁ ବାଦ ଦିଆଯାଇନାହିଁ । ତାଙ୍କର ବିବରଣ ମୂଳକ ବର୍ଣ୍ଣନା ରୀତିଧର୍ମୀ ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦୃଷ୍ଟିର ଅଭାବ ଓ ସଂସ୍କାରବାଦୀ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ଦୁର୍ବଳତା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟାଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ସ୍ୱର୍ଗନର୍କବାସ'ରେ ବିଶ୍ୱଭ୍ରମଣ, ବେଶ୍ୟାସମସ୍ୟା ଓ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ସେବାପ୍ରତି ଶିକ୍ଷକର ଓ ଶିକ୍ଷିତ ମହିଳା ଅତି ଶିକ୍ଷିତା ନାୟିକାର ଚିତ୍ରଣ ମଧ୍ୟରେ ବାସ୍ତବତା ଥିଲାପରେ । ମାତ୍ର ଏଥିରୁ ଲେଖକଙ୍କର ଗଭୀର ଅନୁଭୂତିରସର ସଜୀବତା ଭେଲଭଳି ବୋଧହୁଏନାହିଁ । ପ୍ରାୟାଧିକ ବିବରଣ ଓ ଆଙ୍ଗିକଗତ ଗଠନରେ ଶୈଥିଲ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ନରସିଂହଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ଜନପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିପାରେ ।

ବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାରେ ରସାୟନ ଅଧ୍ୟାପକ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନର ଅଧିକାରୀ । ବୈଜ୍ଞାନିକ ତଥ୍ୟର ଆଧାରରେ ରଚିତ 'ପୃଥିବୀ ବାହାରେ ମଣିଷ' ଚନ୍ଦ୍ରର ମୃତ୍ୟୁ, କୃତ୍ରିମ ଉପଗ୍ରହ ଆଦି ଉପନ୍ୟାସରେ ରୋମାଞ୍ଚଧର୍ମୀ କାହାଣୀର ପରିବେଷଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟିରେ ରଚିତ ଏକ ଆଦର୍ଶ ସମାଜର ଚିତ୍ର ପରିକଳ୍ପିତ ହୁଏ ।

ମହାପାତ୍ର ନୀଳମଣି ସାହୁ (୧୯୨୭) ସୁନ୍ଦର ଉପଭୋଗ୍ୟ ହାସ୍ୟରସାଶ୍ରିତ କାହାଣୀ ରଚନାରେ ନିଜର ସାଫଲ୍ୟ ଲାଭ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ 'ଧର୍ମ ଓ ଧାର୍ମି' 'ତାମସୀରାଧା' ଆଦି କେତୋଟି ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ମୁଖ୍ୟତଃ କାହାଣୀଧର୍ମୀ । କଥା-ବସ୍ତୁର ସଂଗଠନ, ଘଟଣାବଳୀର ଚମତ୍କାରିତ୍ୱ ଓ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣରେ ତାଙ୍କର ନିପୁଣତାର ଅଭାବ ନଥିଲେ ହେଁ ଆକସ୍ମିକତା, ରୋମାନ୍ସ ସୁଲଭ ଅତି ଔତ୍ସୁକ୍ୟ ପ୍ରବଣତା ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପଭୋଗ୍ୟ କଲେହେଁ ବିଦଗ୍ଧ ପାଠକଙ୍କପାଖରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହୋଇ ନପାରେ ।

ପରମେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର (୧୯୨୭)—କଇଁଝରଡ଼ା (ଆଠମଲ୍ଲିକ)ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୪୭ ଆଠମଲ୍ଲିକରେ ମହେନ୍ଦ୍ର ଉଚ୍ଚବିଦ୍ୟାଳୟରେ କଳାଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଛନ୍ତି । ଏକଦା ଶାନ୍ତିନିକେତନରେ [୧୯୪୫-୪୯] କଳାଭବନର ଛାତ୍ରଥିଲେ । ଶିଶୁ କାହାଣୀ ଓ ଚୋଳଢାଗକୁ ରଚନାରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଆଗ୍ରହ ଓ ଆଧିପତ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ପ୍ରାୟ ୩୦ଖଣ୍ଡ ବୋଧେ ଉପନ୍ୟାସ ୧୯୬୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ H. G. Wellsଙ୍କର Invisible man ଛାୟାରେ ଲିଖିତ 'ଅଦୃଶ୍ୟ ଶିକାରୀ' ଅନ୍ୟତମ । ମାତ୍ର ଷଷ୍ଠଦଶକରେ ପ୍ରକାଶିତ 'ଜମାଗ୍ର' ଓ 'ଗଡ଼ଝିଆ' ଆଞ୍ଚଳିକ ଉପନ୍ୟାସ ଭାବରେ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟର ଅଧିକାରୀ । ଲେଖକଙ୍କ କଥାରେ କହିଲେ ରହସ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ହାଲିଆ ହେବାପରେ କିଛି ଜାଣିହୋଇଥିବା ଭଳି ବସ୍ତୁ, ଅଙ୍ଗେ ଲାଗିଥିବା, ଆଖିରେ ଦେଖିଥିବା, ବନ୍ଧୁଙ୍କ ମେଳଭଳି ଯାହାକୁ ଶୁଣିଥିବା ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକୁ ଛିଆଳରେ ରଙ୍ଗି କିଛି ଲେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରିଛି । ଏହି ଚେଷ୍ଟାର ଫଳସ୍ୱରୂପ 'ଜମାଗ୍ର' ଓ 'ଗଡ଼ଝିଆ'ର ସୃଷ୍ଟି । ଝିଣ୍ଟିମ-ଓଡ଼ିଶାର ମେହେନଙ୍କ ଜନତାର ଜୀବନଶୈଳୀ, ସାମାଜିକ ସଂସ୍କାର, ଉତ୍ସବ ଅନୁଷ୍ଠାନର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ଗଡ଼ଝିଆର ଗ୍ରାମ୍ୟ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ । ଏଥିରେ ସେ ଯୁଗର ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରାଞ୍ଜଳଭାବେ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଦେବାନ୍ ବାବୁଙ୍କ କୋଳକଷ୍ଟ, ମଧୁସୁଦେଇଙ୍କ ମଦ୍ୟସେବନ,

ବନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳର ଧୂମହାନ, ଝାଞ୍ଜ ଚେତା, ବିଶ୍ୱ ମହାଯୁଦ୍ଧକାଳରେ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ସମାଜର ଅତୀବ ଦୁର୍ଗତି ଅବସ୍ଥାର ଓ ଲୁଣ୍ଠନର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନରେ ଲେଖକ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି । ୧୯୭୦ରେ କେନ୍ଦ୍ରର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖନରୁ ପ୍ରାପ୍ୟ ସମ୍ମାନ ରହିଛନ୍ତି । ସେ ନିଜ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର ଇଂରାଜୀରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ବହୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି । ଆଟଲାଣ୍ଟିକ ବାଣୀଭବନରୁ ୧୯୬୩ରେ ଗଡ଼ିଆର ଇଂରେଜୀ ଅନୁବାଦ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ଏହାର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଡୋଗାଳ କାନ୍ଦୁଟ୍ସ୍ଟୋଙ୍କ ଅଂକିତ ଛବିଟିର ପଞ୍ଜୀକୃତ ଅଭାବ ମୂଳକରେ ବେଦନାହିତ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ଜର୍ଜରିତ ସାଧାରଣ ଜୀବନର ଆନନ୍ଦର ସ୍ୱରଲିପି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ସମାଲୋଚକଙ୍କର ସାର୍ଥକତାର ତାରିଫ କରି ସ୍ୱଦେଶ ମହାନ୍ତି ସାର୍ଥରେ କହିଅଛନ୍ତି—"ଦୁଇଟି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣିମ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାରେ ସମସ୍ତର ହାତୀ ଗୌରବ ହୋଇନଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ" ।

ଶୁକଦେବ ସାହୁ (୧୯୨୭)—କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାର ଧୂମାତ ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମ । ୧୯୪୫ରୁ କଲିକତାରେ ଏକ ବନିଆଣୀ ବ୍ୟବସାୟୀ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ କର୍ମଜୀବନ ଆରମ୍ଭକରିଥିଲେ ଓ ୧୯୫୦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଲିକତାର ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆ ଆନ୍ଦୋଳନ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ୧୯୫୦ରୁ ସେ କଟକରେ ପୁସ୍ତକ ବ୍ୟବସାୟ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ । ୧୯୫୯ରୁ କ୍ରମଶଃ 'ନବଜନ୍ମ', 'ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ' 'ଝରକା ଦେଇଛି', ସହରବାସୀ, କଇଁସୁନାଫୁଲା, ମନର ମେଘଆଳୁଅ' ନନ୍ଦନରାଣୀ ଭାଉଜ, ତ୍ରିଶୂଳ ଓ ଟରିକସ୍ନା, ଅଣ୍ଡା ଓ ଜନନୀକୁ ଉପନ୍ୟାସ ମାନ ପ୍ରକାଶିତ । ଶୁକଦେବଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକରେ ଗ୍ରାମ ଜୀବନର ମୋହମୟ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ । ଗାଁ ମାଟିର ଖୋଲା ସବୁଜ ବିଲ, ନଦୀନାଳ କାଇଁଚି ବଣ, ଆମ୍ବତୋଟା ! ଏ ସବୁରେ ଗ୍ରାମୀଣ ନାୟକନାୟିକାର ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷା ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଗ୍ରାମ୍ୟ କଥାବସ୍ତୁ ଚରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିରେ ଅଭିନବତାର ଚେର ଶୁକଦେବଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକୁ ଉପଭୋଗ୍ୟ କରିଥାଏ । ଗଳ୍ପରଚନାର ଜଟିଳ ବିନ୍ୟାସ ଓ ଯୁକ୍ତି ଶୁକଦେବଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଘଟିଅଛି । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ

ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକୁ 'ନଭେଲ୍' ଶ୍ରେଣୀର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରାଯାଇ-
ପାରେ । ଶୁକଦେବଙ୍କର ସଦ୍ୟତମ ସୃଷ୍ଟି 'ଅଗ୍ନିମୁଖର କାହାଣୀ (୧୯୭୯)
ଧୂମାର୍ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରପୁର ଦୁଇଟି ଗ୍ରାମର ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ର ଓ ଅଶାନ୍ତ
ଇତିହାସକୁ କେନ୍ଦ୍ରକରି ରଚିତ । ବାସ୍ତବ ଅନୁଭବ ଓ ମନୋଜ୍ଞଶୈଳୀ
ଶୁକଦେବଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ସାର୍ଥକତା ।

(୭)

ସୃଜ୍ୟମାନ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟର ଜଗତ ନବନବ ପ୍ରେରଣାରେ ପ୍ରାଣବନ୍ତ । ଏକ ଏକ ଧରଣର ପାଠକଙ୍କ ରୁଚି ଓ ସୁବିଧା ପୂରଣରେ ପ୍ରସାରଣଶୀଳ ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ନବନବ ପ୍ରୟୋଗ ଓ ପରୀକ୍ଷାରେ ବସ୍ତୁସ୍ଥୂଳର ଚିତ୍ରରେଖାମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଏକକ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ପ୍ରତିଭାର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂଲ୍ୟାୟନ ଅସଂଭବ । ସତେ ସେପରିକି ସୃଜ୍ୟମାନ ଉପନ୍ୟାସର ଗତି ନୈବାହିକ ଅଧିବୃତ୍ତିର ସମାହାର, ଯାହାର ପ୍ରାରମ୍ଭ ବା ପରିସମାପ୍ତି କୌଣସିର ସୀମାନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ଲେଖକ ବିଶେଷଙ୍କର ସମୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ନହୋଇ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ ପରିଚୟ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କେତୋଟି ବିଶେଷ ସୃଷ୍ଟିର ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଇପାରେ ।

ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସାମ୍ୟ ଓ ସମାନତା ଭିତ୍ତିରେ ବିକଶିତ ଲେଖକ ଓ ଲେଖିକାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର ବିଭେଦ ଦେଖିବା ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୌଣସି ଲେଖିକାଙ୍କର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବିଚାର ହୁଏତ ଅନାବଶ୍ୟକ । ତଥାପି ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କ ପରେ ଔପନ୍ୟାସିକା ଭାବରେ ବସନ୍ତ କୁମାରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୨୩) ଗୁଣାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଥିବାର ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇଛନ୍ତି । ନିଜର 'ଅମଡ଼ାବାଟ' (୧୯୪୧) ଓ ଚୋରାବାଲି (୧୯୬୨) ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟିରେ ଏକ ଉପନ୍ୟାସ ଦୁଇଟିର ମହତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ମାୟା ଓ କାନ୍ତବଶ୍ରୀ ଆଚାର ବିରୋଧୀ

ଦୁଇଟି ନାରୀ ଚରିତ୍ରର ସମାବେଶ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବିକାଶ । ମଧ୍ୟଶ୍ରେଣୀ ମନୋଭାବକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଉପନ୍ୟାସଟି ରଚିତ । ସମାଜର ପରିବେଶରେ ଓକିଲ ପୀତାମ୍ବର ବାବୁଙ୍କର ପରିବାର । ଅନଭିଜ୍ଞା ମାୟା ଓ ବଧୂ କାବେରୀ । କାବେରୀ ଚାହୁଁଥିଲା ଡାକ୍ତର ସ୍ୱାମୀକୁ ନେଇ ନିଜର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସୁଖର ସଂସାର ରଚନା କରିବା ପାଇଁ । ମାତ୍ର ମାୟା ତିନୋଟି ଶିଶୁ ଚରିତ୍ରଙ୍କ-ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ କାବେରୀର ନିଜର ସୁଖର ଆଶା ଯେପରିକି ଚୂର୍ଣ୍ଣବିଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇଛି । ମାୟାର ଚରିତ୍ର କ୍ରମଶଃ ଉଦାରତା ଓ ସମ୍ପ୍ରୀତିରେ ମହୀୟାନ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଯେତେବେଳେ ତାର କୁମାରୀ ଜୀବନର ଅବସାନ ଘଟିଛି ଓ ସେ ହୋଇଛି ଏକ ଅସହାୟ ପରିବାରର ବଧୂ । ଶାଶୁଙ୍କ ଚିକିତ୍ସାପାଇଁ ସେ ନିଜ ହାତରୁ ଅଳଙ୍କାର ଖୋଲିଦେଇଛି ଅସହାୟ ସ୍ୱାମୀ ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କ ହାତରେ । ଏକଦିଗରେ ରୁଗ୍ଣ ପିତା ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ରୁଗ୍ଣ ଶାଶୁ । ଏକଦିଗରେ ବାପଘର ଅନ୍ୟଦିଗରେ ଶ୍ୱଶୁର ଘର । ଦୁଇଆଡ଼େ ଡୋର ଲାଗିଛି କାହାକୁ ଛିଣ୍ଡାଇବ, କିଏ ତା ପାଖରେ ବଡ଼ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନବାଚକ ମଧ୍ୟରେ ଅନନ୍ତାବାଈର ଶେଷ ହୋଇଛି ଓ ଦ୍ୱିତୀୟଖଣ୍ଡ 'ସ୍ନେହବାଲି' ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି ଯେତେବେଳେ ତା ଆଖିରୁ ଲୁହ ବନ୍ଦ-କରିବାପାଇଁ ବୁଝାଇ ବସିଛନ୍ତି ତାର ଶାଶୁ । ମାୟାକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଶଶିଭୂଷଣଙ୍କ ପରିବାର ଓ କାବେରୀ କୈନ୍ଦ୍ରିକ ରମାନନ୍ଦର ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସମାନ୍ତରାଳ ରେଖାଟାଣି ସ୍ନେହବାଳାର ଲେଖିକା ବୁଝାଇଛନ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତି-କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଆପାତଃ ସୁଖ ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ଥାଏ ନିଃସଙ୍ଗତା, ବ୍ୟର୍ଥତା ଓ ଅତୃପ୍ତିର ଜ୍ୱାଳା । ବସନ୍ତ କୁମାରୀଙ୍କର ସାଫଲ୍ୟ ତାଙ୍କର ଧ୍ରୁପଦୀ ସାବଲୀଳ ଭାଷା ଶୈଳୀରେ, ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକର ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମିକ ପ୍ରକାଶରେ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ପରିସ୍ଫୁଟ । ବୃଦ୍ଧ ପିତା, ବୃଦ୍ଧା ଶାଶୁ କିମ୍ବା ଚଞ୍ଚଳ ଶିଶୁ ଭାଇଭଉଣୀ ଯେ କୌଣସି ଚରିତ୍ର ଲେଖିକା ଫୁଟାଇଛନ୍ତି—ସେ ସବୁ ଯେପରି ବାସ୍ତବ ସେପରି ଚିର ଜୀବନ୍ତ ହୋଇଉଠିଅଛି । ଉଭୟ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ଓ ଶୋକାଶ୍ରୁଲିପ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅଙ୍କନରେ ଲେଖିକାଙ୍କର ଶିଳ୍ପୀ ସୁଲଭ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ଶ୍ରୀମତୀ କୁନ୍ତଳା କୁମାରୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ—(୧୯୩୭) ସୁନ୍ଦର ଏକ ଅଭିଜାତ ପରିବାରରେ ଜନ୍ମ । ସମାଜସେବୀ, ନାଟ୍ୟପ୍ରେମୀ ଭାବରେ

ଷାଠିଏ ଦଶକର ଅଧିକାରିଣୀ । ପ୍ରତିଭାବଳୀରୁ ଓଡ଼ିଶା ଯୁବ କଂଗ୍ରେସର ସମ୍ପାଦିକା (୧୯୭୬) ଭାବରେ ରାଜନୀତିରେ ପ୍ରବେଶ । ବହୁଜନକଲ୍ୟାଣ ମୂଳକ ସଂସ୍ଥା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ରହି ସେ ଦେଶ ସେବାରେ ଅତନ୍ଦ୍ର ଭାବରେ ବ୍ରତୀ ରହିଛନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କ ବହୁମୁଖୀ କର୍ମ ଜୀବନର ଏକ ଆଂଶିକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ବାସ୍ତବ ପରିବେଶ ସହିତ ନିଜ ନିବିଡ଼ ଅନୁଭୂତିର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କୃତି 'ଅଦିନ ମେଘ' (ବିଦ୍ୟାପୁରୀ ପ୍ରକାଶ ୧୯୭୨) ଏକାଧିକ ସଂସ୍କରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ । ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ରୂପେ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ପୁରସ୍କାର ପ୍ରାପ୍ତ । ଅଦିନମେଘର କାହାଣୀ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ରିକ । ତେବେ ଏହା ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ସମସ୍ୟାରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ଲେଖିକାଙ୍କ ନିଜର ଉକ୍ତି ସ୍ମରଣୀୟ । 'ବଂଶଧରଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରଗତିବାଦୀ ଯୁଗର ନୂତନ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ଯେଉଁ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟା ସୃଷ୍ଟି କରିଛି, ତାହାର ବିକଳ୍ପ କଳ୍ପନା କରିବାର ବିଷୟବସ୍ତୁ । ସାହିତ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ଚେଷ୍ଟା ନୁହେଁ, ଏହା ନୂତନ ଜୀବନର ଜୀବନୀ ।'' ଏହି ନୂତନ ଜୀବନର ସ୍ପର୍ଶ ଲାଗିଛି ବାଳବିଧବା ଅନୁ, ଅଶିକ୍ଷିତ କୃଷାଣୀ ଚମ୍ପକ, ଗ୍ରାମସେବିକା ହେମାଳିନୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କଠାରୁ ଗ୍ରାମ ସରପଞ୍ଚ ନନ୍ଦନିଧି ଦାସ ମହାପାତ୍ର ଓ ଗ୍ରାମର ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଯୁବକର ପ୍ରତିନିଧି ମଧୁକେଳ । ଏଣା ଆର୍ତ୍ତୀଙ୍କଠାରୁ ଗାଁ ଠାକୁରଙ୍କ ସବୁବାବୁଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ । ଉପନ୍ୟାସର ଗଠନରେ ଭିନ୍ନ ମୁଖ୍ୟସ୍ତରରେ ପ୍ରେମର ତ୍ରିଭୁଜ କଳ୍ପିତ । 'ବାଣୀ, ସୁରେଶ, ଚମ୍ପକ ଅଳକା ସୁରେଶ, ବାଣୀ—ଚମ୍ପକ, ସୁରେଶ, ଅଳକାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗି ଉଠିଛି ଆଶା, ନୈରାଶ୍ୟ, ମିଳନ ବିଚ୍ଛେଦ ଆଲୋକ ଅନ୍ଧାରର ଲୁଚକାଳି । ପୁଣି ଦେଶ-ଭ୍ରମଣ ବର୍ଣ୍ଣନା ଯୋଗୁଁ ଉପନ୍ୟାସଟି ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଣ୍ଡିତ । ଆଧୁନିକ ନାଗରିକ ଜୀବନର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱ, ତ ଓଡ଼ିଶାର ସମତଳ ଅଞ୍ଚଳର ତଥାକଥିତ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଗ୍ରାମ ଓ ଅନ୍ୟ ପଟରେ ସେ ପାର୍ବତ୍ୟ ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଶାନ୍ତସମାହିତ ପରିବେଶ । ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ସୁରେଶଙ୍କ ଜୀବନର ଦର୍ଶନ "ବାସନା ବିନାଶରେ ବିକାଶ ଅସମ୍ଭବ, ବରଂ ମରଣରେ ହିଁ ନିସ୍ତାର" । କିନ୍ତୁ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାସନା ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ସୁରେଶ ସମସ୍ତ ବିକାରର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିଛନ୍ତି ଓ

ଏହି ଉଦ୍‌ବର୍ତ୍ତନର ମୂଳସାକ୍ଷୀ ହୁଏତ ସନ୍ତାନମାନ। ଚମ୍ପକ ସ୍ନେହ ଅବୈଧ ପ୍ରେମରୁ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ରେଖା। ଉପନ୍ୟାସଟି ବିୟୋଗାନ୍ତ, ଯାହାର ଏକ ଆକସ୍ମିକ ମିଳନର ବେଦନାଭରା ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲେଖିକା ଉପନ୍ୟାସର ଯବନିକା ଟାଣିଛନ୍ତି। କୁନ୍ତଳାକୁମାରୀଙ୍କର ଲେଖନଶୈଳୀ ସରସ ଓ ସାବଲୀଳ, ବର୍ଣ୍ଣନା ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଓ କାହାଣୀର ଉପଯୁକ୍ତ। ବିଶେଷ ଭାବରେ ନାରୀମାନଙ୍କ ମୁହଁରେ ସଂଳାପ ରଚନାରେ ଲେଖିକା ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ୱାଭାବିକ ସରସତା ଫୁଟାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଛନ୍ତି। ମହତ୍‌ଶିଳ୍ପସୃଷ୍ଟିର ସମସ୍ତ ସମ୍ଭାବନା ସତ୍ତ୍ୱେ ଔପନ୍ୟାସିକ ଗଠନପାଟବ, ଉଦାର କଳ୍ପନା ଓ ମହତ୍ତର ଜୀବନର ବିପୁଳତର ଅଙ୍କନରେ ସମର୍ଥ ହୋଇନାହାନ୍ତି। ହୁଏତ ଏହା ଲେଖିକାଙ୍କର ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ପ୍ରୟାସ। ଏହାର ସ୍ୱୀକୃତି ତାଙ୍କୁ ମହତ୍ତର ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରେରଣା ଦେବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ।

ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରତିଭା ରାୟ, ଜନ୍ମ ୧୯୪୪ ବାଲିକୁଦା, କଟକ। ଶିକ୍ଷାବିତ୍ (ରେଭେନ୍‌ସା କଲେଜର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟାପିକା) ଶିକ୍ଷା ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ତାଙ୍କ ଗବେଷଣାର ବିଷୟ। ପିତା ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ସ୍ୱର୍ଗତ ପରଶୁରାମ ଦାସ ଥିଲେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ। ସ୍କୁଲ ଜୀବନରୁ କବିତା ଓ ସାମୟିକ ପତ୍ର ପତ୍ରିକାରେ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଆଦି ତାଙ୍କର ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା। ଷଷ୍ଠ ଦଶକର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ବିବର୍ତ୍ତନସ୍ରୋତରେ ତାଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଏକ ନୂତନ ପ୍ରବାହ ସୃଷ୍ଟି କରିଛି। ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୬ଟି ଉପନ୍ୟାସ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ସମଗ୍ର ଭାବରେ ସମାଜର ସୁଖଦୁଃଖ ଆଶା ଆକାଂକ୍ଷା, ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ଉପଜୀବ୍ୟ ହେଲେ ହେଁ ଆଧୁନିକ ସମାଜରେ ନାରୀଜୀବନର ବିଶେଷ ସମସ୍ୟା ଉପରେ ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକ ଆଲୋକପାତ କରିଥାଏ। ନାରୀଜୀବନର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସମାଜରେ ନାରୀର ସମାନ ଅଧିକାର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ଏକ ସଂଗ୍ରାମର ସ୍ୱର ତାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସରେ ଝଙ୍କୃତ। ପରିସ୍ଥିତିର ଦାସ ହେଲେ ହେଁ ତାହାର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିବା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରୟାସ ଓ ଏହି ପ୍ରୟାସ ଭିତରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ବ୍ୟକ୍ତିହୃଦୟର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନରେ ଲେଖିକା ନିଜ ସିଦ୍ଧହସ୍ତତାର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି। ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀ ନେଇ ସେ

ଚରିତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ ଜୀବନ୍ତ କରିପାରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର କେତୋଟି ସ୍ମରଣୀୟ ଉପନ୍ୟାସ ହେଲା, 'ବର୍ଷା', ବସନ୍ତ, ବୈଶାଖ' (୧୯୭୪), ଅପରାଜିତା (୧୯୬୯) ଉପନାୟିକା (୧୯୬୯) ଅରଣ୍ୟ (୧୯୭୭) । ବିଶେଷ ଧରଣର ପାଠକଙ୍କ ପାଇଁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ନବସ୍ୱାକ୍ଷର ଲାଭ କରିଥିବା ପ୍ରୌଢ଼ ତଥା ଶିଶୁମାନଙ୍କପାଇଁ କେତେକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ସେ ଯଶସ୍ୱିନୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଶୈଳୀ ମନୋଜ୍ଞ, ସହଜ ଓ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ । ନାରୀ ମୁକ୍ତିର ସ୍ପୃହାକୁ ସେ ସାହିତ୍ୟରେ କୌଳିନ୍ୟ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହାହିଁ ତାଙ୍କ ନାରୀକେନ୍ଦ୍ରିକ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ସାର୍ଥକତାର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ । ନାରୀଜୀବନର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ କାହାଣୀ ଅଙ୍କନରେ କୁନ୍ତଳା ଅଥବା ବସନ୍ତ-କୁମାରୀଙ୍କର ଦାୟାଦ ଭାବରେ ଶ୍ରୀମତୀ ପ୍ରତିଭା ରାୟ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୂତନ ସମ୍ଭାବନାର ସୂଚନା ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସୃଜ୍ୟମାନ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ପରିଧିର ସମ୍ପ୍ରସାରଣରେ ତାଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟତ ମହତ୍ତର ସୃଷ୍ଟି ସମୂହ ସହାୟକ ହେବ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ।

ବହୁ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଉପନ୍ୟାସ "ବର୍ଷା ବସନ୍ତ ବୈଶାଖ"ରେ ଲେଖିକାଙ୍କର ଶୈଳୀ ଓ ଜୀବନଦର୍ଶନର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ମିଳେ । ବର୍ଷା ଭଳି ନିହାତି ଅବୁଝା ଝିଅ ସୁଲଗ୍ନା । 'ହକାର ଚନ୍ଦ୍ର ଭୂଞ୍ଜ ସମାଜର ବଡଲୋକ'ଙ୍କ କବଳରୁ ସୃଷ୍ଟିର ଅନାହତ ଅନାବିଳ ଧାରା ଜୀବନ୍ତ ରଖିବାପାଇଁ ମାତୃତ୍ୱ ଗର୍ବିଣୀ ଏହି ନାରୀର ମହନୀୟ ଚରିତ୍ର ପାଠକ, ଅମରେନ୍ଦ୍ର, ଦେବବ୍ରତ ଭଳି ପୁରୁଷ—"ସବୁଗୁଡ଼ିକ ଗନ୍ଧହୀନ କାଗଜ ଫୁଲ" ମଧ୍ୟରେ ସୁରଭି ସ୍ନିଗ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣବିଭାରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଉପନ୍ୟାସର କାହାଣୀ ଗତିଶୀଳ, ସଂଳାପ ଶାଣିତ । ପରିବେଶର ସ୍ୱାଭାବିକତା ରକ୍ଷିତ । ମାତ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉନ୍ମିଳନରେ, ଦେହଭୋଗ କାମ ଉଦ୍ଦୀପନାରେ କୌଣସି ମହତ୍ କଳାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଘଟିନାହିଁ । ଗଳ୍ପ ସ୍ୱାଭାବିକ ଗତି ବହୁ ଆକସ୍ମିକ ଘଟଣା ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ଆଦର୍ଶର ପୀଠରେ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ଜୀବନ କେତେଅଂଶ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ହୋଇଛି । ଏସବୁ ଦୁର୍ବଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ହୃଦୟର ଆବେଗିକ ସତ୍ତା ଉନ୍ମିଳନରେ, ଆଦର୍ଶର ବିକାଶରେ, ପରିଚ୍ଛନ୍ନ

ପ୍ରକାଶରେ, ଘଟଣାର ଏତ ସ୍ୱାଭାବିକ ସମାବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଥ ଉକ୍ତି ଭଳି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବଚନ ବିନ୍ୟାସରେ ଲେଖିକାଙ୍କ ସୂକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରତିଫଳିତ । 'ଭୁଲ ନଥାଇ ବୋଧହୁଏ ନାରୀର ଜୀବନର ସ୍ଥିତି ନାହିଁ ।''—ଭୁଲଭ୍ରାନ୍ତିର ଆଧୁନିକ ନାରୀକୁ ଉଦାର ମହତ ଓ ସହବେଦୀକ କରିବା ପାଇଁ ଉପନ୍ୟାସଟିର ଆବେଦନ ହୃଦୟରେ ମ୍ଳାନ ହେବାର ନୁହେଁ ।

ନାରୀ ଜୀବନର କାହାଣୀ ସେମିତି ହେଲେ ବହୁ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ ଅନେକ ଲେଖିକା ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ''ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେଜଣ ନାରୀ ଔପନ୍ୟାସିକା'' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଶ୍ରୀମତୀ ହାରକାଦେବୀ ଏସବୁ ଉପନ୍ୟାସର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଚିତାମଣି ଦେବୀଙ୍କ କାନ୍‌ତଶ୍ରୀ ବାବୁ ଶ୍ରୀମତୀ ଲବଙ୍ଗଲତା ଦେବୀଙ୍କର 'ମନର ମଣିଷ', କୁମୁଦଲତା ଦେବୀଙ୍କର 'ଅବଳାମନ' ସୀତା ଦେବୀ ଖାଡ଼ଙ୍ଗାଙ୍କର 'ଅଗ୍ରଜ' ଶ୍ରୀମତୀ ସାବିତ୍ରୀ ଦେବୀଙ୍କର 'ପାଇଟି' ଓ 'ପାଷାଣ ବୁକେ ହୃଦନ' କଳ୍ପନା କୁମାରୀ ଦେବୀଙ୍କର 'ତେଇ' ଓ ଅମୂଲ୍ୟ କୁମାରୀ ଦେବୀଙ୍କର 'ତୋପାନ-ପରେ' ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ସ୍ମରଣୀୟ ! ଏହି ନାରୀ ଲେଖିକାମାନଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ସରଳ କାହାଣୀ, ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ବାସ୍ତବତା, ନିଷ୍ପୀଡ଼ିତା ବଧୂ ଓ ଅସହାୟା ନାରୀର କରୁଣ ଆଲେଖ୍ୟ ଅତି ସରଳ ସହଜ ଭାଷାରେ ଅଙ୍କନ କରିଥାଏ । ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରାମୀଣ ଜୀବନର ସରଳତା ସହିତ ଆଧୁନିକ ଧନୀ ଓ ସହରର ଜୀବନର ଜଟିଳତା ଫୁଟାଇବାକୁ ପାଇ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଅବତାରିତ କରା ହୋଇଥାଏ । ଗରିବର ସନ୍ତାନ ଆତ୍ମଚେଷ୍ଟାରେ ଶିକ୍ଷିତ ହେବା ଓ ଧନୀଘରର କନ୍ୟାର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବା ବା ସହରର ଶିକ୍ଷିତ କନ୍ୟା ଗ୍ରାମଜୀବନରେ ସଂସ୍କାର ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରମ୍ପରିକ କୁସଂସ୍କାରଗ୍ରସ୍ତ ସମାଜର ବନ୍ଧନରେ ଆସିବା ଦେଖାଯାଏ । ଅଥବା କେତେବେଳେ ଏକାଧିକ ନାରୀ ଜଣେ ପୁରୁଷର ପ୍ରଣୟପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରିବା ଅଥବା ପ୍ରଣୟ ଓ ପ୍ରଣୟରେ ବିଫଳ ହୋଇ ବାତୁଳ ସାଜିବା ଭଳି ଘଟଣାର ଅବତାରଣା ଏଥିରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ! ନାରୀ ଲେଖିକାଙ୍କର ଉପନ୍ୟାସର ଆଉ ଏକ ଅତି ପରିଚିତ ବିଷୟ ହେଉଛି ଶାଶୁ ବୋହୂଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳି ଓ ଏହି ଅବସରରେ ପୁରୁଷର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥାର ବର୍ଣ୍ଣନା ।

(୭)

ଗୁଜ୍ୟମାନ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତର ଏକ ବଡ଼ ଧର୍ମ ହେଉଛି ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ମନରେ ଆନନ୍ଦ ଦେବା । ଏହି ଭାବରେ ରଚିତ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ହୁଏତ ଅତି ସରଳ ପ୍ରଣୟକାହାଣୀ ଅଥବା ଗୋଏନ୍ଦାକାହାଣୀକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଦୈନନ୍ଦିନ ପଣ୍ୟ ଜନସୁଲଭ ଏବଂ ସରସ ଓ ସୁଲଭ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ସାମାନ୍ୟ ଅବସର ସମୟର ଉପଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱଳ୍ପ ଶିକ୍ଷିତ ପାଠକମାନେ କିଣିଥାନ୍ତି । କଲିକତାର ଶ୍ରମିକମାନେ ହୁଏତ ଏହାର ବଡ଼ ପାଠକ । ଏହି ବଜାରର ପଣ୍ୟଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ଦାମ ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପ । ଜନପ୍ରିୟ ଉପନ୍ୟାସର ଲେଖକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଚର୍ଯ୍ୟାସ୍ୱାଦୀ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଉପନ୍ୟାସ ପାଠରେ ଆଉ ଖଣ୍ଡିଏ ପଢ଼ିବାପାଇଁ ପାଠକଙ୍କୁ ଆକୃଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସରେ ଏହି ଔପନ୍ୟାସିକମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ସମାଜ ଉପରେ ଏସବୁର ପ୍ରଭାବ କେତେ ଗଭୀର ତାହା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗବେଷଣାର ବିଷୟ । ଏକ ପ୍ରକାର ଅହିଫେନ ଭଳି ହୁଏତ ଶ୍ରମଜୀବୀର କ୍ଲାନ୍ତି ଅପନୋଦନ ପାଇଁ ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ଥାଇପାରେ, ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତରୁଣର ଅପୁଷ୍ଟମନକୁ ବିଭ୍ରାନ୍ତ କରିବାରେ ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଭୂମିକା ମଧ୍ୟ ଖୁବ ଦେଖିବାର ବିଷୟ । ଡିଟେକ୍ଟିଭ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ଏକ ପକ୍ଷରେ ଅର୍ଥଲାଭ କରିବା ଓ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କୌଣସି ମହତ୍ ଆଦର୍ଶ ପାଇଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର କେତେ କେତେ ଲେଖକଙ୍କୁ ଦେଖାଯାଏ । ମହତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପୂରଣ ପାଇଁ ଗୋଇନ୍ଦା ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ଭଳି ଏକ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ମନ୍ଦ ଉପାୟ ଏମାନେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ବିଦେଶୀ ସାହିତ୍ୟରେ କେତେ କେତେ ବଡ଼ ବଡ଼ କବି ଓ ବିପ୍ଳବୀଙ୍କୁ ଛଦ୍ମ ନାମରେ ଡିଟେକ୍ଟିଭ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଓଡ଼ିଆରେ ଶ୍ରୀ ଜଗେଶ୍ୱର ମିଶ୍ର କଳାଶିକ୍ଷାପାଇଁ ଅର୍ଥ ଲାଭ ଆଶାରେ ଏକଦା ବହୁ

ଡିଟେକ୍‌ଟିଭ୍ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟରେ ସେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଡିଟେକ୍‌ଟିଭ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକର ମୌଳିକତା ଉପରେ କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନ ନଉଠାଇବା ଭଲ । ସାଧାରଣତଃ ବଙ୍ଗଳା ବା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଡିଟେକ୍‌ଟିଭ୍ ଉପନ୍ୟାସର ହୁଏତ ଏମାନେ ଅନୁକରଣ କରିଥାନ୍ତି କିମ୍ବା ଶସ୍ତା ହିନ୍ଦୀ ସିନେମାର କାହାଣୀକୁ ଉପନ୍ୟାସର ରୂପ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଦାସ, ପ୍ରଥମେ ନରବଳି ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଡିଟେକ୍‌ଟିଭ ଲେଖିଥିଲେ । ପାଠକଙ୍କର କୌତୁହଳ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଅନେକଖଣ୍ଡ ତାଙ୍କୁ ଲେଖିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଦେଶଗଡ଼କାସୁତର ଲୋମହର୍ଷକୋଷ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟ ଡିଟେକ୍‌ଟିଭଉପନ୍ୟାସର ଅନ୍ୟଏକ ଉଦାହରଣ । ଦ୍ୱାରିକାନାଥ ଦାସଙ୍କ ନାୟକ ଦସ୍ୟୁ ରଞ୍ଜନ୍ ଓ ସନ୍ତାନ୍ ଅଥବା ବନ୍ଧୁଶ୍ରୀ ଚରଣ ଦାସଙ୍କ ନାୟକ ନୃସିଂହ ଏକ ଦିଗରେ ଦସ୍ୟୁ ନରହନ୍ତା ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ କର୍ମବୀର ଦାନବୀର ରୂପେ ଚିତ୍ରିତ । ଶ୍ରୀ ଯୋଗେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ମହାନ୍ତି, ଗିରିଧାରୀ ମହାରଣା, ଭୁବନ୍ ଗୋସ୍ୱାମୀ ରୁଦ୍ର ସୁନ୍ଦର ମହାପାତ୍ର, ମହେଶ୍ୱର ପଣ୍ଡା, କମଳେଶ୍ୱର ତ୍ରିପାଠୀ ଆଦିଙ୍କ ନାମ ଏ ଦିଗରେ ସର୍ବାଦୌ ସ୍ମରଣୀୟ ।

—୮—

ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ଯେକୌଣସି ସାଧାରଣ ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକ ସାମୟିକ ବିଳାସ ହୋଇପାରେ । ହୁଏତ ଅର୍ଥ ଲାଭ ଅଥବା ଯଶ ଲାଭ ପାଇଁ ନଚେତ୍ ନିଜ ଜୀବନର କୌଣସି ଏକ ସ୍ମରଣୀୟ ଅନୁଭୂତିକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାପାଇଁ ଏମାନେ ଉପନ୍ୟାସର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଅଧେ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖୁ ଲେଖୁ କେହି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାକୁ ନିଜର ପେଶାରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି କେହି ବା କରନ୍ତି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଯଦି ଏହି ଲେଖକ ଉପନ୍ୟାସର ପୃଷ୍ଠାଭୂମିରେ ସାହିତ୍ୟ ଇତିହାସରେ

ଏମାନଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଗୌଣ, ତଥାପି ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ଆଙ୍ଗିକ ଓ ରୂପଗତ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରେ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ବିଚାର ନୁହେଁ, ଉପନ୍ୟାସର ବିଚାର କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ପୁଣି କବିତା, ନାଟକ, ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ଆଦି ଲେଖି ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିବା କେତେ କେତେ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କୁ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେବାର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏମାନଙ୍କ ଏକାଧିକ କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଶିଳ୍ପଶ୍ରୀ । କେତେବେଳେ ଏମାନେ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଆରମ୍ଭରେ ହିଁ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି ମାତ୍ର ଏଥିରେ ଆଉ ପ୍ରକାରେ ଯଥାର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ର ପାଇ ନଥାନ୍ତି । ପୁଣି କେତେବେଳେ ନିଜ ସାହିତ୍ୟ ସାଧନାର ଏକ ପରିଣତ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସେମାନେ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଫେରିଆସନ୍ତି । ଏହି ଶ୍ରେଣୀର ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ସଚ୍ଚି ରାଉତ୍ରାୟଙ୍କର ଚିତ୍ରଗ୍ରୀବ; ମାୟାଧର ମାନସିଂହଙ୍କର 'ଅନ୍ୱେଷଣ' ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସଙ୍କର 'ଅମାବାସ୍ୟାର ଚନ୍ଦ୍ର; କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶଙ୍କର 'ମଶାଣି ଝୁଲଣି' ର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇପାରେ ।

ସଚ୍ଚି ରାଉତରାୟଙ୍କ 'ଚିତ୍ରଗ୍ରୀବ' ଏକାଧିକ ସଂସ୍କରଣରେ ପ୍ରକାଶିତ । ୧୯୩୭ରେ ଏହା କଲିକତାରେ ଲେଖକଙ୍କର ପ୍ରବାସ ଜୀବନର ସ୍ମୃତି ବହନକରି ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖକ ନିଜେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ଏଥିରେ କେବଳ କଲିକତାରେ ପଢୁଥିବା ଓଡ଼ିଆ ଯୁବମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତାଧାରା, ଜୀବନବୋଧ ପରିପାର୍ଶ୍ୱର ଯେ ପ୍ରତିଫଳନ ହୋଇଛି ତାହା ନୁହେଁ, ଏହା ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଶ୍ରେଣୀର ଏକ ବାସ୍ତବ ଜୀବନାଲେଖ୍ୟ" । ଚିତ୍ରଗ୍ରୀବର କଳ୍ପାଂଶ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ । ଗଳ୍ପାଂଶର କୌଣସି କ୍ରମିକ ଅଗ୍ରଗତି ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ଚାରିଗୋଟି ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ହୀରେନ୍ଦ୍ର, ଗଗନ, ମୃଗାଙ୍କ ଓ ଗଣେଶ ନାୟକ । ଉପନ୍ୟାସରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ଥାନ ସମାନ । ଏଥିରେ ମୃଗାଙ୍କ କବାଶ୍ରିତ । ଗଣେଶ ପ୍ରେମିକ, ସେ ହୀରେନ୍ଦ୍ର ବା ଗଗନଙ୍କଭଳି ଚିନ୍ତକ ଅଥବା ବାସ୍ତବଦର୍ଶୀ ନୁହେଁ । ଅଯଥା ଶିଆଳ ପଛରେ ଗୋଡ଼ାଇ ସେ ଏକ ଅର୍ଦ୍ଧପାଗଳ ଶିଆଳ ଚରିତ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି । ସୀମାସ୍ଥାନ

ପ୍ରତୀକ୍ଷା ଓ ଅତୃପ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ତା ପ୍ରେମର ପରିସମାପ୍ତି ଘଟିଅଛି । ଏହି ବନ୍ଧୁ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ତର୍କ ଗଳ୍ପ ଓ କଥକତାର ଲଘୁ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ହୋଇଛି କେତେବେଳେ ପରିହାସ ଧର୍ମୀ, ଅବା କେତେବେଳେ ପ୍ରଚୁର ଧର୍ମୀ । ପ୍ରେମ, ଅର୍ଥନୀତି, ରାଜନୀତି ସମାଜ ସଂସ୍କାର ସବୁ କିଛିକୁ ଲେଖକ ନିଜ ଉପନ୍ୟାସରେ ଛଟାଛାନ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି । ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରେମିକ ଗଣେଶ କେବଳ ପ୍ରେମିକାଙ୍କ ନା ଲେଖି ବିନା ଠିକଣାରେ ଚିଠି ଲେଖେ ଓ ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଚିଠିବାକ୍ସର (letter box) ସନ୍ଧାନ ନପାଇ ଅଳିଆ ବାକ୍ସ (litter box)ରେ ଚିଠିପକାଏ । ଚାହିଁବାରେ ଅତୃପ୍ତି ଓ ପାଇବାରେ ବ୍ୟର୍ଥତାବୋଧ ଏହି ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ହୋଇଛନ୍ତି କେତେବେଳେ ଆଦର୍ଶବାଦୀ ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ କ୍ୱଚିତ୍ ବାସ୍ତବବାଦୀ । ସର୍ବି ବିଷୟସ୍ପୃକର ଏହି ଉପନ୍ୟାସ ଶାର୍ଦ୍ଦିକ୍ ବୁଦ୍ଧିଦୀପ୍ତ ଭାଷାରେ ରଚିତ । ଏହି ଭାବରେ ଏହା କେତେ ପରିମାଣରେ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଦାବି କରିପାରେ ।

'ଦେଖଣା ଦେଖଣୀ' ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀର ଲେଖକ ଦିଲ୍ଲୀସୁପ୍ରିମ କୋର୍ଟ୍‌ର ଆଡ୍‌ଭୋକେଟ୍ ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ବାରିଷ୍ଟର **ଗୋବିନ୍ଦ ଦାସଙ୍କର (୧୯୨୮) ଅମାବାସ୍ୟାର ଚନ୍ଦ୍ର (୧୯୭୪)**— ଆଧୁନିକ ସହରୀ ଜୀବନର ପରିବେଶରେ ରଚିତ ଏକ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର 'କାଜଲ୍' ଏକ ଅସହାୟ ତରୁଣ ଦରିଦ୍ର ଜୀବନକୁ ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ କରି ଭୌତିକ ସାଫଲ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିଛି । ଏକ ଦିଗରେ ତା ଚରିତ୍ରର ବହୁ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା ଓ ଅନ୍ୟଦିଗରେ ତା'ର ଉଦାର ମନସ୍କତାହିଁ ହୋଇଛି ଉପନ୍ୟାସର ଉପଜୀବ୍ୟ । ସେ ସନ୍ତାନବତ୍ସଳା କମ୍ପାନୀ ମାଲିକଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭାଜନ ହୋଇଛି, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ନାରୀଙ୍କର ସେ ହୋଇପାରି ନାହିଁ ଅସଫଳ ପ୍ରେମିକ । କାଜଲ୍ ନଗରକୁ ନଗର ବୁଲିଛି । ତାର ନେପଥ୍ୟ ଜୀବନରେ ଆସିଛନ୍ତି କେତେ ନାରୀ । ମାତ୍ର ସ୍ଥାନ ଓ କାଳର ନାୟକ ନହୋଇ ସେ ହୋଇଛି କେତୋଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଆବେଗର ବ୍ୟକ୍ତି ଚେତନାର ପ୍ରମୂର୍ତ୍ତି ଆଲେଖ୍ୟ । ସଙ୍ଗୀତ ଧର୍ମୀ ଚରିତ୍ରଭାଷଯୋଗୀ କେତେବେଳେ ନାଟକୀୟ ଚମକିତ ବୋଧ, କେତେବେଳେ ଅବା କାବ୍ୟିକ ଅବେଗ

ପ୍ରବଣତା ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ସ୍ୱାଦେଶିକୀ ବିଶିଷ୍ଟତାର ଅପେକ୍ଷା ରଖେ । ସମସ୍ତ ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ରୀ ଟ୍ରାଜେଡ୍‌ର ଧର୍ମ, ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରେମ ଓ ଅସାର ଭୌତିକତା ମଧ୍ୟରେ ଉଦାର ବ୍ୟକ୍ତିକେନ୍ଦ୍ରିକ ମାନବତାର ବାଣୀ ବହନ କରିଛି । ଅନୁଭାବିତ ଆତ୍ମକଥନ, ଅଶାନ୍ତ ସ୍ମୃତିର ରୋମନ୍ଥନ ଓ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଶ୍ଳେଷଣ ମଧ୍ୟରେ ଲେଖକ ନିଜର ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କୁ ଜୀବନ୍ତ କରି ପାରିଛନ୍ତି । 'ଅମାବାସ୍ୟାର ଚନ୍ଦ୍ର' ନାମକରଣ ମଧ୍ୟରେ ଆଧୁନିକ ମଣିଷର ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱର ଆବିଳ ଅନ୍ଧକାରମୟ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଶାଶ୍ୱତ ମାନବତାର ମୁକ୍ତି ଆବିଷ୍କାର କରିଅଛନ୍ତି ।

କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାସ (୧୯୧୪) କବି ମନୀଷୀ କୁଞ୍ଜବିହାରୀଙ୍କର ସର୍ବୋତ୍ତମ ସୃଷ୍ଟି ମଶାଣି ଭୂଲଦୀ (୬୮୦) ଗ୍ରାମୀଣ ପ୍ରଚ୍ଛଦର ଏକ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ବାଂଶ ଡେଙ୍କରେ ଡୁଗ୍‌ଡୁ ଦର୍ଶକର ଓଢ଼ଣୀ । ପଲ୍ଲୀଜୀବନ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ । ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ରସରେ ସଞ୍ଜୀବିତ ଏକ ପଲ୍ଲୀପ୍ରାଣ ଦରଦ କବିଙ୍କର ସ୍ୱଭଦୃଷ୍ଟି ଉପନ୍ୟାସରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ନାୟକ ପାଣ୍ଡୁଦାସଙ୍କ (ହରିବୋଲବାବା) ମହାପ୍ରସ୍ଥାନରୁ ଉପନ୍ୟାସର ଆରମ୍ଭ ଓ ତାଙ୍କର ଶେଷନିଶ୍ୱାସ ଅନ୍ତରେ ଉପନ୍ୟାସର ପରିଣତି । ଏହାର ନାୟକ ସତେ ଯେପରିକି ଲେଖକଙ୍କର ଏକାନ୍ତ ପରିଚିତ । କଳ୍ପନାରେ ଲେଖକ ରଙ୍ଗଚୁମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଦରିଦ୍ର ପଲ୍ଲୀଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧ ତାଙ୍କର ଏକାତ୍ମ୍ୟ ପରିଦୃଷ୍ଟ । ମନେହୁଏ ଯେପରିକି ଲେଖକଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀର ଏହା ଅଂଶ ବିଶେଷ । କର୍ମର କଠୋର ଶିଳାଭୂମିରେ କଟରଙ୍କର କୁସୁମପୁରର ସେଇ ଟୋକା ପାଣ୍ଡୁ ଜୀବନରେ ମହାନ୍ ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରିଅଛି । ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲୋକଙ୍କ ଆଖିରେ ବାବାଜୀ ପାଣ୍ଡୁର ଅତିମାନସିକ ରୂପ ଅଙ୍କିତ । ଏଇ ବାବାଜୀ ଥିଲେ ଅତି ସାଧାରଣ ଓ ତାଙ୍କର ମୁଖନିସୃତ ବାଣୀ ୧୯୬୯ରେ ଛପାହୋଇଥିଲା ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକା ଆକାରରେ । ଉପନ୍ୟାସର ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଏଇ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ପାଣ୍ଡୁଆ ଘରଛାଡ଼ି ଯାଇଛି ବାବାଜୀ ହୋଇ କେତେତୀର୍ଥ କେତେ ପାହାଡ଼ ଉପତ୍ୟକା ଘୂରିବୁଲି ଶେଷରେ ନିଜ ଗାଁ କୁସୁମପୁରକୁ ଫେରି ଆସିଛନ୍ତି ଜଣେ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷ ମହାତ୍ମା ହୋଇ ଆଉ ତାଙ୍କ କଣ୍ଠରୁ ଶୁଣା ଯାଇଛି ।

'ସବୁରି ଜନରେ ଏ ମହୀର ବନ୍ଧୁ,' ମହୀର ଉପରେ ଥାଇ ।
ଈଶ୍ୱର ପିତା, ଈଶ୍ୱର ସଖା, ଈଶ୍ୱରଭାବ ସାଇ" ।

ଚାଣ୍ଡୁ ବାବଙ୍କ ଆନ୍ଦୋଳନବନ୍ଧୁର କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଐତିହାସିକ ପୁରୁଷ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଓ ଜଣେ ଅଦେଶଭକ୍ତ ଗ୍ରାମୀଣ କର୍ମୀ ଷାର ମହାନ୍ତଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଘଟିଅଛି । ଏହି ଭାବରେ ଦେଶ ସଙ୍ଗତ କାଳ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସଟିର ଆବେଦନ କାଳାତୀତ । ଏହା ଏକ ଜୀବନଧର୍ମୀ ଭାବବାଦୀ ଉପନ୍ୟାସ । ଏଠାରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ଅଧିଭୌତିକତାରେ ଲୟ ଲାଭ କରିନାହିଁ, ଜାଗତିକ ଭୂମିକାରେ ବିକଶିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଜଗତ ତରୁଲତା, ପଶୁପକ୍ଷୀଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଦୀନଦୁଃଖୀ, ଭାବୁକ, କବି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇ ଗଠିତ ଶକ୍ତି ସନ୍ଦର୍ଭ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ସମତା, ମମତା ଓ ସତ୍ଧର୍ମିତା ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଈଶ୍ୱରଦର୍ଶୀ ଉପନ୍ୟାସର ଉପଜୀବ୍ୟ, ଭକ୍ତିର ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଜୀବନଧାରା, ଆଦର୍ଶ ଓ ଆନନ୍ଦର ଦେଶ ଖାଣ୍ଟି ଲୋକ ଭାଷାରେ ରଚିତ । ଏହି ଭାଷା ଆମୂଳାଗ୍ର ଛନ୍ଦୋମୟ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ଭାବଧର୍ମୀ । ଲେଖକଙ୍କ ଉକ୍ତି ସ୍ମରଣୀୟ—ଓଡ଼ିଆର ସାମାଜିକ ଜୀବନ ଖାଣ୍ଟି ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଛି ଅତି ଅଳ୍ପ । ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କାଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନକୁ ଯେମିତି ଜାଣିଥିଲି ତାର କିଂଚିତ ଆଭାସ ଦେଲି । ଲୋକ ଗୀତ ଲୋକ ଜୀବନର କେତେ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଭାବବିକଳନବାସ୍ତ୍ର, ତାର ସୂଚନା ଦେବ ଦେବ" । ଆଙ୍ଗିକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଉପନ୍ୟାସରେ କାହାଣୀ ଅଂଶ ଦୁର୍ବଳ ମନେ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ବଳିଷ୍ଠ ଚରିତ୍ର ଚିତ୍ରଣ ସେ ଅଭାବ ପୂରଣ କରିଅଛି । ମୁଖ୍ୟଚରିତ୍ର ସମ୍ବଳ ଗ୍ରାମର ବଧୂ, ମାତା, ହଳିଆ, ମକଦମ ଆବାଳବୃଦ୍ଧ-ସମସ୍ତଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଓ ଚରିତ୍ର, କର୍ମ ଓ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଆଲେଖ୍ୟରେ ସମଗ୍ର ଉପନ୍ୟାସଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇଉଠିଛି । ଅଜସ୍ର ଲୋକଗୀତର ଝଙ୍କାର, ଗାଥାର ସ୍ପର୍ଶ, ଦାର୍ଶନିକ କବିଙ୍କ ଭାବଦୃଷ୍ଟି ଓ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଉପନ୍ୟାସଟି ମହାକାବ୍ୟିକ ଗରିମା ଲାଭ କରିଛି—ଯଦିବା ଏହି ଟ୍ରାଜେଡିର କାରୁଣ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତର ଝଙ୍କାର ଅତିରିକ୍ତ ହୋଇଛି ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ । ଓଡ଼ିଆ କଥା ସାହିତ୍ୟର ଅଙ୍ଗନର ଗୌରବ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର

ବିକାଶ ସମ୍ଭାବନାର ଏକ ନୂତନ ଦିଗ୍‌କୁ 'ମହାଣି ଭୁବନୀ'ର ସ୍ଥାନ ସୃଷ୍ଟିକରୁ ଭୂମିକା ଚିହ୍ନିତ ହେବ—ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ।

ମଣିମା ଶୁଣିମା ନେଉ (୧୯୮୧) ଅଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରୁ ଚମତ୍କାରିତାର ସ୍ଥାନରୁ ଅପସାରଣ କରି ନବତମ ପ୍ରୟାସ ଲେଖକ ସୃଷ୍ଟିର ନାନ୍ଦନିକ ପରମ୍ପରା ଭାଙ୍ଗି, ଅନିଶ୍ଚିତାର ଗମ୍ଭୀରତା ଓ ଆଧୁନିକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ କରନ୍ତି । ଏହି ଦିଗରୁ କୁଞ୍ଜବିହାରୀଙ୍କର ପ୍ରଥମତମ କୃତି 'ମଣିମା ଶୁଣିମା ନେଉ' ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ପ୍ରକୃତିଗତ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତତା ମଧ୍ୟରେ ଜାଗ୍ରତ ଓ ତ୍ରସ୍ତ ମାନବତାର ବିକାଶ ଇତିହାସର ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ଜମିଦାରୀ ଶୋଷଣ ଅଛି—ପାରମ୍ପରିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଦୃଶ୍ୟତ ଓଡ଼ିଶା ତାହାର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ଏହାର ଭୂମି ଶୋଷଣ, ଶିଳ୍ପ ସ୍ଥାପନା, ନଗର ଜୀବନର୍ଯ୍ୟା କୋଣେ କୋଣେ ସେଠାରେ ବିବିଧ ମାନବୀୟ ସମ୍ପର୍କ ଓ ସମନ୍ୱୟର ଇତିହାସ ଆଜି ସେଠାରେ ଏକଦା ଉପକଥାର ଉପାଦାନ ହୋଇ ରହିଛି । ଏହାର ସାମଗ୍ରିକ ଇତିହାସ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଦୃଢ଼ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ବସ୍ତୁନିଷ୍ଠ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଲୀନ ହୋଇଯାଇଛି । ଦୃଶ୍ୟତ ଏଥିରୁ ବହୁଳାଂଶ ଏବେବି ଆଜିକାଲିର 'ଲଷ୍ଟ ଜେନେରେସନ୍' ; ପାଠ ଏହାକୁ ସାହିତ୍ୟର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ନକଲେ ଆଜି ନିଜସ୍ୱ ଜୀବନଧାରା, ସଂସ୍କୃତିବୋଧ ଖଣ୍ଡିତ ଓ ବିକଳାଙ୍ଗ ହୋଇ ରହିଯିବ । ଆଜି ରଜା ନାହାନ୍ତି, ରାଜମହଲର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରୁ ସେ ବିଦାୟ ନେଇଛନ୍ତି ! ମାତ୍ର ଲେଖକଙ୍କ ଭିତରେ ତାଙ୍କର ସେହିକୁ ଜୀବନ୍ତ ହେବାପାଇଁ, ଅଙ୍ଗୁରି ଧ୍ୱଜା ଓ ସ୍ମୃତିଚିହ୍ନର କାହାଣୀ ଲିଭିଯାଇ ନାହିଁ । ଉପନ୍ୟାସଟିର ଏହି ପରମ୍ପରା ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଇତିହାସ ନିଷ୍ଠା, ତଥ୍ୟ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମଧାରାର ଆଲୋକରେ ମନୋଜ୍ଞ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ କଳ୍ପିତ ତାଳଚେର ରାଜ୍ୟ, ତାହାର ରାଜବଂଶର କୀର୍ତ୍ତିକଳାପ, ରାଜାମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଜୀବନଶୈଳୀ, ରାଜ ଅନ୍ତଃପୁରର କାହାଣୀ, ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନର ସମୟରେ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱକାଳରୁ ସୁଦୀର୍ଘ ଇତିହାସ କାଳର ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଉତ୍ଥାନ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାରତରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ମିଶ୍ରଣ ବିଷୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ଉପନ୍ୟାସର

ତଥ୍ୟ ଆହରଣ ପାଇଁ ଲେଖକ ଏକ ବାଗରେ ରହିଥିଲେ ସ୍ୱଭାବ ଓ ପ୍ରକୃତି ଇତିହାସର ସୁଷ୍ଠୁ ଉନ୍ମୋଚନ କରିଅଛନ୍ତି, ସେଥିରେ ରାଜଦରବାରର ରକ୍ଷିତ ସନ୍ଧିପତ୍ର ଅନେକ ସାଂଗଠନିକ ସୂତ୍ରମନ୍ତ୍ର, ଲୋକକାହାଣୀ, ଉପକାହାଣୀ ଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟା ଆଦିକୁ ଆଲୋକକୁ ଆଣିଅଛନ୍ତି । ଔପନ୍ୟାସିକ ହୋଇପାରି-ଛନ୍ତି ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ଐତିହାସିକ, ନୃତାତ୍ତ୍ୱିକ, ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିବିତ୍ ଓ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ । ଏହା ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ୍ତବ ବିରଳ ! ପୁଣି କେବଳ ତଥ୍ୟ ନୁହେଁ ତଥ୍ୟର ଚିତ୍ରର ଭିତରୁ ମଣିଷର ପ୍ରାଣ ଫୁଟାଇବାରେ ଯେଉଁ କାବ୍ୟିକ ଦୂରଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହାର ସୁନ୍ଦର ପରିଚୟ ଉପନ୍ୟାସର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଗଠନ କୌଶଳ ଓ ଭାଷା ଶୈଳୀରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି ଲେଖକଙ୍କ ଅନନ୍ୟ ଆହରଣ ଓ ସଂଶ୍ଳେଷଣ ଶୈଳୀ । ଏକ ସମଗ୍ର ଜୀବନର ଗତି କୌଣସି ବୌଦ୍ଧିକ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଫୁଟିବା ଅନନ୍ୟ । ତାଙ୍କର ସହଜ ଶୈଳୀ ଓ ବୁଦ୍ଧି ପାଠକଙ୍କ ସକାଶେ ମଧ୍ୟରେ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଦେଖ ଲୌକିକ ପରମ୍ପରା ଏକ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ରାଜା ଗଙ୍ଗୀଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ରାଜ୍ୟର ଅତୀତ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନର କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଲୁଣ୍ଠନଧ୍ୱସ୍ତ ରାଜା ଗଙ୍ଗୀଚନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଣୀ ସୁରଭିରଙ୍ଗିଣୀ ଉପାଖ୍ୟାନର ଏକ ପାରମ୍ପରିକ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଶୃଙ୍ଖଳର ବାନପ୍ରସ୍ଥିନୀର ସ୍ମୃତିଚାରଣ ମଧ୍ୟରେ ଡାକମୂଳ ରାଜ୍ୟର ଅତୀତ ଇତିହାସ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତ୍ୟ ରାଜା ଗଙ୍ଗୀଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରୋତାରାଣୀ ସୁରଭିରଙ୍ଗିଣୀ । ରାଜବଂଶର ଅନେକ ଉତ୍ଥାନ ପତନକୁ ଉପହାସ କରି ବହିଚାଲିଛି ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀର ଅବାରିତ ସ୍ରୋତ-ଧାର—ମହାକାଳର କାବ୍ୟିକ ଭଙ୍ଗୀର ବନ୍ଦନ କରି । ତଳୁର ସହୋଦର କଥନ ଶୈଳୀଯୀ ସହିତ ସେଠାରେ ନୂତନ ଆଙ୍ଗିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ବୈଭବର ଉପନ୍ୟାସ ପାଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ କଳ୍ପନାତ୍ମକ ସାହିତ୍ୟର ନବଯୁଗର ସୃଷ୍ଟିକ ସଂଜ୍ଞା "ମହିମା ଗୁମ୍ଫା ଦେହଜ" ଉପନ୍ୟାସରେ ଘଟିଅଛି ! ଏହା ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଏକ ନୂତନ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ଉନ୍ମୋଚିତ । ନାନା ପ୍ରଭାବ ଓ ଅନୁକରଣ, ଅନୁସରଣ ମଧ୍ୟରେ ମୌଳିକ ଓ ପାରମ୍ପରିକ ଭଟକତାର ଧାର ନିର୍ଦ୍ଦ ବ ହୋଇ ରହିଥିବା ବେଳେ—ତାହାକୁ ଭୁଲିଯାଇ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରତାପ୍ରେମୀ ମୌଳିକତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମୀଣ ମୌଳିକତା, ଅନୁକୂଳ ମାନସ ଓ ଆଧୁନିକତାବାଦିକ ଜୀବନର

ଶାସନ୍ତ୍ରପାଦନରେ ଲେଖକଙ୍କ ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା ଓ ତଦାତ୍ମ୍ୟବୋଧ ତାଙ୍କୁ ଘଟଣା ଓ ଚରିତ୍ରବର୍ଗରେ ଏକାନ୍ତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରିଅଛି । ମାନବ ଚରିତ୍ରରେ ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା, ସ୍ୱାଭାବିକ ଗ୍ଲାନି ଓ ଗୌରବ, ଅମଙ୍ଗଳ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ତଥ୍ୟ ଭବିଷ୍ୟ ବିଧାନର ଭିତ୍ତି ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ ଲେଖକ ପ୍ରତିଷ୍ଠ ଦୃଢ଼ତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଘଟଣା ବିନ୍ୟାସରେ ଚେତନ ଅଣୁବୀକ୍ଷଣିକ ସତ୍ୟ ସନ୍ଧାନରେ ବେଳନର ଦୂର ବୀକ୍ଷଣିକ ।

ଏକ ଦିଗରେ ରାଜା ଗାଡ଼ିନ୍ଦ୍ର ଓ ରାଣୀ ସୁରତରଙ୍ଗିଣୀ, ତଥା ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ଜନନେତା ମର୍ଯ୍ୟା ଗୋ:ବର୍ଦ୍ଧନ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ୧୯୪୭ର ସହଧର୍ମିଣୀ କରଙ୍କ ବିକାସ ବାସ୍ତୁନ୍ ସଙ୍ଗେ ରକ୍ଷିତ ଜୀବନ ଚର୍ଯ୍ୟାକୁ ଏକତ୍ର ବିସ୍ତାର କଲେ ଉଭୟ ଯୁଗର ବର୍ତ୍ତମାନର ରାଜନୀତିକ କ୍ଷମତାଧରଙ୍କ ସାମୟିକ ଶୃଙ୍ଖଳା ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ସାଧାରଣ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଅସାମଞ୍ଜସ୍ୟର ମୂଳ ଉତ୍ସର ସନ୍ଧାନ ମିଳେ । ଦୂର ଅତୀତର ପୃଷ୍ଠଭୂମି ବିଗତ ଅର୍ଦ୍ଧଶତକ ମଧ୍ୟରେ ଦେଶର କାଶ୍ମୀର ଜୀବନ ଦେଶବର୍ତ୍ତିନୀର ମାନଚିତ୍ରର ଏକଦା ଗାଁର ଚିତ୍ର, କୋଇଲଖଣିର କୁଲି, ନୂଆଦିଲ୍ଲୀର ସଚିବ ଭଞ୍ଜନାର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଉପନ୍ୟାସଟିର ପ୍ରଭ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତରେ କଲ୍ହଣଙ୍କର ଅଙ୍ଗୀକାର ଓ ସ୍ୱପ୍ନ—ମାତ୍ର ସମଗ୍ର ଗଠନରେ ଏକ ପୁରାଣ ମହାକାବ୍ୟକ ପୌରୁଷ ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଅଣୁ ସଜ୍ଜିତ ମନ୍ତ୍ରାନର, ସୂତ୍ର ସହିତ ବିଶ୍ୱଙ୍କର ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ କରିଅଛି । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦେଶଙ୍କ-କାଳର ପରିପ୍ରେକ୍ଷରେ କଳ୍ପିତ ହେଲେବି ଏହାର ଆବେଦନ ଦେଶ କାଳାତୀତ । "କଥାଟିଏ କହୁଁ"ରେ ଯେଉଁ ପ୍ରାଣୋଦ୍ଦୀପ୍ତ ଗଳ୍ପର ଆରମ୍ଭ ତାର ଶେଷରେ ଶୁଣିଛୁ ଏକ 'ଶାପମୁକ୍ତ'ର ବିଦେହୀ ଆତ୍ମାର ଅଶ୍ରୁର ଆର୍ଶୀବାଦରେ—"ତୋର ଆଖି ତୋ ପାଳର ସମସ୍ତଙ୍କର ମଣିତ୍ତଭଣ ଆଙ୍ଗୁଠିଟି ମାତ୍ର ଥିବ । ପ୍ରକୃତି ଭିନ୍ନ ଦେଖାଇଦିବ ! ଅନ୍ତରାଳରେ ନିର୍ବିକାରରେ ଶିଳ୍ପିଟିକୁ, ହୃଦୀ ଦେଖିବେ ସଜୀବକ ଭୂମିକୁ ମାଳ୍ୟଙ୍କୁ ଗର୍ଦ୍ଦାଭେ ଏକମୁହାଁ ମାଡ଼ିଯିବୁ, ଜଳୁଥିବା ବର୍ଷା ନୁହେଁ କାମୁଡ଼ି ଦେଶମାତାର ନିଜକୁ ବଞ୍ଚିତ, ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ କରିଦେଇଛୁ" (ପୃ ୨୭୯) । ମାତ୍ର ସ୍ୱପ୍ନ ଅମର, ଅନେକ ନବୀନ୍ ବୈରାଗ୍ୟ ସହିତ "ଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ, ଭଦ୍ରବେଳ ସମୁଦ୍ରକୁ,

ଭିଖ୍‌ଆଳ, ବାଂଶ କଣ୍ଢେଇ, ଅଖୁଣ୍ଡିଆ ମଶାଲଧାରୀ ଦଣ୍ଡଧାରୀ ଅଭିନ୍ନ କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରିବ ?

ଡକ୍ଟର ଖଞ୍ଜନ ଦାସ (ଜନ୍ମ ୧୯୬୧)ଙ୍କ 'ମହିମା ଗଡ଼' ଏକ ନୂତନ ସ୍ୱାଦର ସଦ୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ଉପନ୍ୟାସ (ପ୍ରକାଶକାଳ ୧୯୮୧)। ଏକ ଐତିହାସିକ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ଉପରେ ସତ୍ୟବାଦୀର ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ ମନ୍ଦିର ଓ ତାର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଜୀବନକୁ ନେଇ ରଚିତ ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଗଭୀର ଅନ୍ତରଙ୍ଗତା, ଜୀବନ ପ୍ରତି ଦରଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ନୈଆଶ୍ରୟ ସ୍ୱଷ୍ଟତା ଓ ଜୀବନଧାରା ସହିତ ମାନସିକ ତାଦାତ୍ମ୍ୟବୋଧ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି। ପୁରୀର ଗଜପତି ମହାରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ତୃତୀୟଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ମହିମାଙ୍କର କୁଳସ୍ୱାର୍ଥ ଆଭିଜାତ୍ୟ ଓ ଆଧୁନିକ ଜୀବନ ସହିତ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ହୀନ କରୁଣ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ପ୍ରଦତ୍ତ। ଛଳନାତ୍ମକ ଚେମ୍ବୁଲ୍ୟାର, ନଡ଼ିଆ ବ୍ୟବସାୟୀ ଓ ଜମିଦାର ଶଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କଠାରୁ ସାମସିଂ ଦରୱାନ, ନେପାଲିସ୍ ଦାରୋଗାଙ୍କ ଭଳି ବନ୍ଧୁ ଚରିତ୍ରଙ୍କ ସହିତ ଭବ୍ୟତର ନର୍ସ, ସତ୍ୟବାଦୀର ବକୁଳବନ, ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳ, ଏ ସମସ୍ତ ଚରିତ୍ରଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଜୀବନ୍ତ ସାକ୍ଷୀ ହୋଇ ଉଠିଅଛନ୍ତି। ଇତିହାସ ପୁରାଣ ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ସଙ୍ଗରେ ଲେଖକଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ଅନୁଭବ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବରେ ମିଶିଯାଇଅଛି। ଏହି ଉପନ୍ୟାସର ଅନ୍ତରାଳରେ ଔପନ୍ୟାସିକ ନିଜେ ସେପଟରୁ ନେପଥ୍ୟ ଭୂମିକା ମଧ୍ୟରେ ଆବଦ୍ଧ ରହି ପାଦପ୍ରଦୀପର ଆଲୋକ ମଧ୍ୟକୁ ଚାଲିଆସିଛନ୍ତି। ଏକ ପରିଚିତ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର ଭୂମିଖଣ୍ଡ ମହିମାଗଡ଼କୁ ଉପଜୀବ୍ୟ କରି ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ସାବଲୀଳ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଭାଷାରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଯୁବତୀ, ତରୁଣ, ଚେଙ୍ଗ, ଚକାଣୀ ମାନଙ୍କୁ ଏକ ମହାନ୍ ଐତିହାସିକ ରଙ୍ଗଭୂମିରେ ଏକଦା ଅଭିନୟ କରି କାଳର କୁଟିଳଗତିରେ ଅପସାରିତ ହୋଇଥିବା ରାଜାରାଣୀ, ବିଦୂଷକ ଓ ଜନନାୟକଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅତୀତ ସ୍ମୃତିରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଲେଖକ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ଏକ ମାନବୀୟ ଚେତନା ଆଦର୍ଶର ଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଛନ୍ତି। ଲେଖକଙ୍କ ନିଜ ଭାଷାରେ "ଯାଙ୍କ କଳମ ଯାହା ଲେଖୁଛି ତାହା ଠିକ୍ ଆଧୁନିକ ଚିତ୍ରକରର ଚିତ୍ର ଭଳି। ତଥାପି କିଏ କଣ ଦେଖିବ ତାହା

ତାଙ୍କ କଥା"। ଉପନ୍ୟାସଟି ତାଙ୍କ ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚାତୁର୍ଯ୍ୟ ସ୍ୱାକ୍ଷରରେ କଳନା କରାଯାଇପାରେ। ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଏକ ଐତିହାସିକ ନା ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ, ଅତୀତ ନା ବର୍ତ୍ତମାନ ଜୀବନର ଆଧାରିତ ଉପନ୍ୟାସ, ଇତିହାସ ନା କଳ୍ପନା ଭିତ୍ତିରେ ଗଠିତ ଏକ ଅବସାଦାତ୍ମକ ଗଳ୍ପ, ନା ଜୀବନର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ନୈତିକ ଆଦର୍ଶ ନେଇ ଲେଖାଳୁର ଜଣେ ଶିଳ୍ପୀଙ୍କର ନିଜସ୍ୱ ସମ୍ଭାର—ତାହା କଳନା କରିବା କଠିନ। ତଥାପି ଉପନ୍ୟାସଟିରେ ଏ ସମସ୍ତର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଅଛି। ଗର୍ଭ ଅଭିଜ୍ଞତା, ବହୁ ଲୁଗା ବଂଶୀର ସ୍ପର୍ଶ, ବିବେକାନନ୍ଦ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧି ଓ ନେହେରୁଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ଆତ୍ମଜ ଡଃ ଦାସଙ୍କ ନିକଟରୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଲାଭ କରିଥିବା ଏହି ଉପନ୍ୟାସଟି ଏକ ପ୍ରାଥମିକ ରଚନା ହେଲେହେଁ ଏଥିରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଶିଳ୍ପ ସାଫଲ୍ୟର ଇଙ୍ଗିତ ସ୍ୱତଃ ଉଦ୍ଭାସିତ। ଭବିଷ୍ୟତ ଦାସଙ୍କ ଲେଖନୀ ନବନବ ସୃଷ୍ଟିର ସନ୍ଧାନ କରୁ ଓ 'ମଣିମାଳିନୀ' ପରି ତାଙ୍କ ପରିକଳ୍ପିତ ଧାରାବାହିକ ଉପନ୍ୟାସ 'ନୂଆ ଦୁନିଆଁ', 'ଅନ୍ଧାରୁଆ ଜଙ୍ଗଲ' ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟର ନବ ଦିଗନ୍ତକୁ ଉଦ୍ଭାସିତ କରୁ, ଏହାହିଁ କାମନା।

(୯)

ସମସାମୟିକ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକ (୧୯୩୯) ଓ ନବଦନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ପାଇଁ କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର ଓ ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ବିଶେଷ ସ୍ମରଣୀୟ। କାହ୍ନୁଚରଣଙ୍କ ପରେ ବିଭୂତି ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ। ସେ ଏଯାବତ୍ ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଶତାଧିକ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା କରିଛନ୍ତି। ଶ୍ରେଣୀଗତଭାବରେ ଶାନ୍ତ ସାଗର ମଧ୍ୟରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସର ନାୟକ ନାୟିକାମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନର ରଙ୍ଗୀନ କାମନାକୁ ମଧ୍ୟରେ ନେଇ ଅତିବାହିତ କରନ୍ତି। ବିଭୂତି ବାବୁ ଲେଖାମାନର ଗୁଣ। ସମସାମୟିକ ସମାଜର ଐତିହାସିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ସଦା ପ୍ରସାରିତ। ସେ ପୁଞ୍ଜିବାଦର କଠୋର ସମାଲୋଚକ, ତଥା ବ୍ୟକ୍ତି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟବାଦୀ ଗଣତନ୍ତ୍ରର ସମର୍ଥକ। ଫ୍ରଏଡ଼ୀୟ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଆଧାରରେ ସେ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ମାନସିକ ବିଶ୍ଳେଷଣରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି। ଜଣେ ଉପନ୍ୟାସର ସ୍ରଷ୍ଟା ହେଲେହେଁ ନିଜ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତକୁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ମଣ୍ଡିତ କରିବା ପାଇଁ ସେ ବହୁଳ ଶୈଳୀର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛନ୍ତି। ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ତାଙ୍କର 'ଦେବଦେବୀ-

କନ୍ୟା' ଉପନ୍ୟାସଦ୍ୱୟରେ ଶିଳ୍ପୀ ଚରିତ୍ରର ଅନ୍ତର୍ଜଗତର ଅବସ୍ଥାର ଚାରି ଭିତି ଓ ଶବଳଗିର ମାଧ୍ୟମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ବସନ୍ତ ବାବୁଙ୍କର ଭାଷା ଶୈଳୀ ମନୋରମ। ଘଟଣା ଓ ଚରିତ୍ର ଉଭୟଙ୍କ ପ୍ରତି ସେ ସମାନ ଓ ନାଟକୀୟ ଉପସ୍ଥାପନା ଶୈଳୀର ନିପୁଣତା ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି। ବିଭୂତି-ଭୂଷଣ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପରମ୍ପରାର ଯଥାର୍ଥ ଦାୟାଦ। 'ଏଇ ଗାଁ ଏଇ ମାଟି' ଉପନ୍ୟାସରେ ଦେଶପ୍ରେମଭାବର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରକାରନ୍ତରେ ଲେଖକଙ୍କ ଅନୁଭୂତିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରାଇଦିଏ। 'ନାୟିକାର ନାମ ଶ୍ରାବଣୀ' ଉପନ୍ୟାସର କାହାଣୀ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର ମନୋଜଗତର ସମନ୍ୱୟର ବଳିଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପ ସୃଷ୍ଟି କରିଛନ୍ତି। ବିଭୂତିବାବୁ ସମସାମୟିକ ଜୀବନର ରୂପକାର। କିନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନ ସେ ଏକ ଦିଗରୁ ଉଚ୍ଚାଭିଳାଷୀ ଜୀବନ, ସାମନ୍ତ ସ୍ମୃତି ଚିତ୍ରର ଦୋଷରେ ଗୁଣାବଳୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଉପଲବ୍ଧ କରିଛନ୍ତି। ସେ ବାସ୍ତବର ବିଭୂତିବାବୁ ସମର୍ଥକ। ଫଳରୁ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଆଧୁନିକଯୁଗଚେତନାର ମୂର୍ତ୍ତି ଚିତ୍ରକାର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ଜନପ୍ରିୟ ଉପନ୍ୟାସ ସୁଲଭ ପ୍ରେମ, ବହୁଳ ପାରିବାରିକ ସାମାଜିକ ଜୀବନ ନିର୍ବାଚନର ବଳପ୍ରଦର ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗିରେ ସେ ତାଙ୍କର ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କ ପ୍ରେମ ଘୃଣା, ଈର୍ଷା ଓ କାରୁଣ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି। ତ୍ରିବେଣୀ ଧର୍ମୀ କାହାଣୀ ରଚନାରେ ବିଭୂତି ଚଳନାସ୍ତକ ବିଶେଷ ଦକ୍ଷତା ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି।

କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର (୧୯୩୭) ଦର୍ଶନ ବିଭାଗରେ ଅଧ୍ୟାପନା କରନ୍ତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ କଥାସାହିତ୍ୟର ସାମୟିକ ସ୍ରଷ୍ଟା। 'ନଷ୍ଟିକା', 'ପ୍ରିୟଦର୍ଶି', 'ଦେବଦୁଃଖ' ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟରେ ଶୈଳୀସୁଧା ଓ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ସମାହାର ତାଙ୍କର ଲେଖକ ଆସ୍ଥା। ଉପନ୍ୟାସରେ ଚମତ୍କାରିତା ସୃଷ୍ଟି ପାଇଁ ସେ ଏକାଡ଼େମିକ ନାୟକ ନାୟିକାଙ୍କର ବ୍ୟର୍ଥପ୍ରେମ, ଆକାଂକ୍ଷା, ଦୁଃସାହସିକ ଅଭିଯାନ ପ୍ରବଣତା ସବୁକିଛିର ବିନିଯୋଗ କରିଅଛନ୍ତି। ତାଙ୍କର ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରେମିକ ନାୟକ କେତେବେଳେ ଦେଶଭକ୍ତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପୁଣି କେତେବେଳେ ବୈଜ୍ଞାନିକବାଦୀ ପାଗଳ ହୁଏ। ତାଙ୍କ ନାୟକ ନାୟିକାମାନେ ବହୁ ସମସ୍ୟାରେ ଝୁଣ୍ଟି ପଡ଼ି ପଥ ହରାଇ ବସି

ପ୍ରଭୃତି ଚରିତାର୍ଥପାଇଁ ସୃଷ୍ଟି କରାଇଛନ୍ତି । ଜୀବନର ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥ ଦେବାକୁ-ଯାଇ ଲେଖକ ପାରମ୍ପରିକ ସଂସ୍କାରର ଜଟିଳ ଓ ଆଧୁନିକ ଦେହଭୁବାସ-ନାର ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ମାନସିକ ସଂଘର୍ଷର ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ନିଜ ଉପନ୍ୟାସର ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଅଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ଭାଷା ପ୍ରାଞ୍ଜ-ଳ ତେଜସର ପ୍ରସାଦଧର୍ମୀ ନେଦକଳ୍ପେଁ ଅନନ୍ୟ । କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିରେ ସାର୍ଥକ ଶିଳ୍ପୀର ସମ୍ଭାବନା ବହୁ ସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ମାତ୍ର ଜୀବନ ସହିତ କଳାର ଅନୁଭବ ସହିତ କଳ୍ପନାର ସମନ୍ୱୟ ସାଧନରେ ସେଠାରିକି ତାଙ୍କର ସଂସ୍କାର ଅଭାବ, ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟି ଧର୍ମକୁ କିଞ୍ଚିତ କ୍ଷୁଣ୍ଣ କରିଛି । ତେବେ ପ୍ରସାଦଧର୍ମୀ ଲେଖକଙ୍କ କୃତି ପୃଷ୍ଠାମାନଙ୍କରେ ଏପରି ସୃଜନତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଶୀଳ ହେବାକୁଁ ହୋଇଥାଏ, କୃଷ୍ଣପ୍ରସାଦ ତାର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ନୁହନ୍ତି ।

ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ (୧୯୩୪) ବାଣିଜ୍ୟର ଅଧ୍ୟାପକ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାବାନ ଲେଖକ ଭାବରେ ସୁପରିଚିତ । 'ନରକିନ୍ନର', 'ଶତାବ୍ଦୀର ନଚିକେତା', 'ତିନୋଟି ସନ୍ଧିର ସକାଳ'ରେ ଅତିବାସ୍ତବ ଚେତନାର ସ୍ପଷ୍ଟ ରହିଛି । ତାଙ୍କର ନାୟକ ନର୍ଦ୍ଧମାରେ ଜନ୍ମଲାଭକରେ । ଆଧୁନିକ ନଗର ଜୀବନର ଗ୍ଳାନି ଓ ହତାଶା ଭିତରେ ନିଜ ଅବଚେତନ ମନର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଆବିଷ୍କାର କରେ ନିଜର ଦ୍ୱିଧା ଓ ପରିଚିତ ଜଗତକୁ । ଏହି ଜଗତ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତ, ରଙ୍ଗହୀନ । କେତେକ ଗୁପ୍ତଚେତନ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଆଦିମ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ବର୍ଣ୍ଣନ କରେ । ଅନୁକ୍ତ ଉଚ୍ଚାରଣ ଭିତରେ ଉପନ୍ୟାସ ଗୁଡ଼ିକରେ ଶାନ୍ତନୁକୁମାର ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଦର୍ଶନ ଫୁଟାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସରେ ବର୍ଣ୍ଣନାଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସର ଶୃଙ୍ଖଳା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆତ୍ମଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସର ବ୍ୟଞ୍ଜନା ପ୍ରାଧାନ୍ୟଲାଭ କରିଅଛି ।

'ନରକିନ୍ନର'ର ନାୟକ କର୍ଣ୍ଣ ଏକ ଅବୈଧ ସନ୍ତାନ । ଜଣେ ବୁଢ଼ା ଭିକ୍ଷୁକଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିପାଳିତ । ବୁଢ଼ା ଭିକ୍ଷୁକର ମୃତ୍ୟୁପରେ ପରିତ୍ୟକ୍ତ ନିଃସଙ୍ଗ କର୍ଣ୍ଣ ସମାଜର ଅନ୍ଧକାର ପଥରେ ଚୋରକାରବାରୀ ଓ ଅନେକ କୁଷ୍ଠ-ରୋଗୀଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ପୁଲିସଗୁଳିରେ ନିହତ ହୋଇଛି । ଏ ଅବହେଳିତମାନେ କାହିଁକି ଜନ୍ମନିଅନ୍ତି ? ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନପାଇଁ

ସମାଜର ନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ କ'ଣ ? ଏସବୁ ପ୍ରଶ୍ନର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି ଶାନ୍ତନୁ କୁମାର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ 'ନରକିନ୍ନର' ଉପନ୍ୟାସରେ । ଶତାବ୍ଦୀର ନବଜାତକ ଓ ଛନୋଟି ଘରର ସକାଳ ଦୁଇଟି ଦର୍ଶ୍ୟାସ୍ପବାଦୀ ଉପନ୍ୟାସ । ଆଧୁନିକ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ବିଭୁପ୍ରସାଦର ଜୀବନରେ ଭଗ୍ନ ଓ ନିଃସଙ୍ଗ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ । ସମାଜର ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଓ ନୈତିକତା ବ୍ୟକ୍ତିଜୀବନର ଅନ୍ୱେଷା ଓ ଆକାଂକ୍ଷାକୁ କେତେ ଦୂର ଦେଇ ଚିହ୍ନିତ ଓ ବହିର୍ମୁଖି ଉଚିତରେ ତାହା ବିଭୁପ୍ରସାଦ ଚରିତ୍ରରେ ପ୍ରଶ୍ନବାଚକ ଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ । ବ୍ୟକ୍ତିର ସତ୍ତା ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଅଗ୍ରାଧିକାର ଦେବାପାଇଁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସାର୍ଥକତା ସମସ୍ତ ଓ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଙ୍କଟରେ ସ୍ଥିତିଶୀଳ ସମାଜ ଜୀବନର ବର୍ତ୍ତମାନର ଚିତ୍ର ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଏକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ଶାନ୍ତନୁ ନିଜର ଆତ୍ମଧର୍ମୀ ଉପନ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକରେ ଏ ଦିଗରେ ହିଁ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱର୍ଗତଃ ବାମାଚରଣ ମିତ୍ରଙ୍କର 'ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଚମ୍ପା', ସାତକଡ଼ି ହୋତାଙ୍କର 'ସ୍ୱପ୍ନ ବିଜୁଳି', 'ବ୍ୟାକୁଳ ଦୁହେଁ', 'ଏତେ ସ୍ୱପ୍ନ ଏତେ ଆଲୋକ', ଉପେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରସାଦ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ସଙ୍ଗିନୀ ଓ 'ମନଶଙ୍କର' ଆଦି ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସୃଷ୍ଟି ।

(୧୦)

ସୃଜ୍ୟମାନ ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଜଗତ ଏବେ ପ୍ରସାରିତ ଓ ବହୁ ସମ୍ଭାବନା ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଓଡ଼ିଆ ଏକ ଆଞ୍ଚଳିକ ଭାଷା ହେଲେହେଁ ଏହା ସାର୍ବଜନୀନ ସଂସ୍କୃତିର ବାହକ ଓ ଧାରକ । ସୁଦୂର ଅତୀତର ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ବୋଧ ଓ ଭବିଷ୍ୟତର ରୂପରେଖା ପାଇଁ କଳ୍ପନାପ୍ରବଣତାର ଅଭାବ ଘଟିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଆଧୁନିକ ଜଗତର ଜୀବନର ସନ୍ଧାନ ସଙ୍କେତଙ୍କ ଭବନକୁ ଅର୍ଥବହ କରିବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକତାରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି । ତେଣୁ ଏକ ଆଞ୍ଚଳିକ ସାହିତ୍ୟ ଭାବରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେହେଁ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟର ସ୍ୱରମୂର୍ତ୍ତି ବହନ କରିବାକୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବେଶ ସମର୍ଥ ତାହା କେତେକ ମୌଳିକ ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟି ଓ ଅନୂଦିତ ଉପନ୍ୟାସ

ସାହିତ୍ୟକୁ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଇପାରେ । ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ ଉପନ୍ୟାସ ପ୍ରକାଶ କରିବାରେ ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସ, ଲଲ୍ ନଗେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ଗୁପ୍ତ, ଗୋଲୋକବିହାରୀ ଧଳ; ସୁନନ୍ଦ କର, ରଘୁନାଥ ଦାସ, ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ସିଂହ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି, କୁଞ୍ଜବିହାରୀ ଦାଶ, ଜନେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ନାମ ସ୍ମରଣୀୟ । କିନ୍ତୁ ଏହିସବୁ ଅନୁବାଦଗ୍ରନ୍ଥ ଗୁଡ଼ିକରେ ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର ଅନୁବାଦ କୃତିତ୍ୱ ଘଟିଅଛି । ଅନୁବାଦଗୁଡ଼ିକ ଇଂରାଜୀ, ହିନ୍ଦୀ ଅଥବା ବଙ୍ଗଳାରୁ ହୋଇଅଛି । ମୂଳଭାଷାରୁ ଅନୁବାଦ ପାଇଁ ଯୋଗ୍ୟତା ଥିଲେ ଅନୁବାଦକଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ବ ଦେଖିଲେ ବିଶ୍ୱସାହିତ୍ୟ ସହିତ ଆତ୍ମୀୟତା ସ୍ଥାପନର ପ୍ରୟାସ ଦେଦୀପ୍ୟମାନ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେବ—ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏ ଦିଗରେ ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ସ୍ମରଣ ଯୋଗ୍ୟ ।

ଷଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ

ପ୍ରାନ୍ତଭୂଷା: ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଆମଜୀବନ

ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଜନକ ଫକୀରମୋହନ । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ପାରଂପରିକ କଥାସାହିତ୍ୟର ଚଳିତ ଧାରା ଅତିକ୍ରମ କରି ସେ ନୂତନ ଶିଳ୍ପରୂପର ପ୍ରଥମ ଆଙ୍ଗିକ ରଚନା କରିଥିଲେ ଯେତେବେଳେ ବଙ୍ଗ ପ୍ରଥାନାଧୀନସ୍ଥ ଏକ ଇଂରେଜ ନାୟକର ଜୀବନଚରିତ 'ଲଛମା ନୂଆ'ରେ । ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସକୁ ଓଡ଼ିଆ ଜୀବନ ସହିତ ଏକାତ୍ମକରି ଶିଳ୍ପରୂପ ଦେବାରେ ସାର୍ଥକତା ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମ ସ୍ରଷ୍ଟାକାର ଫକୀରମୋହନ । ସ୍ୱଭାବରେ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତି ଉପନ୍ୟାସର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ନାମଥିଲା ନବନ୍ୟାସ । ଇଂରେଜୀ ନଭେଲ୍ କଥାଟି ସହିତ ଏହାର ଏକ ନୂତନର ଭାବ ଜଡ଼ିତ । ହୁଏତ ନବନ୍ୟାସ ଶବ୍ଦଟି ସହିତ ଚରିତ୍ରର ଜୀବନଧାରାର ଅବାଧିତ ଧାରା ଅନୁରଣିତ । ତେଣୁ ଉପନ୍ୟାସ ଶବ୍ଦବର୍ତ୍ତେ ନବନ୍ୟାସ ଶବ୍ଦଟି ସାର୍ଥକ ପ୍ରଚଳିତ ନହେବ ? — ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଏବେବି ଅବାନ୍ତର ନୁହେଁ । ଏଣୁ ଗୋଟିଏ ଶିଳ୍ପ କଥାସାହିତ୍ୟ । ଏହା ଅନେକ ଅର୍ଥବହ କାରଣ ଏହାର ଦେଶାନ୍ତର ଏବଂ ଭୂମିକା ଯେ ଏଥିରେ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ । ଉପନ୍ୟାସ କଳ୍ପନାର ଏକ ମୁକ୍ତ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ । ତଥ୍ୟ ଓ କଳ୍ପନାର (Fact ଓ Fiction) ସମ୍ମିଳିତ ଭୂମିରେ ଜୀବନ ବିକାଶିତ । ଅନ୍ତହୀନ ବାସନାର ପ୍ରସ୍ରବଣ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ, ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତଥ୍ୟ ଉପରେ ଯେତେବେଳେ ନୁହେଁ ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ସୁସଜ୍ଜିତ କଳ୍ପନାର ଭାବମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ କେବଳ ଆବିଷ୍କାର କରିହେବ ନାହିଁ । ଉଇଲିୟମ୍ ବ୍ଲାକ୍ (William Black) ଉପନ୍ୟାସର ସେଇ ଆଦିସୂତ୍ରର ଜୀବନ ପାଇଁ ଏକ ଚିରନ୍ତନ ଧ୍ରୁବବାଣୀ (gospel) ରଚନା କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖିଥିଲେ—

> "Do what you will, this life is a Fiction, and is made up of Contradiction."

ସବୁ ଶିଳ୍ପର ଉପନ୍ୟାସ ହେଉଛି ଏକ ଉଦ୍ଭାବନ ଓ ସମାୟୋଜନର କଳା । ଜୀବନର କ୍ୟାନ୍‌ଭାସ୍ ଏତେ ବିସ୍ତୃତ, ସ୍ଥାନ ଓ କାଳର ଅନ୍ତଃସ୍ଥାନ ପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟରେ ତାରଗ୍ରଥିତ ଏତେ ବର୍ଣ୍ଣିଳ—ତାର କୌଣସି ସ୍ଥିରରୂପ କଳ୍ପନା କରିବାକୁ ହେଲେ ଅଜସ୍ର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟରୁ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ପାଇଁ ଉପାଦାନ ବାଛିବା ହିଁ ସବୁଠାରୁ କଠିନକାମ । ଏହିକାର୍ଯ୍ୟ ସତର୍କତା ଓ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ କରିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ । ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜୀବନର ଏକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱରୂପ ଅଙ୍କନରେ ସେମାନେ ସଦା ଉଦ୍‌ଯୋଗୀ । ଏଥିପାଇଁ ଆମ୍ବସ୍ୱତେବେନ ଔପନ୍ୟାସିକ ମନେକରିଥାନ୍ତି ଋଷି, ବୈଜ୍ଞାନିକ, କବି ସମସ୍ତଙ୍କଠାରୁ ତାଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଉଚ୍ଚରେ । କାରଣ ସେମାନେ ଜୀବନ୍ତ ମଣିଷର ଖଣ୍ଡାଂଶ ବିଷୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶିଳ୍ପୀ । ମାତ୍ର ଔପନ୍ୟାସିକ ହିଁ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନର ସ୍ରଷ୍ଟା । ଉପନ୍ୟାସ ହିଁ ଜୀବନର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଗ୍ରନ୍ଥ । ✽ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା ପାଇଁ କେତେବେଳେ ଔପନ୍ୟାସିକ (ସ୍ୱପ୍ନଜଗତରେ ଶୁଣାକାର) ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖି ଥାଆନ୍ତି, ମୃତ୍ତିକାର ଉଷ୍ମା ଓ ସ୍ପର୍ଶରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି, ଖୋଜି ପାଆନ୍ତି ଶାନ୍ତିର ଧବ୍‌ବଳୟ, ସାହାରାର ମରୁଭୂମିରେ ଅଥବା ଅଣୁବୀକ୍ଷଣିକ ଓ ଦୂର-ବୀକ୍ଷଣିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ନିକ୍ଷେପ କରିଥାଆନ୍ତି ନିକଟ ଓ ଦୂରକୁ । ବାରମ୍ବାର ଫେରିଆସି ପାଆନ୍ତି ନିଜର କେଉଁଠିକେ ପରିଚିତ ମାଟିକୁ ଏକ ଶାନ୍ତ ନୀଡ଼ ବାନ୍ଧିବା ଲାଗି । ଜୀବନର ଯାହାକିଛି ଅସ୍ପଷ୍ଟ, ଜଡ଼ତାର ଯାହାକିଛି ବର୍ଣ୍ଣହୀନ--- ସେଥିରେ ରୂପ ଓ ରଙ୍ଗ ଦେବାକୁ ଯାଇ ଔପନ୍ୟାସିକ ହୋଇ ଥାଆନ୍ତି ନିଜର କଳ୍ପିତ କାଳଯନ୍ତ୍ରର ସାରଥି, ନବନବ ସୃଷ୍ଟିର ବିଧାତା ।

✽ And being a novelist, I consider myself Superior to the saint, the scientest the philosopher, and the poet, who are all great masters of different bits of man alive, but never get the whole hog.

The novel is the one bright book of life.

D. H. Lawrence :
(Why the Novel Matters)

ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ଅଭିଯାତ୍ରାରେ ଫକୀରମୋହନ ହିଁ ପ୍ରଥମ ସାର୍ଥକ ସ୍ରଷ୍ଟା । ତାଙ୍କ ସୃଷ୍ଟିର ବିଧାର୍ଥ ଅତୀତ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତକୁ ପ୍ରସାରିତ କରିଥିଲା ଶୋଷକ ଶୋଷିତ ଓ ଅନୁଗାମୀତ ବ୍ୟକ୍ତି ଚରିତ୍ରମାନର ଉନ୍ମୀଳନରେ । ଏକ ଦିଗରେ ଇତିହାସ ଓ ଅନ୍ୟ ଦିଗରେ ସମସାମୟିକ ଜୀବନ । ଉପନ୍ୟାସରେ ଫକୀରମୋହନ କୌଣସି ଇତିହାସର ଗୌରବମୟ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରି ନାହାନ୍ତି । ସେ ଯଥାର୍ଥରେ ଆଧୁନିକତାର ଉପାସକ । ସମକାଳୀନ ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନିଷ୍ପେଷିତ, ଅପକର୍ମ ଲିପ୍ତ, ଅତ୍ୟାଚାର, ଅଭୁକ୍ତ ମଣିଷର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି । ଫକୀରମୋହନ କଥାଶିଳ୍ପୀ ହୋଇଥିଲେ ସେ ଥିଲେ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଜଣେ । ଧୂଳିଧୂସରିତ ଜଗତ, ଦଣ୍ଡ ଓ ଭୁକ୍ତ ଜୀବନ ଉପରେ ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱର ରଶ୍ମି ଓ ସନ୍ତର ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଅନନ୍ତ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସର ଭାବ-ଭୂମିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ସେ ଜୀବନରୁ ସମସ୍ତ ଅମଙ୍ଗଳବୋଧ ଦୂରକରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକରିଥିଲେ ।

ଅମଙ୍ଗଳ ବୋଧର ଦୂରୀକରଣ ନୁହେଁ ଆବାହନ ସେତେଙ୍କ ଆଧୁନିକ ଶିଳ୍ପ ସୃଷ୍ଟିର ଅନ୍ୟତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ । ମାତ୍ର ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିଗୂଢ଼ ସୃଷ୍ଟିର ଚେତନାଗତ ନହୋଇ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ରୂପେ ବରଂ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହି ବାଧା ଅତିକ୍ରମ କରିବା ପାଇଁ ଆଧୁନିକ ଲେଖକମାନେ ଅନୁଭୂତିର ଜଗତଗୁଣ୍ଡ଼ ଅବଚେତନର ଜଗତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାରେ ଆଗ୍ରହୀ । ଏହି ଅବଚେତନର ଜଗତ ଏକ ଅପରିଚିତ ଜଗତ । କେଉଁ ଆଦିମ ଅତଳ ଗୁମ୍ଫାର ଅନ୍ଧକାର ଭିତରୁ ପୁରାଣ କଳ୍ପନାର ଦେବ ଓ ଦୈତ୍ୟ, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ନରକ ସୀମାରେଖା ଭେଦକରି ଜାଗ୍ରତ ଦାନବ ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମଲୋକର ସନ୍ଧାନ ନିଶ୍ଚିତ ଭାବରେ ଏକ ଦୁରୂହ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ପଥରେ ଗତି କରିଥିବା ଶିଳ୍ପୀ ସବୁବେଳେ ନିଜ ଅନ୍ତରକୁ ଦେଖନ୍ତି ଓ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଜୀବନ ସେପରିକି ଜୀବନର ଏକ ଆଶ୍ରମ, ଏକ ଦୁର୍ବୋଧ ପ୍ରହେଳିକା । ଏକ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ତାର ଅତିସାଧାରଣ ମନ ଓ ଧାରଣାର ଜଗତ, ବୋଲିହୁଏ ଅତି ସାଧାରଣ ଦିନ, ଏପରିକି ଏକ ଅତି ସାଧାରଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ବିଶ୍ଳେଷଣ

ଫଳେ ଦେଶାଧୀନତାରେ ମନର ଦେଉଳରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଦୁଃଖ କରୁଣ ରେଖା-ପାତ କରେ । କେତେ ତୁଚ୍ଛ, କେତେ ଭୟଙ୍କର, କେତେ ରଙ୍ଗିନ—ସବୁ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ମନର ଦେଉଳରେ ରେଖାଙ୍କିତ ହୋଇଥାଏ । ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱାଦ ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଅଙ୍ଗାର ଅଶ୍ରୁର ସାତରଙ୍ଗା ଭଲ ଏବଂ ଅସଂଖ୍ୟ ବେଦନାର ବର୍ଷା ଭିତରେ ଲୁଚାଯାଇଛି ତ ପୁଣି ଆମର ଜାତୀୟ ଐତିହ୍ୟମଣ୍ଡିତ ଦିନ, ମାସ ଓ ବର୍ଷ । ଦିଲ୍ଲୀର ସ୍ୱାଧୀନତା ଉତ୍ସବରେ ନିଜସ୍ୱ ଅନୁଭବ ଓ ଉପଲ-ବ୍ଧିର ।ଜୀବନ ଦେଶର ଅସଂଖ୍ୟ ସମସ୍ତ, ମାସ ଦେଇଁ ଜୀବନ ଏକ ଦୃଶ୍ୟ ମଣ୍ଡଳର ଅତଳାନ୍ତ ସମୁଦ୍ରର ସ୍ୱପ୍ନର ଅମର ଚେତନାର ଆଲୋ ଓ ଅନ୍ଧ କାରର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଫଳକରେ ଆଲୋକିତ ତାକୁ ଭୁଲେଇବା କେବଳ କଳଣ ସାଧନା ଓ ନିଷ୍ଠାବାନ୍ ଶିଳ୍ପୀ ପକ୍ଷରେ ହିଁ ସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ପ୍ରଥାମୁକ୍ତ ସମାଜ ଓ ପ୍ରଭାବ ମୁକ୍ତ ମନର ଉପାଦାନରେ ହିଁ ଆଧୁନିକ ଉପନ୍ୟାସ ଜଗତରେ ସାର୍ଥକ ସୃଷ୍ଟି ସମ୍ଭବ ।

ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସରେ ସାମାଜିକ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରବାଦୀ ଚିନ୍ତା ଧାରାରେ ପ୍ରବେଶର ଦେଖି ଅନେକରେ ଯେଉଁଭଳି ଆଧୁନିକ ଔପନ୍ୟାସିକ ମାନଙ୍କର ଦକ୍ଷତାକୁ ଉଦ୍ଭାସିତ କରାଇଅଛି । ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ଦେଶର ସଂସ୍କୃତିରୁ ବଳି ସମସ୍ୟା ନିଜର ସମ୍ବାଦିତ ଉପାଦାନକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରର ସଂଯୋଜନ ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ଓ ଜଗତ ସହିତ ସମନ୍ୱିତ କରିବା । ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଅନ୍ଧକାର ଭିତରୁ ଅନୁମାନ ସମସ୍ତ ସବୁକୁ ଆବେଗକୁ ଆଲୋକର ପ୍ରକାଶରେ ବସ୍ତୁ ନିଷ୍ଠାକର ବାସ୍ତବତା ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟିକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥାଏ । ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ବୋଧଗମ୍ୟ କରାଇବା ଭଳି ଭାବରେ ଆଜି ଯାହା ଆମର ନିକଟ ଚେତନାରେ ଅର୍ନ୍ତଭୁକ୍ତ ଉଦ୍ବେଗର ବଂଶଧରଙ୍କ ପାଇଁ ତାର ଅକପଟ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ ସ୍ୱରୂପକୁ ରଚିବା ଆଧୁନିକ ଔପନ୍ୟାସିକ ମାନଙ୍କର ଏକ ବଡ଼ ସମସ୍ୟା । ଦେଶର ସାଧନା ଓ ନିଷ୍ଠାର ସହିତ ସେ ଏହି ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ ପାଇଁ ସଚେଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତୁ, ସେ ହୋଇପାରନ୍ତି ସେହି-ଦେଶର ମୌଳିକ । ଜୀବନର ସବୁକଥା ଅଭିଜ୍ଞତାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଅନୁଭବ ତାହାର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଫଳତଃ କଥାଶିଳ୍ପୀଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଏହା ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଆଶା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଏହି ସୂତ୍ରରେ ଜନୈକ ଦେଶର କଥା ସାହିତ୍ୟର ସ୍ରଷ୍ଟା ଅଥବା ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସବୁ ସାମ୍ୟର ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ ।

ଫକୀର ମୋହନଙ୍କୁ ଊନବିଂଶ ଶତକର ଔପନ୍ୟାସିକ ଅଥବା କାହ୍ନୁ-ଚରଣଙ୍କୁ ଆଧୁନିକ ନବଚେତନାବାଦୀ ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ ସହିତ ସମନ୍ୱିତ କରି ଦେଖିବା ମୂଳରୁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ମୂଳ, ସାମାଜିକ ବିପ୍ଳବ, ରାଜନୈତିକ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ, ବୈଜ୍ଞାନିକ ଅନ୍ୱେଷା—ଏସବୁ ସବୁରୁ ଆଜିର ମଣିଷଙ୍କୁ ଥିଲୁ ସାହିତ୍ୟର ଅନୁଭୂତି ଗଭୀରତର ଓ ଅଧିକ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ । ବିଶ୍ୱମାନବତାର ଏକ ବୃହତ୍ ଅଂଶର ଅଧିବାସଭୂମି ଆମର ଏଇ ଭାରତ ଓ ତାର ଏକ ଅଂଶ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସମୟରେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ନିଲିପ୍ତତା ଓ ଅନ୍ୟ ସମୟରେ ସାର୍ବଭୌମିକ ସମନ୍ୱିତାର ଦ୍ୱୈତ ଭୂମିରେ ବିଚରଣଶୀଳ । ଏଇ ଚେତନାରେ ଆମେ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରୁଛୁ । ସେଥିରୁ ଆଧୁନିକ ସନ୍ତର ସାରଥି ଓ ଜେଗିଙ୍କୁ ଆଧୁନିକ ଜୀବନର ଯନ୍ତ୍ରଣା । ଆମର କଥା ସାହିତ୍ୟକୁ ସୁଚେତନା ଓ ସୁପରିଣତି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଭାବିତ କରାଅଛି । ମାତ୍ର ଏଇ କଥାସାହିତ୍ୟର ଶୈଳୀର ଓ ଚରିତ୍ର ଜୀବନ ଉପରେ କେତେକ ଲେଖିକା ତାହା କେବଳ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଅର ମୂଳ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କଳନା କରାଯାଇ ପାରିବନା । ଅତୀତ ଭିତ୍ତି, ସକଳ ସମାଲୋଚନ କେତୋଟି ପୁସ୍ତକର ସମାହାର ମାତ୍ର । ଉପନ୍ୟାସ ନାଟକଭଳି ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ କଳା । କେବେ ନାଟକ ସୌଦ୍ଧିକ ଓ ସମବେତ ଉପନ୍ୟାସର ଏକ ସାଧନ (Means), ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ ଏକକ ମନନ ଓ ଭାବ ଚେତନାରେ ସମାପ୍ତ ଏକ ସାଧନ । ତାର ପାଠକ ନିଃସଙ୍ଗ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମାଜର ସକଳ ସ୍ତରରେ ଦେଖିବାକୁ । ବୌଦ୍ଧିକତା ଓ ଧାର୍ମିକତାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଏହାର ଚରିତ୍ର କଳନା ପାଇଁ ବହୁତ କ୍ଷେତ୍ର—ଅଧ୍ୟୟନ (Field study) ଆବଶ୍ୟକ । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସର ସାମାଜିକ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କଳନା କରିବା ମୂଳଲକ୍ଷ୍ୟ । ଉପନ୍ୟାସର Message ବା ବାଣୀ ଦେଉଛି—ଜୀବନଭଳି କଳା-ତାର ସମ୍ଭାବନାର ଜଗତ ମଧ୍ୟ ଅସୀମ । ତାର କୌଣସି ସୁନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସୀମା ନାହିଁ । କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦେଶ ଓ ସମୟର ଏହା ଅନୁଗତ ନୁହେଁ । ଉପନ୍ୟାସର ଉପାଦାନ ଆବରଣରେ ଔଚିତ୍ୟ ରହିବ ଅବାନ୍ତର । ବିଷୟର ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ଓ ଚରିତ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ଦେଖ ଗତି କଥା ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ମୋଚନ ମୂର୍ତ୍ତି ସମ୍ଭବ ହେଉଛି ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମକୁ ଆହ୍ୱାନ କରେ, ତାର ତାରୁଣ୍ୟ ଓ ସାର୍ବଭୌମତ୍ୱରେ ଅବଗାହନ ପାଇଁ ।

କାଳକ୍ରମରେ ଆମେ ଇତିହାସ ପ୍ରତି ସଚେତନ ହୋଇଛୁଁ । ଆମ ଆଖିରେ ଇତିହାସ ହେଉଛି ସେମାନଙ୍କ ଏକ ପ୍ରକାଣ୍ଡଶିଳାସ୍ତୂପ, କାଳର ଶିଉଳିରେ ତାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଆଚ୍ଛାଦିତ । ମାତ୍ର ଏକ ଗଭୀର ଜାତି ଐତିହ୍ୟବୋଧରେ ଇଙ୍ଗିତ ଚଳନ୍ତି ଜୀବନଧର୍ମୀ ଚିରସ୍ରୋତା ଇତିହାସର ଗତିକୁ ଜାଣିଛୁ । ମହତ ପ୍ରାଣର ଦାନ ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋକ ବିକୀରଣ । ଐତିହାସିକୋପନ୍ୟାସ ରଚନାକାରୀ ଶ୍ରୀ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ନୂତନ ଦିଗର ସନ୍ଧାନ ଦେଇଛନ୍ତି । କବି, ଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ଜୀବନ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଅସଂଖ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ ରଚିତ ହୋଇପାରେ । ଜାତିର ମହାକବି ସାରଳା, ବଳରାମ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଚୂଡ଼ ଖାର୍ ଶାସକଙ୍କ ଜୀବନ ଅନାଲୋଚ୍ୟ ଉପନ୍ୟାସ-କଳ୍ପନାକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରିପାରେ । ଏହା କିନ୍ତୁ କେବଳ ପ୍ରତିଭାଧର ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ତଦ୍‌ବିଦ୍‌ମାନେ କେବଳ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଜ୍ଞାନ, ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଲକ୍ଷ୍ୟର ଚେତନାରେ କଳ୍ପନାର ପ୍ରଲେପ ଦେଇ ଏପରି ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରନ୍ତି । କପିଳେନ୍ଦ୍ର ଅଥବା ସେନାପତି ବକ୍ସିଙ୍କ ଉପରେ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ହୁଏତ ଐତିହାସିକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ । ବିଶେଷ ଦେଶୀୟ ଜାତି ଅଥବା ପ୍ରଜାତି ଉପରେ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଭିତ୍ତିରେ ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଉପନ୍ୟାସ ରଚନାକରି ପାରନ୍ତି । ସମାଜ ତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ସମାଜର ଚିତ୍ରପ୍ରତିଛବି ଆକଳନ କରିପାରନ୍ତି । ନଦୀବାନ୍ଧ ବା ବ୍ୟୋମବାହିନୀର ସୈନିକ ଅଥବା ଜଣେ ସର୍କସ ବା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ନେଇ ଉପନ୍ୟାସ ରଚିତ ହୋଇପାରେ । ବିଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ସେହି ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ଆଜି ଅନେକ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ବୈଜ୍ଞାନିକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏମାନେ ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଭବିଷ୍ୟତ ଦ୍ରଷ୍ଟା । ଜୀବନ କାବ୍ୟର ପରିଶୀଳିତ ଭାଷା, ବୁଦ୍ଧିର ଦୀପ୍ତି ଓ କଳ୍ପନାର ସାନ୍ଦ୍ର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଉପନ୍ୟାସକୁ ସବୁଠାରୁ ଉପଭୋଗ୍ୟ କରିପାରେ । ବିଶେଷତଃ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ପାଠକଙ୍କ ପାଇଁ ଏହାର ଆକର୍ଷଣ ଅଲଂଘ୍ୟ ।

ଏବେବି ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ ନିଜନିଜ ଓଡ଼ିଶାର ଭୂମିଖଣ୍ଡରେ ଆତ୍ମପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲୋଡ଼ି ଆସିଛି । ଭ୍ରମଣ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଆଜ ସାଗରପାରି ଆମର ନିକଟ ଅନୁଭୂତିରେ ଧରାଦେବାକୁ ଯାଉଛି । ଓଡ଼ିଆ ଉପନ୍ୟାସ

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କୌଣସି ମନ୍ତବ୍ୟ ଅଥବା ପୁସ୍ତକରୁ କୌଣସି ବାକ୍ୟ ଉଦ୍ଧୃତି-ଚରିତ୍ରକୁ ଭିତ୍ତିକରି ରଚିତ ହୋଇପାରେ । ଡିଟେକ୍‌ଟିଭ ଉପନ୍ୟାସ ମଧ୍ୟ ଅଧିକତର ସୂକ୍ଷ୍ମତାର ଅବକାଶ ରହିଛି । ଏହା ଲଘୁ ଅନୁକରଣ ହେତୁ ରଚନା ନହୋଇ, ଯଥାର୍ଥରେ ଆନନ୍ଦ ଦାନ ସଙ୍ଗେ ମାନବ ଚରିତ୍ରର ମୌଳିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ସକଳର ଆବିଷ୍କାରରେ ସହାୟତା କରିପାରେ । ଇଂରେଜୀରେ ଷ୍ଟୁଆର୍ଟଙ୍କ ଭଳି ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ଅଧ୍ୟାପକ ଓ ସି.ଡେ. ଲୁଇସ୍‌ଙ୍କ ଭଳି ମୁଖ୍ୟ କବି ଛଦ୍ମ ନାମରେ ଡିଟେକ୍‌ଟିଭ୍ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ନୂତନ ସମ୍ଭାବନାର ଇଙ୍ଗିତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

(C. Day Lewis—Nicholas Black.
Michael Innes (J. I. M. Stewart)

ସମକାଳୀନ ଉପନ୍ୟାସର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନନ୍ତ ସମ୍ଭାବନା ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହା ପୁରାଣ ମହାକାବ୍ୟ ଭଳି ଏକ ମହାନ କଳାସୃଷ୍ଟିର ଦାବୀଦାର । ଆଜି ସାଧାରଣ ଲେଖକଙ୍କ ହାତରେ ଏକ ଲଘୁ ଆମୋଦ ଦାୟକ ରଚନା ଭାବରେ ଏହାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଛି । ମାତ୍ର ଉଚ୍ଚ-କୋଟୀର ଉପନ୍ୟାସ ରଚନା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଆବଶ୍ୟକ; ଏ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ଯଦି ଦରିଦ୍ର ଅଳ୍ପଶିକ୍ଷିତ ସାଧାରଣ ଜନତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଉପରେ କେବଳ ନିର୍ଭର କରେ, ତେବେ ଏହା ଉଚ୍ଚକଳାସୃଷ୍ଟିର ସୋପାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ନପାରେ । ପୁଣି ଅବସରଯାପନର ସୃଷ୍ଟି ଭାବରେ ଉପନ୍ୟାସର ସର୍ବାତ୍ମକ ରୂପର ପରିକଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ସରକାରୀ ବା ବେସରକାରୀ ପୁଞ୍ଜିପତିଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କଥାଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ଚାଳିତ କରିପାରେ । କେବଳ ସୃଜନ ବିଳାସ ପାଇଁ ଯୌନ କ୍ଷୁଧା ବା ପଶୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଚାହିଦା ଉପନ୍ୟାସର କଳାମୂଲ୍ୟ ବେଶରେ ହ୍ରାସ କରିଥାଏ, ସ୍ୱାଧୀନତା ହୀନ କଥାଶିଳ୍ପୀଙ୍କ ରଚନାରେ ଶିଳ୍ପର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରାଣ ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ମ୍ଳାନ ହୋଇଯାଏ ।

ବସ୍ତୁର ଚେତନାର ଆଲୋକ ବର୍ତ୍ତିକା ଘେନି ଆଧୁନିକ ଯୁଗର ଔପନ୍ୟାସିକମାନେ ନୈତିକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ବ୍ୟକ୍ତିବାଦ, ଅବଚେତନାବସ୍ଥା, କାର୍ଯ୍ୟକାରଣ ସମ୍ବନ୍ଧ, ରହସ୍ୟଧର୍ମିତା, ଶୃଙ୍ଖଳତା, ସହଜ ଘଟଣା ଓ

ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀର ନୈତିକ ବସ୍ତୁର ବୋଧକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ଶିଖାଇ-
ଥିଲେ । ଏକ ସମୟରେ ସ୍ୱୈରବାଦୀ ଚେତନାର ସତ୍ୟତା ମଧ୍ୟ
ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସ୍ୱୈରବାଦର ବିରୋଧୀ ଆଧୁନିକ
ଲେଖକମାନଙ୍କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ୟକ୍ତିକ କାହାଣୀ, ସମୟମଗ୍ନ ଚେତନା,
ଅନୈତିକତା, ଆତ୍ମଚେତନସର୍ବସ୍ୱତା, ରାଜନୈତିକ ମତବାଦର ମୁକ୍ତିସ୍ପୃହା,
ନୈତିକ ଚେତନାର ବିରୋଧ ପ୍ରବଣତାକୁ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ
କରାଯାଇ ନପାରେ । ଏକାଳର ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମାର୍କିନ୍ କଥା ସାହିତ୍ୟିକ
ଅଧ୍ୟାପକ ଜନ୍ ବାର୍ଥଙ୍କ (John Barth) ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରି କୁହାଯାଇ-
ପାରେ—ଏହି ତଥାକଥିତ ଆଧୁନିକ ଲେଖୀଙ୍କ କବଳରୁ ମୁକ୍ତହୋଇ
ଆଦର୍ଶ ଉପନ୍ୟାସ, ବାସ୍ତବତା ଓ ଅବାସ୍ତବତା, ଆଧେୟ ଓ ଆଧାର
ହତସ୍ୱତା, ସୃଜନକଳା ଓ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ଆନୁଗତ୍ୟ । ଗୋଷ୍ଠୀ କେନ୍ଦ୍ରିକତା
ଓ ସାର୍ବଜନୀନତାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠିବା ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ ।

ନିଃଶ୍ରେୟସ ଭାବନା ଓ ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ
ଉପନ୍ୟାସର ମୂଲ୍ୟ ଅବଧାରିତ । ସର୍ବଜନର ଭାଷାରେ ସକଳ ହୃଦୟର
ଅନ୍ତ ସାଧାରଣ ଆଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷାର ଚିତ୍ର ଦେବାରେ କଳାର କଳ୍ପଲୋକ
ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟାସ—ଏକ କଠିନ ପ୍ରୟାସ । ଏହି ଧାରାର ସଚେତନତାର
ଅଭାବ ଏହାକୁ କଳାସୃଷ୍ଟି ଭାବରେ ଅଗ୍ରାହ୍ୟ କରିପାରେ । ପୁଣି ଅତି
ସଚେତନତା ଏହାକୁ ଜୀବନରୁ ଦୂରକୁ ନେଇ ଯାଇପାରେ । ଏକ ପରିବର୍ତ୍ତନ
ଧାରାରେ—ନବତର ବିକାଶ ଓ ଆକସ୍ମିକ ବିନାଶ—ଉଭୟ ସମ୍ଭାବନାର
ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ । ଶଙ୍କା କଣ୍ଟକିତ ଅନିଶ୍ଚିତ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ, ବିଷାଦ ବିବର୍ଣ୍ଣ
ଗୋଧୂଳିର ଯବନିକା ଅନ୍ତରାଳରେ ନୂତନ ଉଷାର ଆଲୋକ, ନୂତନ
ଆନନ୍ଦ ନୂତନ ଜୀବନର ସନ୍ଧାନରେ ଏକ ନୂତନ ମାନବର ପଦଧ୍ୱନି
ଆମ କଥା ସାହିତ୍ୟରେ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ଆଜି ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ ।
ଦେଶ ଦେଶ ଜାତି ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସହମର୍ମିତାରେ ସ୍ୱତ୍ୱ ଓ ବାଣୀ ମଧ୍ୟରେ
ସମପ୍ରାଣତାରେ ପ୍ରକୃତି ଓ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ପରିପୂରକତାର ନିଜ ସୃଷ୍ଟିର
ସାର୍ଥକତା ଏ ଯୁଗର ଔପନ୍ୟାସିକ ଖୋଜିପାରନ୍ତି । ତେବେ ଜୀବନଠାରୁ
ସତ୍ତାଠାରୁ କଳାର ମୂଲ୍ୟ ଊଣା ନୁହେଁ । ସୁ ଲଳିତ, ସୁରଚିତ,

ସୁସଂଯୋଜିତ ଓ ସୁବିନ୍ୟସ୍ତ ଏକ କଳାର ଜଗତ ରଚନା ଔପନ୍ୟାସିକଙ୍କର ଧ୍ୟେୟ ହେବା ଉଚିତ । ଆଜି କବିତାର ଜଗତ ସଙ୍କୁଚିତ, ନାଟକର ଜଗତ ଦୃଶ୍ୟାଡମ୍ବରେ ସମନ୍ୱିତ । ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଶିଳ୍ପ ସୃଷ୍ଟିର ଏକ ମହାନ କ୍ଷେତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ—କାବ୍ୟଧର୍ମୀ ଓ ନାଟକୀୟ ଭଷା ଓ ଘଟ-ଣାବଳରେ ପୁଷ୍ଟ ଓ ପୁଷ୍କଳ ହେବାରେ ହିଁ ଏହାର ସାର୍ଥକତା ।